TC.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI

DIŞ POLİTİKA YAZARLARINCA TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİNİN İRDELENMESİ (1983-1991)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mesut ÇETİNTAŞ

Ankara

TC.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI

DIŞ POLİTİKA YAZARLARINCA TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİNİN İRDELENMESİ (1983-1991)

Yüksek Lisans Tezi

Mesut ÇETİNTAŞ

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Nurcan TÖRENLİ

Ankara

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ …….. ……1

1. TÜRKİYE-AB İLİŞKİ SÜRECİNİ BELİRLEYEN ETKENLER ……7

1.1. Uluslararası İlişkiler Unsuru Olarak Dış Politika ve Basın İlişkisi …….....7

1.2. Küreselleşme Sürecinde Kitle İletişim Araçlarının İşlevleri …. 15

1.2.1. Küreselleşme Süreci …… 15

1.2.2. Küreselleşmenin Toplumsal Boyutu ……... 21

1.2.3. Küreselleşme ve Kültür İlişkisi ……... 23

1.2.4. Küreselleşme Sürecinde Kitle İletişim Araçlarının Kamuoyunu Belirleme Rolü …… 27

1.3. Birlik Kavramı …… 28

1.3.1. Birlik kavramının Teorik Gelişimi …… 28

1.3.2. Birleşmenin Taraflara Sağladığı Kazanç …….. 29

1.3.3. Birleşmeye Yönelen Ülkelerin Amaçları ……... 31

1.3.4. Birleşme Türleri …….. 32

1.3.5. Kapitalist ve Karma Sistemlerde Birleşme …….. 34

1.3.6. Avrupa'da Birlik Düşüncesinin Kökenleri …… 35

1.3.7. Birlik Düşüncesinin Avrupa'da Pratiğe Yansıması …. 38

1.4. Teorik Muhafazakârlık ve ANAP'ın Muhafazakâr Kimliği … 46

1.4.1. Muhafazakârlığın Tarihi Gelişimi …… 46

1.4.2. Siyasal Muhafazakârlık Örneği Olarak İngiliz Geleneği …….. 49

1.4.3. Yeni Muhafazakârlık ……. 51

1.4.4. Anavatan Partisinin Kimliği ……. 57

1.4.4.1. Partinin Kuruluşu ve Parti Programı ……. 58

1.4.4.2. Seçim Beyannamesi ve Hükûmet Programı … 63

1.5. Basın – Politika – Kamuoyu İlişkisi ……. 71

1.5.1. Kamuoyu Kavramı …… 71

1.5.2. Siyasal İktidarların Politikalarını Belirlemede Kamuoyunun Önemi ……. 77

1.5.3. Dış Politika Alanında Siyasal İktidarlar Nasıl Bir Politika İzliyor? ……. 79

2. DIŞ POLİTİKA YAZARLARININ (1983-1991) DÖNEMİ TÜRKİYE – AB İLİŞKİLERİNİ ELE ALIŞI ……. 82

2.1. Türkiye-AB İlişkilerinin Kısa Tarihçesi …….. 82

2.2. Dış Politika Yazarlarınca Türkiye-AB İlişkilerinin Ele Alınışı 86

2.2.1. 12 Eylül Dönemi 1980 ile 1983 arası: Askerî Hükûmet Dönemi …… 86

2.2.2. 12 Eylül – 31 Aralık 1980 arası gelişmeler ……... 86

2.2.3. 1981 yılı gelişmeleri …….. 93

2.2.4. 1982 yılı gelişmeleri ……. 103

2.2.5. 1983 başından 6 Kasım 1983 seçimlerine kadar olan dönem ……. 105

2.3. ANAP Dönemi Türkiye –AB İlişkileri …….. 110

2.3.1. ANAP Hükûmetinin Devraldığı Dış Politik Ortam .. 110

2.3.2. Türk Parlamenterlerinin Avrupa Konseyinde Yer Alma Tartışmaları ……. . 117

2.3.3. "Dış Politikanın Ticarileşmesi" ya da Avrupa ile Soğukluk ……. 141

2.3.4. Serbest Dolaşım ve Tam Üyelik Tartışmaları …….. 155

2.3.5 Tam Üyelik Başvurusunun Yapılışı Karşısında Avrupa'nın Kürt kartını Oynaması ……..... 165

2.3.6. Davos Ruhu: Tam Üyeliği Yunan Muhalefetinin Engelleme Çalışması ……. 170

2.1.3.7. Düğümün Çözüldüğü Yıl: Türkiye'nin Tam Üyelik İçin Son Çabaları ……. 182

2.1.3.8. Tam Üyelik İçin Kıbrıs pazarlık Konusu Yapılıyor 189

2.1.3.9. Körfez Krizi ve Türkiye'nin Batı'daki Yeri …….. 201

2.1.3.10. Dış Politika Yazarları Arasındaki Görüş Farklılıklarının Zirveye Ulaştığı An: Körfez Savaşı …… 212

SONUÇ …… 218

KAYNAKÇA ……... 231

ÖZET …….. 236

ABSTRACT …… 237

GİRİŞ

Basının toplumsal ve siyasal olayların incelenmesinde yararlanılan birçok kaynaktan biri olduğu kabul edilir. Gittikçe demokratikleşen toplumlarda süreli oluşu, içeriğinin çeşitliliği, zenginliği ona başka belgelere oranla üstünlük sağladığı sosyal bilimlerde çalışma yapan bilim adamlarınca ileri sürülmektedir.

"Gazete sayesinde tarihçi olayları, günü gününe yeniden yaşayabiliyor; toplumbilimci toplumsal olayların niteliklerini çıkarmaya çalışıyor; siyaset bilimcisi toplumda egemen düşünce biçimini araştırıyor." (Alemdar 1980: III) Bütün bunlar aslında toplumsal ve siyasal olayları, uluslararası alanda, uluslar ve devletler arasındaki ilişkileri anlama çabalarının bir sonucu olarak da görülebilir. Sosyal bilimler üzerinde çalışan bilim adamlarınca basının siyasal, toplumsal, ekonomik ve dış politik ilişkilerde ve bu konularda yapılan düşünsel tartışmaların değişimlerinin yansıtılmasında büyük yararlar sağladığı da kabul edilmektedir.

Araştırma yöntemleri üzerine çalışan bilim adamları bu alanda yapılan çalışmalarda basından üç şekilde yararlanıldığını kabul ederler:

1- Genel belgeleme,
2- Sosyal gruplar ve kategoriler hakkında belgeleme,
3- Kendisi hakkında belgeleme kaynağı olarak.

Duverger, burada "devletler arasında yapılan gizli anlaşmalar" gibi önemli olayların basının gözünden kaçmadığını vurgulayarak bu tür olayların toplumda *algılanabilir izler* bıraktığını da ileri sürmüştür. (Duverger 1980: 99-101)

"Basının haber vermek, bilgilendirmek, eğitmek, denetlemek, eleştirmek, eğlendirmek ve ayrıca kamuoyunun oluşmasına katkıda bulunmak ve oluşan bu kamuoyunu yansıtmak gibi çeşitli görev ve sorumluluklarının bulunduğu kabul edilmektedir." (Aslan, 2008: 2) Basının dördüncü kuvvet olarak ana görevi haber vermektir. "Genel olarak değerlendirildiğinde yazılı ve sözlü basının temel rolü, uluslararası, ulusal ve yerel düzeyde ve tüm sektörlerde (politika, ekonomi, sosyal, sanat, din, spor, bilim vs.) neler olduğunu ve nelerin olabileceğini duyurmaktır…. Basın bu kamu görevini yerine getirdiği oranda,

düşüncenin oluşmasına yardımcı olur. Haber vermekle kalmayıp haberi açıklar ve yorumlar… Haberi seçiş ve sunuş biçimi ile basın, kamuoyu üzerinde güçlü bir etki kurar ve olayların akışını da etkiler." (Bohère, 1986: 2) Çağımızda basının bu işlevlerini demokratik ortamlarda yerine getirebilir. (Kabacalı, 1994: VIII) Basın bu işlevlerini yerine getirdiği oranda da demokrasinin gelişimine katkıda bulunur.

Genel olarak kitle iletişim araçlarının "dördüncü güç" olarak görülmesi her zaman demokrasi adına olumlu karşılanmamıştır. Demokrasilerde yasama, yürütme ve yargıdan sonra kamuoyu üzerindeki belirleyici etkisi nedeniyle kitle iletişim araçları "dördüncü güç" olarak nitelendirilirken bu durumun kötüye kullanılma olasılığının da gözden uzak tutulmaması gerekmektedir. İletişim alanında çalışmalar yapan bilim adamları dördüncü güç algılamasının bir aldatmaca olabileceğini de kabul ederler. Hızlı teknolojik gelişmelerin etkisi ile kitle iletişim araçları demokratik toplum içindeki güç sıralamasında bazen en öne de çıkabilirler: "Dördüncü güç kavramı medyanın etkilerini ve var olan niteliğini meşrulaştırmaya ve olumlamaya yönelik olarak geliştirilmiş bir aldatmacadır. Demokratik kültürün ve anlayışın tam anlamıyla yerleşmediği ülkelerde görüleceği gibi demokratik ahlâka sahip olmayan, ticarette kar etmek için daha çok değişik yöntemlere başvurabilen zihniyetlerin elinde medya çok tehlikeli bir güç haline gelebilmektedir."(Koç, 2004: 26)

Basının üstlendiği haber verme görevi, toplum yapısı içinde siyasal, ekonomik ve ideolojik bir güç olarak siyasal iktidarı meşrulaştırma; devlet içindeki güvenliği sağlama; dış politik ilişkilerde uluslararası alanda ülkeyi saygın bir konumda tutma konularında ona destek olma ve hatta onu düşünsel olarak yeniden üretme gibi bir işlevi de yerine getirmektedir.

"Kitle iletişim araçları dünyayı insanlar için inşa etme yeteneğine sahiptir ve bu yönde çalışır. Bunu yaparken de belirli tür fikrin alacağı yönü belirlemeksizin kamuoyu için gündem hazırlar. Bu düşünce doğrultusunda; kitle iletişim araçları farkında olmayı yaratır. Halkın nüfuz alanında bulunan konuları idrakinin gelişmesinde rol oynar. Kitle iletişim araçları kamuyu ilgilendiren konularda önde gelen enformasyon kaynağıdır. Bütün gerçekleri sadakatle yansıtmaz; günün haberini vermede seçme yapmaları olağandır. Böylece kitle

iletişim araçlarında ön plana çıkarılan ve sık sık üzerinde durulan konuların izleyiciler tarafından önemli olarak kabul edildiği düşünülür. Kitle iletişim araçlarının öncelikleri halkın öncelikleri olur." (Erdoğan, 1990: 146)

Toplumların önemli bir özelliği, onu oluşturan bireylerin kendi aralarında farklılıklar göstermesi olduğu sosyologlar tarafından kabul edilir. Uzun dönemli bir toplumsal birlikteliğin sürdürülebilmesi için toplumdaki ilişkileri düzenleyen ortak davranış kalıplarının belirlenmesi ve toplum üyelerinin bunlara uymasını sağlamak bir zorunluluktur. Uluslararası bir birlikteliğe girerken de farklı açılardan toplumda bir homojenliğin zorunluluğu siyasal bilimcilerce kabul edilir. Siyasal toplumsallaşma da bu homojenliğin başta gelen unsurlarındandır.

Siyasal partilerin etkili bir toplumsallaştırma rolü oynamaları, toplumdaki önemli kültürel farklılaşmaların giderilmesi için tavır koymaları beklenir. Ancak toplumun genelinde gözlenen siyasal tavır ve yönelimler ülkenin dış politik yönelimlerini de etkiler.

Buradan hareketle, ülkenin içinde bulunduğu siyasal ortamın yani hükümetin politikalarının hangi yönde olduğu, bu politikaların dışa yansımasının yani dış politika sürecinin nasıl geliştiği özel bir önem kazanır.

Ancak bu yaklaşımda uluslararası ilişkilerin her türlü ekonomik, kültürel, sosyal, askerî kurumların yanında belirli normlar, gelenekler çerçevesinde yürütüldüğü devlet ve grupların mevcut değerlerden etkilendiği unutulmaktadır. Kısacası uluslararası toplum ne sadece ortak değerlerden ne de kurumsal ilişkilerden oluşmaktadır. Bu düzeyde gerek ortak değerler ve gerekse devlet, etkinliklerini korumaktadır. (Arslan, 2007: 15)

Devleti yöneten siyasal zihniyet ve yaklaşımlar uluslararası ilişkilerin ne yönde seyredeceğinin de belirleyicisi olmaktadır. Söz gelimi iktidarda siyasal anlamda muhafazakâr bir parti varsa devlet yönetiminde hangi noktalarda taviz vereceği, hangi konularda erki paylaşacağı konusu önem kazanmaktadır. Doğal olarak siyasal anlamda muhafazakârlık iddiasında olan bir iktidar kolay kolay devlet olmanın hükümranlığından vazgeçecek gibi değildir. Ekonomik, kültürel ve sosyal yapının korunması, böyle bir yönetim anlayışı içinde taviz verilecek alanlar gibi algılanmaktadır. Eski alışkanlıklardan vazgeçilmemekte, söz konusu

alanlarda hükümranlığın paylaşımı bir üst organizasyon olan uluslararası örgütler ve kurumlara bırakılamamaktadır.

1980 askerî darbesi sonrası sağlanan göreceli istikrar ve dışa açılma ile birlikte ithal ikamesine dayalı bir kalkınma modelinin bırakılıp ihracata önem veren bir ekonomi modeline geçilmesiyle üretim artışı gözlenmiştir. Türkiye'de bu dönem sonrası üretimin artışı, ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle paralel gitmektedir. 12 Eylül 1980 askerî darbesinden sonra Türkiye'nin, birkaç yıl içinde Turgut Özal liderliğindeki iktidar eliyle hızla "Yeni Dünya Düzeni" olarak adlandırılmaya başlanılan küresel serbest piyasa sistemine eklemlenmeye yöneldiği kabul edilir: "Buna bağlı olarak da ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal alanlardaki geleneksel yapılar parçalanmış bunların yerini yenileri alana kadar ki süreçte Türkiye toplumu tam bir altüst oluş yaşamıştır." (Koç, 2004; s. 10)

Uluslararası ortamın da giderek daha çatışmalardan uzaklaşması, (Doğu ve Batı blokları arasındaki gerginliklerin azalması), ülke içinde eğitime önem verilmesi, siyasal iktidarı ilgilendiren birçok karar ve projenin gerçekleştirilmesinin belirli ölçüde ilgili grup ve gruplardan alınacak desteğe bağlı hale gelmesi ve belki de en önemlisi çağdaş demokrasilerin gelişme sürecinde basının üstlendiği rolü daha bir ön plana çıkarmıştır. Dış politika alanında özellikle Türkiye-AB ilişkileri sürecinde kamuoyu ve kamuoyunun oluşmasında ve yansıtılmasında üzerine büyük bir görevler düştüğü kabul edilen basının bu alandaki işlevlerinin incelenmesini de önemli hale getirmektedir.

Alan üzerinde çalışma yapan araştırmacılarca, basının her alanda çok önemli etkilere sahip olduğu günümüzde, AB ile Türkiye arasındaki ilişkilerin basına yansıyış şeklinin ve basının bu konudaki tutumunun toplumun konuya bakış açısını şekillendirecek nitelikte olduğu da ileri sürülmektedir. (Koç, 2004; 1)

Bu tez çalışmasının amacını; farklı dış politik eğilimlerin ve görüşlerin temsilcisi olan dış politika yazarlarının Türkiye-AB ilişkileri sürecinin belli bir döneminde kamuoyunu nasıl oluşturduğunu, kamuoyunu oluştururken hangi söylemsel stratejileri kullandıklarını ve bu konudaki tutumlarını incelemek oluşturmaktadır. Bir başka deyişle, çalışmanın amacı dış politika yazarlarının

yazılarını, bir araştırma yöntemi olarak bilim adamlarınca kabul edilen "basının kendisi hakkında belgeleme kaynağı" olarak incelemektir.

Bir ülkenin dış politikası, ekonomik - siyasal yapısı ve siyasal eğilimleriyle gittikçe insan hakları konularının iç içe girdiği bir alan olarak günümüzde kendini göstermektedir. Bu açılardan yaklaşıldığında Türkiye'nin genelde dış dünya ve özelde AB ile ilişkileri, ANAP iktidarı döneminde kamuoyu gündeminin ilk sıralarını işgal etmekteydi.

1980-1991 yılları arasında Milliyet, Tercüman ve Güneş gazeteleri dış politika yazarları açısından taranmıştır. Türk basınında Türkiye-AB ilişkilerini yazılarında ağırlıklı olarak ele alan yazarlar olarak seçilen Mehmet Ali Birand, Sami Kohen, Fahir Armaoğlu, Zafer Atay ve Cengiz Çandar'ın görüşlerini belirlemek için yapılan bu taramada yine Birand'ın hazırlamış olduğu kronolojiden (Birand, 1990: 31-38) yararlanılmıştır.

ANAP dönemi öncesi Türkiye-AB ilişkileri tarihçesi hazırlanırken de Avrupa Birliği Türkiye Temsilciliğinin hazırlamış olduğu tarihsiz bir yayın ile Birand'ın aynı eserine bakılmıştır.

Çalışmamızın *Türkiye-AB İlişki Sürecini Belirleyen Etkenler* adlı birinci bölümde sırasıyla *Dış Politika, Birlik Kavramı, Teorik Muhafazakârlık ve ANAP'ın Muhafazakâr Kimliği* ile *Küreselleşme-Basın-Politika-Kamuoyu İlişkileri* ele alınmaya çalışılmıştır.

Türk dış politikasında belirli bir dönemdeki Türkiye-AB ilişkilerini ele alan bu çalışmada, dış politika yazarlarının takip ettikleri stratejiyi etkileyen dış politika, uluslararası ilişkiler açısından birlik kavramı, siyasal anlamıyla muhafazakârlık ve dolayısıyla dönemin siyasi atmosferini belirleyen ANAP'ın kimliği gibi konular çalışmamızın kuramsal anlamda girişini oluşturmaktadır. *Küreselleşme-Basın-Politika-Kamuoyu* adlı alt bölüm de taranacak yazıların hangi çerçevede değerlendirilmesi gerektiğini belirleyecektir.

Çalışmamızda, Türkiye'nin 1980 sonrası dış politikadaki seyrini, özellikle AB ile ilişkilerinde belirleyici olan gelişmeleri dış politika yazarlarının bakış açısından betimlenmeye çalışılmıştır. Yapılan gazete taramaları ile yazarların görüşleri, gelişmeleri üzerine düşünceleri aktarılırken, aralarındaki farklılıklar ve çelişkiler belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada pozitivist

yaklaşım izlenerek sosyolojik anlamıyla bir içerik analizi yapılmamıştır. Belirlenen dış politika yazarlarının köşe yazıları dışında araştırma alanı sınırları içinde görülen dış politika haberleri de, çok sık olmasa da, değerlendirmeye alınmıştır.

Çalışmamızda Türkiye- Avrupa ilişkisi sürecinde kavram kargaşasına yol açılmaması için 1984-1987 yılları arasında Avrupa Ekonomik Topluluğu karşılığı olarak AET kısaltması, Tek Avrupa Senedinin yürürlüğe girdiği 1987 yılında Avrupa'da şekillenen ve gittikçe genişleyen uluslar arası topluluğun, sadece ekonomik alanda sınırlı kalmayıp bütün alanlarda bir bütünleşmeye yönelmesiyle Avrupa Topluluğu ve AT kısaltması, 1996'dan sonra da bütünleşmenin tam anlamıyla gerçekleşmesi sonrası Avrupa Birliği adını almasıyla AB kısaltmasının kullanımı tercih edilmiştir.

Araştırma için, siyasal anlamda Yeni Muhafazakâr çizgide bulunduğu iddiasında olan ANAP'ın iktidarda bulunduğu 1983-1991 yılları arasında söz konusu dış politika köşe yazarlarının yazıları incelenerek Türkiye'nin AB ile ilişkisinin seyri içindeki siyasal sorunlar göz önüne çıkarılmaya çalışılmıştır. Söz konusu siyasal olgular günümüzde iktidarların hâlâ çözmeye çalıştığı konular olarak ülkenin gündeminde yerlerini korumaktadırlar.

1. TÜRKİYE-AB İLİŞKİ SÜRECİNİ BELİRLEYEN ETKENLER

1.1. Uluslararası İlişkiler Unsuru Olarak Dış Politika ve Basın İlişkisi

Bir devletin ve/veya uluslararası kuruluşların birbirleriyle çeşitli düzeylerde ve konularda ilişkileri ve karşılıklı etkilenmeleri uluslararası ilişkiler olarak tanımlanabilir. Bir bilim dalı olarak uluslararası ilişkiler siyaset biliminin etkisi altında gelişmiştir. "Zaman içinde bu alandaki ilişkilerin sadece devlet politikalarını içermediği iddia edilerek uluslararası politika / uluslararası diğer ilişkiler (uluslararası ekonomi, uluslararası hukuk, uluslararası örgütler…) ayrımı getirilmişse de yapılan çalışmalarda ve incelemelerde bu alanların politik eylemlerle olan bağı sıkıca korunmuştur."(Arslan, 2007: 11)

Farklı devletlerin dış politikalarının birbirleriyle ilişkiye girdiği uluslararası siyasal ilişkiler alanının genel olguları, ülkelerin dış politikalarından hem etkilenen hem de onlara etkide bulunabilen uluslararası politikayı oluşturmaktadır. Uluslararası politikanın büyük ölçüde bir devletin dışında oluştuğu kabul edilir. (Koçer, 1989: 32)

Dış Politika: Küreselleşen dünyada ülkeler, uluslararası ilişkilerde hızlı değişimler yaşamakta ulusal çıkarlarını koruyabilmek için yeni dış politikalar üretmekte ve uluslar üstü birliklere katılarak sorunlarını çözme konusunda yalnız kalmamaya gayret etmektedirler.

Küreselleşeme ile sermayenin sınır tanımaz tavrı karşısında dış politikada ülkeler nesnel bir "doğru karar" almaktan çok çıkarlarına göre farklı doğru kararlar almaya yönelmektedirler. Uluslararası alanda her ilişki konusu, karşılaşılan her sorun, çıkar ve çatışma noktaları ülkeleri farklı kararlar almaya zorlamaktadır. Ayrıca ülkelerin siyasal iktidarlarının rejime özgü sınırlamaları ve özellikleri de dış politik eğilim, ilke ve uygulamalar açısından da belirleyici olmaktadır. Siyasal iktidarın kimliğini belirleyen *muhafazakârlık* konusunun dış politikada belirleyici olma özelliği bu çalışmanın savlarından biridir.

Diğer yandan küreselleşme süreci içinde uluslararası sermaye grupları ülkeler içinde hâkim olan siyasî kültürü, sosyal ve siyasî yönelimleri, süreçleri, baskı gruplarının şekillenmelerini, bürokratik yapıyı ve iktidarların siyasî ve sosyal amaçları gerçekleştirme ve halka hizmet sunabilme yetenekleri üzerinde

etkide bulunmaktadır. Bu durum da dış politika konusunun ilgilenmesi gereken önemli noktalardan birini oluşturmaktadır.

Sermaye gruplarının yanında uluslararası literatürde merkez/çevre, gelişmiş/az gelişmiş, kuzey/güney sınıflamaları içinde birinci grup ülkeler ikinci grup ülkelerin iç işleri üzerinde baskı yaparak söz konusu ülkelerin dış politikalarını yönlendirebilme tavrını da sergileyebilmektedirler. Söz konusu ülkelerin bu gücü özellikle coğrafik konumlarından aldıkları ileri sürülmektedir: "Dış politika alanında çalışma yapan pek çok araştırmacı bazı ülkelerin elindeki sınırlı olanaklara rağmen dünya politikasını gücünün çok ötesinde etkilediğini öne sürmektedir. Bu tezin en önemli dayanağını ise coğrafî konum oluşturmaktadır. Coğrafî konumu koz olarak kullanan ülkeler kendi kaderlerini kendileri belirleyebilmektedirler." (Arslan, 2007; V)

Dış politika, toplumlararası her türlü ilişkinin devletlerarası ilişki kalıpları içinde yürütülmesi demektir. Toplumlararasındaki ilişki bu biçimde yürütülmeye başlandığı an insanî ilişkilerdeki sıcaklığı yitirir ve nesnelleşir, güç ve menfaate dayalı bir ilişki biçimine dönüşür. Ancak üniter ve ulus devlet anlayışının korunduğu ülkelerde dış politika konusu devletin vazgeçilmez ve soruşturulamaz bir egemenlik alanı olarak görüldüğü için pek fazla inceleme konusu yapılamaz.

Küreselleşme sürecinde sınır tanımayan sermaye hareketleri ile birlikte dayatılan kültür ve yaşam biçimleri de ulus devletleri yıpratır duruma gelmiştir. Uluslar üstü kurumlarla kurulmaya çalışılan birliktelikler de ulus devletlerin kendi iç ilişki ve egemenlik konuları dış politik ilişkiler devreye girdiği an çok zor taviz verilen alanlar olmaktadır. Devletlerin iç ve dış politikaları iktidarların benimsedikleri siyasal yaklaşımlar nedeniyle birbirlerinden oldukça farklılıklar gösterebilmektedir. Küreselleşme ve ulus üstü ekonomik yapılanmaların ülke içlerinde sosyal ve kültürel yansımaları, gerçekte birbirlerini tamamlayan devletlerin iç ve dış politika alanları siyasal iktidarların çok yönlü etkileşimleri açısından incelenmeyi gerekli kılmaktadır.

Devletlerin siyasî, ekonomik, ticarî, malî, askerî, kültürel ve toplumsal alanlarda uluslararası işbirliğine girme hakkı olduğu bilim adamlarınca kabul edilir. "Her devletin söz konusu alanlarda uluslararası sorunların çözümünde

uluslararası işbirliğine katkı yükümlülüğü uyarınca; *Tüm devletler diğer uluslar ve devletlerle ilişkiler kurma ve işbirliği yapma hakkına sahip olduğu gibi uluslararası hukukun uygulanabilmesi konusunda yardımcı olma ve işbirliğine girme gibi temel yükümlülük az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişimine yardımcı olma yükümlülüğünü de kapsamaktadır*." (Hannikainen'den akt. Arslan, 2007: 9)

Dış politika, dışişleri, dış ilişkiler, diplomasi ile uluslararası politika ve uluslararası ilişkiler gibi deyimler, çoğu zaman aralarında büyük bir fark gözetilmeden, gerçekte karıştırılarak birbirleri yerine kullanılmaktadır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra devletler arasındaki ilişkilerin gelişmesi, birbirine yakın konularda uğraşan bilim adamları ciddi bir terminoloji arayışına girişmişlerdir. Kavramlar konusunda henüz tam bir açıklık sağlanmış değildir. Fakat en azından, örneğin "uluslararası ilişkiler" kavramının, "uluslararası politika" kavramından daha geniş olduğu, "dış politika" incelemelerinin "uluslararası ilişkiler" konusundaki incelemeler içinde ayrı bir disiplin olarak ele alınması gerektiği artık kabul edilmektedir. Uluslararası ilişkiler kavramı birçok farklı alandaki ilişkileri içine almasından dolayı daha geniş bir anlamı vardır ve bu şekliyle de uluslararası siyasal ilişkileri inceleyen uluslararası politikadan daha geniş kapsamlı olduğu alanın bilim adamlarınca da kabul edilir. (Arslan, 2007: 9)

Bu çerçevede *dış politika* uluslararası siyasal sorunlara bir devletin veya genel olarak devletlerin amaçları, hedefleri ve davranışları açısından yaklaşır. Bir devletin uluslararası sisteme veya diğer devletlere karşı tutumunu inceler. Bir ülkenin, büyük ölçüde devleti tarafından yürütülen dış politikası, o ülkenin dünya ve bölgesel planda nasıl yer almak, özellikle hangi yön ve unsurları ile işlev görmek istediğini gösterir. "Bu anlamda sağlam ve gerçekçi bir dış politika o ülkenin siyasal, ekonomik sosyal vb. güç ve kurumlarının büyük çoğunluğunca onaylanmış bir perspektif demektir."(Arslan, 2007: 3)

"Dış politika, siyasî, ekonomik, stratejik, kültürel, etik ve ahlâk dahil çok çeşitli unsurlara dayanır. Dış ilişkilerinde etik kurallarına -bu arada kendi kültür ve geleneklerine- uymayan bir ulus hem içeride hem dışarıda güvenilirliğini yitirir."(İskit, 2007 14)

Türkiye'nin yer almak istediği AB ile ilişkileri çerçevesinde kendi iç unsurları olan ekonomik durum, insan hakları, Kıbrıs, güneydoğu sorunu gibi konularda ne tür bir tavır alacağı doğal olarak dış politikasının belirleyicisi olmaktadır. Söz konusu alanlarda basının hem haber verme amacıyla hem de politika üretmede göstereceği tavır uluslararası ilişkiler alanında Türkiye'nin sergileyeceği dış politikayı da etkilediği iddia edilebilir.

"Basın ülkelerin dış politikalarında, özellikle demokratik toplumlarda oldukça etkili olmakta, siyasal iktidarın rasyonel kararlar almasına katkıda bulunmakta ve halkı ilgilendiren konularda onu bilgilendirerek halkın genel çıkarını, dolayısıyla ulusun çıkarını ilgilendiren konularda iktidarın yanlış bir karar almasının önlenmesini sağlamaktadır. Ancak demokrasinin yerleşmemiş olduğu toplumlarda bunu söylemek oldukça zordur." (Arslan, 2007: 6)

Diplomasi: Eski Yunan'dan beri fiili olarak yaşayan diplomasi, kavram olarak gündelik kullanıma Rönesans'la birlikte girer. "Çağlar boyu yapılan niteliğini göz önünde bulundurarak diplomasiyi "ekonomik bağımsızlığa ya da özerkliğe sahip, tanınmış siyasi birimlerin birbiriyle olan ilişkilerini yürütme yöntemi olarak tanımlanmaktadır." (Berkman, 2007: 65)

Diplomasi, alanın akademisyenleri ve çalışanlarınca dış politikanın başlıca aracı olarak görülmekle birlikte ondan bağımsız olduğu da kabul edilir.(İskit, 2007: XII)

Birçok diplomat ve araştırmacı inceleme konusu olarak *diplomasi* ve *dış politika* kavramlarını ele almışlardır. Yapılan çalışmalarda çoğu zaman iki kavramın karıştırılmasının diplomasi kavramının ihmal edilmesi sonucunu vermiş olması da muhtemeldir. İngiliz diplomatı Sir Victor Wellesley diplomasi ve dış politika kavramları arasındaki ayrımı şu şekilde özetlemiştir: "Diplomasi politika değil politikayı uygulayan vasıtadır. Bu iki unsur birbirini tamamlar zira biri diğerinin işbirliği olmadan harekete geçemez. Diplomasi dış politikadan bağımsız bir mevcudiyete sahip değildir, fakat her ikisi birlikte tek bir icra politikası oluşturur; politika stratejiyi saptar, diplomasi ise taktikleri." (İskit, 2007: 2)

Diplomasi, ülkelerin belirledikleri dış politika stratejileri çerçevesinde hedeflere ulaşmak amacıyla uygulamaya koydukları taktikler olarak da kabul

edilir. Ancak günümüzde ulus devletler, uluslararası arenada tek aktör değildir. BM, AB, OECD ve Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası ve ulus üstü kuruluşlar arasında cereyan eden diplomatik ilişkiler yanında iletişim ve ulaşım teknolojilerinin hız kazandırdığı küreselleşme ile birlikte toplumların çeşitli kesimleri arasında doğrudan ilişkilerin yarattığı yoğun ağın uluslararası ilişkilere yansıyan etkisi giderek artmaktadır. Bu çerçevede kitle iletişim araçları diplomatik bir görev de yüklenmiş olurlar; ülkeler ve toplumlar arasında diplomasinin ayrılmaz parçası haline gelirler.

Diplomasinin kavram olarak olumlu ve olumsuz yanları öne çıkarılarak birçok tanımı yapılmıştır. Üzerinde anlaşılan bir tanım olarak diplomasi, Türk Dil Kurumunun sözlüğünde "uluslararası ilişkileri düzenleyen antlaşmalar bütünü; yabancı bir ülkede ve uluslararası toplantılarda ülkesini temsil etme işi ve sanatı; bu işte çalışan kimsenin görevi ve mesleği; bu işte çalışanların oluşturduğu topluluk" şeklinde tanımlanmıştır. Yapılan tanımlarda diplomasinin siyasi birimler ve bu birimleri yönetenler ve ajanları arasındaki *ilişkilerin barışçıl yönetimi* olarak kabul edilmesi ön plana çıkmaktadır.(İskit, 2007: 4)

Günümüzde devletlerin yanı sıra uluslararası kurumlar, sivil toplum örgütleri, sermaye grupları ve ticari şirketler doğruda ulus ötesi ilişkilere girebilmektedirler. Kitle iletişim araçları hem aracı olma hem de haber kaynağı olarak görme çerçevesinde diplomatik ilişkilerin tam merkezinde yer alabilmektedirler.

Günümüz modern siyaset bilimi iktidarın kaynağının gücün yanında halkın rızasına dayanması gerektiğini de kabul eder. Dış politika ve onun uygulama alanı olan diplomaside halk, iktidarların meşruluk edinmesine aracıdır. "Uygulanan kamuoyuna yönelik diplomasi ile de ülkeler, uluslararası örgütler ve sivil toplum kuruluşları arasındaki ulus ötesi ilişkilerde amaç tarafların bir uzlaşmaya varmalarından ziyade kendi politikalarının propagandalarını geniş kitlelere duyurmak hedefindedirler. Yönetici elit tarafından kamusal bir alan olarak basının diplomasi ile kamuoyu arasındaki bağı oluşturduğu kabul edilir… Basının diplomasi alanına girmesiyle görüşmelere ilişkin gizlilikte bir değişim yaşanmıştır. Bugün uluslararası sözleşmelerin hazırlanma aşamalarında basının dışarıda tutulmaması

uluslararası ilişkilerin açık ve şeffaf yürütülmeye çalışıldığının bir ifadesi olduğunu kabul ederler." (Berkman, 2007: 17)

Alanın akademisyenleri dış politika muhabirleri ve yazarlarının diplomatlarla birlikte olay yerine gönderilmelerinden sonra basının kamuoyu oluşturmadaki konumunun etkinlik kazandığını iddia etmektedirler. (Gönlübol'dan akt. Berkman, 2007: 17)

Türkiye'de demokrasinin partilerin yanı sıra basın da gerek iç politikanın gerekse dış politikanın belirlenmesinde etkinliklerini artırdıkları ileri sürülebilir. Bunun en bariz göstergesi dış politika köşe yazarlığı ve diplomasi muhabirliğinin artık basında kendine yer edinmesidir. Çalışmamızda yazılarından geniş ölçüde yararlandığımız Sami Kohen de basın - dış politika ilişkisinin olumlu yönde geliştiğini ileri sürer. "Kohen, Çok partili hayata geçilmesiyle birlikte medyanın serbest dış politika haberciliği yapmaya, dış politika haberlerine geniş yer vermeye başladığını belirtir. Öncesinde dış politika ve güvenlikle ilgili kararlar, basında sadece haber olarak yer alır, tartışılmaz, öneriler sunulmaz, eleştirilmez… Kohen'in demek istediği medyada diplomasi alanında profesyonel, uzman kadroların meslek hayatında konumlanmasıyla basının dış politikada aldığı rol, diğer dış politika aktörleri gibi dış politikayı belirleme ve değiştirme gücünü elinde bulundurmaktan ziyade, sunduğu eleştiri, öneri ve değerlendirmeler ışığında kamuoyu oluşturma işlevini yerine getirmektir." (Berkman, 2007: 25)

Berkman bu çalışmasında alanın akademisyenlerinin görüşlerinden yola çıkarak 1960'lardan itibaren dış politika, yalnızca yönetenlerin dikkat ve sorumluluğunun toplandığı nitelikten çıktığını, yönetilenlerin tartıştıkları ve kanaatlerini duyurdukları bir alan olduğunu iler sürer. Ayrıca iç ve dış kamuoyu oluşturma sürecinde kitle iletişim araçlarının rolünün artığını belirtir. (Berkman, 2007: 26)

"Gazetelerin yurt dışı muhabirliği ülkelerin bir anlamda haber elçileridir. Diplomatlar nasıl ki, görev yaptıkları ülkede olup bitenleri yetkililere bildirmekle yükümlü iseler, muhabirler de gazetelerine ve dolaysıyla kamuoyuna iletmekle görevlidirler. Yurt dışı muhabirleri dış olayların arkasında

yatan nedenleri araştırır, yorumlar, kendi ülkelerini ne yönde ve ne ölçüde ilgilendirdiğini dile getirir." (Çandar'dan akt. Berkman, 2007: 35-36)

Dış politika yazarlığı ve diplomasi muhabirliği basındaki diğer uzmanlık alanları gibi, enformasyonun rutin ve düzenli bir şekilde toplama esasına dayanan cemaat ağları şeklinde varlıklarını sürdürürler. Diplomasi alanına uzmanlık dilini ve ilgili konunun kavram ve terimlerini öğrenerek "cemaate" kabul edilebilirliklerini kazanırlar. Dış politika yazarları ve diplomasi muhabirleri dış ilişkiler konusunda yazan, uluslararası konferans ve toplantılara katılan, dış ilişkiler cemaatine üye kişiler ve kuruluşlar hakkında derinlemesine bilgi sahibi olan gazetecilerdir. Bazılarının üzerine iyi çalıştıkları ve dosyaları ve konuları vardır. Konumları gereği açıklamalarında kısıtlılık içinde hareket eden resmi sözcüler ve uluslararası konferanslar bilgi topladıkları kişiler ve yerlerdir. (Berkman, 2007: 37)

Temel çalışma konumuz olan Türkiye - Avrupa Birliği ilişkileri üzerine yoğunlaşan dış politika köşe yazarları da konumları gereği haber kaynakları ile doğrudan temas halindedirler. Yazılarını takip ettiğimiz köşe yazarlarından Birand konunun haber merkezi olan Brüksel'deki gelişmeleri birinci elden kaynaklara dayanarak Türk kamuoyuna iletmektedir. Birand'a göre diplomasi muhabirleri haber kaynaklarına ulaşmada zorluklar yaşayabilmektedirler. Üst düzey yetkililerle temas kurmada güçlük çekilmektedir. Burada devlet yetkililerinin alanlarında tek söz sahibi olma, bilgi verme ve karar almada kamuoyunun duyarlılıklarını göz önüne almama hâlâ görülen uygulamalardandır. Dış politika yazarları ve muhabirleri bu kısıtlı bilgi paylaşımını aldığı eğitim, edindiği tecrübe ve dil bilme özellikleri ile aşmaya çalışır.

"Neyin yazılıp neyin yazılmayacağına ilişkin temel kurallar yetkilerle temasın başlangıcında belirlenir. Özel durumlarla kısıtlanmadıkça her şey kayda dahildir. *On the record* ilke, söylenenin olduğu gibi aktarıldığı, haber kaynağının unvanına ve adına atıfta bulunulduğu, her şeyin kamuoyuna açık olduğu durumu ifade eder. Haber kaynağına ad belirtilmeden atıfta bulunulduğu, haber kaynağı için "yetkililer veya yönetim tarafından yapılan açıklama" denerek üstü kapalı bir ifadenin kullanıldığı durum *background* ilkesine bir

göndermedir. Hiçbir şekilde atıfta bulunulmayarak kullanılması geçerli olan bilgi için *deep background* ilkesi uygulanır. *Off the record* kuralı ise söylenen bilginin asla kullanılamayacağı anlamına gelir, yapılan açıklama sadece muhabirin öngörüsünü arttırmak içindir Görüldüğü gibi bilginin birtakım gizlilik sınıflandırmasına tabi tutulması ile diplomasi muhabirleri belirli kurallar çerçevesinde haber toplar ve yazarlar." (Berkman, 2007: 38)

Çalışma konumuzun yoğunlaştığı 1980'li yıllardan itibaren yeni iletişim teknolojilerinin yaygınlaşmakta olduğu süreç aynı zamanda kapitalizmin derinleşmeye başladığı küreselleşme ile birlikte küresel bir iletişim piyasasının oluştuğu uluslararası haber ver görüntü piyasasının genişlemekte olduğu dönemdir. Uyduyla iletişim artık ulusal sınırları kolayca aşan bir özelliğe kavuşmuştur. Uluslararası yayın yapan haber ve televizyon kanallarının farklı ülkelerde açtıkları temsilciliklerle uluslararası haber ağı genişlemiş ve küreselleşmiştir.

> *Muhabirin uzmanlık alanının tanımlanmasında haber kavramından yola çıkıldığında uluslararası habercilik, dış habercilik ve diplomasi haberciliğinde birbirleriyle benzeşen önermelere ulaşılır. Tanınmış bir birey / küme / ülke ile ilgili uluslararası ilgi uyandıran, uluslararası boyutta olan olaydan hareket ederek uluslararası haber tanımına ulaşılırken, olayın kaynağının başka bir ülkeden olması dış haber kavramında ele alınan bir ölçüttür.*
> *Dış haber konusunda ölçütler, olayın gerçekleştiği yerin ülke dışında olması, haberin kaynağının yabancı olması veya haberin konusunun başka ülkeleri doğrudan ilgilendirmesidir. Uluslararası haberde coğrafya bir ölçüt değilken, olayın uluslararası boyutu önem kazanır. Siyaset, toplumsal, ekonomi, diplomasi içerikli olabilen dış haberler, olaya birden fazla ülkenin dahil olmasıyla uluslararası niteliğe bürünebilir. İki ya da daha fazla ülke arasındaki sorunlara ilişkin girişimleri içeren diplomasi haberleri ise hem uluslararası hem dış haber değeri taşıyabilir.* (Berkman, 2007: 40)

Genel olarak basının dış politikada üstlendiği rol bilgi akışını sağlamak ve kamuoyunu oluşturmak şeklindeki işlevin yanı sıra kimi zaman da diplomasinin gayrı resmi aracı işlevini de görmektir. Basın iktidarın kendi politikalarını kamuoyuna duyurma aracı olduğu durumlarda, muhabir resmi propagandanın sözcüsü konumuna düşer. (Berkman, 2007: 50)

Özellikle 1980 sonrası ülke yönetiminde askeri vesayet, araştırma dönemimizde basın üzerindeki kontrol ve sansür uygulamaları kendini

hissettirmektedir. Dış politika alanında köşe yazarlarının ve diplomasi muhabirlerinin resmi söylemin dışına çıkamadıkları çalışmanın savlarından birisini oluşturmaktadır. Çünkü baskıcı ve totaliter yönetimlerin varlıklarını sürdürdüğü toplumlarda kitle iletişim araçlarının toplumun şekillendirmesinde kolektif bir örgütleyici rolüne sahip oldukları iddia edilir.

> *Topluma karşı görevlerinin yanında sansürün meşruluğu ve resmi söylemleri eleştirme hakkına sahip olmayan basın çalışanlarının cezai sorumluluk taşıdığı ortaya çıkmaktadır. Resmi politikadan sapmadan denetim ve sansürün meşru kılındığı otoriter toplumlarda yerleşik yasal erkin emrinde yazılı ve görsel basının, yönetimin sıkı yasal düzenlemeler ve meslek ile ilgili zorunlu davranış kuralları getirmek gibi uygulamaları ile baskıcı bir rejime bağlandığını görmek mümkündür.* (Tüfekçioglu'ndan akt. Berkman, 2007: 52)
>
> *Totaliter rejimlerde sansürün dışında propaganda bir dış politika etkinliği olarak karşımıza çıkar. Bu eylem, uluslararası iletişimde devletin ideolojisini yaymak ve benimsetmek şeklinde tanımlanabilir.* (Gerger'den akt. Berkman, 2007: 52)
>
> *O halde diplomasi muhabiri, totaliter/ otoriter toplumlarda hükümet kontrolünde mi rolünü gerçekleştirir? Resmî kaynaklar tarafından propaganda faaliyetleri ve sansür uygulamalarının gerçekleştirilmesi doğal kabul edilmektedir. Basının diplomatik araç olarak dış politikadaki etkinliği düşünüldüğünde; basının haber ve bilgi üretme işini yerine getirme işlevi dışında bir etkinliğinden söz edilebileceği açıktır. Basının işlevinin totaliter/ otoriter toplumlarda resmi söylem yanlısı haber üretimine paralellik gösterecek biçimde yayın yapmak olduğu söylenebilir.* (Berkman, 2007: 52- 53)

1.2. Küreselleşme Sürecinde Kitle İletişim Araçlarının İşlevleri

1.2.1. Küreselleşme Süreci

Ekonomi, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler bilim dalları ve kültür kuramcılarınca ele alınıp tartışılan küreselleşme olgusunun farklı tanımları yapılmaktadır. Sosyal bilim dallarındaki tartışma ve araştırmalar, kavramlar konusundaki farklı yaklaşımların bulunması nedeniyle farklı tanımların oluşmasına da zemin hazırlamaktadır. Küreselleşmenin çok boyutlu bir yapı arz etmesi, tanım konusunda da bilim adamları kendi yaklaşımları uyarınca ele aldıkları boyut ekseninde tanımlar ortaya koymalarına yol açmaktadır. Küreselleşme kavramı günümüzde ekonomide, siyasette, kültürde, sosyal alanlarda, coğrafik temalarda, teknolojide yaygın olarak kullanılma durumunda kalmaktadır. Küreselleşmenin bugüne kadar bu nedenle farklı tanımları

yapılmıştır.

Sosyal bilimler alanının bir kavramı olarak küreselleşme taşıdığı çok anlamlılığından ötürü birbirine zıt bakış açılarına da konu olabilmektedir. Bu özelliği nedeniyle de ekonomik, siyasal ve kültürel olmak üzere hayatın üç alanında etkili olmakta bu nedenle de çok boyutluluk kazanmaktadır. Bu haliyle küreselleşme kavramı ahlâkî içerimleri de dahil olmak üzere akademik disiplinlerin hemen hemen pek çoğuna açık bir genişlik sergilemektedir.

Konu üzerine Türkiye'de sosyal bilimler alanında pek çok araştırma ve tez hazırlanmış, bunların büyük bir kısmı da yayımlanmıştır. Dünya üzerinde konuyu ele alan bilim adamlarının eserleri de Türkçeye kazandırılmıştır. Ancak yine de konuyu tartışan bilim adamları kavramsal bir açıklığa ulaşılamadığını ileri sürmektedirler:

"Modernlik, çağdaşlaşma, evrensellik, ilerleme vb. pek çok kavramda olduğu gibi küreselleşme kavramında da kavramsal açıklığa gerek duymaksızın, deyim yerindeyse üzerine konuşmaya zorunlu kılınmışçasına tartışılmaktadır. Ele aldığımız konuyu kapsamlı ve doğru bir biçimde değerlendirme olanağımızı elimizden alan örtük terimlerin tümünde olduğu gibi küreselleşme teriminde de anlama yetimizi engelleyen, günümüz dünya düzenini anlama çabalarında bizi türlü sıkıntılara sokan bir örtüklük vardır." (Başkan, 2005: 6)

"Küreselleşme kavramını, ekonomistler piyasa mantığıyla yaklaşırken, sosyal siyasetçiler insan merkezli, ideolojik yaklaşım sergileyenler ise milliyetçi ve ulusal değerleri öne çıkarak açıklamaktadır. Konuya olumlu yaklaşan yabancı bilim adamları Küreselleşmenin kapitalist bir toplumda asla milli duyguyu azaltmayacağı, tersine kapitalizm de bir dünya sisteminin söz konusu olduğu vurgulanmaktadır. Kapitalizm zorunlu olarak küresel bir sistemdir. Kapitalizmin genişlemesiyle dünya ölçeğinde bir iş paylaşımı meydana gelmektedir." (Savaşlar, 2007:5)

Kavramın ekonomik ve kültürel alana dair yapılmış belirlemelerinde de siyasî bir yaklaşımın etkili olduğu ileri sürülmektedir. Ekonomik açıdan yapılan tespitlerde küreselleşeme taraftarı görüşler, genel olarak küreselleşmenin ekonomik hayata ilişkin strateji ve karar almaları biçimlendiren ve ayak uydurmanın şart olduğunu iddia ederler. Pazar, kalite ve sermaye yaratma

yeteneği bu ön kabule bağlıdır. Karşıt görüşe bağlı görüşler açısından ise küreselleşme, genel olarak emeği değersizleştiren, tekelleşmeyi getiren, dünya ölçeğinde gelir dağılımı eşitsizliğini derinleştiren, zengini daha zengin, yoksulu daha yoksul yapmaktan başka bir işe yaramayan teknolojik anlamda güçlü birkaç ülkenin çıkarlarına hizmet eden bir anlama sahiptir. (Başkan, 2005: 12)

Noam Chomsky de küreselleşme sürecini benzer biçimde Financial Times yazarı James Morgan'dan alıntılayarak şu şekilde açıklamaya çalışmıştır: Yelpazenin bir ucunda Güney Komisyonu, diğer ucunda "IMF, Dünya Bankası, G-7, GATT ve 'yeni emperyal çağ'da ulus aşırı şirketlerin çıkarlarına hizmet etmek üzere tasarlanan diğer yapılar, bankalar ve yatırım şirketlerinin 'Kuzeydeki en güçlü ülkelerin dünya ekonomisinin *de facto* yönetim kurulu haline gelerek", hükûmetlerin "hayat standartları dünya ekonomisinin işleyişinin mevcut örüntülerinin (yani, mevcut zenginlik ve iktidar yapısının - N.C.) korunması uğruna düşürülmekte olan kendi halklarının gazabı, hatta şiddeti ile yüz yüze kaldıkları Güneyde kendi çıkarlarını koruyup kendi iradelerini dayattıkları" gözlemleniyor. Doğmakta olan *de facto* yönetici kurumların özellikle önemli bir özelliği de halkın etkisinden, hatta farkındalığından bağışık olmalarıdır. Halk "olduğu yere konup" **demokrasi tehdidi azaltılınca**, gizlilik içinde hareket ederek yatımcıların ihtiyaçlarına tabi kılınan bir dünya yaratırlar. Uluslararası ekonomide klasik liberal ekonomiden sapmanın yeni biçimlerinin ortaya çıkmasıyla birlikte, demokrasinin son yüzyıllardaki genişlemesinin bu şekilde tersine dönüşü, hiç de önemsiz bir sorun değildir." (Chomsky, 2003: 153)

Chomsky'e göre Bretton Woods kurumları olarak kabul edilen Dünya Bankası, IMF gibi örgütler, demokratik olmayan karakterlerinin saydam olmayışlarının, dogmatik ilkelerinin, fikir tartışmasında çoğulculuktan yoksun oluşlarının ve endüstrileşmiş ülkelerin gerçekte hizmet ettikleri başat sektörlerin politikalarını etkileme konusundaki güçsüzlüklerinin damgasını taşırlar. Dünya Ticaret Örgütü, Dünya Bankası ve IMF ile ittifak halinde özel işlevi gelişmekte olan ülkeleri bağlayan ekonomik ilişkileri kontrol edip bunlara egemen olmak olan Yeni Uluslararası Üçlü"yü oluşturan endüstrileşmiş ülkeler kendi aralarındaki anlaşmaları ise G-7 toplantılarında bağlamaktadırlar. Noam

Chomsky, başta Orta Amerika ve diğer azgelişmiş ülkelerin bugün küreselleşmeyi 500 yıl önce maruz kaldıkları fetih ve sömürgecilikten daha yıkıcı bir yağma olarak yaşadıkları iddiasını benimsemiştir: "Gelişmekte olan dünyanın büyük bir bölümüne genelleştirilebilecek bir yorumdur bu. Yeni başat kuvvet piyasa değil, ekonomik politikayı dikte edip kaynak tahsisini planlayan güçlü bir ulus aşırı devlettir… IMF, Dünya Bankası, Amerika Kıtası Kalkınma Bankası, ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı, Avrupa Topluluğu, BM Kalkınma Programı ve bu türden kuruluşların tümü ülkelerimiz üzerinde piyasadan çok daha büyük etkiye sahip olan devlet ya da devletlerarası kurumlardır." (Chomsky, 2003: 154)

Küreselleşmenin hız kazandığı 1980'li yıllara bakıldığında, dünya çapında birbirini tetikleyen ekonomik krizlerin yoğunluğu dikkati çekmektedir. Bu krizlerden kurtulmak için yapısal uyum programları reçete olarak ortaya atılarak küresel bütünleşmeye hız kazandırılmıştır. "Bu ekonomik krizlerin kronikleşmesi ile içe dönük sanayileşme ve kalkınma politikalarını sürdürebilme imkânı kalmayan borç girdabındaki gelişebilme sürecindeki birçok ülke, ekonomik yapılarını sürdürebilmek için borcu borçla kapatma yolunu seçme durumunda bırakılmışlardır. 1980 yıllarda teknolojik gelişmelerin hız kazanmasıyla bu programların uygulanması adeta zorunlu hale gelmiştir." (Savaşlar, 2007: 49)

Sosyal bilimler literatüründe küreselleşmeye bir süreç olarak değil bir kurgu olarak yaklaşımı savunan karşıt bilim adamları, kuşkucular da vardır. Bunlara göre süreç ekonomik ya da teknolojik gelişmenin sonucunda ortaya çıkan bir olgu olmakta ziyade ideolojik bir tutumdur. Bu yönde görüşlerini ortaya koyan bilim adamları küreselleşmeyi sermaye ve serbest pazarın dünya üzerindeki egemenliğini pekiştirmeye yarayan ideolojik bir araç olarak kabul ederler. Ayrıca kültür boyutuna vurgu yapılarak Hıristiyan batı değer ve yaşam biçimlerinin hâkim olduğu tek bir dünya oluşturularak dünya ölçeğinde kültürel tekliğe gidilmesinin hedeflendiği ileri sürülmektedir. Küreselleşmenin "kaçınılmaz ve karşı konulmaz bir süreç olarak" görmek, küresel sermaye hegemonyasına karşı koymama ve aşınmış ulus devletin minimal yapısını onaylamak anlamına geldiği kabul edilir. Bu süreç içinde güçlü devletler ya da

birliklerle bütünleşmek zorunda kalan az gelişmiş ulus devletler ekonomik, siyasî ve kültürel açıdan korumasız bir şekilde büyük devletlerin açık etkisine maruz kalmışlardır. Bunun sonucunda hem ekonomik üretim, hem sermaye birikimi hem de kültürel ve sosyal yaratıcılık alanlarında bir tür bağımlılık oluşmuş, ulusal sınırlar yok sayılmış, ulusal egemenlik ve bağımsızlık gibi kavramların içi boşaltılmış, sömürgeci amaçlar küreselleşme adı altında meşrulaştırılmaya çalışılmıştır.

Küreselleşeme toplumları birbirinden farklı hatta çelişkili iki ayrı zıt kutup üzerinde yoğunlaştırmaya başlamıştır. Bir taraftan farklı coğrafyalardaki toplumlar daha yakınlaşıp bütünleşirken, diğer yandan ise *etnisite* ve *mikro milliyetçilik* ile parçalanma sürecine sokulmuşlardır. Bu çelişkili durum aşınan ulus devletleri bir yandan küreselleşme sürecinin dışında kalmama, diğer yandan da ulusal bütünlüğü koruma gibi bir ikilem içine düşürmüştür.

Ekonomik açıdan dünya ülkelerinin gelişmişlik düzeylerindeki farklılıklar nedeniyle sanayileşmesini tamamlayan ülkeler dünya ticareti üzerinde avantajlı durumlarını sürdürürlerken geri kalmış uluslar ise fakirlik ve sefalet sorunları ile mücadele etmektedirler.

Küreselleşmeyi ekonomik bağlamda değerlendiren pek çok düşünür ve ekonomist için küreselleşme, tek bir dünya düzeni veya bütünleşme olarak nitelendirilen bir eğilimi ifade etmektedir. Bir terim olarak dünya ile birlikte hareket etmeyi ifade eden bu sözcüğün, aslında ekonomik bağlamda uluslararası rekabete, yani dışa açılmayı işaret ettiğini düşündürtecek pek çok veri vardır. "Çünkü dışa açılmadan bahseden bir görüş aslında entegrasyon (uyum) ve karşılıklı bağımlılık gibi sözcüklerle de içeriklendirilen bir bakış açısına sahiptir ve bu da dünya ile birlikte hareket etmenin ta kendisi seklinde sunulmaktadır. Bu sürecin takibinin hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde yasam standardını yükselteceği, ülkelerin küreselleşmenin önerdiği piyasa uygulamalarını yerine getirmeleri sayesinde ise, küreselleşmiş bir dünyanın oluşumuna katkıda bulunmakla kalmayıp, bu küreselleşmiş dünyada refah, özgürlük, eşitlik ve demokrasinin kendiliğinden, otomatik olarak geldiği bir kalkınmayı da yasayacakları vurgulanmaktadır." (Başkan, 2005: 54)

Diğer yandan da neo-liberal iktisatçılar küreselleşmeyi, yeni dünya düzeninin basamağı ve ulus devletin sona ermesi olarak yorumlamakta, tek dünya düzenini ise dünya ile birlikte hareket etme ve ulus devletin egemenlik anlayışının üstünden geçemeyeceği bir eşik şeklinde belirlemektedirler. Buna karşı olarak neo-marksist iktisatçılar için ise küreselleşme "emperyalizm denen olguya saygınlık kazandırmak, emperyalizm karsısında çaresizlik yaratma çabası" olarak tanımlanmaktadır. Bu anlayışa göre ise küreselleşme, kapitalizmin yeniden yapılanma sürecidir. Çünkü kâr oranlarının yükselmesi ve birikim bunalımının asılması, pazarın nicel ve nitel olarak hızla genişlemesine başlı bulunmaktadır. Bu nedenle küreselleşme, kapitalist sermayenin içerisine girdiği krizden çıkması için yapılan bir dayatma olarak nitelendirilmektedir.

Teknoloji, iletişim vb. gibi gelişmelerin itici rol oynadığı küreselleşme sürecinde sermayenin dolaşımında ve ticarette çok büyük gelişmeler yaşanmakta ancak, iş gücünün dolaşımı diye bir şey söz konusu olmamaktadır. Bir başka ifadeyle küreselleşme sürecinde emeğin küreselleşmesi, iş gücünün serbest dolaşımı diye bir şey söz konusu değildir. Dolayısıyla küreselleşme, kârlılık oranlarının yüksek olduğu coğrafik mekanları hiçbir sınırlama olmadan bütün üretim faktörlerinin en verimli şekilde dolaştığı ve bundan yararlandığı ve sonuçta da dünya refahının arttığı varsayımı doğruluğunu yitirmektedir. Bu doğrultuda küreselleşme karşıtı yazar ve düşünürlere göre küreselleşme kapitalizmin evrensel bir zaferi olmaktan öte, sadece kendi kendini düzenleyen küresel bir pazarın ortaya çıkışıdır. Karşıtların savundukları bir başka argüman ise ticaretin ve finansın serbestleştirilmesi, fiyatların serbestçe piyasalarda belirlenmesine karşın özelleştirme, devletin ekonomiden çekilmesi ve kamu harcamalarının kısılması gibi baskıların neo-liberal ekonomik politikalar olarak bizim gibi gelişmekte olan ülkelere dayatılması devletler ve bireyler arasında çatışma noktalarını oluşturmaktadır.

Son olarak küreselleşmenin itici güçlerinden olan teknolojik gelişmeye destek veren eğitim sisteminin boyutu giderek genişlemektedir. Buna karşılık eğitimden yararlanamayanların sayısında azalma değil artma olduğu ileri sürülmektedir. (Savaşlar, 2007: 21)

1.2.2. Küreselleşmenin Toplumsal Boyutu

Küreselleşme farklı yönleriyle kendini dünya toplumları, devletleri üzerinde etkisini göstermeye başlamasıyla ulus devletler uluslararası toplumdan dışlanmamak amacıyla kendilerini önemli yapısal değişiklikleri yapma konusunda zorunlu hissetmişlerdir.

Bu çabaların ise 'yeni dünya düzeni' olarak bahsedilen arayışlarla örtüşür bir biçimde dile getirildiğini ekleyelim. 'Yeni dünya düzeni' siyasi çağrışımları yüksek bir kavram olarak, gerçekte, 'dünya kenti' kavramı ile ilişkisi bakımından küreselleşme kavramına yönelik en belirgin ve en çok tercih edilen anlayışın temelini oluşturur. Bu açıdan küreselleşme olgusuna dair söylemlerin birçoğu da küreselleşmeyi siyasî ve ekonomik yönü temelde olmak kaydıyla yol açacağı, hatta yol açtığı problemler bakımından değerlendirmektedir. Muhalif bu bakış açısına göre küreselleşme kültür üzerindeki etkisi aracılığıyla insanlar arasında karşılıklı bağlılığın artması yönünde olumlu olduğu kadar, tüm insanlığı türdeşleştirmek ve yerellikleri tahrip etmek bakımından olumsuz bir işlev de görmektedir.(Başkan 2005: 21-22)

Çalışmamız, Türkiye-AB ilişkileri çerçevesinde böyle bir zorunluluğun dış politika yazarlarınca belirlenip ele alınışı üzerine temellenmektedir. Türkiye 1980'lerin başından itibaren siyasî bağlamda serbest pazar ekonomisi ile bütünleşmek ve bu anlamda AB ile birliğe giderek belli bir kalkınma seviyesine ulaşmak yolunda yapması gereken alt yapı yatırımları için gereksinim duyduğu sermaye akışını sağlama zorunluluğunu hissetmiştir. Küreselleşme konusunda karşıt görüşlü birçok bilim adamı siyasî partiler, sendikalar ve sivil toplum kuruluşlarının küreselleşme sürecinde böylesine bir bütünleşmeye karşı çıkmalarını engellemek amacıyla 12 Eylül darbesinin gerçekleştirildiği ileri sürerler.

Bu görüşü destekleyecek bir tez de şu şekilde savunulmaktadır: "Kitle iletişim araçlarının küreselleşmesi tek kültürlülüğe doğru giden dünyada ideolojik ve düşünsel açılardan bütünleşme ve tek düzeleşme eğilimini hızlandırmaktadır. Kültür endüstrileri ve uluslararası medya sistemlerinin etkileşimleri sonucunda Batılı ülkelerin kültürleri (özellikle ABD kültürü)

“insanlığın kültürü” olarak öne çıkmakta ve tüm dünyaya yayılmaktadır.” (Koç, 2004: 30)

Bu aşamada Türk medyasının 1980 sonrası Avrupa ile bütünleşme sürecinde Türk toplumunda bireylerin kendilerini bir Avrupa vatandaşı hissetmelerini sağlayacak tutum geliştirme yolunu seçtikleri çalışmamızın tespit etmeye çalıştığı bir noktadır. Dış politika yazarları ve dış politika haberlerinde, Avrupa ile birliğin Türk insanına, insanlık kültürü ile bütünleşmiş, bu kültüre katkı sağlayan bir Türk toplumunun oluşacağı inancının desteklendiğini ileri sürebiliriz.

Antony Giddens’a göre küreselleşme bir ülkede meydana gelen olanların başka coğrafyalar ve ülkeler üzerinde etkiye sahip olması ya da ulusal sınırlar dışında meydana gelen olaylardan etkilenme açısından sosyal ilişkilerin dünya ölçeğinde yoğunluk kazanmasıdır. Küreselleşme, iletişim teknolojileri ve ulaşım kolaylıklarından yararlanan kişi, grup ve toplumların birbirleri arasındaki ilişki ve etkileşim faktörlerinin yaygınlaşıp gelişmesi nedeniyle yoğunlaşması olarak da kabul edilmektedir. “Bu yönde gelişen olayların yerel oluşumları bu şekilde küresel ölçekte etkilemesi sosyal ilişkilerin yoğunlaşması olarak tanımlanmaktadır. Giddens küreselleşmeyi dört boyutuyla ele almaktadır: 1. Kapitalist dünya sistemi, 2. Ulus devlet sistemi, 3. Dünya askerî sistemi, Uluslararası iş bölümü.”(Savaşlar, 2007:6)

Sosyal düzeninin en önemli ve vazgeçilmez aktörü olan devlet aygıtı, küreselleşmenin etkinliğinin artmasıyla birlikte, devlet-toplum arasındaki sosyal sözleşmenin aşınmasıyla işlev zafiyetine uğramaktadır. Bu bağlamda uluslararası boyut kazanan sosyal sorunların çözülüp, çözülemeyeceği ve çözüm için uygulanacak sosyal politikaların yöntem ve içeriği önem kazanmaktadır. Bir sistem olarak kapitalizm bireylerin toplum ve ekonomik sistem içindeki yaratıcılıkları üzerinde gelişmesini devam ettirir. Eğer bir ideolojik aygıt olarak devlet bireylere söz konusu yaratıcılığın devamı için gerekli ortamı oluşturamaz ya da bunu devam ettiremez ise önce bireylerin kendini yenileyerek sosyal hayatta yerini alması ve kendini devam ettirebilmeleri sonra da bütün kapitalist sistemin devamlılığı söz konusu olamaz.

Bireylerin temel gereksinimlerinin temin edilmesi küresel boyuttaki en önemli sorunların başında gelmektedir. Söz konusu ihtiyaçlar da artık ulusal sınırlar içinde değil uluslar arası sistem içinde dünyanın her hangi bir yerinde üretilmektedir. Devlet olarak, bireyin kendisi için temel hakları içinde gördüğü bu gereksinimlerin, karşılanması zorunlu olarak algılanmaktadır. Küresel kapitalist sistem, en başta iyi bir yaşam standardının oluşturulması ve devamını, bir taraftan yıpratılan devlet üzerine bırakma yanlısıdır. Yeni dünya düzeninin "pazar ekonomisi" uygulamalarıyla insanî bir yaşam için gerekli olan temel ihtiyaçların karşılanabilmesi mümkün görülmemektedir. "Bu nedenle belli bir sosyal standartların getirilmesi ve küresel düzeyde uygulanması için küresel sosyal düzenin kurulmasına ihtiyaç vardır. Dolayısıyla küresel düzeyde düzenleme yapabilecek olan ulus üstü kurumların faaliyetleriyle bu sorunların çözümü kolaylaşabileceği önermeleri yapılıyor olmakla birlikte, küreselleşme sürecinin böylelikle sosyal derinlik kazanacağı ifade edilebilir. Kanaatimizce sosyal sorunların çözümünü öteleyen ve çözüme yönelik sosyal politikaları önemsemeyen veya çözüm bulmada yavaş davranıp, pasif tutum sergileyen bir küresel sistemin başarılı olacağı düşünülmemelidir. Toplumun ve bireylerin gelişmesi ve refahını sağlamakla yükümlü olan "ulus devlet"in işlevleri ve önemi öne çıkmaktadır. Küreselleşme dayatmaları ve bünyesinde barındırdığı sorunların artması ve çözüm beklentilerinin çoğalması ulus devlete olan gereksinimi arttırmakta ve milliyetçi düşünce ve politikaların yükselen değer olarak öne çıkmasına etken olduğu söylenebilir." (Savaşlar, 2007: 28)

1.2.3. Küreselleşme ve Kültür İlişkisi

Küreselleşme olgusunun kültürel anlamda ele alınışlarında da karşıt görüşlerin çatıştığı görülmektedir. Yine burada genel anlamda pek çok taraftar ve karşıt görüş bulmak mümkündür:

> *Taraftarları için "kültürün küreselleşmesi" olarak nitelenen küreselleşmenin olumlu getirisi, son noktada 'dünya kenti' olacaktır. Mal, hizmet, bilgi ve teknolojinin yer değiştirme akışlarındaki artış ve ulaşımın hızlanması gibi sebeplerle mekânsal anlamda uzak toplumların ve kültürlerin arasında ortaya çıkan bağlılık, bu kültürlerin her açıdan etkileşimine, zamanla benzeşmesine ve sonuç olarak dünya çapında*

(küresel) düşünmelerine ve hissetmelerine yol açacaktır. Bunun olumlu getirileri konusunda pek çok şey sayılmakta ancak en çok dünya düzeyinde yasamak ve dünya yurttaşı bilincine ulaşmak noktasında durulmaktadır.

Artık toplumsal dönüşümün yeni dinamikleri olarak kabul edilen iletişim ve hızlı ulaşım aracılığıyla küreselleşmenin bizleri küresel bir toplum olmaya götüreceğine yönelik kanı, sosyal bilimciler başta olmak üzere pek çok kesim açısından fazlasıyla önemli bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Bunun yanında günlük yaşama kazandırdığı refah, tüketiciye sunduğu pek çok fırsat, mal ve hizmet açısından sağladığı seçme, tercih etme olanağı ve özgürlük kent yaşamına, kadın-erkek rollerine, kimlik tanımlamalarına getirdiği yeni anlamlar sayesinde de ayrıca övgüye değer bulunmaktadır.

Küreselleşmenin kültür alanında yol açtığı ve açmakta olduğu değişiklikleri farklı bir açıdan yorumlayarak karşıt bir bakış sergileyenler için ise kültürün küreselleşmesi, yerelliklerin kendine özgü gelenekselliğini tahrip eden tüm dünyaya tek yönlü bir kültürü; popüler kültürü dikte eden bu açıdan türdeşleşmiş bir dünya kültürüne hizmet eden bir süreç olarak görülmektedir. Bu açıdan küreselleşme karşıtları, küreselleşmenin gerekli olduğunu ifade eden taraftarların, "yerlerin artık bu yeni küresel bağlamda yer alabilmek için yeni bir görüntü yaratmak ve kendini yeniden tahayyül etmek zorunda" olduklarına yaptıkları vurguya ve girişimci (sermaye) ya da turist çekmek adına geleneksel temaların ve coğrafi özelliklerin metalaştırılarak bir daha ele geçmeyecek fırsatlar barındıran sıra dışı yerler biçiminde cezbedici reklamlara malzeme edilmeleri yoluyla; "yerelliğe özgü farklılıkların konumsal avantajlar yaratılması doğrultusunda bir rekabet aracı hâline getirilmelerine" karşı çıkmaktadırlar. (Başkan, 2007: 13)

"Kapitalist ekonomik sistemin bir uzantısı olan küreselleşmenin temelinde ekonomi olmakla birlikte küreselleşmenin kültürel yönü de oldukça önemlidir. Küreselleşme kültürleri de etkileyerek küresel bir kültür

oluşturmakta ve bu kültürel küreselleşme dünya kültürünü homojenleştirmektedir.” (Koç, 2004: 27)

Küreselleşme beraberinde şekillenip gelişen bilgi toplumu, neo-liberalizm, demokratikleşme, yerelleşme, katılımcılık, şeffaflık, bireysel hakların ön plana çıkması, Avrupa Birliği gibi bölgesel entegrasyonlar, sermaye hareketliliği ile beliren çok uluslu şirketler, doğal kaynakların ve çevrenin korunmasında görülen duyarlılık, azınlık ve grup hakları, üretimde kalite, bilişim teknolojilerinin yaygın kullanımı, ileri üretim teknikleri gibi oluşumlar üst düzeyde ve kapsanması olanaksız pek çok şeyin dönüştüğünün habercisidir.

Bireylerin kendini bağlı hissettiği inanç sistemleri ve ideolojiler açısından bütün büyük dinler ve ideolojiler tüm insanlığa seslenme ve ulaşma özlemini küreselleşme ile daha belirgin bir şekilde ifade etmeye başlamışlardır. Bu çerçevede bireyler arasındaki kültürel sembol değişimleri, iletişim teknolojilerindeki sınır tanımaz değişmelerle gerçekleşmekte, yaşanan süreç değerler sistemini ve tüketim kalıplarını dönüştürmektedir. Kültürel alandaki bu değişimi tanımlamada tüm toplumlarda tüketimin sosyal işlevinin aynı olması, bireylerde sağladığı tatmin duygusunun benzerliği, gittikçe toplumların ortak paydası olma niteliğini kazanmaya başlamıştır. Kitle iletişim araçları yerel ve ulusal düzeyde maddî tüketiminin yanı sıra uluslararasında değer ve enformasyon tüketimini de kışkırtmaktadır. Bu noktada bireylere bir gruba, bir ulusa aidiyet duygusu veren ulusal kültür ve ulusal kimliğin küreselleşmenin taşıdığı ulus aşırı kültür değişimi ve benzeşmesi karşısında direnebilme ve ayakta kalabilme becerisinden yoksun olacak derecede zayıfladıkları gözlenmektedir. Bu zayıflık, bireylerin gereksinimini hissettikleri küreselleşme ile tanıştıkları yeni kültürel unsurların üretimi konusundaki yaratıcılıklarının desteklenmemesinden kaynaklandığı ileri sürülebilir. Ayrıca bireylerin, kapitalizmin kendilerini sürekli tüketime kışkırtan ve neleri nasıl tüketecekleri konusunda onlara dikte eden bir sistemin denetimi altında oldukları kabul edilmektedir. Bu denetim mekanizması işlevini de popüler kültür adı verilen bilinç endüstrisi sağlamaktadır. (Başkan, 2005: 96)

Küreselleşme ulus devleti aşındırmakla, kültürel erozyona da sebep olmaktadır. Böylece, küresel değerlerle, millî kültürel değerler çatışma

durumuyla karsı karsıya kalmaktadırlar. “Küreselleşme bazı dayatmalarıyla kültürel kimlik kavramını aşındırmakta, farklı bir soruna dönüşmesine etken olabilmektedir. Uluslararası alanda etkili ülkeler küreselleşme sürecinde kendi kimliklerini dünyaya daha fazla açma, yönlendirme, dünya ticaret hacminden daha fazla pay kapma peşinde iken; Türkiye gibi ülkelere bunun tersi aşılanmaya çalışılmaktadır. Nitekim, millî bağımsızlık yerine karşılıklı bağımlılık, millî devletten otonom bölgeye geçiş telkinleri, hükümdarlık haklarından yeni dünya düzeni uğruna fedakarlık, sosyal devlet anlayışından vazgeçmek, bu çerçeve içinde düşünülmelidir.” (Savaşlar, 2007: 38)

Küreselleşme ile sermaye ve enformasyonun tüm coğrafik sınırları aşması, ekonomik anlamda tek bir dünyanın oluşmasına neden olduğu gibi beraberinde etnik ve dinsel çatışmaların canlanmasına, ayrılıkların keskinleşmesine de yol açtığı kabul edilir. Bu anlamdaki bir küreselleşme paralelinde kültürel, etnik ve dinsel kimlik sorunlarını da öne çıkmaya, daha sık olarak kültürel kimlikten, kültürel haklardan söz edilmeye başlanmıştır.

Uluslararası belgelerde etnik, dinsel ya da dilsel azınlıkların kendi kültürlerini yaşama ve kendi inançlarının gereğini uygulama ve kendi dillerini kullanma hakkına vurgu yapılmaktadır. Devletlerin sınırları içinde söz konusu alanlarda varlıklarını sürdüren azınlıkların korunması ve yaşatılması konusunda daha hoşgörülü ve hatta korumacı bir tavır takınmaları beklenir olmuştur.

Belli bir ulus devlet içinde belirli bir kültüre, bir grubun kolektif kimliğini oluşturan unsurların korunmasına ilişkin olarak sorun oluşturan nokta söz konusu kolektif kimliğin korunmasının kişinin insan olarak olanaklarını geliştirmesine ne derece yardımcı olduğu ve faydasının dokunduğu ile ilgilidir. Bir başka ifade ile bir kültüre saygı o kültürün insan ve değerlilik anlayışına da saygı göstermek anlamına gelmektedir. Söz konusu kültürün evrensel anlamda insanlık birikimine, insanlık kültürüne yaratıcı yönüyle katkıda bulunması ona bir değer atfedilmesini ve korunmayı hak etmeyi gerektirmektedir. Devletler, küreselleşme ile birlikte, çoğul anlamda kültürlerin tekil anlamda insanlık kültürüne olan katkıları doğrultusunda bünyelerinde barındırdıkları söz konusu etnik, dinsel, ya da dilsel kültürleri desteklemek, korumak zorunluluğunu hissetmektedirler.

Küreselleşmenin yol açtığı ya da tetiklediği etnik ve dinsel kimliklerin, yerellikleri öne çıkarma girişimlerinin yukarıda sözü edilen kültürel değerlendirilme yöntemi çerçevesinde ele alınması gerekmektedir. Bu tür bir değerlendirme varlığını sürdürme ve öne çıkma çabası gözeten tüm yerel kültür, etnik ve dinsel kimliklerin hangilerinin ne derecede çağımızda yaşanılan sorunları gidermede yardımcı olduğunun, hangilerinin bu sorunları çıkmaza soktuğunun görülebilmesinde faydaları olacaktır. (Başkan, 2005:103)

1.2.4. Küreselleşme Sürecinde Kitle İletişim Araçlarının Kamuoyunu Belirleme Rolü

"Kültür emperyalizmi tezine göre, gelişmiş kapitalist ülkelerde üretilen ve tüm dünyaya yayılan kültürel ürünlerde medyanın doğasında var olan ideolojik ve kültürel bir çerçeve sürekli kurulmakta ve yeniden üretilmektedir. Uluslararası iletişim bu sayede gelişmiş kapitalist ülkelerin uluslararası çıkarlarını ve güçlerini arttırmalarına yardımcı olmaktadır. Özellikle ABD'nin her alandaki küresel üstünlüğüne hizmet eden bir araç niteliğindedir. İletişim materyallerinin ve kültürel ürünlerin tüm dünyadaki akışı bunları üreten ülkeleri dünya sistemi içerisinde dominant hale getirmektedir. Gelişmişliğin sağladığı bilgi alt yapısı, gelişmiş ülkelerin hegemonya yeteneklerini sürekli arttırmaktadır." (Koç, 2004: 66)

Medya ve iletişim teknolojileri az gelişmiş ülkelerde demokratik yapının bir unsuru olarak eklemlendikten sonra asıl sorun bu teknolojilerin kullanılarak kültürel üretim yapılması aşamasında belirmektedir. Kitle iletişim araçlarının gerektirdiği sürekli ve kesintisiz yayın yapma zorunluluğu karşısında yeteri kadar program ve kültürel ürün oluşturamama söz konusu ülke medyasının açmazını oluşturmaktadır. Kitlesel anlamda üretim yeteneğine kavuşamayan ülkeler kültürel üretim konusunda gelişmiş ülkelere bağımlı hâle gelmektedirler. Söz konusu sürecin sonucu olarak gelişmiş ülkelere bağımlılık kendini göstermektedir. Söz konusu bağımlılık sadece sanatsal filmler, diziler ve belgesel programlar alanında değil aynı zamanda habercilik alanında da geçerlidir. İşte bu bağımlılık sayesindedir ki gelişmiş ülkelerin kapitalist ve kültürel değerleri küresel anlamda yaygınlık kazanmaktadır.

Sosyal anlamda reaksiyon devam ederek, gelişmekte olan ülke

toplumlarında kültürel ve sosyal üretim konusunda -bireylerinin bu alandaki ihtiyaçlarını karşılama anlamında- ulus devlet, zayıflamaya başlamaktadır.

Diğer yandan küresel bütünlüğün zorunlu olduğu inancı kitle iletişim araçları tarafından toplum içinde yaygınlaştırılmaktadır. Bu konuda bilgi bombardımanına tutulan bireyler olayın taraftarı değilseler bile bir suskunluk sarmalına itilerek görüşlerini dile getirmeme noktasına sürüklenmektedirler. Giderek toplumun büyük bir çoğunluğunun görüşü gibi algılanan gündem konularında farklı düşüncelerin ifade edilmesinin önüne geçilmektedir.

1.3. BİRLİK KAVRAMI

1.3.1. Birlik Kavramının Teorik Gelişimi

Bilim adamları, Batı dillerindeki *integration* karşılığı olarak *birleşme* kavramını bir araya gelme anlamında kullanmaktadırlar. Teorik olarak devletler arasında birlik oluşturmanın çeşitli biçimleri vardır: *Ekonomik birlik, askerî birlik, federal birlik, konfederal birlik, politik birlik ve uluslarüstü birlik*. (Savaş, 1983: 1 vd.; Bozkurt, 1993: 5).

Birleşme kavramının sözlük anlamına bakıldığında da "bazı özel amaçlar için ulusları, devletleri, siyasal partileri vs. grup halinde bir araya getiren ya da bağlayan kuruluş" anlamı verildiği görülmektedir. (Webster Dictionary, 1982:. 817).

Birleşme kavramına verilen bir başka tanıma göre de "her biri farklı şekillerde de olsa farklı ülkelerin ya da sektörlerin bir araya gelerek iş birliğini (veya bütünleşmeyi) giderek geliştirmeleri (veya gerçekleştirmeleri) öngörülmektedir." (Bozkurt, 1993: 5).

Uluslararası alanda, aralarında işbirliğini ve bütünleşmeyi geliştiren ve gerçekleştiren uluslar yeni bir "güç" olarak ortaya çıkacaklardır. "Birleşme" ile ülkeler, aralarındaki çatışmaları ve rekabetleri en aza indirmeyi amaçlarken, diğer taraftan da *birlikten kuvvet doğar* ilkesi ile uluslararası alanda üçüncü ülkelere karşı hem ekonomik hem de siyasal konularda konumlarını daha da güçlendirmeyi hedeflemektedirler. (Bozkurt, 1993: 5).

Dikkat edileceği gibi birleşmeye yönelen ülkeler çatışma ve rekabeti de

ortadan kaldırmak istemektedirler.[*] Bir başka anlatımla *birleşme* olayı uluslararasında bir devlet grubu için bir diğer devlet ya da devlet grubunu kontrol altına almak ya da dengelemek ve hatta aynı pota içinde eritmek, özümsemek için de kabul edilebilecek bir çözüm olarak görülebilmektedir. (Bozkurt, 1993: 33 ve 44)

"Birleşme" kavramını ele alan bilim adamlarının iki grupta toplandıkları gözlenmiştir: Fonksiyonalistler ve Neofonksiyonalistler. Sosyal ve ekonomik istikrarsızlıkları savaşın ana nedeni olarak ve sosyal ve ekonomik refahı barışın ön şartı olarak gören Fonksiyonalistler, *Avrupa'da mevcut olan ulus devlet ve milliyetçilik olgusunun savaşın en önemli sebeplerinden birini oluşturduğunu* savunmaktadırlar. Fonksiyonalistler ayrıca ortak çıkarlara dayanan uluslararası kuruluşların, üyeleri arasında sadakate dayalı bir ortam oluşturarak, savaşa teşvik eden milliyetçi tutumları aşındıracaklarını ileri sürmektedirler. Bu noktada insanları rasyonel varlıklar olarak gören fonksiyonalistlere göre "uluslararası ticarete paralel olarak uluslararası iş birliği güçlenecek ve ilişkileri düzenleyici uluslararası örgütler (fonksiyonalist bütünleşme) ortaya çıkacaktır." (Bozkurt, 1993: 10).

Ekonomik yöndeki *birleşme* üzerine Neofonksiyonalistler millî devletlerin ellerinde bulundurdukları egemenlik haklarının bir kısmını sınırlı sektörlerde de olsa *yüksek otorite*'ye devretmeyi öngörmektedirler. Bu noktada Neofonksiyonalistlerle benzeşen Federalistler siyasal bir *birleşme*'yi düşünerek, "doğrudan anayasal düzenlemelerle kurulacak merkezi otoriteye ulusal hükûmetlerin ellerindeki yetkinin devredilmesini öngörmektedirler." (Bozkurt, 1993: 10)

1.3.2. Birleşmenin Taraflara Sağladığı Kazanç

Birleşme yönünde koordinasyona giren ülkelerin, birlik dışındaki

[*] Bu gibi durumların örnekleri olarak içinde bulunduğumuz yüzyılda NATO ve Avrupa Toplulukları oluşturulurken, kuruluş aşamasında üye ülkelerin farklı amaçlar hedeflemesi gösterilebilir. Her iki örgütün birincil kuruluş amacının, Avrupa içinde sürekli olarak dünya savaşları ile sorun yaratan ve çok çabuk demokratik olmayan bir güç haline gelen Almanya'yı kontrol altına almak olduğu gözlenmiştir. Bu kuruluşların ikincil amaçları olarak bir diğer askerî ve siyasi bloğa karşı denge ve kalkan gücü oluşturmak, birlik içindeki ülkeler arasında ekonomik gelişmeyi birlikte ve dengeli olarak yürütmek olduğu söylenebilir. Bu konuya ileride tekrar değinilecektir.

ülkelerin ekonomik etkinliklerine bağlı olmaksızın elde ettikleri getiri, birleşmenin *karakteristik fonksiyonunun değeri* olarak adlandırılmaktadır. Birlik içinde işbirliğine giren ülkeler arasında elde edilen toplam gelirin nasıl dağıtılacağının bir hesap yolu geliştirilir. "... Bu dağılım koalisyon üyelerine tek başlarına oynadıklarında elde edebileceklerinden fazla getiri sağlayabileceği gibi, üyelerin güç farklılıklarını ya da pazarlık güçlerini de göz önüne alır. N sayıda oyuncunun işbirliğine dayanan oyunların çözümü temelde "hesap yolu" (imputation) arayışıdır. Eğer bu oyunda S sayıda oyuncu bir araya gelerek üyelerine daha iyi getiri sağlayan bir *hesap yolu*'nu gerçekleştirebilirlerse, daha önceki öneriyi durdurmuş, geçersiz kılmış olurlar. Eğer bu oyunda "hesap yolu" başka bir koalisyonun *hesap yolu* tarafından durdurulup geçersiz kılınamıyorsa, o *hesap yolu* oyunun odağı (core) olur. İşte eşit olmayan ulusların işbirliği de ancak böyle bir odak *hesap yolu*'na ulaşılması halinde olanaklıdır. Oyunun getirilerinin yeniden dağıtılması ise bunu sağlayacak bir kurumsallaşmayı gerektirecektir." (Schotter, 1989: 17)

Burada değinilmesi gereken bir nokta da işbirliğine ve birleşmeye yönelen üyelerin *hesap yolu* kavramı ile, birleşmeye yönelimin amacını ayrıntılarıyla değerlendirmeleri gereğidir. Bir başka anlatımla, diğer oyuncularla işbirliğine giren bir üyenin, biraz sonra değinilecek olan içsel ve dışsal amaçlarıyla "hesap yolu" kavramının altında yatan gelir anlamını karşılaştırması, bu iki farklı olguyu çakıştırdığı zaman işbirliğine yönelmesi gerekmektedir. Bu maliyet karşılaştırmasını yapamayan üyeler işbirliğinden bekledikleri sonucu gerçekleştiremeyeceklerdir.

Birlik kavramı üzerinde duran bilim adamlarının çoğu, gerek ulus içi gerek uluslararasında gelirin artışı üzerinde yoğunlaşarak farklı teoriler geliştirmişlerdir. Bu teoriler kurgulanırken daha çok sosyolojinin verilerinden yararlanılmıştır. Bunların en bilinenleri sıfır toplamı olan ve sıfır toplamı olmayan "koordinasyon oyunu" ve "hapislerin ikilemi" adlı oyunlardır. (Tekeli-İlkin, 1993: 14) Ayrıca konuya Entegrasyon Teorisi ve Gümrük Teorisi çerçeveleriyle yaklaşan bilim adamları da vardır. (Savaş, 1981: 2)

Birlik kavramı üzerinde çalışan kuramcılar birlik yönünde uzlaşım aşamasından sonra, uluslar üstü kurumlaşmaya geçilirken, ülkeler arası

ilişkilerde oyun kuramlarına göre üç farklı senaryo ortaya koymaktadırlar.

İlk senaryoya göre Avrupa'da sanayi devrimi ve ulusal devletlerin oluşumu aşamasından sonra, gelişmeyi ve sanayileşmeyi devam ettirmek isteyen aynı devletler dünyanın değişik bölgelerinde sömürge paylaşımına giriştiler. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası sömürge ülkeler bağımsızlıklarını kazanmaya başlayınca Avrupa'daki ulus devletler kendi aralarında birliğe yönelip, Avrupa dışı ülkelerin kendilerine bağımlıklarının devamına çalıştılar.

İkinci senaryoya göre de, kapitalist ekonominin gelişmesine paralel olarak ulusal ekonomiler kendi iç bütünleşmelerini ve gelişmelerini tamamladıktan sonra uluslararası hale gelmeye başlarlar. Ulusal devletin ekonomik bunalımlara çare üretmekte ve etkin önlemler almakta yetersiz hale gelmesiyle başarılı bir bunalım yönetimi için uluslararası organizasyonlara gereksinim vardır.

Üçüncü senaryo ise teknolojik ve bilimsel gelişmelerin belli bir aşamasında ulus ölçeklerinin yetersiz kalmasına dayandırılmaktadır. İlk başlarda, bir "ulus niteliği" ve teknolojideki yeni gelişmeler için uygundur. Ancak aynı ulusun niteliği ve ölçeği yeni gelişmeler karşısında artık yetersiz kalmaktadır. Böyle bir durumda da uluslararası bir işbirliği için bir neden doğmaktadır. (Tekeli-İlkin, 1993: 15)

1.3.3. Birleşmeye Yönelen Ülkelerin Amaçları

Ulusların beklentileri birleşmenin gerçekleşmesinde etken rol oynamaktadır. İşbirliğine yönelen üniteler uluslar olduğu için, ulusal devletlerin amaçları birleşmeden elde edilmek istenen sonuçları belirlemektedir.

Ulusların amaçlarının belirlenmesinde iki farklı çerçeve içinde yaklaşılabilir. Bunlardan ilkine birleşme kuramı üzerinde çalışan bilim adamları *içsel amaçlar*, diğerine de *dışsal amaçlar* adını vermektedirler. Birinci çerçeve içinde uluslar uluslararası bir birleşmeye girdikleri takdirde, "geliri ve istihdamı artırmak, ekonomik stabiliteyi sağlamak, gelir dağılımını iyileştirmek, bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltmak gibi amaçları gerçekleştirmek" isterler. Yukarıda değinildiği gibi bunlar daha çok devletin içsel amaçlarıdır. (Haack 1983: 365)

Dünya ekonomisi çerçevesinde devletin birleşmeye yönelik amaçlarına (dışsal amaçlar) yaklaşıldığında daha farklı bir görünüm ortaya çıkmaktadır.

Uluslararası iş bölümünün hiyerarşik olduğu saptamasından hareket ederek bu çerçeve içinde bir ulusun amacının uluslararası iş bölümündeki konumunu değiştirmek olacağı, bu konu üzerine çalışan teorisyenlerce ileri sürülmektedir. İşte bu amaç o ülkenin dışsal amacı olmaktadır. Aynı teorisyenler bölgesel birleşmenin tümünün dünyadaki iş bölümüne göre bir rol üst1enmesiyle durumun iyileşmesinin bekleneceği savunulmaktadır. "... Ama bu birleşme içinde ulusal devletler için uluslararası iş bölümünde her birinin ayrı ayrı konumlarını iyileştirmesi, her şeyin üstünde bir amaç olarak ortaya çıkabilir. Bu eğilimin yenilenebilmesi ya topluluk içi iş bölümünün çok dikkatli düzenlenmesini ya da ekonomik birleşmenin ileri amaçlarına geçirilmiş olmasını gerektirebilir. (Ziebura, 1982: 128)

1.3.4. Birleşme Türleri

Birleşme kavramına oyun kuramı dışında yaklaşıldığında hemen fark edilecek önemli nokta, devletler açısından *ulusal olma* ve bundan ne ölçüde feragat etme olayıdır. Çalışmamızın diğer bölümlerinde yeri geldiğinde değinilecek olan söz konusu *ulusallık* olgusu, devletlerin kolay kolay vazgeçmek istemedikleri, üzerinde hassasiyetle durdukları bir ilkedir. Toprakları ve insanları üzerinde egemen olan bir devlet birleşmeye yöneldiğinde içsel ve dışsal amaçlarını yerine getirmek için ne ölçüde egemenliğinden vazgeçecektir? Birleşme olayının ileri aşamalarında, daha sonra değinileceği gibi, ülkelerin egemenlik konusu içinde bulunan birçok alan uluslararası ve hatta uluslar üstü kurumların karar alma ve etkinlik alanına girecektir. "... Bir ulusal devletin, bazı karar yetkilerinden, başka bir deyişle politika araçlarından sürekli vazgeçmesi kolay değildir. Üstelik bu oldukça sancılı bir süreçtir. Bu nedenle işbirliğine giren uluslar, egemenliklerini koruma kaygısıyla terk ettikleri karar alanlarını en aza indirmeye çalışırlar. Böyle olunca da terk edilen karar alanlarının türleri ve miktarlarına göre değişik birleşme seçenekleri ortaya çıkar." (Tekeli-İlkin, 1993: 16)

Geldiğimiz bu noktadan itibaren şunu söyleyebiliriz: Devletler ne ölçüde egemenlik ve ulusal devlet olma özelliklerinden vazgeçerlerse birleşme alanları da o ölçüde geniş olacaktır. Teorik olarak oyun kuramı çerçevesinde ortaya konulduğu gibi ülkelerin birleşmeden bekledikleri amaç daha çok ekonomiktir.

Bu nedenle ülkelerin birleşmeyle birlikte taviz vermeleri gereken alan, ekonomik ve özellikle ticari olmaktadır.

Çağımızı, adlandırmada *bilgi*, *uzlaşma* gibi kavramlar kullanılırken *entegrasyon* ve *birleşme* gibi olgular da göz ardı edilmemektedir. Dünyanın hemen her ülkesi değişik tiplerde de olsa, bir tür birleşme içindedir. Avrupa'dan Afrika'ya, Amerika'dan Asya'ya kadar bütün kıtalarda ister gelişmiş ister az gelişmiş olsun ülkeler büyüklükleri farklı da olsa bir birleşme hareketi geliştirmeye çalışmaktadırlar.

Ancak ulusların kendileri açısından çekinceleri olan "ulusal devlet olma", "ulusal egemenlik", "ülkenin ekonomide güçlü olduğu alanlar" ve "ülkenin kendi kendine yetmesi" gibi çekinceler uluslararası işbirliğine yönelik örgütlenmenin hangi ölçekte kurulacağı konusunda net tutumlar sergilenmesini engellemektedir. (Huber, 1981: 281)

Ülkeler arasındaki birleşme eğilimleri coğrafik sınırlan açısından bir sınıflamaya tabi tutulurken ayrıca birleşmenin derecesi açısından da bir sınıflama yapılabilmektedir. Bunlar içinde AB gibi tam ekonomik birleşme aşamasına gelenleri olduğu gibi; EFTA (ve NAFTA' da olduğu) benzer biçimde bir serbest ticaret bölgesinden ibaret kalanlar da vardır. (Savaş, 1983: 9)

Ticari olarak birliğe yönelen ülkeler kendilerini güçlü hissettikleri mal ve hizmet gruplarında gümrüklerini indirecekler, bir anlamda taviz vereceklerdir. Burada vurgulanması gereken nokta ülkenin gümrük sistemi ile birliğe girme yönelimi arasında bir ilişkinin varlığıdır. "... Bir ülkenin gümrük sistemi ile entegrasyon hareketi birlikte düşünülürse şöyle bir durum ortaya çıkar: Bir ülkenin gümrük sistemi, ya mallar arasında veya ülkeler arasında bir farklılık (discrimination) yaratır. Yani bir ülkenin gümrük sistemi ya malları; geldikleri ülkeye bakmaksızın, kendi aralarında çeşitlerine göre farklı gümrüklere tabi tutar, veya malların cinsine bakmaksızın hangi ülkeden geldiğine göre aynı mallara farklı gümrük uygulanır... Malların orijinlerine bakılmayıp, çeşitlerine göre gümrüklenmesi *gümrük teorisi*'nin konusunu; geldikleri ülkeye göre gümrüklenmesi ise *entegrasyon teorisi*'nin konusunu oluşturur. Buna göre *entegrasyon teorisi*'ni, gümrük vergilerinde yapılan coğrafik farklılıkların ekonomik analizini yapan ve gümrük teorisinin özel bir şeklini oluşturan iktisat

dalı olarak tarif edebiliriz." (Savaş, 1983: 2)

Birleşmeye giren devletlerin hangi alanlardan taviz vererek, bir başka anlatımla hangi karar verme alanlarından feragat ederek işe başlanmasının en az gerilim yaratacağı fonksiyonalist yaklaşımla çözümlenebileceği önerilmektedir. (Tekeli-İlkin, 1983: 16)

Liberal bir devletin temel özelliği olarak, günümüzde ekonomistler, devletin ekonomi alanında karar verme, uygulama ve üretme, üretimi planlama gibi özelliklerinin çok az olması ya da hiç olmaması gerektiğini savunmaktadırlar. Ülkeler arası birleşmelerin de önceleri devletin taviz verdiği ya da çekildiği ekonomik alanlardan, teknik gerekçelerle başlatılarak zamanla toplumsal yaşamın diğer alanlarına yayılması beklenmektedir. Bu yöndeki fonksiyonalist bir yaklaşımın sonucu olarak şunu ileri sürebiliriz ki, ekonomik süreçlerin toplumun diğer kurumlarını da biçimlendireceği kabul edilmelidir.

Söz konusu fonksiyonalist yaklaşım biraz da toplumsal olaylara Marksist yaklaşımı çağrıştırmakta ve toplumsal yaşamın başat belirleyicisinin ekonomi olduğu, ekonomik süreçlerin sosyal, kültürel ve siyasal örgütlenmeleri de biçimlendireceği kabul edilmektedir.

1.3.5. Kapitalist ve Karma Sistemlerde Birleşme

Birleşme yönünde iradelerini ortaya koyan ülkelerin benzer özellikler taşıması gerektiği söylenebilir. Bizim üzerinde durduğumuz birleşme türünün daha çok ekonomik ağırlıklı olması nedeniyle, birleşmeye yönelen ülkelerin de benzer ekonomik sistemlere sahip olması beklenir. Bu yönde benzerlikler taşımayan ülkeler arasında koordinasyon türü bir işbirliği gerçekleşse bile buna birleşme demek doğru olmaz. Kuramsal açıdan yaklaşıldığında çağımızda dünya üzerindeki üç farklı ekonomik sistem içinde ülkelerin kendi aralarında benzer olanlarının birleşmeye yönelecekleri ileri sürülmektedir. Uygulamada da bu yönde örnekler gözlenmektedir. Ancak sosyalist ekonomi uygulayan ülkeler teoride savunduklarını pratiğe geçiremedikleri ve aşırı devletçi davrandıkları için başarılı sonuçlar elde edememişler ve birlikleri dağılmıştır. Ülkeler kendi içlerinde de daha liberal uygulamalara geçmeye başlamışlardır.

Yine kuramsal açıdan yaklaşılarak birleşme türlerinin serbest (liberal), karma ve sosyalist ekonomi sistemleri içinde gerçekleşeceği savunulmaktadır.

Bilim adamları söz konusu sistem içi birleşme türleri üzerinde daha detaylı durarak birleşme türlerinin uygulanabilirliklerini tartışmaktadırlar. (Savaş, 1983, s. 6-7, Tekeli-İlkin, 1993: 16-17; Bozkurt, 1993: 8-9)

Pratiğe yansıması açısından, yukarıda da değinildiği gibi 20. yüzyılın son on yılı içinde, dünyada kapitalist sistemin baskın olmaya başlaması ve doğu bloğunun dağılmasıyla birleşmelerin de kapitalist sistem içinde gerçekleşmesi nedeniyle diğer ekonomik sistemleri, birleşme seçenekleri açısından, göz ardı etmemize yol açmaktadır.

Liberal sistem bir taraftan dünya çapında ülkeler arasında bir ekonomik düzenin ilkelerini belirlerken, bir yandan da bir bölge içinde bulunan ülkeler arasındaki ekonomik ilişkileri şekillendirmektedir. Burada tekrar değinilmesi gereken nokta, serbest ekonomik işleyiş içinde gerek dünya çapında gerekse bir bölge içi bütünleşmeye gidilirken ulusların terk ettikleri karar alanlarının öne çıkışıdır. Serbest ve karma ekonomi sistemlerinde bölgesel birleşme seçeneklerini ulusların terk ettikleri karar alanları az olandan çok olana doğru, bilim adamları tarafından şu şekilde bir sıralamaya tabi tutulmuştur:

Serbest Ticaret Alanı, Gümrük Birliği, Ortak Pazar, Ekonomik Birlik ve Tam Ekonomik Birleşme. Kapsamlarının büyüklükleri dikkate alınarak yapılan bu sınıflandırmada Tekeli ve İlkin'in *Türkiye ve Avrupa Topluluğu* adlı eserlerinin 1. cildi, Savaş'ın *Türkiye ve AET* adlı eseri ile Bozkurt'un, *Avrupa Birliği* adlı eserlerinden yararlanılmıştır. (Tekel-İlkin, 1993: 18-19; Savaş, 1983: 6-7; Bozkurt, 1993: 8)

1.3.6. Avrupa'da Birlik Düşüncesinin Kökenleri

Coğrafik anlamıyla Avrupa kelimesinin ilk kez Yunanlılar tarafından yaşadıkları bölgenin kuzeyinde kalan bilinmeyen topraklara M. Ö. VII. yüzyılda bu adın verilmesiyle kullanıldığı iddia edilmektedir. "Eski Yunan bilginlerinin ilk adlandırdıkları biçimiyle Europa, hem Asya hem de o dönemde Afrika'nın bilinen kuzey parçası olan Libya ile keskin bir karşıtlığı anlatıyordu." (Ana Britanica, C.2, s. 587)

Günümüzdeki birlik yönündeki çalışmaların düşünsel kökenlerini de oluşturan, Yunan ve Roma uygarlıkları üzerinde yükselen ortak kültür, Ortaçağ'da dahi siyasal birleşme sağlamaya yönelik birçok etkinliğin temelinde

yer almaktaydı. Bu dönemde daha çok siyasal değerlendirmeler, yorumlar birlik yönündeki etkinliklerin şekillenmesinde ön planda yer alıyordu.

Roma İmparatorluğu fetihler yolu ile oluşturulmuş bir Avrupa birliğinin en eski örneği olarak kabul edilmektedir. Daha sonra Ortaçağ'da papanın yönetimindeki kilise ve ordudan Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu'nun da belirli düzeyde birliği sağladığı ileri sürülmektedir. (Ana Britanica C. 2, s. 601)

Dünya üzerindeki kıtalar arasında yaşayanlarınca algılanmış ve adlandırılmış tek kıtanın Avrupa olduğu savunulmaktadır. (Ana Britanica, C. 2, s. 587) Bunun böyle olmasının nedeni kıtanın coğrafik sınırlarının diğer kıtalara göre küçük olması ve üzerinde yaşayan halkların da dinsel bir bütünleşmeye ulaşarak dış tehlikelere karşı koymaya çalışmasıyla açıklanabilir.

Bu yöndeki gelişmeler Rönesans ve Reform hareketlerinin Avrupa'da derin bölünmelere yol açmaya başlamasıyla bozulmuştur. Bu gelişmelere paralel olarak da İslamiyet, Hıristiyanlığı yüzyıllarca Avrupa'ya hapsederek, Avrupa'nın bütünleştirici özelliği haline gelmesine yol açmıştır. Avrupa'nın doğusunun ve Kuzey Afrika'nın İslamiyet'e girmesi Müslümanlığın İspanya'ya sıçraması, Hıristiyanlığın Akdeniz'in güneyi ve doğusuyla kopmasına yol açmıştır. İslamiyet'in sıkıştırılmasıyla Avrupa kuzeye yönelmiş ve Avrupalılaşmaya başlamıştır. (Morin, 1988: 33-44)

Avrupa bu dönemden itibaren Roma-Bizans ayrılığı, Müslümanların Kuzey Afrika'yı kontrol altına almaları, XI. yüzyılda Ortodoks ve Katolik kiliselerinin ayrılması; XI-XII. yüzyıllar arasında papalık ve imparatorluğun ayrılması (ilahi iktidar-dünyevî iktidar ayrılışı) ile bir parçalanma sürecine girmiştir. (Tekeli- İlkin, 1993: 37)

Bu parçalanma doğuda İstanbul'un fethi ve batıda Amerika'nın keşfi ile gelişen kapitalizmin sonucu olarak Avrupa'nın yüzünü batıya çevirmesine yol açmıştır. Aynı dönemden itibaren monarşik devletler, kentsel burjuvaziler ve ticaret kapitalizmi gelişmiştir. Din alanında da kuzeyde Protestanlığın yaygınlaştığı bir sırada güneyde Katolikliğin egemenliği gözlenmiştir. Kentlerde burjuvazinin gelişmesi ve her biri etnik topluluklardan oluşan egemen ulus devletlere ayrılması ile Avrupa çok merkezli hale gelmiştir.

Ortaçağ Avrupa'sında birliğe yönelimde Türklerin de etkisi olduğu

söylenebilir. Türklerin doğudan gelen dini bir tehlike olarak algılanmasıyla Avrupa kendi içerisindeki bütünlüğü dinsel alanda sağlama nostaljisi ve gayretlerine düşmüştür. Türkler karşısında dağınıklık sergileyen Avrupa ülkeleri Roma İmparatorluğu nostaljisine kapılarak kendi aralarında birliğe yönelmişlerdir. Katolik kilisesinin etkin olduğu bölgelerde bu yönelimin etkisi görülür olmuş, Roma İmparatorluğu'nun eski topraklarına kavuşacağı hayal edilmiştir.

Bu alanda görüşlerini ilk ortaya koyan düşünürler Dante ve Pierre Dubois olmuştur. Dante 1310 yılında yazdığı *Monarchia* adlı eserinde Avrupa'da savaşların önlenmesini, Roma'nın yeniden canlandırılarak tek bir yönetimin kurularak gerçekleştirilebileceğini savunmuştur. Buna karşılık Dubois ise Katolik Avrupa yöneticilerinin ortak bir Konsey kurmalarını aralarında bütün uyuşmazlıklarda bu konseyin aracı olarak atanmasını teklif etmiştir. (Bozkurt, 1993: 19) Ancak tek bir kralın hâkimiyeti altındaki bir Avrupa federasyonu Dante'nin romantizminin ifadesi olarak kalmış, Dubois'in Fransa''nın çıkarlarını ön plana çıkaran federasyon teklifi de uygulama olanağı bulamamıştır.

Ortaçağ sonrasında ise 1453'ten itibaren Türklerin baskısı daha da artmış ancak Avrupa'da ticaret canlanmış, kentleşme millet ve millî egemenlik gibi kavramlar oluşmaya başlamıştır. Bu dönemden sonra ilk birlik önerileri arasında 17. yüzyılda yaşayan bir din adamı olan Armeni Cruce'nin görüşleri dikkate değerdir. Cruce çoğunluluk yöntemiyle kararların alındığı bir devletler birliğinin kurulması ve gerekirse bu birliğe karşı gelen devletlere yönelik olarak askeri güç kullanma yetkisinin verilmesini istemiştir. Cruce aynı zamanda dünyada barışın sağlanması için ticaretin geliştirilmesini teklif etmiştir. İthâlât ve ihracat gümrüklerinin indirilmesini önerecek kadar ileri giden Cruce, o dönem için ütopik sayılabilecek bir şekilde uyuşmaz1ıkların çözümü için kurulmasını önerdiği birliğe yalnız Hıristiyan devletlerin değil bütün devletlerin temsil edilerek katılmalarını savunmuştur.

Fransa Kralı IV. Henry'nin bakanlarından De Sully bir birlik önererek uyuşmazlık anında da çözüme yardımcı olacak bir konseyin kurulması gereği üzerinde durmuştur. 1712 yılında da Katolik Abbe de Saint Pierre *Perpetual*

Peace adlı eserinde Avrupa'da ülkeler arasında kararların çoğunluk yöntemiyle alındığı bir ittifak üzerinde durmuştur. (Bozkurt, 1993: 22)

XVIII. yüzyılda Rousseau'nun birlik için Avrupa'da federal bir çözüm önerdiği görülür. Sürekli barış için bu federal birliğin yanı sıra Rousseau, uyuşmazlıkların çözümü için de uluslararası birliğin gereğini vurgulamıştır.

Rousseau'nun öngördüğü birlik "... yükümlülüklerin yerine getirilmesini sağlayacak bir güce de sahip olacaktır ve her devlet sıra ile başkanlık yapacaktır. Birliğin masrafları ise üyeler tarafından karşılanacaktır. Bunun yanı sıra "diet" de kararlar dörtte üç çoğunlukla alınacak ve bütün üye ülkeleri bağlayacaktır." (Gönlübol, 1975: 34)

Saint Simon XIV. yüzyıl başlarında Avrupa ülkelerinin tek parlamento ve krala sahip olduğu, politika, ekonomi ve sosyal konularda söz sahibi olduğu federal bir çözüm önermiştir. (Bozkurt, 1993, s. 23) Bu alanda düşüncelerini açıklayan düşünürlerden biri de Kant'tır. Kant kendi çağında Avrupa'daki siyasal çatışmalardan etkilenerek ülkeler arasında bir federasyon önerisinde bulunmuş ve uyuşmazlıkların çözümü için uluslararası birliğin hukukî görevler üstlenmesi gereği üzerinde durmuştur. (Gönlübol, 1975, s. 36)

Fransız İhtilali'nden sonra Avrupa'da *ulusal devlet* oluşmaya başlamış, geleneksel egemenlik kavramı yerini *ulusal egemenlik* kavramı almıştır. Bu nedenle ülkeler, *ulusal devlet* üzerinde bir başka otoritenin kurulması konusunda, egemenliğin kısmen de olsa devredilmesinde son derece hassas davranmışlardır. Dolayısıyla *Birlik* kavramı üzerinde bu dönemde çok geniş kapsamlı düşünülmemiş, daha dar bir birlik türü olan federatif yapılar üzerinde durulmuştur.

Federasyon önerisinde bulunan düşünürler Avrupa toplumlarını geniş bir ailenin üyeleri olarak kabul etmişlerdir. Bununla beraber toplumlar üzerinde özel çıkarları uyumlu hale getirecek ortak çıkarlarla birbirine bağlayacak uluslararası kurumlar üzerinde durmuşlardır.

1.3.7. Birlik Düşüncesinin Avrupa'da Pratiğe Yansıması

Birlik kavramının teorik gelişimi üzerinde dururken, ülkelerin birliğe geçişlerinde üç farklı senaryo ortaya konmuştur. Bu senaryoların ikincisinde ulusal ekonomilerin iç bütünleşmelerini tamamladıktan sonra birliğe

yöneldikleri söz konusu edilmişti. Burada dikkat edilmesi gereken nokta bir ülkenin öncelikle iç bütünlüğünü sağlama çabasıdır. İşte senaryonun pratiğe yansıdığı bir örnek olarak 19. yüzyıl başında Almanya'nın kendi iç bütünlüğü sağlama çalışmasını gösterebiliriz.

1815 yılında Viyana Kongresi'nin düzenlenmesiyle Almanya birçok prenslik ve devlete bölünmüştü. "Viyana kongresiyle Ren'in batısındaki Alman toprakları Prusya'ya verilerek bu devlet Avrupa'nın ortasında doğuda Rusya, batıda Fransa'ya karşı denge oluşturabilecek güce kavuşturuldu. Sayıları 39'a indirilen Avusturya ile Rusya'yı içine alan Alman devletleri gevşek bir Germen Federasyonu biçiminde örgütlendi." (Sander, 1984, s. 123) Bunlar arasındaki gümrük duvarları bütünüyle kaldırılarak Fransa ve İngiltere üstünlüğüne karşı bir milliyetçilik akımıyla bütünleşmeye gidildi. İngiliz sanayisinin gelişmişlik düzeyi bu devletleri kendi sanayisini kurmak zorunda bıraktı. 1834'te kurulan gümrük birliği 1871'e kadar küçük değişikliklere rağmen yürürlükte kaldı. Bu tür ulusal bir bütünleşmede milliyetçiliğe dayanan himayecilik politikasının etkin olduğu savunulmaktadır (Özgüven, 1982 s. 4-5)

Zolleverein adı verilen Alman Gümrük Birliği, ekonomik alanda derece derece bir ekonomik bütünleşme oluşturarak devletler üstü bir otorite gerçekleştirilmiştir

Aynı dönemde bir diğer birlik girişimi de yine milliyetçilik duygusuyla İtalya aydınlarının, İtalya'yı Avusturya egemenliğine karşı koruma amacıyla başlattıkları İtalya Birliği fikrinin 1838-1870 yılları arasında uygulanmaya koymasıdır (Özgüven, 1982, s. 7)

20. yüzyıl başına gelindiğinde, Paris'te Siyasal Bilgiler Komitesi'nde sosyolog Anatole Leray Beaulieliu Avrupa Birliği'nin artık yalnız hayalperestler, filozoflar veya insanüstü gibi görünen barış ve adalet idealine inanmış insanların düşüncesi olmadığını, maddî çıkarlarını ya da politik avantajlarını düşünen, Avrupa'ya gelecek zararlardan kaygılanan kişilerin savunduğu bir konu olduğunu dile getirmiştir. (Bozkurt, 1993, s. 36) Aynı sosyolog, birliğe model olarak ABD'nin alınmaması gerektiğini çünkü birliğe girecek ülkelerin kültürel zenginliklerinin de korunmasının önemi üzerinde durmuştur. Dolayısıyla Avrupa Birliği aşamalar halinde gerçekleştirilmelidir. Leray Beaulieliu'nun

birliğe alınmasında kaygılı olduğu ülkeler arasında Osmanlı İmparatorluğu, Rusya ve Britanya bulunmaktadır. (Bozkurt, 1993: 26) *

Birlik konusundaki bütün arayışlar Avrupa'daki çatışmaları ortadan kaldırmaya yetmemiş, Avrupa'yı ve hatta Dünya'yı büyük bir savaşın eşiğine getirmiştir. Avrupa'da dinsel, siyasal, ekonomik çıkar çatışmaları 20. yüzyıl başlarında dahi devam etmiştir. İnsanlık bu çatışmaların etkisiyle I. Dünya Savaşı felaketini yaşamak zorunda kalmıştır.

Savaş sonrasında kurulmaya çalışılan yeni uluslararası düzenin örgütlerinden biri de Milletler Cemiyeti olmuştur. Milletler Cemiyeti, öneri olarak ABD tarafından ortaya atılmasına ve büyük-küçük tüm ülkeleri kapsaması düşünülmesine rağmen uygulamada bir Avrupa örgütü olmaktan öteye gidememiştir. Bu nedenle dünya sorunlarına hep Avrupa yanlısı bir çözüme gidilmiş, üretilen çözümler de uzun vadeli olamamıştır. Bu gelişmeler yanında Almanya ve Fransa gibi ülkelerin Avrupa'da liderlik, üstünlük çekişmesine girmeleri Milletler Cemiyeti'ni etkin bir kurum haline gelmesini engellemiştir. Milletler Cemiyeti'nin bir zaafı da, birlik olarak uluslar için en çekinceli ve hassas oldukları ulusal egemenlik ilkesi üzerine kurulu olmasıdır." (Gönlübol, 1975: 77)

Bütün bu gelişmelere rağmen birlik konusuna ilgi azalmamış, artmıştır. Kont Kalergi "birlik" lehine ülkelerin ulusal egemenlikten fedakârlıkta bulunmalarını, kendi aralarında birliği oluşturmalarını istemiştir. Kalergi'nin öncülüğüyle 1927'de toplanan pan-Avrupa kongresinde Fransız Dışişleri Bakanı Briand, birliğin fahri başkanlığını kabul ederek 26 Avrupa hükûmetine federal Avrupa Birliği konusunda bir memorandum sunmuştur. (Apaydın 1988: 25)

Briand, Milletler Cemiyeti toplantısında Avrupa devletleri arasında daha yakın bir iş birliği önerirken, Cemiyet'e verdiği bir raporda da Avrupa'daki temel sorunların özünde birlik ve ayrılığın yattığını, uzlaşma yolunun federasyondan geçtiğini iddia etmiştir. Federasyondan uluslar üstü bir birliği ve devletlerin ulusal egemenlik haklarını ihlal eden bir örgütlenmeyi

* Bu tereddüt edilen ülkelerden İngiltere'nin Avrupa Topluluğu'na geç başvuran ve başvurusu bir kaç kez Fransa tarafından geri çevrilen bir ülke oluşu dikkat çekicidir, Osmanlı İmparatorluğu'nun gerek coğrafi mirası ve gerekse kültürel mirası üzerine kurulan, Türkiye'nin de Avrupa Topluluğu'na 1987 başvurusunun reddedilişi dikkat çekici bir diğer unsurdur.

kastetmediğini de belirtmiştir. (Bozkurt, 1993: 29)

Aynı dönemde iktisatçılar, işadamları da Birlik konusunda ticaretin artışı ve sermaye akışlarının gelişmesi nedeniyle görüşlerini ortaya koydukları gibi uygulamada da etkinlikte bulunmuşlardır. 1926 yılında *Avrupa Gümrük ve İktisat Birliği Derneği* kurulmuştur. Daha sonra da Avrupa'da *Federasyon Kurulması Konusunda İşbirliği Derneği* adıyla bir örgüt oluşturulmuştur. İşadamı Louis Louchu, işadamlarını etkileyerek kömür, çelik ve tahıl konularında Avrupa tekellerinin kurulmasını önermiştir. (Apaydın, 1988: 26) Avrupa bu dönemde posta, telgraf, gemicilik, ulaştırma ve sağlık alanlarında çok sayıda uluslararası fonksiyonel işbirliği gerçekleştirilme seviyesine ulaşmıştır. Bütün bunlara rağmen 1929 ekonomik bunalımı nedeniyle daha etkin bir işbirliği gerçekleştirilememiştir. (Bozkurt, 1993: 30)

Uluslararası arenada ekonomik ve siyasal alandaki gelişmeler, İtalya ve Almanya'daki faşist ve Nazi iktidarları Avrupa Birliği için tehlike olmak bir yana Dünya'yı ikinci bir savaşın içine sokmuştur.

Gözlendiği gibi Orta Çağ'dan 20. yüzyıl ikinci yarısının başına kadar Avrupa'da birlik düşüncesi, ülkelerin ekonomik ve siyasal çıkarlarının uluslar üstü bir örgütlenmeyle bütünleştirmesinden ziyade, bazı ülkelerin güçlerini pekiştirmek ve maskelemek için başvurdukları bir yöntem olmuştur.

20. yüzyıl ikinci yarısında kendi iç sorunlarıyla uğraşan Avrupa ülkeleri diğer taraftan sömürgelerini kaybetmeye başlamışlardır. Bu süreci, geleneksel sömürgeciliğe karşı çıkan süper güçler de desteklemişlerdir. Sömürge ülkeler de bağımsızlıklarını kazanmaya başlamışlardır. II. Dünya Savaşı sonrası bu yöndeki gelişmeler dünya üzerinde yeni ulus devletlerin ortaya çıkışına neden olmuştur.

Bu noktada şu konuyu vurgulamamız gerekir: Birlik kavramı teorisi üzerinde dururken, birleşme aşamasında olan ülkeler için ortaya konan senaryoların gerçek hayatta da uygulama şansı elde ettiğinin ikinci örneği görülmektedir. Sömürge paylaşımı ve bu alandaki doygunluktan sonra sömürge ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmaları sonrası özellikle Avrupa ülkelerinin neden kendi aralarında birliğe yöneldikleri teoride ve pratikte açıkça gözlenmektedir.

Çalışmamızın bu noktasında Avrupa Topluluğunun kısa tarihçesini verme zorunluluğu da ortaya çıkmıştır. Bu tarihçeyi yaparken S. İlkin-İ. Tekeli, V. Bozkurt ve V. Savaş'ın eserlerinden yararlanılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da kurulan ilk birliklerden birisi BENELÜX'dür. Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'un bir araya gelerek oluşturdukları bu birliğin kökleri 1930'larda yine bu ülkeler arasında tedrici olarak gümrüklerin indirilmesini öngören BLEU uygulamasına kadar gider.

Savaş döneminde askıya alınan söz konusu birliğin yeniden canlandırılması için daha savaş sırasında sürgünde bulunan liderler 21 Ekim 1943'de para birliği anlaşmasını imzalarlar. 5 Eylül 1944'de gümrük anlaşması ve 9 Mayıs 1947'de de ortak tarım politikası anlaşması imzalanır.

1946 yılında Churchil Zürih'de yaptığı bir konuşmada Avrupa'nın içinde bulunduğu güçlüklere dikkat çekerek çözümün Avrupa'nın barışı, güvenliği ve hürriyeti için Birleşik Avrupa Devletleri'nin yaratılması olduğunu öne sürer.

Avrupa'da birleşme yolunda etkinlik gösteren altı örgüt 1947'de birleşerek "Avrupa Birliği Hareketi Uluslararası Komitesi"ni oluştururlar.

Aynı dönemde Avrupa'nın siyasal hayatına çok etkin bir şekilde girmeye gereksinim duyan Amerika "birleşik Avrupa" fikrinin savunucuları gibi Avrupa'nın güvenliğinin ve refahına giden yolun, kaynakların birleştirilmesinden geçtiğine inanmıştır.

Avrupa'nın gerek ekonomik çöküşü, gerekse komünist ideolojinin güç kazanmaya başlaması Amerika'nın çıkarlarını tehdit etmeye başlamıştır. Amerika, Avrupa'ya yardımda bulunmayı teklif etmiş ve bu yardım Marshall yardımı olarak şekillendirilmiştir. Amerika'nın, yardımın gerçekleşmesi için istediği şartlar arasında "yardım programının uygulanması için Avrupa Devletleri arasında koordine ajanı olarak uluslararası bir örgütün kurulması" da vardır.

Marshall yardımından faydalanan Avrupa ülkelerinin bu yardımın dağıtılması amacıyla 1947'de kurdukları Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (OEEC) Avrupa'da işbirliğini sağlayan ilk teşebbüslerden birini olmuştur. Bu örgüt serbest ticaretin önündeki engelleri kaldırmayı, ön görmüş, bu uygulamadan sonra Avrupa ülkeleri arasındaki ticaret altı ay içinde ikiye

katlanmıştır. 1959 yılında ABD, Japonya ve Kanada'nın da katılmalarıyla daha global bir kuruluş haline dönüşen örgütün adı da *Ekonomik İşbirliği ve Gelişme Örgütü* (OECD) şekline dönüştürülmüştür.

Diğer yandan 5 Mayıs 1949'da Avrupa Konseyi siyasal bir örgüt olarak kurulur. Konsey'in kuruluş aşamasında İngilizlerin tutumu Kıta Avrupa'sı ülkelerini hayal kırıklığına uğratmıştır. İngiltere Federal Avrupa Birliği fikrine geleneksel olarak hep soğuk bakmıştır. Özellikle egemenliğin devri, İngilizlerin en hassas olduğu konulardan birini oluşturmuştur.

Savaş sonrası dönemde Fransa, Amerika ve İngiltere'den güvenliği için geniş garantiler elde etmiştir. Ancak yine de bu garantiler Fransa'yı tatmin etmemiştir. Avrupa birliğinin kurulması yolunda bütün teşebbüsler zayıf bir karakterde kaldığı için, kendisini toparlayan bir Almanya'yı denetleyecek güçte bir merkezî örgüt kurulamamıştır. Bu sebeple II. Dünya Savaşı sonrasında Fransızların gözünde Alman problemi çözülememiştir. Bu sebeple özellikle Fransa'nın önderliğinde, üyeleri üzerinde daha etkili olabilecek *Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu* (AKÇT), *Avrupa Savunma Topluluğu* (AST) ve *Batı Avrupa Birliği* (BAB), *Avrupa Ekonomik Topluluğu* (AET), *Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu* (AAET) gibi birliklerin kurulması gündeme gelmiştir.

Avrupa Birliği yolundaki en etkili tekliflerden birisi ünlü Fransız devlet adamı Jean Monnet'in *Avrupa Kömür Çelik Topluluğu* teklifidir. Bu teklif, öngördüğü *uluslarüstü yüksek otorite* ile federalizme benzemektedir.

Monnet'in AKÇT önerisi, dönemin Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schuman tarafından *Schuman Planı* adı altında Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'un da katılımlarıyla 18 Nisan 1951'de Paris'te imzalandı. Anlaşma taraf ülkelerin parlamentolarından geçtikten sonra AKÇT, 25 Eylül 1952'de doğdu.

1955 yılında Mesina'da düzenlenen bir konferansta AKÇT'ye imza atan ülkeler *Avrupa Ekonomik Topluluğu* ve *Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu* kurulmasını kararlaştırdılar. 27 Mart 1957'de imzalanan Roma antlaşmasıyla federal bir oluşumu gerçekleştirmek isteyen Avrupa ülkeleri yeni "topluluklar" oluşturarak düşünceleri doğrultusunda önemli bir adım attılar. Roma antlaşması 1 Ocak 1958'de yürürlüğe girdi.

Roma Antlaşması, topluluğun gümrük birliği, dolaşım serbestliği, serbest rekabet, ticaret ve tarım politikaları gibi konularda kararlarını bağlayan bir tür anayasa idi. Topluluğun işleyişinin bu kurallara uygunluğunu, topluluğun yargı organı "Adalet Divanı" tarafından sağlanacaktır. Bu kurallar üye ülke devletlerini değil aynı zamanda bu ülkelerin vatandaşlarını da bağlıyordu.

Altıların siyasal danışmaları içinde yer almak isteyen İngiltere, dönemin başbakanı McMillan, AET'a giriş müzakerelerine başlayacağını 31 Temmuz 1961'de ilân etti ve başvurusunu yaptı. 10 Ekim 1961'de AET ile İngiltere arasında üyelik müzakereleri başladı. 1959 ile 1960 yılları arasında Avrupa Topluluğu ülkeleri arasında yapılan ticarette her mal için % 25 indirim sağlanmıştı. Ayrıca üye ülkeler arası ihracattaki gümrük ve eş etkili vergilerin kaldırılması da gerçekleştirilmiştir. Ortak gümrük tarifesine ulusal tarifelerin basit ortalaması alınarak ulaşılması, 2 Mart 1960'da kararlaştırıldı.

Avrupa ülkeleri arasında birleşik pazarın oluşturulması yolunda ilk adım olan serbest dolaşım 1961'de bir yönetmelikle yürürlüğe girdi. Serbest dolaşım görüşmelerinin sürdüğü bir sırada 11 Mayıs 1960'da sermaye hareketlerinin liberilizasyonu konusunda ilk direktifi kabul etti. Böylece yatırımlar için sermayenin serbestliği sağlandı.

İngiltere ile AET arasında yapılan görüşmeler 23 Haziran 1971'de Lüksemburg'da tamamlandı. Görüşmelerde genellikle beş yıllık bir geçiş süresi kabul edilmişti. 28 Ekim 1971'de Avam Kamarası'nda topluluğa giriş 244 oya karşı 356 oyla kabul edildi. İmza töreni 22 Ocak 1972'de yapıldı. Yapılan oylamada karşı oyların oranı, İngiltere'de hâlâ AET'ye girerken, muhafazakârlık ve egemenlik haklarından vazgeçmeme konusunda ciddi bir muhalefetin olduğunu gösteriyordu.

İrlanda, Danimarka ve Norveç de benzeri koşullarla anlaşma yaptılar. İrlanda'da yapılan halk oylamasında evet oyları büyük çoğunluk sağladı. Danimarka'da yapılan halk oylamasında ise küçük bir farkla evet oyu öne çıkarken, Norveç'te 25 Eylül 1972'de yapılan halk oylamasında hayır oyları çoğunluktaydı. Norveç'le yapılan anlaşma yürürlüğe giremedi. Böylece AET üyelerinin sayısı dokuza yükseldi.

1974 sonrasında Avrupa'daki üç diktatörlük yerini demokratik

yönetimlere bıraktı. 23 Temmuz 1974'de Yunan_cuntası devrildi. Bu olayda, Kıbrıs'a Türkiye'nin haklı müdahalesi etkili oldu. 30 Eylül 1974'de Portekiz'de Spinola devrildi. 20 Kasım 1975'de ise İspanya'da Franco öldü. Bu üç Avrupa ülkesinde demokratik rejimlere geçiş süreci başladı. Avrupa Ekonomik Topluluğu, bu yeni demokratik rejimlere kararlılık kazandırılmasını istiyordu.[*]

Yunanistan 12 Haziran 1975'de topluluğa tam üye olmak için başvurdu. Komisyon 19 Ocak 1976'da Konsey'e olumlu görüşünü bildiren bir rapor sundu. 9 Şubat 1976'da Konsey, Yunan başvurusunu kabul etti ve 27 Temmuz 1976'da görüşmelere başlandı. Topluluk Portekiz'e demokrasiye geçişten sonra 150 milyon hesap birimlik acil yardım yaptı. Bu yardım daha sonra genişletildi. 28 Mart 1977'de de Portekiz Avrupa Topluluğu'na tam üyelik için başvurusunu yaptı. Komisyon 19 Mayıs 1978' de bu konuda olumlu görüş bildirdi. 6 Haziran tarihinde de Konsey'in görüşü de olumlu yönde olunca topluluk ile Portekiz arasında görüşmeler 1978'de başladı. İspanya ise 28 Temmuz 1977'de başvurusunu yaptı. 29 Kasım 1977'de Komisyon olumlu görüşünü Konsey'e bildirince İspanya ile Topluluk arasındaki görüşmeler 6 Şubat 1979'da başladı.

İlk sonuçlanan Yunanistan'ın giriş antlaşması oldu. 28 Mayıs 1979'da antlaşma imzalanarak Yunanistan 1 Ocak 1981'den itibaren Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun tam üyesi durumuna geldi. İspanya ve Portekiz'le görüşmelerin tamamlanması ise uzun süre aldı ve 12. Haziran 1985'te Lizbon ve Madrid'de giriş anlaşmaları imzalandı. İspanya ve Portekiz de 1 Ocak 1986'dan itibaren Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun üyesi oldular.

Kuruluş aşamasında daha çok *uluslararası* ekonomik bir *birleşme* olan AET, "1984-1987 arasında yeni ve daha iddialı bir birlik hedefine doğru harekete geçilmesi yıllarından sonra Avrupa Topluluğu (AT) adını aldı. Asıl kesin dönüşüm 1 Temmuz 1987'de Tek Avrupa Senedi'nin yürürlüğe girmesiyle gerçekleşti. (Tekeli-İlkin, 1993: 104; Savaş, 1983 15-16).

[*] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: Samuel Huntington, *Üçüncü Dalga,* Türk Demokrasi Vakfı Yayını, Ankara 1993

1.4. TEORİK MUHAFAZKARLIK VE ANAP'IN MUHAFAZAKÂR KİMLİĞİ

1.4.1. Muhafazakârlığın Tarihi Gelişimi

Çalışmamızın ikinci belirleyici kavramı olarak *muhafazakârlık*'ı ele almak zorundayız. Çünkü siyasal anlamıyla *muhafazakârlık*, bir yandan üzerinde durduğumuz ilk kavram olan *Avrupa Bütünleşmesi*'ni etkilemekte, yönlendirmekte ve hatta bazen engel olmakta, diğer yandan ise çalışmamızın asıl konusu olan Türkiye'nin Avrupa Topluluğu ve genel anlamıyla *Avrupa Düşüncesi* içine girişini belirlemektedir.

Avrupa bütünleşmesi bölümünde görüldüğü üzere muhafazakâr olma özelliği bazı Avrupa ülkelerinin -özellikle İngiltere'nin- söz konusu bütünleşmeye sıcak bakmamasına ve geç girmesine yol açmıştır. Kavramın bizi ilgilendiren diğer yönü de, üzerinde durduğumuz dönemin belirleyicisi olan ANAP'ın kendisini muhafazakâr bir parti olarak öne sürmesi ve bu kimliğiyle Avrupa Ekonomik Topluluğu'na Türkiye'yi sokma çalışmasıdır. Çalışmanın hipotezlerinden biri de siyasî anlamıyla muhafazakârlığın ANAP'ın kimliğini belirlerken, böyle bir kimlikle partinin ve Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na girme çabasına girişmesinin çelişki oluşturmasıdır. Ele aldığımız gazete yazarlarının yazılarından derleyeceğimiz bilgilerin bu çelişki sürecini açıkça olmasa da ortaya koyarak onun hakkında bazı ipuçları vereceğini ileri sürebiliriz. Turgut Özal'ın kişiliğinin ortaya çıkardığı çelişkiler ve ANAP'ın parti olarak kimliği ve Türkiye'nin dış politikadaki önüne çıkan açmazlar da farklı çelişkiler ortaya çıkarmaktadır. Betimleyici bir çalışma olarak dış politika yazarlarının görüşleri derlenirken bu konuları yaklaşımları ortaya konmaya çalışılacaktır.

İşte bütün bu nedenlerle muhafazakârlık kavramının gelişimini ortaya koymamız gerektiği inancındayız.

Ulaşabildiğimiz Türkçe ve İngilizce literatürde muhafazakârlığın öncelikle bir düşünce akımı olarak çıkışının birbirine bağlı üç olguya, Fransız Devrimi, Sanayi Devrimi ve Aydınlanma Hareketi'ne bağlandığı gözlenmektedir. (Ergil, 1986: 69; Nisbet, 1990: 98; Beneton, 1991: 10 vd.)

İnsanlık tarihinde *statuqu*'ya bağlılık ve değişim korkusu özelde bireylerin ve genelde toplumların bir zaafı olarak kabul edilecek olursa muhafazakârlık çok eski zamanlara kadar temellendirilebilir. "Tarihçiler ise genel ilke olarak muhafazakârlığın doğuşunu karşı devrimci ilk büyük metinlerin yayımlanması ile başlatırlar." (Beneton, 1991: 9) .

Muhafazakârlığı tarih içinde modern zamanlarda doğan ve ona karşı ortaya çıkan bir düşünce akımı olarak kabul edecek olursak, söz konusu kavrama "Avrupa uluslarının geleneksel, siyasal ve toplumsal düzenini savunma ve temelde anti modern olma" özelliğini yükleyebiliriz. (Beneton, 1991: 10)

Muhafazakâr düşüncenin, olayların içinde doğduğunu ileri sürebiliriz. Bu düşüncenin ilk yazarları Avrupa tarihinin dokusunda bir kopukluk yaratan olaya, Fransız devrimine karşı geliştirdikleri düşünsel tepkileri ortaya koyarak muhafazakâr doktrini oluşturmuşlardır. Söz konusu ilk düşünsel yazılar o dönemdeki şartların ürünüdür. Geçmişte hem siyasal hem toplumsal kesintisiz bir geleneğin gücünden yararlanırken, devrim fırtınasının siyasal ve toplumsal alanda yıkılan kurum ve olguların lehine yazılan mücadele metinleri olarak da kabul edilebilir.

Avrupa tarihinde bir dönüm noktası, bir kırılma noktası olarak kabul edilen Fransız Devrimi sadece Fransız halkını değil bütün Avrupa'daki halkların "geçmişin zincirinden kurtarma" görevini yüklenmişti. Devrim'e yüklenilen bu sorumluluk ilk kez Edmund Burke (1729-1797) tarafından dile getirilmişti. (Nisbet, 1990, s. 99) Burke, "kendisi için çok yüce olan değerlerin hüküm sürdüğü bir dünyanın sonunun geldiği sanısına kapılarak" Fransız devrimcilerini eleştirmekle kalmamış "geleneksel toplumsal düzenle modern toplumsal düzen arasındaki karşıtlığı" da dile getirmişti. (Beneton, 1991: 12) Burke aynı zamanda genel bir Avrupa Devrimi içinde Fransız Devrimi'nin gerçekleştiğinin de farkındaydı.. (Nisbet, 1986: 2)

Ölümünden otuz yıl sonra gelenekçi ve muhafazakâr düşünürler üzerinde Burke'ün etkisi büyük olmuş, ünü bütün Avrupa ülkelerine ulaşmıştı. Burke'den sonra Fransa'da onu izleyen şu dört ismi de muhafazakâr ekol içinde "kurucu" düşünürler olarak zikretmek gerekir kanısındayız. Joseph de Maistre (1754-1821), Louis de Bonald (1754-1840), Hugues Felicité de Lamennais

(1782-1854) ve Francois Rene de Chateaubriand (1768-1848). (Nisbet, 1990: 100; Beneton, 1991: 30 vd.)

Söz konusu dört ismin ortak özellikleri Fransız aristokrasisinin mensupları olmaları ya da aristokrasiyle yakından ilgileri bulunan kişiler olmalarıdır. Aynı zamanda Devrim ile birlikte uygulanmaya konulan yasalar mülkiyet ve statülerine zarar vermişti. Hepsi Roma Katolik Kilisesinin üyesiydiler ve yine hepsi de demokrasiye ve modernitenin diğer unsurlarına koyu muhalif ateşli monarşistler olarak tanınıyorlardı. (Nisbet, 1990: 100)

Muhafazakâr düşüncenin Almanya kolundan şu dört ismi de anmak gerekir. Justus Möser (1720-1794), Adam Müller (1779-1829), Friedrich carl von Savign (1779-1861) ve Georg Wilhelm F. Hegel (1770-1831).

Almanya'da muhafazakâr düşünceye damgalarını vuran bu dört ismin "hukuk, kültür ve toplum incelemelerinde muhafazakâr fikirlerin gelişmesi ve yayılmasında rol oynadıkları" kabul edilmektedir. Bu düşünürler "herhangi bir ülkenin tek özsel yasasının yazılı değil tarihinin ve kurumsal devamlığının ürünü olduğunu" ileri sürmüşler ve "her halkın tarihsel bir ruhu olduğunu" kabul ederek hukuk, toplumsal kurumlar ve iktidarın bu geleneksel sürecin ürünü olduğunu benimsemişlerdir. (Nisbet, 1990: 101)

"Orta çağ' a duyduğu ödün vermez saygıyla" tanınan İsviçreli düşünür Johannes von Müller diğer bütün muhafazakârlar gibi bireyci-laik rasyonalizmden nefret etmekle tanınmıştır. İsviçre'de "sosyal bilimci olmakla birlikte felsefî ve siyasal ilke olarak iyice kökleşik bir muhafazakâr" olan Karl Ludwig von Haller'in ismini de zikredebiliriz.

Kıta Avrupa'sında isimlerinin anılması gereken son iki isim İspanyoldur, Juan Donosoy Cortes ve Jaime Luciano Balmes" genelde toplumsal kurumlara ve onların özerkliğine güçlü bir bağlılığa" sahiplikleriyle tanınırlar. (Nisbet, 1990: 102)

Muhafazakârların tümüne göre Fransız Devrimi bir terör dönemine yol açarak insan hayatının, mülkiyetin ve otoritenin ve adil özgürlüğün kuvvet yoluyla ortadan kaldırılmasına neden olmuştur. Muhafazakârlık Fransız Devrimi, Aydınlanma felsefesi ve bireycilik sonrası gelişen ekonomik modernliğe, yeni endüstriciliğe ve malî kapitalizme karşı büyük bir nefreti

içerdiği kabul edilmektedir. (Nisbet, 1990: 104) Burada dikkat edilmesi gereken nokta, Orta Çağ'da kilise ve kralın gölgesindeki devlet olarak ön plana çıkan dinsel, siyasal ve ekonomik iktidarın karşısında toplum içinde, yukarıda sözü edilen süreçle yeni güç odaklarının ortaya çıkışıdır. Muhafazakârlık, genel anlamıyla *yeni beliren iktidar odakları* ve *toplumsal kurumların* geleneksel düzeni bozacağı inancına sahiptir. Bir anlamda kralın, devletin ve kilisenin karşısında yeni güçler ortaya çıkmıştı. Kısacası sivil toplumun varlığının ilk belirtileri oluşuyordu. "Muhafazakârlık için kapitalizm halk demokrasinin ekonomik yüzünden başka bir şey değildi. Her ikisinin de geleneksel toplumu bozacağı, böleceği ve parçalayacağı düşünülüyordu." (Nisbet, 1990: 105)

Fransız siyasal muhafazakârlarından Charles Mauras'ın düşüncesine göre "demokrasi toplumsal düzenle ve ulusal çıkarla bir arada yaşayamaz. Demokratik bireycilik toplumu parçalar, ara unsurları dağıtır, merkezileşmeye ve devletçiliğe götürür. Demokratik egemenlik sayının hakkını, yani yeteneksizliği yüceltir. Bu nedenle demokrasi yıkıcıdır çünkü doğaya karşıdır. Olsa olsa devleti yıkıntıya götürür." (Beneton, 1991: 60-61)

Tarihin mirasına duyulan saygı ve demokrasiye karşı duyulan husumet, İngiliz ve Fransız muhafazakârlık geleneklerinin ortak noktaları olmasına rağmen, temelde ayrıldıkları önemli bir yan da vardır. İngiliz muhafazakârlığını Kıta Avrupa'sından ayıran nokta, İngiliz tarihinin kendisidir. İngiltere siyasal, toplumsal ve ekonomik tarihinde bir süreklilik vardır, bir kırılma söz konusu değildir. Ayrıca İngiliz muhafazakârlığının liberal bir muhafazakârlık olduğu ileri sürülmektedir. "Bu muhafazakârlık ... parlamenter ve sınırlı monarşiye yol açan liberal İngiliz geleneğinden ayrılmaz ..." (Beneton, 1990: 50) Bütün bunlarla birlikte İngiliz muhafazakârlığının 19'uncu yüzyılda aristokrat karakterini savunduğu kurulu bir rejimin içinde geçtiği de kabul edilmektedir. (Beneton, 1990: 51)

1.4.2. Siyasal Muhafazakârlık Örneği Olarak İngiliz Geleneği

Tezimizin zaman olarak üzerinde yoğunlaştığı" ANAP Dönemi" ile bazı benzerlikler göstermesi bakımından, İngiliz siyasal muhafazakârlığından bahsetmek gerektiği kanısındayız. Bu benzerliklerin en belirgin noktası İngiliz siyasal muhafazakârlığın da liberal yanının ağır basışıdır.

"İngiliz siyasal geleneği muhafazakârlığı, siyasal liberalizme bağlar." İngiliz muhafazakârlığının savunduğu siyasal liberalizm, 17. yüzyıldan bu yana monarşinin sürekliliğini hiç bir zaman tehlike altına almadığı da kabul edilmektedir. (Beneton, 1990: 66)

Diğer yandan İngiliz muhafazakârlığı, değişim olanaklarından yoksun bir devletin kendisini koruma olanaklarından yoksun kalacağı inancıyla "sık sık reformcu" olacaktır. Bu süreç içinde İngiltere'de 19. yüzyıl içinde toplumsal, ekonomik ve hatta siyasal reformların kabulü, bunlara girişilmesi ve gerçekleştirilmesi muhafazakâr iktidarlar döneminde meydana geldi. (Beneton, 1990: 66 vd.) Kapitalizmin küreselleşme ile kendine yeniden üretmesinin tarihsel kökenlerine burada rastlanmaktadır.

Robert Peel ve Benjamin Disraeli, oy hakkının orta sınıflara yayılması, muhafazakâr partinin toplumsal temelinin yaygınlaştırılarak ulusal bir kitle partisi haline getirilişi, halkın yaşam koşullarının iyileştirilmesini, toplumsal barışı ve İngiliz ulusunun tarihi mirasının korunması yolunda fikirler ileri sürdüler, bunları gerçekleştirme fırsatını ele geçirdiler, bu fikirleri uygulamaya koydular.*

Peel, toprak mülkiyetinin üstünlüğünün kapitalizmin engel olunmaz gücü tarafından tehlikeye sokulmasına karşı halk kitlelerine dayanma zorunluluğu duyuyordu. Disraeli ise "toplumsal teori ile siyasal stratejiyi birleştiren bu muhafazakârlığın eylem ilkelerini bir kaç öneride topluyordu: 1- Geleneksel İngiliz kurumlarını korumak, 2- İmparatorluğu savunmak, 3- Halkın yaşam koşullarını yükseltmek".(Beneton, 1990: 70) Yine siyasî anlamda muhafazakârlığın küreselleşmenin günümüzdeki çağdaş yüzü ile benzerlikler sergilediği ve benzer hedeflere sahip olduğu gözlenmektedir.

Burada dikkat edilmesi gereken nokta, muhafazakârlık olgusunun İngiltere için taşıdığı anlam "üzerinden güneş batmayan Büyük Britanya"

---

* ANAP'ın 12 Eylül öncesi siyasal, toplumsal ve ekonomik istikrarsızlık ve düzensizliklerini öne sürerek toplumdaki bütün eğilimleri birleştirme iddiası ile siyaset sahnesine çıkması yukarıdaki İngiliz siyasal muhafazakârlık ilkelerinin benzerlerini ortaya koyuşu dikkat çekicidir.

imparatorluğunun devamını sağlamak olduğudur. Bu temel amaç içinde içeride geleneksel kurumları, monarşiyi, aristokrasiyi korumak ve ülkeye ekonomik güç sağlayan liberalizme dayanmak muhafazakârlığın temel ilkeleri olmuştur. Disraeli'nin bir diğer önerisi olan "halkın yaşam koşullarını yükseltmek" ise İngiliz siyasal muhafazakârlığı için Parti'nin toplumsal tabanı genişletme ve ülke içinde siyasal istikrarı sağlama anlamına geliyordu. (Beneton, 1990: 71; Nisbet, 1986: 55 vd.)

20. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde muhafazakârlık içerik değiştirmeye başlamıştı. Özellikle İngiltere'de yirminci yüzyılın ilk yarısında seçmen oy kullanarak yetkilerini büyük çoğunlukla soyluluğun, servetin, geleneğin temsilcilerine devretmeyi seçiyordu. Söz konusu bu demokrasi sonuç olarak aristokrasi gibi işliyordu.

Muhafazakârlığın reformcu niteliği de onun sürüp gitmesine olanak sağlamayınca, ilk anlamıyla muhafazakârlık çöktü. Liberal reformculuk, işçi sınıfının istediği değişiklikler, karma hükûmet sistemine son verilmesi, Lordlar Kamarası'nın yetkilerinin önce sınırlandırılması sonra kaldırılması ve 1949'daki genel oy hakkı ile birleşince artık aristokrasinin ve onun değerlerinin devamına yol açan törelere izin vermeyen saf bir demokratik sistem ortaya çıktı.

İngiltere'de Muhafazakâr Parti savunduğu değerleri korumaya ve geleneksel rejimin simgelerine bağlı kalmakla birlikte muhafazakâr düşüncenin ilk anlamıyla karşı çıktığı demokratik, bireyci, hoşgörülü toplumla ya bütünleşti ya da ona sığındı. (Beneton, 1990: 72 vd.)

1.4.3. Yeni Muhafazakârlık

İnsanlık 20. yüzyılda geçirdiği iki büyük savaştan sonra kamplara ayrıldı. Her bir kamp kendi egemenlik alanını genişletme çabası içerisine girdi. Bu çabalar beraberinde kendi modelleri ve felsefelerini de oluşturma ve geliştirmeyi getirdi.

Literatürde toplayıcı olarak nitelenen bu akımlar geleneksel süreç içerisinde muhafazakârlığın yeniden tarih sahnesine çıkmasına neden oldu. Muhafazakârlık, dünyada örneklerine bakarak ütopyacılığın sonuçta bir tiranlığa dönüşebileceği inancıyla bir öğreti olmanın boyutlarını aşarak siyasal bir ideoloji niteliğine büründü.

İkinci Dünya Savaşı sonrası genel olarak dünya ticaretinin gelişmesi sonucu -özellikle muhafazakârlığın yeniden söz konusu olduğu ülkelerde- artan gelir daha sosyal adaletçi bir çizgi içinde bölüşümcü uygulamalara tabi oldu. Yüksek gelir gruplarından düşük gelir dilimlerine kaynak aktarılarak bu gelir düzeylerinin toplumun nimetlerinden daha fazla yararlanmaları sağlandı.

Bütün bu uygulamalar 1960'lı yıllarda literatürde *Sosyal Refah Devleti* olarak adlandırıldı. Devletin elinde vergilendirme yoluyla biriken servet, sanayi toplumu içinde bütün toplumsal hizmetlerden teknik olanaklardan ve yüksek yaşam standartlarından sadece çalışan kesimin değil çalışmayanların da durumlarının iyileştirilmesi için kullanıldı.

İşte bu noktada muhafazakârlar eski 'eşitsizlikçi' anlayışlarıyla sosyal refah devletini eleştirmeye başladılar. Yeni muhafazakâr anlayışa göre refah devletinin göstergeleri olan işsizlik sigortası, yoksullara ve güçsüzlere maddî yardım, ücretsiz sağlık ve eğitim hizmetleri gibi politikalar tembelliği beslemekte insanlara işsiz ve aylak yaşanabileceğini göstermektedir. (Ergil, 1986: 285)

Muhafazakârlar göründüğü gibi eşitlik ve sosyal adalet unsurlarının soysal politikanın temel bir amacı olmasını reddetmektedirler. "Muhafazakârlar piyasa tarafında belirlenen gelir dağılımının kişilerin liyakat veya hak etmelerine göre değişikliğe uğraması gerektiğini ileri sürseler de, bu durumu [sosyal refah devletinin serveti alt gelir seviyelerinin durumlarının düzeltme için kullanımı], toplumda doğa1 olarak eşit yetenekte olmayan kişilere eşitçi bir gelir ve servet kalıbının zorla kabul ettirilmesini kendiliğinden haklı kılmaz. Muhafazakârlara göre toplumda sadece servete dayanmayan doğal bir hiyerarşi vardır ve bunun devamlı hükûmet müdahaleleriyle bozulması, hiyerarşinin sağladığı gerekli istikrarı bozar." (Barry, 1989: 101-102)

20. yüzyılın son yarısında devlet, biraz da yukarıda değindiğimiz sosyal adalet olgusu gereği büyümüş, yeni bürokratik kurumlar oluşmuştur. Hatta birçok etkinliği yerine getirmek için kurulan devlet örgütleri anayasal ve mali kontrol kapsamı dışına çıkmıştır. İşte bu noktada hükûmetler ve bürokrasi üzerinde demokratik anlamıyla halkın denetiminin sağlandığı ileri sürülememektedir. Toplum bireyleri tek başına ya da bağlı bulunduğu yasal,

sosyal kuruluşlarla devletin bu merkez örgütlerini öncelikle yönlendirmekte ve denetlemekte zorluk çekmektedirler. ANAP iktidarıyla başlayan denetlenemeyen özerk (Toplu Konut ve Özelleştirme yönetimleri gibi) varlığı bu yöndeki demokratik kontrol mekanizmalarının muhafazakâr siyasî düşüncede pek benimsenmediğinin en güzel örneklerini oluşturmakta ve küresel anlamda ANAP'ın siyasî muhafazakâr düşünce ile örtüştüğünü göstermektedir.

Yeni anlamıyla muhafazakârlığın ortaya çıkışını hazırlayan sebeplerden biri de siyasal ortam içinde, sosyal refah devleti düzeyinde örgütlenen toplumlarda 'Sol' söyleme dayanarak tarihsel ve programa dayalı birçok hak elde edilmiştir. Ancak bununla birlikte siyasal ortam içinde 'Sol' ve aşırı nihilist uçlar düzeni eleştirerek, bir bölümü gerçeklere dayalı, bir bölümü de ütopik tekliflerle... "somut ve gerçekçi seçenekler getirmeden" yeni değişiklikler ileri sürmeye başlamışlardır. "İşte yeni muhafazakârlık bu koşullar altında ve onlara tepki olarak ortaya çıkmıştır." (Ergil, 1986: 286)

Yeni muhafazakârlığın dayandığı ilkelere de kısaca değinmek gerekirse şunları söyleyebiliriz:

İlk olarak Yeni Muhafazakârlık, klasik liberalizme yakınlığı nedeniyle bireysel girişimciliği, hiç bir mazeret ve otorite tarafından geri alınamayan kişisel hak ve özgürlükler ve bireyin bağımsızlığını ve yaratıcılığını engellemeyen "gölge devlet"i ilke olarak benimsemiş görünmektedir. (Ergil, 1986: 286)

Küreselleşme yanlıları, devletin küçülmesi, ulus-devletin korozyona uğraması yolunda muhafazakâr siyasî düşüncede kendilerine dayanak olacak temel bir düşünce bulmuşlardır.

Ancak Yeni Sağ'ın bir başka yazarına göre ise "merkezi bir güç ve otorite olmaksızın istikrarlı bir toplum imkânsız olabilir... Muhafazakâr görüşe göre devlet, klasik liberal düşüncenin çoğunluğunda olduğu üzere, kamu malı üretmenin bir mekanizması değildir, fakat kanunun, politikanın ye ahlâkın toplam ve bir bütün olarak görüntüsüdür; bunun yokluğunda ferdiyetçilik anlamsızdır." (Barry, 1989: 103)

Bu farklı görüşlere rağmen Yeni Muhafazakârlığın temel ilkesi bireysel girişimcilik yerine 'kamu yararı' adına da olsa, ekonomik hayat devlet ağırlıklı

bir anlayışla merkezi bir planın denetimine ve yönetimine bırakılacak olursa diktacı bir yönetimin temelleri atılmış olur. Yeni muhafazakârlığın bu tutumu biraz temkinlilikle de olsa liberalizme yakınlığına rağmen "liberalizmin materyalizmi, her şeyi maddi değeri ile ölçen bakış açısı da artık terk edilmelidir. Toplumda maddi edinime değil manevi zenginliğe, insanın mutluluğuna, uzaklaştığı moral ahlaki değerlere dönülmelidir." (Ergil, 1986: 286)

Yeni Muhafazakârlık içinde doğduğu ortamda serbest bir pazar ekonomisini savunur durumda olduğu ileri sürülmektedir. İşte bu nedenledir ki toplum içinde bireyin bilinçli olduğu ve durumunu düzeltmek isteyen her ahlâklı kişinin, her iyi yurttaşın bunu yarışarak, rekabet içinde yapabileceği savunulmaktadır. Yeni muhafazakârlar 'pazarın erdemi'ne inandıklarından dolayı bireylerin durumlarını iyileştirmelerinin kendi kuralları ile işleyen bir pazar mekanizması ile gerçekleşebileceğini kabul ederler. (Ergil, 1986: 287)

Yukarıda da ortaya konduğu gibi Yeni Muhafazakârlığın bir önemli ilkesi de merkezi hükûmetin ya da de ekonomik girişimciliği konusundaki tepki ve ona duyulan kuşkudur. Söz konusu tepkiler aşırı bürokratikleşme; eline ekonomik olanaklar geçiren bürokrasinin toplumdan ve devletin diğer organlarından özerkleşmesi, yasa denetiminden ve halk iradesinin belirleyiciliğinden bağımsızlaşması; halk ve yasa karşısında özerkleşme eğilimi gösteren bürokrasinin ekonomik girişimlerde verimliliğin ve esnekliğin ikinci plana itilmesi, savurganlığın ve ataletin ağır basması gibi konular üzerinde yoğunlaşmaktadır. (Ergil, 1986: 287)

Yeni Muhafazakârlığın üzerinde hassaslaştığı bu konu, kendilerini yeni muhafazakâr olarak kabul eden iktidarlar tarafından yirminci yüzyılın son çeyreğinde devlete ait ekonomik işletmelerin özelleştirilmesi çabalarına girişmeleriyle sonuçlanmıştır. Gerek 1980'li yılların başında İngiltere'de Thatcher döneminde ve gerekse diğer Avrupa ülkelerinde özellikle kapitalizmle entegre olmaya çalışan eski Doğu Bloğu ülkelerinde bu uygulamalar bir fırtına gibi esmiştir. Ancak bu yönde Yeni Muhafazakâr düşüncenin başarılı olduğu tartışmalıdır.

Yeni Sağ'ın yaşayan düşünürlerinden Norman Barry, bu konuda şunları ileri sürmektedir:

Büyüme ve istihdam hükûmetin doğrudan sorumluluğu değildir. Bunlar sadece piyasa tarafından sağlanabilir. Bununla beraber hükûmetin piyasadaki işlemlerin yürümesindeki yapay engelleri kaldırmada sınırlı bir sorumluluğu vardır...

Kamu endüstrilerinin özelleştirilmesi kuşkusuz liberallerin ekonomik akidelerinin bir temel özelliğidir. Bunun mantığının kaynakların tahsisinde piyasanın rolünü tesis etmek olduğu açıktır: Bunun bütçe açığını azaltmak için para toplamakla hiç bir ilişkisi yoktur. (Çünkü açığı ancak kalıcı bir şekilde kamu harcamalarını kısmakla olur) Muhafazakârların özelleştirme programlarına yöneltilen eleştiri, bunda gerçek amacın birinciden ziyade ikincisinin olduğudur: Böylece kamu varlıklarının satılmasında lüks hizmetlerin satışına öncelik verilmesinin nedeni budur. Buna ilaveten satış planı özel alıcıların ilgilerini artırmak için bunların rekabete açık kuruluşlar halinde satılmasından ziyade monopoller olarak satılması görünüyor. (Barry, 1989: 157)

İktidarların enflasyonun sebebi olarak kamu açıklarını ve dolayısıyla devletin sosyal devletçilik adına yüklendiği hizmetleriin maliyetinin yüksekliğini göstermeleri Yeni Muhafazakârlar için özelleştirmeyi halkın gözünde meşrulaştırmasını kolaylaştırmıştır. Sosyal psikolojik nedenler ve özellikle gelir dağılımının adilleştirilmesinde devletin girişimci niteliğinin ekonomi içinde sosyal adalet sağlamadığı ileri sürülmektedir. Böylelikle devletin ekonomiden çekilişi anlamına gelen özelleştirme bir anlamda, bozulan gelir dağılımının sebebi olarak görülen devlet ekonomik teşekküllerinin serbest piyasa içine çekilmesi olarak kabul edilmektedir.

Yeni Muhafazakârların bir diğer ilkesi de, geleneksel muhafazakârlığın halefine miras bıraktığı toplumsal eşitlik ilkesine karşı olmalarıdır. Yeni Muhafazakârlara göre toplumsal eşitlik, stratejik seçkinlerin yok olmasına yol açmaktadır. "... O seçkinler ki, üstün nitelikleri ile uygarlığın anahtarlarını ellerinde, dillerinde ve kafalarında taşımaktadır. Ayrıca sosyal eşitlik farklı ödüllendirmenin özendirdiği çeşitli yenilikleri ve atılımları sosyal adalet adına durdurabilir. Yeterince ödüllendirilemeyen başarı ve katkılarıyla öne çıkan doyum sağlanmadığını gören yetenekli çalışkan, yaratıcı ve hırslı bireyler bu

potansiyellerini kullanmayabilirler." (Ergil, 1986: 288)*

Yeni Muhafazakârların bir diğer temel ilkesi de toplumu değiştirme ve modernleştirme çabaları sonucunda oluşan karşı kültür yanında geleneksel kültürü savunmaları olmuştur. Modernleşme adına yerleşik değer, inanç ve davranış biçimlerine karşıt bir değer, inanç ve davranış sistemi gelişmiştir. Muhafazakârlar toplum içindeki bu durumu kültürel yozlaşma olarak algılamaktadırlar. "Söz konusu yozlaşmayı önlemenin başlıca yolu, geleneksel kültürü, hiç olmazsa, ondan geriye kalanları korumaktır. Yeni Muhafazakârların son savunma hattı, bugüne kadar varlığını sürdürebilen kurum uygulama, âdet ve değerlerdir: Ancak geride kalan karmaşık ve son derece heterojendir. Modern toplum birbiriyle yarışan çekişen çeşitli yöresel etnik ve sınıfsal odaklara ayrılmıştır. Eğer ulusal çapta bir kültürel birlik sağlanacaksa böylesine bir yapıda sağlanacaktır. Bu toplumsal bir zorunluluktur. Ama artan oranda zor, bir ölçüde de yapay bir uğraştır." (Ergil, 1986: 288)

İçinde bulunduğumuz yirminci yüzyılın son çeyreğinde uluslararası siyasal arenada hissedilen bir diğer olgu da demokratikleşme ve uzlaşmacı gelişmelere rağmen 'güç veya egemenlik arayışı'dır. Dikkat edilirse muhafazakârlık, sömürge sahibi olan emperyalist gelenek içindeki Fransa, İngiltere ve ABD'de gelişmiştir. Bu nedenle söz konusu ülkelerin toplumsal kültürü üzerinde büyük bir etkiye sahip olan muhafazakârlık olgusu sonucu, "sözü edilen ülkelerin Yeni Muhafazakâr ekolü, kendi devletlerinin diğer dünya devletleri arasında güçlü, hatta egemen olmasını isterler." (Ergil, 1986: 289)

Yeni teknolojiler ve iletişim araçları ile küçülen ve küreselleşen dünya içinde serbest pazar artık bütün dünya sathıdır. İşte bu nedenledir ki piyasa mekanizması, rekabet artık ulusal olmaktan çıkıp uluslararası alana taşınmıştır.

---

* Dikkat edileceği gibi burada muhafazakârlığın ilk çıkışında olduğu gibi bir seçkinci tavır hissedilmekte, toplumun aristokrat kesiminin korunması çağrıştırılmaktadır. İşte bu tavırlardır ki Yeni Muhafazakârların iktidara geldiklerinde devletin kilit ve özellikle ekonomik kuruluşlarına bu seçkin nitelikli kişilerin getirildikleri gözlenmiş ve bu durum sonucunda uyum ve başarısızlıklar ortaya çıkınca yine suç devlete atfedilerek "devletin ekonomi ye müdahalesinin olamayacağı" sonucuna varılmıştır. Ülkemiz açısından ANAP döneminde bu yöndeki uygulamalar tartışmalı da olsa bu yönde gelişmiştir. ANAP döneminde basında ***Özal'ın prensleri*** olarak adlandırılan seçkin kişilerin Yeni Muhafazakârlık adına korunmaları çok dikkat çekicidir.

"Kurumların ve ilişkilerin uluslararası boyutlarda işlevsellik kazandığı günümüzde egemenlik ve güç olguları kaçınılmaz olarak dünya çapında gerçekleşmekte ve değerlendirilmektedir... Durum böyle olunca, *en üstün benim* türünde ideolojiler, ulusların ve ulusları yönlendiren stratejik seçkinlerin dünya çapında hegemonya arayışlarına destek sağlamaktadır. Bu arayışı meşrulaştıran kılıf da hazırdır: 'Ben özgürlüğün, eşitliğin ya da gerçek demokrasinin kalesiyim." (Ergil, 1986: 289)

Yeni Muhafazakârların temel ilkelerinden biri de anti-komünizmdir. Komünizm doğası gereği devrimci bir nitelik taşımaktadır. Muhafazakârların ilk başlarda şiddetle karşı çıktıkları görece dünyanın, içinde yaşanılan toplumun insan zihninin ürünü olan bir modele göre yeniden kurulabileceği ileri sürülmektedir. Rasyonalizm ilkesini benimseyen devrimciler var olan her şeyi yıkmayı, değiştirmeyi eylem programı olarak benimserler. Bunun en temel nedeni de geleneksel olanın uyuşturucu ve durağanlaştırıcı olmasıdır. (Ergil, 1986: 289)

Ayrıca devrimciler ve ütopyacılar kanunların ve kurumların yeniden düzenlenmesiyle bir değişme meydana getirilebileceğini ve böylece haksızlığın, ıstırapların ve fakirliğin ortadan kaldırılabileceğini savunurlar. Yeni muhafazakârlara göre bu büyük bir yanılgıdır. Tarihi süreç içinde bugüne yansıyan düzenin, kanun ve kurumların insan hayatının kaçınılmaz özellikleri olarak kabul eden Yeni Muhafazakârlar bunların sınırlı bir ölçüde giderilmesi de politik faaliyetlerden ziyade kişilerin kendi faaliyetleriyle mümkün olabileceğini savunmaktadırlar. "Böylece muhafazakârlara göre, devlete çok fazla güç verilmesinin ve sosyal hayatın büyük bir bölümünün [devlet] politikalarının kontrolüne bırakılmasının sonucu insanın kendine var olan kusurlardan şeytanî bir güç ortaya çıkarabilir." (Barry, 1989, s. 100)

1.4.4. Anavatan Partisinin Kimliği

Çalışmamızın belirleyicilerinden biri de Anavatan Partisi'dir. ANAP'ın çalışmamızın diğer bağımsız değişkenlerinden olan Avrupa ile birleşme ve muhafazakârlıkla ilgili yönünü ortaya koymamız gerektiği kanısındayız. Bu nedenle ANAP'ın bir siyasal parti olarak muhafazakâr kimliği, Avrupa ile birleşmeye nasıl baktığı önem kazanmaktadır.

Bu açılardan ANAP'ın kimliğinin belirlenmesi için öncelikle partinin programına ve buna bağlı olarak, girdiği ilk seçim olan 1983 seçimindeki Seçim Beyannamesi'ne ve ön uygulama metni olarak Hükûmet Programına bakılmıştır. Açıklayıcı olması açısından da bazen basında yer alan yazarların görüşlerine başvurulmuştur.

Bu bölümde sadece betimleyici bir çalışma yapmaktan ziyade ANAP'ın klasik ve yeni muhafazakâr anlamıyla, muhafazakâr bir parti olup olmadığı da, çalışmamızın ilk bölümlerine atıflarda bulunarak ortaya konmaya çalışılmıştır.

1.4.4.1. Partinin Kuruluşu ve Parti Programı

ANAP, 20 Mayıs 1983'te, 12 Eylül döneminde bir süre ekonomik işlerden sorumlu başbakan yardımcısı olan Turgut Özal tarafından kuruldu. Özal'ın Bülent Ulusu hükûmetinde ekonomik işlerden sorumlu başbakan yardımcısı olarak görev almasının sebebi de, Adalet Partisi iktidarı sırasında hazırlık çalışmalarına katıldığı ve kararının alındığı 24 Ocak 1980 ekonomik tedbirler paketinin kesintisiz uygulanma sorumluluğunun verilmesi idi.

ANAP büyük ölçüde Özal çevresinde örgütlenmiş, büyük ölçüde kişiselleşmiş bir partidir. Siyasî kadrosu, devlet ve özel sektör deneyimi sırasında Özal'la birlikte çalışmış teknokratlarla, 12 Eylül öncesinin neredeyse tüm partilerinin fazla ön planda olmayan politikacılarından oluşmaktadır. (Soysal, 1983: 2135)

Özal'da kurulduğu günlerde partisini şu sözlerle tanıtıyordu: "ANAP, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, İnsan Hakları Beyannamesi, Siyasi Partiler Kanunu ve diğer kanunların esas ve sınırları içerisinde faaliyet gösteren bir siyasi teşekküldür. Partinin sembolü bal petekleriyle donatılmış Türkiye haritası ve bal arısıdır. Arı çalışkanlığı; petek aziz vatanımızın en ücra köşesine kadar mamur hale getirilmesini ifade etmektedir.

Milliyetçi, muhafazakâr, sosyal adaletçi ve rekabete dayalı serbest pazar ekonomisini esas alan bir partiyiz. Bundan önceki eğilimleri ne olursa programımıza inananları birliğe, beraberliğe davet ediyoruz." (Konukman, 1991: 162)

Burada dikkat edilmesi gereken ilk nokta Özal'ın Türkiye siyaset arenasındaki bütün eğilimleri temsil etme çağrısıdır. Bu çağrı, bir önceki

bölümde değindiğimiz gibi İngiliz Muhafazakâr Partisinin kendi toplumsal temelini yaygınlaştırma çabalarını hatırlatmaktadır.

Ancak şu unutulmamalıdır ki İngiltere'de muhafazakârlar bunu bir ideal uğruna; İngiltere'nin dünya serbest pazarındaki egemenliğini kaybetmemesi, "üzerinde güneş batmayan Büyük Britanya İmparatorluğunun" korunması için yapıyorlardı. ANAP'ın bu yönde bir idealinin varlığı kesin değildir. Ancak, Özal'ın liderliğindeki ANAP Türkiye'yi öncelikle ekonomik açıdan dünya ekonomisi ile entegrasyona sokmak istiyordu. Bu entegrasyonun sosyal, kültürel ve siyasî yanları ise pek önemsenmiyordu. Bu konuların gözardı edilişi Avrupa Topluluğu ile ilişkileri ele alan dış politika yazarlarının yazılarında da tartışma noktaları olarak kendini gösterecektir. Dış Politikada ilişkiler ekonomik faydacı bir temel dayandırılacaktı. Bu entegrasyonun sağlanması için istikrarlı bir yapı ve partiye geniş toplumsal katılım gerektirecekti.

Bu yönde bir idealin varlığı şüpheli olsa da ANAP dört temel siyasal eğilimi (AP, CHP, MSP, MHP) birleştirme iddiasıyla ortaya çıkmıştır. İşçi, memur, çiftçi, esnaf gibi toplumsal katmanları kapsayan 'orta direk' temasını kullanarak kendisine bir "orta sınıf partisi" görüntüsü vermiştir. ANAP 6 Kasım 1983 seçimleri öncesinde topluma oldukça ılımlı uzlaşmacı mesajlar vermiş, daha çok ekonomik konuları vurgulamıştır. Bu durum, parti liderinin uzun yıllardan beri devlet kademesinde ekonomik görevlerde bulunmuş olmasından kaynaklanmaktadır. (Soysal, 1983: 2136; Ana Britanica, C. 2, s. 49-50)

ANAP'ın orta sınıflara dayanma zorunluluğu, muhafazakâr bir parti olma iddiasına rağmen, dayanacağı bir Türk aristokrat sınıfının olmamasından da kaynaklanmaktadır.

Klasik anlamıyla muhafazakârların gelenekselleşmiş bir iktidarı ve aristokrasiyi korudukları hatırlanırsa, ANAP'ın dayanacağı böylesine bir siyasal ve toplumsal temeli bulunmuyordu. Teorik muhafazakârlık ile ANAP'ın muhafazakâr kimliği arasında bir çelişkinin varlığı ortaya çıkmaktadır. Ayrıca uluslararası siyaset arenasında da Türkiye'nin güçlü bir ülke güçlü bir ülke imajı, bir başka anlatımla interlandı, geniş emperyalist ülke olma imajı yoktur.

ANAP'ın kimliğini belirlemek için parti programından bazı konuları ele alabiliriz:

Devlet: “Devlet, millet için vardır” (ANAP Parti Programı, md.8) Parti programındaki bu söylem tarzını Özal, daha, siyasal bir kişilik olmadığı devirde 1979 yılında Milliyetçiler Küçük Kurultayında Yeni Görüş başlığı altında dile getirmiştir: “Yeni Görüşte: Devlet bütün müesseseleri ile milletin hizmetindedir. Asıl olan devletin zenginliği değil, milletin zenginliği sonucu devletin zengin olmasıdır.” (Özal, 1993, s. 17) Aynı kurultayda Özal bu söyledikleri ile çelişkili de olsa Devletin bir istihdam kapısı olmadığını ve bir mabut veya baba olmadığını da dile getirmiştir. Burada dikkat edilirse Yeni Muhafazakârlığın “devletin sosyal adalet devleti” olamayacağı ilkesine dayanılmaktadır. Özal önderliğindeki ANAP, Yeni Muhafazakâr ekol gibi “eşitsizlikçi” bir anlayışla “Sosyal Refah Devleti” anlayışına da karşı çıkacaktır.

ANAP Parti programına göre ekonomik faaliyetler özel sektör eliyle yapılmalıdır. “İktisadi faaliyetlerde devlet genel olarak bütün millete hitap edecek alt yapı mahiyetindeki hizmetlere yönelmelidir. İktisadi faaliyetlerde özel teşebbüse ağırlık veren ANAP, devletin zenginliğini değil, milletin zenginliğini amaçlamaktadır" (ANAP Parti Programı, md. 9-10-11)

20. yüzyılın son çeyreğinde muhafazakârlığın büyük değişikliklere uğrayarak Yeni Muhafazakârlık adını aldığı unutulmamalıdır. Yeni Muhafazakârlığın bir özelliği de liberalizme dayanmasıdır. ANAP da düşünsel temelinin yanını serbest Pazar ekonomisine bağlama gereği duyarak, ekonomik alanda devleti düzenleyici ve fakat müdahaleci olmayan bir unsur olarak düşünmektir.

Ekonomi: Ekonomik gelişmede fertlerin teşebbüs gücü esas alınmalıdır. Devlet ana prensip olarak ekonomik hayata üretici olarak girmemeli, KİT’ler zaman içerisinde millete devredilmelidir.... Müdahale ve tehditler asgariye indirilerek, rekabet şartlarının hâkim kılındığı serbest pazar ekonomisi uygulanmalıdır.... Enflasyonun çok düşük düzeylere indirilmesi başlıca hedeflerdendir. Dış ticaret serbestleştirilmelidir. (ANAP Parti Programı, md. 2)

Özal’ın parti programına yansıyan bu görüşleri daha 24 Ocak kararlarının alınmasından öncesine dayanmaktadır. Yine 1979 yılında yaptığı konuşmadan aktaracak olursak Özal daha o zamandan özelleştirmeye temel oluşturacak fikirleri savunmaktadır: “Bu gün KİT’lerin ekseriyeti gelirleriyle ücretleri

karşılayamaz hale düşmüşlerdir. Ama hâlâ aşırı istihdam aşırı yüksek ücret politikasına devam etmektedirler. Tabii bu açıkların kapanması için, bunların mamullerine ya aşırı ölçülerde zam yapılacak veya halktan çok yüksek vergiler alınacaktır veyahut da Merkez Bankası'nın matbaasına müracaat edilecektir.

Her üç tedbir de enflasyonu hızlandıracak, istihsali yavaşlatacak, geliri azaltacaktır. Devletin gelir kaynakları azalınca vergilerin tekrar artırılması mukadderdir. Bu fasit bir dairedir." (Özal, 1993: 25)

Dış Politika: NATO ittifakına ve imzalanan uluslararası anlaşmalara sadık kalınmalıdır. Orta Doğu ve Müslüman ülkelerle dostane ilişkiler kurulmalı, geliştirilmeli, AET ile olan ilişkilerde, menfaatlerin dengelenmesini ön planda tutan işbirliğine uygun davranılmalıdır. (ANAP Parti Programı, md. 35)

ANAP programında Türkiye'nin, klasik dış politikası olarak Batı uluslararası örgütlerinde kalması öngörülürken bir yandan da coğrafik olarak yanı başında bulunduğu Orta Doğu ülkeleri ile ilişkileri geliştirmek istenmektedir. Bunun ilk örnekleri de Özal'ın Başbakan yardımcısı olarak bulunduğu Bülent Ulusu hükûmeti döneminde gözlenmiştir Özal, muhafazakâr kişiliğinin bir göstergesi olarak Müslüman ülkelerle işbirliğini geliştirmek istemiştir. İleride görüleceği gibi bunu kendi iktidarı döneminde devam ettirecektir. Bir anlamda kendi düşüncesine göre Türkiye için Batı yanlısı bir dış politikanın alternatifi olarak İslam dünyasını da gündeme getirmek istemektedir. Çalışmamızın üzerinde yoğunlaştığı temel olgu olan "Avrupa ile ilişkiler" düşünülecek olursa şunları da eklemek gerekecektir:

Türkiye ANAP döneminde, Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilişkileri daha ileri götüremeyince alternatif dış politika açılımlarından biri olarak Orta Doğu ülkelerine yanaşacak; bu durum ise Türkiye'nin ABD'nin bölge üzerindeki etkinliği nedeniyle, bölgede Amerika yanlısı bir politikanın izlenmesine yol açacaktır.

Türkiye'nin Batı yanlısı dış politika tayininde çıkmazlarla karşılaşınca ortaya koyduğu bir alternatif de Karadeniz İşbirliği Örgütü'nün oluşturulması olmuştur. Söz konusu bölgede, incelenen dönem içinde Rusya'nın etkin olması nedeniyle çok verimli sonuçlar alınamamıştır.

Temel Hak ve Hürriyetler: Herkes kişiliğine bağlı, dokunulmaz,

devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde ifadesini bulan hürriyetlerin sağlanması ve teminat altına alınması için hukuka bağlı ve hukukun üstünlüğünü esas alan bir devlet nizamı şarttır. (ANAP Parti Programı, md. 4)

Yabancı Sermaye: Karşılıklı menfaat dengesini esas alan bir anlayış içerisinde dış kaynaklardan faydalanılması ve yabancı sermaye yatırımlarının teşvik edilmesi gereklidir. (ANAP Parti Programı, md. 9-10-11)

ANAP gibi ekonomide liberalizmi savunan bir partinin yabancı sermayeye sıcak bakması normaldir. Bunun ilk anlamı ülke içi kalkınmada yeterli olmayan sermaye birikiminin yanında yabancı sermayeyi de kullanmak amacı yatmaktadır. İkinci bir anlamı ise ekonomisini dünya serbest pazarı ile entegre hale getirmek isteyen Türkiye'nin yabancı sermayeyi kullanarak teknolojik gelişmelerden ve üretimdeki dünya standartlarından yararlanmak istemesidir. Ayrıca günümüzde artık ekonominin, sermayenin ulus ötesi (transnational) olmaktan öteye (nonnational) ulusu olmayan bir düzeye ulaştığı savunulmaktadır.

Vergi: Vergiler sayıca az, basit ve kolay anlaşılır olmalıdır. Vergiler adil genellikle herkesin kolaylıkla verebileceği nispette tutulmalıdır. Vergileme kurumlaşmayı ve yatırımları teşvik etmelidir. (ANAP Parti Programı, md. 13)

Tarım: Tarımda teknolojik gelişmenin ve iktisadi verimliliğin dikkate alınarak, çiftçi ailesi gelirinin aile başına ortalama millî gelir seviyesine yükseltilmesini öngören bir reform yapılması gereklidir. (ANAP Parti Programı, md. 15)

Eğitim: Modern ve ileri Türkiye idealine, Atatürk ilke ve inkılâplarına bağlı, millî ve ahlâkî değerlerimizi benimsemiş insanlar yetiştirmek millî eğitimin başlıca görevidir. Eğitim ve öğretim devletin başlıca görevleri arasındadır. Ancak devletin koyacağı kaideler içerisinde fertlerin ve özel kuruluşların da eğitim hizmetleri yapabilmeleri sağlanmalıdır. (ANAP Parti Programı, md. 21)

Klasik devlet anlayışına göre sağlık, eğitim ve savunma hizmetleri devletin asli görevleri arasında kabul edilmektedir. Ancak burada görüldüğü gibi eğitim alanında bile devletin görevi, fertlerin ve özel kuruluşların girişimine söz

konusu edilmektedir. Bunda ANAP için ilk amaç, devletin ekonomik açıdan bir görev alanından daha çekilmesidir. Bununla birlikte burada dikkat edilmesi gereken nokta ise çoğulcu demokratik toplum anlayışı gereği devletin yetiştirdiği tek tip insan yerine alternatif düşüncelere açık bir insan tipinin yetiştirilmesi için demokratik olarak toplumun farklı unsurları, devletin bu aslî görev alanına çağrılmaktadır.

Ücretler-Sendikacılık: İşçi ve işverenin aynı gaye için çalışması, karşılıklı hak ve görevlerin adil esaslara bağlanması, mücadele ve kavga yerine meselelerin görüşerek, anlaşma yolunun tercih edilmesi hedef alınmalıdır. Sendika kurma, toplu sözleşme, grev ve lokavt hakları hür demokratik nizamda çalışma hayatını düzenleyen temel unsurlardır. Ücret işe ve verimliliğe göre tespit edilmelidir. (ANAP Parti Programı, md. 23)

ANAP'ın ücretlerin verimliliğe göre olmasını savunması dikkat çekicidir. Verimlilik kavramı yirminci yüzyılın son yıllarında iş hayatında öne çıkan bir kavram olarak kabul edilmektedir. ANAP'ın dünya serbest pazarı ile entegre olmak istemesi ve bu pazarın standartlarını kabul etmesi ekonomide dışa açılmanın bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Kapitalist Toplum ve Ötesi Üzerine adlı eserinde Drucker bu konuda şu görüşünü ileri sürmektedir: "Bilgi çağında önemli kavram ve olgunun verimlilik olacağını şimdiden söyleyebiliriz." (Drucker, 1993, 16 vd.)

1.4.4.2. Seçim Beyannamesi ve Hükûmet Programı

ANAP 6 Kasım 1983 seçimlerinde yukarıda temel özelliklerini verdiğimiz Parti Programına dayalı Seçim Beyannamesi ile propagandasına başlayarak girmiştir. ANAP Genel Seçimler sonucunda % 45,1 oranında oyalayarak 211 milletvekili ile iktidara gelmiştir. (Milletvekili Genel Seçim Sonuçları, Başbakanlık DİE, 1988) ANAP'ın iktidar olmasını sağlayan nedenlerden biri olarak, 1970'lerin sonlarından itibaren Türkiye'de ortaya çıkmaya başlayan huzur, güven, yumuşama, istikrar gibi kavramları inandırıcı bir biçimde dile getirmesi olduğu ileri sürülmektedir.. (Göle, 1992, s. 49). Bir anlamda ANAP, 12 Eylül öncesi dönemi kötüleyerek, halkı sosyo-psikolojık yönden etkilemiş, söz konusu dönemin kargaşa, anarşi imajı ile halkı korkutmuştur. Bir başka neden olarak da ANAP'ın seçime giren mevcut üç parti

içerisinde (HP ve MDP) "devlete en uzak ve topluma en yakın parti olması" ve parti lideri Turgut Özal'ın bu siyasi kültüre hitap edecek imaj ve programı en uygun şekilde sunmasıdır. Bu sunulan paketle bir taraftan toplum değerlerine ideolojik bir çerçeve dışında önem verilmiş, diğer taraftan da dış konjonktüre uygun olarak ideolojiden uzak, modern, iş bitirici, akılcı, iktisat teknisyeni imajı vurgulanmıştır. (Ergüder, Tercüman Gazetesi, 1987)

ANAP üç konuda kimliğini oluşturmuş ve yeni toplumsal duyarlılıkların temsilciliğini üstlenmiştir. Diğer bir ifadeyle ANAP toplumun nabzını tutmaya çalışmıştır.

Bu üç konudan ilki, sarkacı 1980'lerin başından itibaren kavgadan yana değil, uzlaşmadan yana olduğunu anlamış olması ve yukarıda değindiğimiz gibi, yumuşak üslubuyla buna öncülük etmesidir. (Göle, 1992: 52)

İkinci olarak ANAP, retorikten daha çok icraata yönelik bir söylemi propagandasında kullanmış ve ideolojik değerlerden çok pragmatik değerlerin savunuculuğunu ön planda tutmuştur. ANAP, seçmenine ideolojik bir dünya görüşünden daha çok vergi iadesi, belediye hizmetleri, AET ile dengeli ilişkiler gibi yönetim politikalarını dile getirerek yaklaşmaya çalışmıştır. Bunun sonucu olarak seçmenin artık baba partilerinin kalmadığı, partilere nikâhlı olmadıkları ve verilecek hizmete göre oylarını kullanmasını istemiştir. (Göle, 1992: 53) Bu durumda ise kararsız oyların bulunduğu bir siyasî ortamda seçimlerde siyasal reklâmların önemi ortaya çıkmaktadır.

ANAP kimliğinin üçüncü ve belki de en önemli özelliği İslamcı muhafazakârlık değerleri ile batılılaşma arasında oluşturmaya çalıştığı sentezdir. Gerçekten de Türk halkı, Müslüman olmasına rağmen Batı dünyası ile entegre bir Türkiye istediği ileri sürülmektedir.(Ural, NOKTA 13.12.1987, s. 49)

Kendilerini modem muhafazakârlar olarak gören ANAP'lılar, siyasal ideolojilerin ötesine giderek, sosyolojik bir analizle İslamcı mühendisler olarak tanıtmaktadırlar. (Mumcu, Cumhuriyet, 7. 11. 1987) Kültürel düzeyde, özellikle birey-aile-toplum ilişkilerinde, bir yandan İslam'dan kaynaklanan muhafazakâr değerleri, diğer yandan mühendislik formasyonuna uygun olarak rasyonalist değerleri taşımaktadırlar. Böylelikle, İslamcı mühendisler, muhafazakâr yerel kültürün değerleriyle, modern Batı kültürünün akılcılığını birleştirmeye

çalışıyorlar. (Göle, 1992: 53)

ANAP Parti Programından değindiği konuları Seçim Beyannamesi ve Hükûmet Programında da dile getirmiştir. Özellikle 19 Aralık 1983'te Özal tarafından okunan Hükûmet Programından bu durum dile getirilmiştir: "Anavatan Partisi olarak beyannamemizde ne vaat ettiysek, Hükûmet Programımızda da bu hususlara aynen yer vermiş bulunmaktayız... Temel meselelere büyük önem ve ağırlık verilmesini zarurî görüyoruz." (Başbakanlık, 1990: 14-15)

Burada çalışmamızın yönelişi itibariyle bizim üzerinde duracağımız konular, ANAP'ın *Orta Direk, Devlet, Ekonomide Özel Sektör* gibi konular üzerinde duruşu olacaktır.

"Orta direğin güçlendirilmesi, zaman içerisinde millî gelirin daha adil dağılımını sağlamak temel politikalarımız arasındadır." ANAP bu savını seçim beyannamesinde çok açık bir dille ifade etmiştir. Bu konuda ANAP seçim beyannamesinde şu görüşler ileri sürülmektedir: "Çiftçi, işçi, esnaf, emekli toplumumuzun orta direğidir... 1970'li yılların sonuna doğru meydana gelen ağır enflasyon orta direği oldukça zayıflatmış, sosyal yapımızdaki dengesizlikleri daha da artırmıştır. 24 Ocak 1980'de Ekonomik İstikrar Programıyla enflasyona karşı etkili bir mücadele başlatılmış olmasına rağmen, henüz arzu edilen sonuca ulaşılamamıştır.

Orta direğin güçlendirilmesi, bu şekilde refahın yaygınlaştırılması sosyal ve iktisadi politikamızın ara hedefidir..."

Toplumun temel yapısını oluşturan orta sınıf bütün siyasal partilerde olduğu gibi ANAP'ın seçim propagandasında da büyük yer tutmaktadır. Üstelik ANAP bir dönüm noktası olarak kabul ettiği 24 Ocak ve 12 Eylül ihtilali öncesi ekonomik uygulamaların orta sınıfın durumunu zorlaştırdığını ileri sürerek, bir anlamda kendinden önceki dönemle halkı psikolojik olarak etkilemek istemiştir.

ANAP toplumun orta sınıfının ekonomik olarak güçlendirilmesini gerek seçim beyannamesinde gerekse hükûmet programından aynı şekilde dile getirmiştir. Bu konu her iki metinde benzer ifadelerle şu şekilde işlenmiştir.

Alınacak tedbirlerle toplumumuzun güçlendirilmeye en layık kesimi orta direktir. Zira üreten, diğer bir deyişle pastayı büyütecek olan bunlardır. Çiftçisi

aç, işçisi perişan, memur ve esnafı sefalete itilmiş bir toplumun geleceği olamaz. Sosyal problemlerimizin hafiflemesinin en önemli şartı olarak orta direğin sağlıklı ve dengeli gelişmesini kabul ediyoruz."(Özal, 1993: 86; Başbakanlık, 1990: 19)

ANAP bu çerçevede alacağı tedbirleri enflasyonun aşağı çekilmesi, millî gelirden daha fazla pay ve ek gelir tedbirleri olarak üç başlık altında toplamıştır. Bu konuda daha fazla ayrıntıya girmeyi, çalışmamızın odak noktasını gözden kaçıracağından gerekli görmüyoruz.

ANAP'ın kimliğinin belirlenmesine yarayan konulardan biri de devlet'e yaklaşımdır. Daha önce parti programından değindiğimiz gibi, ANAP seçim beyannamesinde ve hükûmet programında "Devlet, millet için vardır, devletin millet ile bütünleşmesi esastır." ilkesi yer almaktadır. (Özal, 1993: 95; Başbakanlık, 1990: 13)

ANAP devletin asli görevleri arasında sosyal adalet, sosyal güvenlik, sosyal yardımın düzenlenmesi ve sağlanması sosyal hizmet ve faaliyetlerin tanzim, teşvik ve yönlendirilmesi ve gereğinde doğrudan yapılması gibi unsurları saymaktadır. Yine aynı anlayışla her iki metinde asıl olan devletin zenginliği sonucu milletin zenginliği değil, milletin zenginliği sonucu devletin zengin olmasıdır görüşüne yer verilmiştir. (Özal, 1993: 95; Başbakanlık, 1990: 13)

ANAP devlete bu yaklaşımıyla sosyal devlet anlayışını savunur görünmektedir. Bu durum ANAP'ın devlete ekonomik alanda yüklediği diğer görevlerle çelişir görünmektedir. Daha önceden Özal, 1979 yılında devletin bir mabut, bir baba olmadığını dile getirirken, 1983 yılında bir politikacı olarak seçimle iktidara gelince devlete, "sosyal devlet" olma görevini yüklemiştir. Bu konu üzerinde devam edecek olursak ANAP'ın devlete ekonomik alanda ne fonksiyon yüklediğini seçim beyannamesi ve hükûmet programından izleyebiliriz.

ANAP ilke olarak ekonomik alanda rekabete dayalı serbest pazar ekonomisi esas almaktadır. İktisadı gelişmenin güvenli ve sürekli bir şekilde yapılabilmesi için devletin başlıca rolü, istikrarın teminidir. Ekonomik gelişme için önemli olan nokta, yurtiçinde emniyet ve güvenin sağlanması, yurdun

savunması, yurt dışında memleketin ve vatandaşların haklarının korunması, adaletin en iyi şekilde tevzii, devletin aslî görevleridir.

ANAP seçim beyannamesi ve hükûmet programına göre, devletin tanzim edici ve yönlendirici fonksiyonu genel seviyede olmalı, detaylara müdahale edilmemelidir. Yine ANAP'ın her iki metnine göre iktisadi kalkınmada devletin doğrudan yürüteceği faaliyetler, genel olarak bütün millete hizmet veren esas olarak alt yapı mahiyetindeki işlerin yapılmasıdır. Ayrıca devlet sanayi ve ticarete ana prensip olarak girmemelidir İstisnaî olarak geri kalmış bölgelerde sınai tesisler kurulabilirse kısa zamanda millete devredilmelidir. Sanayi ve ticarette devletin esas rolü tanzim ve teşvik edici olmasıdır. (Özal, 1993: 101- 102; Başbakanlık, 1990: 10)

ANAP sanayileşme alanında da devletin ikinci plana geçmesini savunmaktadır. Yukarıdaki görüşlere paralel olarak devlet doğrudan sanayi teşebbüslerine girmemeli, bunu millete bırakmalıdır. Ayrıca bu konuda temel bir politika değişikliğiyle, ithal ikamesi anlayışından ihracata dönük, dünya sanayi ve ticaretine entegre olabilecek bir sanayileşme politikasına geçilmesi öngörülmektedir. (Özal 1993: 110)

ANAP, devletin genel iktisadi politikası ile vergiler arasında doğrudan bir ilişki olduğunu kabul etmektedir. Bu nedenle devletin gayri iktisadi ve zarar eden yatırımlara girmemesi, iktisadi gelişmede fertlerin esas alınması, devletin tanzim ve teşvik edici bir rol oynamasından dolayı, devletin masraflarının da nisbî olarak azalacağı öngörülmektedir. (Başbakanlık 1990: 22)

ANAP gerek seçim beyannamesinde ve gerekse hükûmet programında, yatırımların vatandaşların kendi güçleriyle veya makul teşvik tedbirleriyle gerçekleştirebileceğini, devletin bu alana doğrudan kaynak tahsis etmesini doğru bulmadığını ifade etmektedir. (Özal, 1993: 113; Başbakanlık, 1990: 28) ANAP bu düşünceler doğrultusunda üretimin devlet dışında özel sektör marifetiyle yapılmasını öngörmektedir. "Sanayi, tarım ve ticarette, mal ve hizmet üretiminin en süratli ve verimli şekilde yapılabilmesi, fertlerin kabiliyetlerini ve teşebbüs güçlerini, iktisadi gelişmenin temel unsuru sayan sistem içinde mümkün olabilir. Hür teşebbüsü meydana getiren ferdi işletmeler, kooperatif ve şirketler sistemin temel uygulama araçlarıdır." (Özal, 1993: 102)

Çalışmamızın üzerinde durduğu konu itibarıyla ANAP'ın kimliğini ortaya koyacak bir diğer alan, partinin aileye yaklaşımıdır. Toplumun en küçük birimi olan aile, ANAP'ın muhafazakâr kimliğini ortaya koyacağı bir uygulama alanıdır.

ANAP, bir önceki bölümde üzerinde durduğumuz muhafazakâr bir parti olup olmadığını bu konu üzerinde durarak belirleyebiliriz. Gerek seçim beyannamesinde ve gerekse hükûmet programında ANAP aile konusu üzerinde ısrarla durmuştur:

"Aile milletimizin temelidir. Toplum hayatının ahenkli ve sağlam bir şekilde devam ettirmesinde[1] gençlerimizin yetiştirilmesinde, ahlâkın, millî ve manevi değerlerin korunmasında, aile yapımızın tabii ve tarihi vasıfları olan, örf ve ananelerimiz ile perçinleşmiş bulunan, sevgi, saygı, feragat ve fedakârlığın rolü her şeyin üzerindedir.

Fert ve millet seviyesinde sosyal güvenliğin ilk ve en önemli teminatı ailedir." (Özal, 1993:124; Başbakanlık, 1990: 33)

ANAP burada dikkat edileceği gibi Türk toplumunun karakteristik özelliklerinin üzerinde durmaktadır. Ahlâkın, millî değerlerin korunması ANAP için iktidar olduğu süre içinde istikrarı koruyucu bir unsur olarak görülmektedir. Toplumsal ilişkilerde sevgi, saygı, feragat ve fedakârlık ANAP'ın muhafaza etmeye çalıştığı, devamını istediği toplumsal hasletlerdir. Yeni Muhafazakâr bir görünüm veren ANAP, modernitenin oluşturduğu küresel kültür karşısında geleneksel kültür yapısını savunur görünmektedir.

İktidar partisi olarak icraatlarında bir rahatlık isteyen ANAP, söz konusu toplumsal özellikleri istikrarın korunmasında zaruri görmektedir.

ANAP'ı *muhafazakâr* veya *Yeni Muhafazakâr* olarak adlandırabilmek için onun dış politika konularına da bakmamız gerektiği kanısındayız. Çünkü bir ülkenin gerek bulunduğu / coğrafya ve gerekse tüm dünya üzerinde yüklenmek istediği rol, onun kimliklendirilmesinde etken olmaktadır. Ülkelere bu rolleri de iktidarları tarafından kazandırılırlar. İktidarlar ülkelerine idealler ve büyük gayeler kazandırırlar. Bu nedenle Türkiye'nin de, ülkeler arasındaki ilişkilerde teknolojik gelişmeler ve iletişim sayesinde gittikçe küçülen bir dünya üzerinde yüklenmek istediği rolün araştırmamız açısından önem kazandığı inancındayız.

Dış politika konusuna bu açıdan yaklaşıldığında ANAP'ın dış politikadaki hedeflerinin değerinin çalışmamız açısından anlam kazandığı ortaya çıkacaktır.

"Dış politikamızın esası, bölgemizde ve dünyada barışın sürekliliğini temin etmektir.

Devletin devamlılığı, dış politika felsefemizin temelini teşkil eder. Siyasi mücadele hassasiyet gösterilmesi zorunlu hususların başında, dış politikanın bulunduğuna inanırız.

Türkiye siyasî, askerî ve iktisadî iş birliği yönünden mensubu bulunduğu Batı Dünyası ile ilişkilerinde savunma ihtiyaçları yanında, iktisadı gelişme ve kalkınmasını hızlandıracak ve menfaatleri dengeleyecek daha aktif bir politika takip etmelidir.

Başta yurdumuzun güvenliği olmak üzere kuvvetli bir savunma gücüne sahip olmamız zorunludur. Bunun ilk şartı iktisaden güçlü olmaktır.

Coğrafi mevkiimiz ve tarihi bağlarımız neticesi olarak, Orta Doğu ve diğer İslam ülkeleriyle ilişlerimizin geliştirilmesi tabiidir. Her iki camianın mensubu olması dolayısıyla, Batı Dünyası ile Orta Doğu arasında köprü kurabilme imkânına sahip Türkiye'nin, başta iktisadi ilişkilerinin geliştirilmesi olmak üzere, bölge ve dünya barışının idamesinde önemli katkıları olacağına inanıyoruz.

AET ile olan ilişkilerimizde menfaatlerin dengelenmesini ön planda tutan bir işbirliğine taraftarız. (Özal, 1993: 143-144)

ANAP seçim beyannamesinde yer alan bu hedeflerini biraz daha detaylandırarak hükûmet programında da tekrarlamıştır. (Başbakanlık, 1990: 47-48)

Her iki metinde gözlendiği kadarıyla yukarıda değindiğimiz gibi Türkiye'nin bir hedefi var mıdır? Dikkat edilecek ilk nokta ANAP'ın ilk hedefi devletin devamlılığını dış politika hedefi olarak belirlemesidir. Bunun en temel nedeni de sanıyoruz ki, 12 Eylül öncesi anarşi ve kavga ortamının sorumluları olarak öncelikle *dış güçler'*in görülmesidir. Çünkü bu tema ihtilal sonrasında askeri' yönetim tarafından daha çok sık olarak kullanılmıştır.

Dikkat edilecek ikinci nokta Türkiye'nin Batı Dünyası ile ilişkilerinde devamlılığın ANAP tarafından istenmesidir. Bu istekliliğin nedenleri olarak da

öncelikle, "siyasi, askerî ve iktisadi" sebepler gösterilmiştir. Türkiye bu alanlarda uluslararası ilişkilerde yalnızlıktan çekinir gibi bir tavrı, dış politikasının derinliklerinde hissetmektedir. Batı Dünyası ile yukarıda sayılan sebepler dışında bir birliktelik söz konusu edilmektedir. Sosyal ve düşünsel paylaşım dış politika hedefi olarak dile getirilmemiştir. Bu durum çalışmamızın üzerinde durduğu "Birleşme" kavramı açısından önem kazanmaktadır. Türkiye Batı'nın düşünsel ve sosyal temellerini paylaşır görünmektedir. Üzerinde durduğumuz ANAP dönemi içinde de böyle olup olmadığını, çalışmamız ilerledikçe ortaya koymaya çalışacağız. Özellikle, Batı Dünyasının hassasiyetle üzerinde durduğu insan hakları, devletin iktisat alanında olduğu kadar sosyal alanda da küçülmesi sivil toplum örgütlerinin demokratik biçimde toplum içinde yerini almaları çok geç de olsa Türkiye'nin gündemine sokulacaktır.

Türkiye dış politika hedeflerini belirlerken kendisine Batı Dünyası ile Orta Doğu ülkeleri arasında köprü vazifesi rolünü uygun görmektedir. Özellikle teknolojik gelişmelerin hız kazandığı mesafelerin küçüldüğü bir zamanda böyle bir rol çok da önemli değildir. Türkiye'nin aralarında köprü olmak istediği ülkeler, gerek bir zorlamayla, gerekse gönüllü olarak doğrudan ilişkiye girebilmekte, bir aracıya bir köprüye gereksinim duymamaktadırlar Bu durum iktisadi ilişkilerde ve diğer alanlarda aynı ölçüde doğrudan/direkt olma özelliğini kazanmıştır. Kısacası Türkiye için Batı Dünyası karşısında Orta Doğu ülkeleri ile olan ilişkileri bir alternatif veya bir koz teşkil etmemektedir. Üstelik Türkiye'nin, tek tek bakıldığında Orta Doğu ülkeleriyle olan ilişkileri de pek o kadar sıcak değildir ve derinlik arz etmemektedir.

ANAP, dış politikanın özel konularından olan AET ile olan ilişkilere sadece ekonomik kazançlar açısından yaklaşmaktadır. Karşılıklı menfaat bu konudaki temel argüman olarak görülmektedir. Oysa AET 1980'lerin sonuna doğru bir siyasal birlik ve savunma birliliği yolunda gelişecektir. Türkiye ise ANAP yönetiminde bu yönde bir gelişmeye hazır görünmemektedir. ANAP dış politika hedefleri arasında Türkiye'nin AET ile ilişkilerine çok kısa bir cümle ile yer vermiştir.

ANAP yukarıda değindiğimiz dış politika hedefleri göz önüne alınacak olursa; dünya üzerindeki ticari ve ekonomik gelişmelerin farkında olduğu

gözlenmektedir.

ANAP söz konusu yönde bir küreselleşmenin farkındadır. Türkiye'nin bu yönde ilişkilerini de geliştirmek istemektedir. ANAP Türkiye ekonomisini, işleyiş kuralları ve diğer ülkelerle ilişkileri açısından dünyanın serbest pazarı ile entegre bir duruma getirmek istemektedir.

ANAP dış politikada ilişkilerin geliştirilmesinin önünde bir engel olarak gördüğü Kıbrıs ve Ermeni terörü olaylarını bir çözüme götüreceğini ifade etmektedir.

Bütün bunlara rağmen ANAP dış politikada, iç politika ve icra uygulamalarının özellikle insan hakları ve siyasetteki engellerin dış ilişkileri belirleme özelliğinden habersiz görünmektedir ya da bu konulara, biraz da askerî yönetimin etkisiyle, fazla önem verir görünmemektedir.

1.5. BASIN – POLİTİKA – KAMUOYU İLİŞKİSİ

1.5.1. Kamuoyu Kavramı

Kamuoyunu tanımlama çabalarının konu ile ilgili araştırma çabalarına bir katkı sağlamadığı kabul edilir. Ancak yine de sosyal bilimler çerçevesi içinde elliye yakın tanım yapıldığı da bilinmektedir. (Noelle-Neuman, 1998: 82)

Konu ile ilgilenen siyaset bilimciler ve sosyologlar disiplinler arası çalışmalarda kullanılan kavrama farklı anlamlar yüklendiğinin de farkındadırlar. Habermas, *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü* adlı profesörlük çalışmasında yalnızca günlük dilde kullanılmayan bu kavram için hukuk, politika ve toplumbilim gibi bilim dallarının geleneksel kategoriler yerine daha kesin tanımlamalar bulmaktan aciz olduklarını itiraf eder. (Noelle-Neuman, 1998: 83)

Kavram *kamu* ve *oy* kelimelerinden oluşmuş birleşik bir kelimedir. Kavramın anlaşılabilirliğini sağlayabilmek için kavramı oluşturan kamu ve oy unsurlarının oluşum süreçlerinin ortaya konması yerinde olacaktır.

Genellikle siyaset ve sosyoloji bilim dallarının araştırma alanı içinde ele alınan kamu kavramı üzerine yapılan tanımlamalar ve incelemeler bir bütün olarak ele alındığında, kavramın grup unsuru öne çıkarılarak tanımlandığı görülmektedir: "Bu çerçeveden bakıldığında kamunun, belli bir sorunla karşılaşmış ve bu sorun etrafında toplanmış bireylerden oluşan bir grup olduğu

görülmektedir. Grup içinde bireyler, sorunun çözümü hakkında çeşitli görüşlere sahip olup soruna rasyonel bir çözüm yolu bulmak için birbirleriyle iletişime ve etkileşime girmektedirler. (Demir, 2006: 12)

Habermas, *kamu* ve *kamusal* sözcüklerinin dilde kullanımının birbirleriyle rekabet hâlinde olan bir anlamlar çeşitliliğine yol açtığını ileri sürer. Ona göre *kamu*'nun öncelikle hukukî bir anlamı vardır. Burada Habermas kamu sözcüğünün kökeninde yatan "herkese açık" (kamu yolları, kamu davası gibi) anlamını vurgular. *Kamu hukuku, kamu yetkisi* gibi hukukî kavramlarda ise devlet vurgulanmaktadır. İşte bu noktada kamuya hukukî, siyasal anlamda bir statü yüklenmiştir. Söz gelimi "gazetecilerin kamuya karşı sorumlulukları" cümlesinde dile getirildiği gibi bir kamu çıkarı söz konusudur. Burada kastedilen herkesi, kamuyu ve kamu huzurunu ilgilendiren sorunlar ve konuların ele alınmasıdır. (Noelle-Neuman, 1998: 86)

Kamu kelimesine Türk Dil Kurumu Genel Ağ ortamındaki Güncel Türkçe Sözlüğü'nde üç aşamalı bir anlam verilir. İlk anlamı "halk hizmeti gören devlet organlarının tümü" şeklindedir. Kelimenin taşıdığı ikinci anlam ise "bir ülkedeki halkın bütünü, halk, amme" olarak verilmiştir. Kamu bir sıfat olarak da "hep, bütün" anlamlarını taşır. (www.tdk.org)

Sosyal bilimciler kamu kavramına *aralarında bir mesafe olmasına rağmen temas halinde bulunan bir grup* anlamını verirler. Burada belli bir toplumda yer alan ortak menfaat ya da ilgileri bulunan, bu menfaat ve ilgileri nedeniyle temas halinde bulunan bireylerin oluşumundan söz edilmektedir. Bu oluşumun yaygınlıkları, dağınıklıkları, fizikî ayrılıkları sebebiyle aralarında bir mesafenin bulunduğu, sosyal ve ekonomik bir iş bölümü ile kitle iletişim araçlarına sahip bir toplum olabileceği belirtilmektedir. (Demir, 2006: 13)

Kamu kavramına sosyal bilimler alanı içinde kullanımı ortaya konmaya çalışılırken söz konusu insan grubu arasında bir mesafe olmasına rağmen sosyal teması sağlayan bir iletişimin olması gerektiği de vurgulanmaktadır. Kamu ve grup kavramlarının işaret ettiği sosyal bilinç, kendiliğinden oluşan bir bütünleşme değildir. Bilincin oluşabilmesi için grup üyelerinin kimi mesajları alması ve bilgilenmesi gerekmektedir: "Bireylerin çıkarlarını ilgilendiren mesaj akışı ve bilgi donanımı edinildikten sonra, etkilendikleri konuda aynen kendileri

gibi etkilenmiş başkalarını da bulabilmeleri ve söz konusu grubu oluşturmaları gerekmektedir. Bundan da önce kendileri gibi olan diğer bireylerin varlığından haberdâr olmaları gerekmektedir. Burada kitle iletişim araçları bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır. Kamu için bir kitle iletişim aracından gönderilen mesajların yaratacağı etki, gücü ve süreci de bağlayıcı olmaktadır." (Demir, 2006: 14)

Kamuoyu kavramının içeriğinde bulunan oy teriminin kanaat anlamını taşıdığı sosyal bilimciler tarafından kabul edilir. Bu konudaki tartışmaların da Sokrates'e kadar uzandığı dile getirilmektedir. Sokrates'in bilgi sisteminde kanaat orta seviyede bir statüye sahip ve yabana atılacak bir şey değilken, başka pek çok kişi bu kavrama bilgi, inanç ve ikna olmaktan farklı olarak olumsuz bir değer biçmişlerdir. Kant, kavramı "hem öznel, hem de nesnel olarak yetersiz yargı" olarak nitelendirmiştir. Anglosakson ve Fransızların kullandığı '*opinion*' daha karmaşıktır; doğru mu yanlış mı olduğu açıkça belli olmayan bir değerlendirmenin yanı sıra, halkın, belli bir halk grubunun oydaşması anlamını da taşır. David Hume ise bir eserinde '*ortak kanaaat*' (common opinion) kavramını kullanır. Gerek İngilizce ve gerekse Fransızca da ise '*opinion*' sözcüğü oydaşma, ortaklık anlamlarını içermektedir. (Noelle-Neuman 1998: 84) Türk Dil Kurumu Genel Ağ ortamındaki *Güncel Türkçe Sözlüğü* ise oy kelimesine "Bir toplantıya katılanların, bir sorunla ilgili birkaç seçenekten birini tercih etmesi, rey; Bu tercihi belirten işaret, söz veya yazı; Seçimlerde kişinin herhangi bir aday veya partiye ait yaptığı tercih." (www.tdk.org.tr) anlamlarını vermektedir.

Toplum içinde her birey çevresindeki oydaşlıkları gözlemlediği ve kendi davranışlarıyla karşılaştırdığı yönünde bir inanç vardır. Burada yalnızca görüşlerdeki oydaşlık değil, davranışlardaki oydaşlık da söz konusudur. Söz gelimi rozet takıp takmama, toplu taşım araçlarında yaşlılara yer verip vermeme gibi davranışlar bir tür birey kanaatini ifade etmektedir. (Noelle-Neuman, 1998: 85)

Bireylerin görüş ve davranışlarında kendini gösteren kanaatlerin belirli sorunlarla ilgili olduğu kabul edilir. Kanaatin anlamlı bir ağırlık taşıması için özel bir sorunla ilgili olması gerekir. Buradan çıkarak oy kavramının belli bir sorun üzerine davranış ve görüşlerin ortaya konması şeklinde kabul edilirse grup

içinde farklı kanaatlerin belirmesi de doğal karşılanmalıdır. Kamuoyu kavramının içerdiği alt kavram olarak oy'u belirli bir sorun karşısında grubun çoğunluğu tarafından desteklenen, benimsenen kanaat olarak tanımlamak mümkündür. Grup içerisinde tartışmalar ilerledikçe ve karşılaşılan sorun ile ilgili olarak yeni bilgiler ortaya çıktıkça kanaatlerin yön değiştireceği doğal karşılanmalıdır. Oy kavramından birey ya da tanımlardaki kullanım biçimiyle gruba hâkim olan eğilim ve kanaat anlaşılmaktaysa, bu kanaatin oluşması için bazı ortam ve araçların olması gerekmektedir. Kitle iletişim araçları bu kanaatleri oluşturmakta, etkilemekte yönlendirmekte ve saptamaktadır.(Demir, 2006: 14)

Çalışmamız çerçevesinde değerlendirecek olursak kitle iletişim araçlarının bir ülke dış politikasının belirlenmesi, etkilenmesi ve saptanmasında etkili olduğu sürülebilir. Özellikle bir dış politika alanı olarak Türkiye-AT ilişkilerini ele alan dış politika yazarları bilgilendirici bir rol üstlenerek toplumu oluşturan bireylerin kanaatlerinin oluşturulması ve yönlendirilmesinde etkin oldukları ileri sürülebilir.

Artık genel olarak kamuoyu kavramını sosyal bilimler açısından ele alabiliriz. Kavram son yıllarda başta iletişim olmak üzere siyaset, sosyoloji, sosyal psikoloji gibi sosyal bilim dallarının inceleme konusu olmaktadır. Ancak her disiplin kavramı ele alırken kendi ilgi alanına giren unsurları ön plana çıkarmaktadır.

"*Kamuoyu* dilimizde ilk zamanlar *efkârı umumiye, umumi efkâr, amme efkârı* gibi değişik terimler olarak kullanılmakta iken Türk dilindeki sadeleşme akımından sonra *kamu* ve *oy* sözcüklerinin birleşimiyle *kamuoyu* olarak kullanılmaya başlamıştır… Kamuoyu; kamu yaşantısı ile ilgili bir sorun karşısında, bu sorunla ilgilenen kişiler grubunun ve gruplarının taşıdıkları kanaatlerin anlatımları olarak tanımlanabilmekte ve bu tanımlamalar hem çoğunluk hem de azınlık kanaatlerini içine almaktadır." (Demir, 2006: 15)

Kavrama Türk Dil Kurumu Genel Ağ ortamındaki Güncel Türkçe Sözlüğü'nde "*Bir konuyla ilgili halkın genel düşüncesi, halkoyu, amme efkârı, efkârıumumiye*" tanımlamasını vermektedir.(www.tdk.org.) Erol Mutlu, İletişim Sözlüğü adlı çalışmasında ise kavrama "halkın kamusal ilgi konularına

ilişkin kanılarının toplamı. Genel kamunun üyelerinin siyasal konular ya da güncel olaylar hakkındaki tutumlarının anlatımları" şeklinde bir tanımlama getirmektedir.(Mutlu, 1998: 194)

Kamuoyu "geniş anlamda, halkı ilgilendiren bir mesele hakkında, belirli bir zamandaki genel yargı yahut ortak kanaat iken dar anlamda kamuoyu, basın radyo, televizyon gibi kitle haberleşme araçlarıyla veya konuşarak, fısıltı ile açıklanan ve çok defa bazı sosyal grupların (sendika, dernek vb.) ve seslerini duyuran kişilerin siyasal otoritelere (hükûmete, parlamentoya vb.) yönelttikleri fikirlerin ortalaması" olarak tanımlanmaktadır. (Daver'den Akt. Demir, 2006: 15)

Benzer bir tanımlama da Noelle-Neuman tarafından yapılmakta ve düşüncelerini açıklamaya hazır ve yönetilenler adına hükûmeti eleştiren, kontrol eden bir grubun varlığına dikkat çekilmektedir: "…kamuoyu, kamunun önemli meselelerini, cemaatin sorunlarını içerir ve kamu'yu ilgilendiren alanlarda sorumluluklarının bilincinde olan, düşüncelerini açıklamaya hazır olan, yönetilenler adına hükûmeti eleştiren, kontrol eden insanların kanaatlerinden oluşur. Kamuoyunun biçimleri ise açıkça dile getirilen özellikle medya ile duyurulan kanaatlerdir." (Noelle-Neuman, 1998: 87)

Kamuoyunun oluşumuyla ilgili olarak alanın akademisyenleri arasında şu görüş yaygınlaşmaktadır: "belli sorunlarla karşılaşan kişiler, bu sorunla ilgili verileri tartışmakta ve bilinçli, akılcı sonuçlara varmaktadırlar: böylece oluşan kanaatler de kamuoyunu meydana getirmektedir. Ancak, daha sonra yapılan araştırmalar, bu teorik görüşün dayandığı varsayımın geçerli olamayacağını, kamuoyunun kaynağında çoğu zaman bu nitelikte akılcı-bilinçli bir değerlendirmenin bulunmadığını ve somut sorular karşısında beliren fikir ve tutumları, genellikle önceden biçimlenmiş kanaatlerin etkilediği ortaya konmaktadır. Buna göre kamuoyu, toplumsal bir olgudur ve çeşitli aşamalardan geçerek biçimlenmektedir." (Demir, 2006: 21)

Noelle-Neuman da benzer biçimde kamuoyu anlayışının eksikliğinden söz ederek kanaatlerin birbirleriyle mücadele ettiği, yeni görüşlerin yaftalandığı ya da mevcut kanaatlerin değişime uğradığı zamanlarda ortaya çıkan ve ampirik yollarla tespit edilmiş olan "suskunluk sarmalı" olgusundan türediğini ileri

sürmektedir. Ferdinand Tönnies'ten bir alıntı yaparak kamuoyunun katı, sıvı ve gaz gibi değişim biçimlerde ortaya çıkabileceğini de savunmaktadır. Noelle-Neuman'a göre suskunluk sarmalı ancak sıvı evresindeyken oluşur. Ona göre belirli kanaat ve davranış biçimlerinin baskınlaşıp yerleştikleri, töre ve gelenek haline geldikleri yerlerde tartışmalı unsur artık ayırt edilmeyecek hâle gelir. "…Bu nedenle kamuoyu tanımının tamamlanması gerekir: Geleneklerin, adetlerin ve özellikle düzgülerin belirlenmiş alanlarında insanın dışlanmamak için açıkça ifade ettiği ya da etmek zorunda kaldığı kanaatler ve davranış biçimleri kamuoyunu oluşturur. Bir yandan tek tek herkesin duyduğu dışlanma korkusu ve onaylanma gereksinimi, diğer taraftan toplum tarafından onaylanmış kanaatler ve davranış biçimleriyle uyum içinde olmayı gerektiren 'yargı mercii' konumundaki çoğunluk, mevcut düzeni korur." (Noelle-Neuman, 1998: 88)

Noelle-Neuman'a göre kamuoyunun içeriğinde olduğu gibi kimin kanaatlerinin dikkate alınacağı konusunda da bir kısıtlama getirilemez. Kamuoyunu oluşturan unsurlar sadece bu göreve atananların, eleştiri yeteneğine sahip olanların ya da siyasî işleve sahip kamunun işlevi değildir. Neolle-Neuman, Habermas'a bir atıfta bulunarak kamuoyunun içinde herkesin yer alacağını kabul eder.(Noelle-Neuman, 1998:88)

Çalışmanın bu bölümün başında dile getirdiğimiz şekliyle artık kamuoyunun elliye yakın tanımının bulunduğu iddiası artık Noelle-Neuman tarafından ürkütücü bulunmamaktadır. Bu noktadan itibaren tanımların iki gruba ayrılabileceği, kabul edilmektedir. Birinci gruba giren tanımlar, kamuoyunu herkesi kapsayan, çoğunluğa dayanan, toplum için gerekli birlikteliği sağlayan bir bütünleşme ve oydaşmayı öngörürler. İkinci grup tanımlarda ise kamuoyunu seçkinlerin ya da toplumun önde gelen üyelerinin kanaatleri olarak görme eğilimi ağır basmaktadır.(Noelle-Neuman, 1998:250)

Artık kamuoyu kavramı için sadece toplumsal denetim anlamında kullanılmaması, seçkinlerin rolünün de göz önünde bulundurulması iyi olur. Ancak bu noktada Noelle-Neuman bu anlayışın bir kenara bırakılması, toplum içindeki sessiz, sakin harika insanların da sırf kendi varlıklarıyla bile kamuoyu sürecinde etkili olmaları taraftarıdır: "… Fakat 19. ve 20. yüzyılda giderek kendini kabul ettirmiş olan şu seçkinci kamuoyu anlayışını bir kenara

bırakmalıyız artık: Sorumluluk sahibi, bilgili, doğru yargılarda bulunabilen ve hükûmetin ciddiye alması gereken insanlar." (Noelle-Neuman, 1998: 250)

Çalışmamız açısında değerlendirecek olursak dış politika yazarları seçkinci tavırlarıyla bir ülkenin dış politikasını etkileyebilecek konumda olabileceklerini kabul ederek hem hükûmeti hem de kamuoyunu etkilemede önemli rol üstleneceklerini ileri sürebiliriz. Bu durumun çalışmanın sonraki bölümlerinde, dış politika yazarlarının Türkiye-AT ilişkilerini ele alan yazılarının değerlendirildiği bölümler çerçevesince değerlendirilecektir.

1.5.2. Siyasal İktidarların Politikalarını Belirlemede Kamuoyunun Önemi

Kamuoyu oluşumu, toplumsal katmanlar göz önünde bulundurularak üç tabakalı bir piramide benzetilmektedir. Piramidin alt ve en geniş tabakada halk yığınlarının var olduğu kabul edilir. Halk yığınlarının kamu sorunları karşısında ilgilenme ve bilgi derecelerinin düşük olduğu ve dolayısıyla kamuoyunun oluşumu açısından pasif bir özelliğe sahip oldukları sosyal bilimlerde çalışma yürüten bilim adamlarınca genel kabul görmüştür.

Kamuoyunun oluşumunda asıl etkili olan ilk grup ara katmanda bulunan ilgililer, diğer bir ifade ile ilgili azınlıklardır. Orta tabakayı oluşturan ilgililer ya da ilgili azınlıklar içinde yer alan bireyler, ülkenin iç ve dış sorunlarına karşı ilgi duydukları kabul edilir.

Piramidin en üst katmanında ise kamuoyu yaratıcıları vardır. Piramidin tepesinde ise kamuoyu yaratıcıları denilen toplum içinde çok küçük bir grup durumunda bulunmalarına rağmen, kamuoyunun oluşturulmasında çok önemli rol oynamaktadırlar. Alan üzerine çalışma yapan sosyal bilim adamları tarafından, siyasal partiler, baskı grupları ve kitle iletişim araçları olarak bilinen kamuoyu yaratıcıları, kamuoyunu sürekli kendi çıkarları doğrultusunda oluşturma ve yönlendirme çabası içinde oldukları ileri sürülmektedir.(Demir 2006: 26)

Bu noktada, bir baskı grubu olarak da değerlendirilen kitle iletişim araçları mensubu dış politika yazarlarının zaman zaman piramidin söz konusu her iki katmanında rol üstlenerek Türkiye-AT ilişkileri üzerine kamuoyu

oluşumunda etkili oldukları çalışmamızın ileri sürdüğü bir sav olarak dile getirebiliriz. Ancak dış politika yazarları ile asıl dış politikanın belirleyicisi olan siyasî iktidar arasında da görüş ayrılıklarının olması kaçınılmazdır. Ayrıca Birlik kavramını ele aldığımız bölümde değindiğimiz birliğe giren ülkelerin yapmaları gereken hesap analizleri, Türkiye-AET ilişkileri açısından, siyasî iktidarı elinde bulunduran ANAP tarafından yapılmadığı, partinin kimliğini ele aldığımız bölümde ortaya konmaya çalışılmıştır. Konuyu ele alan dış politika yazarlarının söz konusu ülke maliyet analizi olan "hesap yolu" analizinin yapılıp yapılmadığı yazıları ele alacağımız bölümde ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

Diğer yandan siyasal partilerin en belirgin özelliği olarak iktidara gelmek ve orada kalmak için halk desteğine gereksinim duymalarını gösterebiliriz. Gerek iç politikada gerekse dış politikada uyguladıkları politikalarla ülke geleceğine yön veren partiler hedefleri açısından bir meşruiyet oluşturmayı zorunlu görürler. Bunun için de kamuoyunun desteğinin arkalarına almaları ve kamuoyunun isteklerini karşılamaları gerekmektedir. Söz konusu meşruiyet sağlanması için siyasal parti için seçim yolu ile iktidara gelmek yetmemekte, bunu sürdürebilmek de gerekmektedir. Bunun için de siyasal partilerin kamuoyunun isteklerini sürekli dikkate almaları, kamuoyunu iç ve dış politik hedefler doğrultusunda bilgilendirmeleri gerekmektedir. İç ve dış politik hedeflere ulaşma konusunda siyasal partilerin kamuoyu isteklerine duyarsız kalmamaları beklenmektedir.

Çalışmamızın temel aldığı dış politika yazarlarının yazılarıyla, üzerine odaklandığımız Türkiye-AT ilişkileri üzerine olayları ve süreci yorumlayarak çok büyük kitlelere yayabilmeleri, ve kitlelerin kanaatlerine yön verebilmeleri nedeniyle kamuoyu oluşum sürecinde en önemli unsur olarak kabul edilmektedir. Bireylerin adeta mesaj bombardımanına tutulduğu günümüzde kitle iletişim araçlarının ve dolayısıyla muhabir, köşe yazarı ve diğer gazetecilerin psikolojik (algılama ve motivasyon) ve sosyolojik (aile, eğitim, grup kanaatleri) ve politik (iç ve dış politika uygulamaları) unsurlar üzerindeki doğrudan etkileri kamuoyu oluşum sürecinin en önemli unsuru olarak kabul edilmektedir. Kitle iletişim araçlarının kamu algılamasını belirleme gücü, belirli motivasyonlar yaratması tutum ve kanaatleri değiştirme ve pekiştirme konusundaki yeteneği toplumu

yönlendirme gücünün olduğunu göstermektedir.

Genelde kitle iletişim araçları, özel olarak da dış politika yazarları gündemi belirleme, yönlendirme ve kurma gücünü sahip oldukları kabul edildiğinden bu süreçte kamuya eksik ya da yanlı bilgiler aktardığı da ileri sürülebilir. Dış politika yazarları haberlerin kaynakları ile zaman zaman iç içe bulunmakta olduklarından bu alanda doğrudan haberin kaynağı durumuna da gelmektedirler. Dış politika yazarlarının kullandıkları farklılaşmış dil ve dış politika kodlarının taşıdığı çok anlamlılık yoluyla mesaj oluşturulmakta, bir başka ifade ile özel bir söylemin üreticisi konumuna gelmektedirler.

Bir yönleriyle dil kullanıcısı olan dış politika yazarları çalıştıkları gazetelerin yayın politikası ve ülkenin dış politik hedefleri doğrultusunda okuyuculara çoğu zaman söylemek istediklerini açıkça ifade edememekte ya da etmemektedirler. Dış politika yazılarında üretilen söylem, bir yandan kamuyu bilgilendirici bir özellik taşımakta, diğer yandan da yayın politikaları doğrultusunda ortaya konulan düşüncelerin okuyucu tarafından anlaşılması beklenmektedir.

Çalışmamızda örnek olay olarak seçilen Türkiye-AT ilişkilerinin ANAP iktidarı dönemindeki süreci boyunca farklı dış politika yazarlarının kamuoyu oluştururken farklı söylemler kullandığı ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu sorunsal çerçevesinde dış politika yazarlarının kamuoyu oluşturma sürecinde farklı söylemleri nasıl oluşturdukları, gündemi ne şekilde belirledikleri, satır aralarında kalmış mesajların neyi ifade ettiği, hangi bakış açılarıyla yazıların kaleme alındığı ele alınmaya çalışılacaktır.

1.5.3. Dış Politika Alanında Siyasal İktidarlar Nasıl Bir Politika İzliyor?

Türk dış politikasını geriye dönük değerlendiren pek çok araştırmacı Türkiye'nin elindeki sınırlı olanaklarıyla dünya politikasını gücünün çok ötesinde etkilediğini öne sürmektedir. "Gerçekten de gerek imparatorluk döneminde gerekse Cumhuriyet döneminde, Türkiye çıkarlarını en zor şartlar altında bile çoğunlukla korumayı başarmıştır. Bu başarıda diplomasideki

becerinin, dünya güç dengelerinin ve de en çok coğrafi konumunun rolü olduğu bilinmektedir." (Arslan, 2007: 13)

Bu çerçevede ulusların kendi geleceklerini kendilerinin belirleme haklarının varlığı kabul edilir. Ancak uluslararası alandaki baş döndürücü gelişmeler ulusları, bu alandaki yapılanmalar, örgütlenmeler ve ittifaklar nedeniyle güçlü ülkelerin aldıkları kararlara uyma zorunda bırakmaktadır.

Toplumların önemli bir özelliği, onu oluşturan bireylerin kendi aralarında farklılıklar göstermesi olduğu sosyologlar tarafından kabul edilir. Uzun dönemli bir toplumsal birlikteliğin sürdürülebilmesi için toplumdaki ilişkileri düzenleyen ortak davranış kalıplarının belirlenmesi ve toplum üyelerinin bunlara uymasını sağlamak bir zorunluluktur. Diğer bir ifade ile olumlu yönde bir kamuoyu oluşturma gerekliliği bu noktada kendini hissettirir. Uluslararası bir birlikteliğe girerken de farklı açılardan toplumda bir homojenliğin zorunluluğu siyasal bilimcilerce kabul edilir. Siyasal toplumsallaşma da bu homojenliğin başta gelen unsurlarındandır.

Siyasal partilerin dış politika alanında da etkili bir toplumsallaştırma rolü oynamaları, toplumdaki önemli kültürel farklılaşmaların giderilmesi için tavır koymaları beklenir. Bir başka ifade ile iktidardaki partinin kitle iletişim araçlarını ve dış politika yazarlarını kullanarak bu konuda toplumda bir oydaşma ve olumlu yönde bir kamuoyu oluşturmaya çalıştığı kabul edilir. Ancak toplumun genelinde gözlenen siyasal tavır ve yönelimler ülkenin dış politik yönelimlerini de etkiler.

Buradan hareketle, ülkenin içinde bulunduğu siyasal ortamın yani hükümetin politikalarının hangi yönde olduğu bu politikaların dışa yansımasının yani dış politika sürecinin nasıl geliştiği özel bir önem kazanır. Ancak bu yaklaşımda uluslararası ilişkilerin her türlü ekonomik, kültürel, sosyal, askerî kurumların yanında belirli normlar, gelenekler çerçevesinde yürütüldüğü devlet ve grupların mevcut değerlerden etkilendiği unutulmaktadır. Kısacası uluslararası toplum ne sadece ortak değerlerden ne de kurumsal ilişkilerden oluşmaktadır. Bu düzeyde gerek ortak değerler ve gerekse devlet, etkinliklerini korumaktadır.

Devleti yöneten siyasal zihniyet ve yaklaşımlar uluslararası ilişkilerin ne yönde seyredeceğinin de belirleyicisi olmaktadır. Söz gelimi iktidarda siyasal anlamda muhafazakâr bir parti varsa devlet yönetiminde hangi noktalarda taviz vereceği, hangi konularda erki paylaşacağı konusu önem kazanmaktadır. Doğal olarak siyasal anlamda muhafazakârlığı üstlenen bir parti kolay kolay devlet olmanın hükümranlığından vazgeçecek gibi değildir. Ekonomik, kültürel ve sosyal yapının korunması, böyle bir yönetim anlayışı içinde taviz verilecek alanlar gibi algılanmaktadır. Eski alışkanlıklardan vazgeçilmemekte, söz konusu alanlarda hükümranlığın paylaşımı bir üst organizasyon olan uluslararası örgütler ve kurumlara bırakılamamaktadır.

2. DIŞ POLİTİKA YAZARLARININ (1983-1991) DÖNEMİ TÜRKİYE AET- İLİŞKİLERİNİ ELE ALIŞI

2.1. Türkiye-Avrupa Ekonomik Topluluğu İlişkilerinin Kısa Tarihçesi

Türkiye-AET ilişkileri Türkiye'nin 31 Temmuz 1959 tarihinde topluluğa yaptığı "ortaklık" başvurusu ile başlamıştır. Başvuru sonrasında dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes'in katıldıkları bir bakanlar kurulu toplantısında farklı görüşler ortaya çıkmıştı. Toplantıda Samet Ağaoğlu "... Dikkatli hareket etmekte yarar var. Topluluğun daha ne yana gideceği belli değil üstelik acaba biz de hazırlıklı mıyız?" şeklinde bir eleştiri getirdi. Ancak Başbakan Menderes duygusal bir tavırla "…Ne demek, Yunanlıların Avrupa Birliğine girmesi karşısında Türkiye Cumhuriyeti seyirci kalamaz. Onların altından kalkıp da bizim başaramayacağımız ne olabilir ki?" şeklinde karşı çıkmıştır, (Birand, 1990: 59)

Dönemin siyasî atmosferinden anlaşılacağı gibi Türkiye Avrupa ile birleşmenin pek fazla düşünsel temelini araştırmamış, tartışmamış sadece rakip olarak görülen Yunanistan ile bir yarış havasında AET'ye başvurulmuştu. Doğal olarak söz konusu başvurudan öncelikle ekonomik bir kazanç amacının varlığı sezilmektedir. Böyle bir ortaklığın getireceği sorumlulukların da kolayca altından kalkılabileceği hesaplanıyordu.

Birleşmeye yönelen ülkelerin amaçları alt bölümünde ele aldığımız yönde, Türkiye içsel ve dışsal amaçları açısından söz konusu birleşmenin tüm yönleriyle iktidar yapısı içinde tartışmadığı görülmektedir.

Uzun müzakerelerden sonra 25 Haziran 1963 tarihinde Brüksel'de parafe edilen Ortaklık anlaşması, 12 Eylül 1963 günü Ankara'da Türkiye adına Dışişleri Bakanı F. Cemal Erkin, Topluluk adına da Konsey dönem başkanı Joseph Luns ve AET Komisyonu Başkanı Walter Halstein tarafından imzalandı. (Başbakanlık, 1983, s. 487)

Ortaklık anlaşmasının parafe edilmesinden sonra dönemin başbakanı İnönü bakanlar kurulundaki tartışmalardan sonra kendisine verilen "Paşam bu ilk dönemde hiç bir yükümlülüğümüz yok beş yıl sonra koşullar müsait ise Hazırlık Döneminin koşullarını saptayacağız. Bizim şimdi yaptığımız

Avrupa'ya kanca atmak. O kadar ..." cevabıyla ikna olmuştu. (Birand, 1990, s. 60)

İlişkiler halen 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe giren ve ortaklık ilişkisinin temellerini atan Ankara Antlaşması ile 1 Ocak 1973'de yürürlüğe giren ve sonuçta Türkiye ve AET'yi ekonomik olarak bütünleştirecek uygulamaları belirleyen Katma Protokol çerçevesinde yürütülmektedir.

Söz konusu protokol ve antlaşmadan sonra Türkiye'nin Batılılaşma süreci içinde önemli ilerlemeler sağlandığı ve "bugün de Türkiye'nin önde gelen ögelerinden birini oluşturduğu resmî kaynaklarca ileri sürülmektedir. (Başbakanlık 1983: 487)

AET ilişkilerinin başladığı tarihte OECD'nin Türkiye'ye Yardım Konsorsiyomu Başkanı Van Mangold samimi bir şekilde "Siz ne gibi bir anlaşma imzaladığınızı, ne gibi yükümlülükler ve sorumluluklar altına girdiğinizi biliyor musunuz? Sizin çok çalışmanız gerekecek hem özel sektör hem hükûmet olarak çok önlem almanız gerekecek" şeklinde Türkiye'yi uyarmıştı. (Birand, 1990: 61)

Hazırlık dönemi devam ederken Demirel ikinci dönem olan Katma Protokol dönemine geçilmesini istediği an kesin bir ret cevabı almıştı. (Birand, 1990: 62)

1969 yılında Turgut Özal Devlet Planlama Teşkilâtı'nın başına geldiğinde AET ile bir bütünleşmeye karşı çıktı. Siyasî iktidarın uygulama organları arasında bu alanda görüş farklılıkları olduğu ortaya çıktı. İlişkilerin başlamasının üzerinden on yıl geçmesine rağmen Türkiye hâlâ ne istediğini bilememenin sıkıntısını çekiyor, bu alandaki gelişmeler için ülke içinde bir homojenlik sağlanamıyordu. Planlama, Dışişleri ve Maliye arasında derin görüş ayrılıkları vardı. Özal'ın başkanlığındaki Planlama, AET ile anlaşmaya kesinlikle karşı çıkıyordu. Maliye ise görüşmelerin Dışişleri tarafından yürütülmesini kabullenmiyordu.

Bütün bunlara rağmen 1969 yılının başbakanı Demirel, DPT müsteşarına (Özal'a) direktif vererek "bir müzakere pozisyonu hazırlamasını" istedi. Ancak hazırlanan ve "Türkiye'nin hayatı çıkarlarını ilgilendiren ve çok gizli kalması gereken belge" 27 Mart sabahı tam metin halinde resmî gazetede yayımlandı. Bu

işi kimin yaptığı bilinmiyordu. Olaydan Dışişleri, Özal ve Maliye'yi sorumlu tutuyordu. (Birand, 1990: 63)

Türkiye ve AET arasındaki Ortaklık Antlaşmasının hedefi birbirini izleyen hazırlık ve geçiş aşamalarıyla üç dönem sonunda Türkiye'nin AET'ye tam üye olmasıydı. Hazırlık dönemi anlaşmanın yürürlüğe girdiği 1964'te başlamıştı. On yıl süren bu dönem içinde Ortak Pazar Türkiye'ye 175 milyar dolarlık kredi yardımında bulunmayı ve ihraç mallarına kolaylık getirmeyi kabul etmişti.

Antlaşmada hazırlık döneminin sonu 31 Aralık 1972 olarak gösterildi. Bu dönemde Türkiye, gümrük uygulamasında Ortak Pazar Türk ihraç mallarına tercihli ithal rejimi uyguladı. Bu uygulama daha sonra bir yıl daha uzatıldı.

Yunanistan'ın AET'ye tam üyelik başvurusunda bulununca, Ankara'da farklı görüşler ortaya çıktı. Milliyetçi Cephe Hükûmetinin en sıkışık döneminden biri yaşanıyordu. Erbakan, AET'nin. Türkiye'ye yararının çok az olduğu dile getirerek ilişkilerin karşılıklı menfaat dengesi içinde yürümediğini ortaya koyuyordu. Bu tavır sonraki yıllarda, incelemeye konu olunan dönem içindeki Özal'ın hükûmet programı ile benzerlik arz edecekti.

Yunanistan'ın başvurusu üzerine, Dışişleri Bakanlığı'nda o ana kadar daima "Yunanistan yalnız bırakılmamalı Türkiye Atina'yı izlemeli" diyenler bu kez tam ters bir görüşü dile getirmeye ve Türkiye'nin başvuruyu izlememesi gerektiğini savunmaya başladılar. Bu ortam içinde AET nezdindeki daimî delegemiz Büyükelçi Tevfik SARAÇOĞLU "Hemen başvuralım. Ya bizi de Yunanistan ile birlikte almak veya Yunanistan'ı da geciktirmek zorunda kalırlar." diyordu. Saraçoğlu'nun bu görüşünde haklı olduğunu da savunanlar da vardır. Çünkü AET komisyonundaki yüksek bazı kişiler Saraçoğlu'na gizlice bilgi vererek Türkiye'nin ne zaman ve nasıl başvuruda bulunması gerektiğini aktardıkları" ileri sürülmektedir. (Birand, 1990:64)

Dönemin başbakanı Demirel ise böyle bir yaklaşıma kesinlikle karşı çıkıyordu. Bu nedenle Türkiye ile Yunanistan'ın AET ilişkilerindeki yolları ayrılıyordu.

1 Ocak 1973'de Katma Protokol adıyla yapılan asıl anlaşmayla Türkiye ortaklık dönemine girmiş ve Ortak Pazar ülkelerine uyguladığı gümrük hadlerini

kademe kademe indirmeye başlamıştır. Diğer Akdeniz ülkelerinin Toplulukla tercihli rejim antlaşmalar imzalamasıyla Türkiye'nin avantajlarında azalma olmuştur.

AET, Türkiye ile ilişkilerini bilinçli olarak izlediği bir Akdeniz Politikası içinde değerlendirmektedir. Bu nedenle Akdeniz ülkelerinin AET nezdindeki değeri bir bağımlılık olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu bağımlılık da ekonomik, teknolojik ve AET'nin işçi açığını bu yöreden sağlaması ile özetlenmektedir.(Savaş, 1983: 146-147)

AET'nin Akdeniz ülkeleriyle imzaladığı bütün anlaşmalar birbirine benzer ödünleri kapsamaktadır. Bu nedenle söz konusu ödünlerin gerçek değeri AET ile ilişkiye giren ülkeler açısından bir hiç olmaktadır. "... benzer ödünler, bütün Akdeniz ülkelerine verilmiştir. Herkese aynı şeyi verirseniz, hiç kimseye ödün vermemiş olursunuz. "Herkese mavi boncuk politikası bugün Akdeniz ülkelerinde büyük tepkilere yol açmaktadır." (Savaş 1983: 148)

Söz konusu nedenlerle AET'nin Akdeniz politikası Akdeniz ülkeleri yönünden ve özellikle Türkiye açısından ne kadar yararsız ise, AET yönünden de o kadar kârlı olmuştur. "AET, Akdeniz ülkeleriyle imzaladığı anlaşmalarla uluslararası literatürde 'Ters Ödünler' adı ile giren ve AET'nin ihracatını artırıcı geniş ödünler" elde etmiştir. (Savaş, 1983: 149)

Türkiye'nin gerek sosyal, gerek ekonomik ve gerekse siyası çalkantılar içinde bulunduğu 1970'li yılların sonuna gelindiğinde, 1978 yılı içinde, Türkiye'nin 1963 antlaşmasının gözden geçirilmesi teklifi üzerine görüşmeler uzun sürmüş ve topluluk Türkiye'ye tanıdığı işçilerin serbest dolaşımı hakkını ve Türk tarım ürünlerinin ithaline gösterdiği kolaylıkları geri almıştır. Daha sonra Türkiye, topluluğa olan gümrük tarifeleri yükümlülüklerinin dondurulması teklifini geri çekmiş, 30 Haziran 1980'de Ankara'da toplanan AET-Türkiye Ortaklık Konseyi geçici bir uzlaşmaya varmıştır. (Konukman, 1991: 238)

12 Eylül 1980 ihtilâli ile ilişkilerde bir soğukluk ve donma devri yaşanmaya başlamıştı. 25 Mart 1981'de Devlet Başkanı ve Millî Güvenlik Kurulu Başkanı sıfatıyla Kenan Evren, Millî Güvenlik Kurulu üyelerinin katıldığı Dışişleri, Planlama, Ticaret, Maliye ve AET ile ilgili tüm kuruluşların

başlarındaki kişilerin bulunduğu bir toplantı düzenlendi.

Çalışmamızın bir sonraki bölümünde değineceğimiz gibi Türkiye'de DİSK ve ardından Barış Derneği davalarının başlaması, siyasal düşüncelerden dolayı tutuklamaların yapılması, işkence iddialarının artması üzerine toplulukla ilişkiler dondurulmuştu.

Kenan Evren'in amacı toplantıyla, Türkiye'nin Batı Avrupa ile ilişkilerini koparmak değil, tam aksine daha da sıklaştırmak istediğini göstermekti. Dışişleri Bakanı Türkmen, Maliye ve Ticaret Bakanlarının yanı sıra, Başbakan Yardımcısı sıfatıyla Turgut Özal da toplantıya katıldı. Alınmasına çalışılan karar demokrasiye geçer geçmez AET'ye tam üyelik başvurusunda bulunulması ve o zamana kadar da gerekli hazırlıkların yapılması için bir komite kurulmasıydı.

Turgut Özal bu toplantıda da kararın şimdiden alınmasına karşı çıktı. Alınacak karara sürekli karşı çıkmasına rağmen ilişki kurulacaksa ve bu yönde bir komite oluşturulacaksa görevin Planlamaya verilmesini istedi. Özal bu şekilde kontrolü daha rahat sağlayabileceğine inanıyordu.

Özal'ın "... Kendimizi neden şimdiden bağlayalım" karşı çıkışına rağmen Kenan Evren, "... Turgut Bey IMF'nin denetimini kabul ediyoruz da neden AET ile işbirliğinden çekiniyoruz, hiç anlamadım" diye cevap veriyordu.

Toplantıda Komite kurulmasının kararı alındı, ancak kağıt üzerinde kaldı. Hiç çalıştırılmadı." (Birand, 1990: 67)

2.2. Dış Politika Yazarlarının Türkiye-AET İlişkilerini Ele Alışı

2.2.1. 12 Eylül 1980 - 6 Kasım 1983 Arası Askerî Hükûmet Dönemi

2.2.1.1. 12 Eylül - 31 Aralık 1980 Arası Gelişmeler

Dünyadaki gelişmelere bağlı olarak Türkiye kendini 1970'lerin ortalarından itibaren çok zor şartların içinde buldu. Öncelikle 1973'teki petrol şoku, bu alanda enerji ihtiyacının büyük bir kısmını dışarıdan sağlayan Türkiye'de kaynakların büyük bir kısmının buraya ayrılmasına neden oldu. Bu ekonomik güçlüklere paralel olarak 1974 yılında bir zorunluluk nedeniyle Kıbrıs Barış Harekâtı gerçekleştirildi.

Türkiye bu harekâta girişmenin bedelini gerek politik ve gerekse ekonomik olarak içeride ve dışarıda çok ağır ödedi. Harekât sonrası ABD ambargosu, Türk ekonomisinin bir çıkmaza girişine, içeride sosyal çalkantıları, işsizlik ve anarşi gibi sonuçları ortaya çıkardı. Dış dünyada ise yalnızlıktan kurtulma ve dışa açılma çabaları karşısında Türkiye, Ermeni terörü ile mücadele etmek zorunda kaldı.

Bütün bu gelişmeler Türkiye'nin ekonomik yapısını derinden etkiliyordu. Enflasyon, Türk ekonomisi için kronik bir hal alıyordu. "24 Ocak 1980 arifesinde enflasyonun niteliği esas itibariyle bir talep enflasyonu idi… Tedricen azaltılmakla birlikte bazı ara mallarına (petrol, gübre) gibi ve bazı nihaî mallara sübvansiyon sürüyordu. Peki, arz-talep arasındaki dengesizlik, yani üretimin artan talebi karşılayamaması nereden kaynaklanıyordu? Üretim yönünden bakarsak ekonominin tekelci yapısı mal arzını kısıtlayarak fiyatlarla oynanmasına imkân sağlıyordu." (Oyan, 1989: 225) Ayrıca bu dönem boyunca yapılan enerji kısıtlamaları, hammadde darlığı, döviz darboğazı gibi nedenlerin de üretim artışını ve dolayısıyla enflasyonun düşüşünü engellediği ileri sürülmektedir. Millî gelirin önemli bir bölümünde üretken olmayan (savunma gibi) harcamalara yönlendirilmesi üretimin talebe uygun bir yapı ve hızda artmasını engelleyen bir diğer etken olarak kabul edilmektedir. (Oyan, 1989: 226 vd.) Bu dönemde uygulanan ithal ikamesine dayalı kalkınma politikaları dikkate alınacak olursa bu eğilim pek de iyi sonuçlar vermeyeceği anlaşılır.

Türkiye 1980'li yılların başından itibaren bu kalkınma politikasını bırakıp, dışa açık ihracata dayalı bir üretim ve dolayısıyla bir kalkınma politikası takip etmeye başlamıştır. İşte bu amaç doğrultusunda Adalet Partisi sivil iktidarı döneminde 1980 yılının 24 Ocak'ında ekonomik istikrar programı uygulanmaya başlandı. Ayrı bir araştırma konusuna girdiği için bu konu üzerinde durmayıp 24 Ocak 1980'in Türkiye için bir dönüm noktası olduğunu belirtmekle yetineceğiz.

Üretimin artırılması, ülke ekonomisinin dünya serbest pazara entegre olması, ihracatın artırılması bu istikrar programının hedefleri arasındaydı. Söz konusu hedefleri Adalet Partisi iktidarı, politik ve sosyal çalkantılar, çıkmazlar nedeniyle uygulamakta zorlanınca, ordu genel hiyerarşisi içinde yönetime el koydu. Temel amaç politik ve sosyal kargaşaya, anarşiye son vermek olarak

açıklandı. Bunun yanı sıra geçmiş dönemin suçlusu olarak politik kurum ve kişiler ve liderler gösterilerek, partiler, sivil toplum örgütleri olan sendika ve dernekler kapatıldı. Bu bir anlamda küreselleşme yolunda muhalefet edecek grupların, istikrar oluşturulması yönünde baskı altına alınması, susturulması demektir.

Askerî harekât ülke içinde istikrarı sağlamış görünse de ülkenin dış ilişkilerinde çok büyük güçlükleri de ortaya çıkardı. Özellikle Avrupa Ekonomik Topluluğu, Türkiye'de demokrasinin askıya alındığı inancıyla ilişkileri dondurma istekliliği gösterdi. Buna karşın ABD ise, Türkiye'de askerî yönetimin iktidara el koymasını bir suskunluk ve kabulle karşılıyordu. Çünkü 1979'da İran'da bir İslamî hareket belirmiş, çevre ülkelere yayılma belirtileri göstermeye başlamış, aynı yıl, Sovyetler Birliği Afganistan'a girmiş ve sıcak denizlere açılma hedefini yeniden canlandırmıştı. İşte böyle bir ortamda gelişen Türkiye'deki askerî hareketle, bölgedeki istikrarsızlığa karşı bir ABD parmağı olabileceği şüphesini uyandırıyordu.

Araştırmamızda Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinden ziyade AET ile olan ilişkilerini dikkate alacağımız için, bu alandaki gelişmeleri dış politika yazarlarının yorum ve haber niteliğindeki yazılarından takip edeceğiz. Bu alanda haber ve yorumlarıyla önde gelen kişi M. Ali Birand'dır. Birand, Türkiye-AET ilişkilerinde, Milliyet gazetesine Avrupa başkentlerinden geçtiği haberler ve önceleri "Onlar ve Biz" daha sonra da "Köşe" adı ile yazdığı yorum yazılarıyla Türk siyasî iktidarını ve kamuoyunu yönlendirmeye çalışmıştır. Aynı gazetenin bir diğer dış politika yazan Sami Kohen ise, daha çok bütün dünyadaki gelişmeleri ele alırken zaman zaman AET ile olan ilişkilerde, Birand'dan farklı yorumlarıyla dikkati çekmektedir.

Gazetedeki yazılarından ilerleyerek, Avrupa ve Türkiye arasındaki ilişkilere yazarların yaklaşımlarını belirlemeye başlayabiliriz. İlk olarak Birand, "Türkiye'den Bazı Şeyler Bekleniyor" alt başlığıyla "Onlar ve Biz" adlı köşesinde 12 Eylül'ün AET'deki yankılarını ve beklentilerini aktarmaktadır.

> *AET Dışişleri Bakanları toplantıları ve Avrupa Parlamentosu'nun Strasburg'taki görüşmeleri sırasında koridorlarda garip bir hava vardı. "Durun bekleyelim. Söz verdiler demokrasiye en kısa sürede dönecekler.*

Sözlerinde durup durmayacaklarına bakalım diyen Belçikalı milletvekili Glinn neyi bekleyeceklerini de şöyle anlatmıştı:

Siyasiler -adi suçu olmayanları- serbest bırakacaklar mı? -Temel özgürlükleri ne süre ve nasıl kısıtlayacaklar.- Ve en önemlisi ne kadar kısa süre işlerini bitirip seçim tarihini açıklayacaklar?

Bunlar daha çok Avrupa'nın resmî olmayan çevrelerinin beklentileri. Resmî çevrelerin beklentileri ise biraz daha değişik. Türkiye'nin yeni yönetiminden bazı istekleri var. Bu istekler her geçen gün diplomatların kulaklarına fısıldanıyor. Henüz resmî şekilde formüle edilmiş değil.

Batı'nın tarihsel hatasını yinelemeye hazırlandığı kanısını yaratan fısıltılar ve hazırlıklar şunlar:

1. "Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanada dönüşü, işbaşındaki askeri yönetim tarafından daha kolay gerçekleştirilecek. Siyasiler bu işi dondurmuştur. Askerler ise daha esnek idi.

2. Ege ve Kıbrıs sorunları ekonomik durumu iyi olmayan Türk toplumuna zarar vermektedir. Ancak hem Türkiye'de hem Yunanistan'da güçlü birer hükûmet bulunduğuna göre daha kolay çözüm bulabilirler. Bu olanak kaçırılmamalıdır.

3. Türkiye Ortadoğu'da kimden yana olduğunu ortaya koymalı. Batılı diplomatlar Türkiye'nin gerçek çıkarlarının Mısır-Sudan-S. Arabistan ile ilişkilerini sıkılaştırıp yeni bir eksen yaratmakla korunabileceğini vurguladılar.

4. Askerî yönetim yüksek komuta heyeti tarafından yürütüldüğü ve Özal'ın ekonomik işlerin başına getirildiği kesinlikle anlaşılınca Paris'teki OECD ve Washington'daki IMF teknisyenleri derin bir oh çektiler. "Bu siyasî hükûmetlerle yürümeyeceği anlaşılmış uygulanacak program tam rayına oturtulamıyordu." diyen bir OECD yetkilisine göre, bundan böyle programın başarı şansı arttı.

Hatta bazıları bugünkü ortam için yeni uygulama planları dahi yapmaya başladıklarını saklamıyorlar. (Birand, Milliyet, 3. 10.1980)

Ancak Bu noktada Birand "…büyük bir hata içine düştüklerini görmüyor gibiler. Türkiye'nin hayatî çıkarlarının bulunduğu Ege'de ne olursa olsun bir

anlaşma_gerçeklere uymayan bir Kıbrıs çözümü, Türkiye'nin Orta Doğu'da İran'dan boşalan yeri doldurup Batı çıkarlarını koruyan jandarma rolüne sokma ve nihayet OECD ve IMF teknisyenlerinin kendilerinin dahi sonucunu kestiremedikleri katı ekonomik reçetelerine Türkiye'yi bir deneme tahtası yapmaya zorlama, uzun vadede sonuç vermez." (Birand, Milliyet, 03.10.1980) savını ileri sürerek, Türkiye'deki yönetimden daha özgür bir dış politik tavır beklentisini ortaya koymuştur.

Unutulmaması gereken bir şey varsa, o da ister asker olsun ister sivil olsun Türk hükûmetlerinin yapabilecekleri ve yapamayacakları vardır.

Avrupa'nın resmî çevrelerince gayrı resmî olarak Yunanistan'ın NATO askeri kanadına dönüşü, Ege, Kıbrıs, Orta Doğu ülkeleri ve Türkiye'nin dış ekonomik çevrelere bağımlılığı gibi isteklerine karşı Birand'ın ortaya koyduğu görüşlerinde doğruluk payı vardır.

Ancak Belçika milletvekili Glinn'in neyi bekleyecekleri konusunda ortaya koyduğu noktalarda, Türkiye'deki askerî yönetim dikkatli olmak zorundadır. Çünkü üzerinde durulan siyasî görüşlerinden dolayı tutuklamalar, temel hak ve özgürlükler ve demokrasiye geçiş takvimi" gibi konular, o an için Türkiye'deki yönetime ekonomik birleşme gibi görünse de AET'ye yönelmiş bir Türkiye'nin dikkatle üzerinde durulması gereken unsurlardır. Zira bu konular artık Batı ülkelerinin gündemindedir ve bir ülkenin iç işlerine müdahale olarak müdahale olarak algılanmamaktadır. Diğer yandan Türkiye'nin önüne bir amaç olarak koyduğu "AET ile birleşme" ulus-devlet ve egemenlik gibi konulardan verilecek tavize bağlı gibi görünmektedir.

Daha önce değindiğimiz gibi Batılı ülkeler ve özelikle Avrupa ülkeleri genel çıkarları çerçevesinde bölgede istikrarlı ve kendi çizgisindeki bir Türkiye'yi arzulamaktadır. Aynı yazısında Birand bu durumu şu görüşleriyle dile getirmektedir: "Batı'nın tek çıkarı bölgede ekonomik açıdan kendi ayağı üzerine kalkmış, insan haklarına, temel özgürlüklere saygı gösteren demokratik Türkiye'nin bir an önce yeniden rayına oturtulmasıdır. Bunun gerçekleşmesinin yolu da askerî yönetimden Batı'nın genel stratejik çıkarları doğrultusunda isteklerde bulunmak değil, bir an önce böyle bir Türkiye'nin kurulması için yardımcı olmaktan geçer ..." (Birand, Milliyet, 03.10.1980)

12 Eylül sonrası Türkiye-AET arasındaki ilişkilerde belirleyici ilk etken Türkiye'nin iç siyasî ortamı (insan hakları, temel özgürlükler, siyaset yasağı, sendikaların kapatılması vs.) ise de ikinci belirleyici unsur dış etken olarak Yunanistan'ın tavrıdır. Birand'ın aktardığına göre Türk Dışişleri Bakanı Türkmen ile Yunan meslektaşı Mitsotakis Eylül ayında "Yunanistan'ın Türkiye aleyhine uluslararası forumlarda kampanya sürdürmemesi" konularında anlaşmışlardı. Ancak Yunan milletvekillerinin bu dönem içinde Avrupa Parlamentosu, NATO ve Avrupa Konseyindeki gelişmelerde olumsuz tavırlarının süregeldiği ileri sürülmektedir. (Birand, Milliyet, 28.11.1980)

Avrupa Parlamentosu'nda Türkiye'nin durumu ele alınırken Kıbrıs konusunu Yunan milletvekillerinin gündeme getirişi; NATO'da Türkiye'ye yapılacak yardımın 5/3 kararına Yunan heyetinin itirazı; NATO'nun Brüksel'deki parlamenterler toplantılarında azınlık sorununun Yunanlı milletvekillerince ortaya getirilişi; Avrupa Konseyi'nde insan hakları raporuna Kıbrıs'ın eklenişi ve "yalnızca not edilmekle kalmayıp Türkiye'nin dönem başkanı sıfatıyla Portekiz dışişlerine başvurusu... Bu gibi olumsuz gelişmelerdendir. (Birand, Milliyet, 28.11.1980)

Aynı yılın Ağustos ayında Birand, Türkiye'nin Ege'de, 1974 Kıbrıs harekâtından sonra ilân edilen Ege'nin ikiye bölünmek isteğinin göstergesi sayılan 714 sayılı Notanın kaldırılması ve Ekim ayı içinde Yunanistan'ın NATO askeri kanadına dönüşünü Ankara'nın boşu boşuna verdiği tavizler olarak nitelendirecektir. Yunanistan Türkiye'nin bu açılımlarına iç politika nedeniyle yanıt vermekte güçlük çektiğini mazeret olarak ileri sürecektir. Yunanistan'da Ekim'de yapılacak seçimlerde oy kaybına uğramak istemeyen Papandreu bu sessiz tavrını yıl boyu sürdürecektir. (Birand, Milliyet, 14.8.1980).

Türkiye-AET ilişkilerinin bir göstergesi olan dış yardımlar konusu da bu gelişmelerden etkilenmektedir. Birand'ın aktardığına göre, Ortak Pazar Avrupa Komisyonu'nun dış ilişkilerinden sorumlu Haferkamp'ın, 4. malî protokolün (yaklaşık 700 milyon dolar) hazırlanışının ve uygulamaya girişini Türkiye'deki iç gelişmelere bağlantılı olduğunu Ankara'ya iletişi" yukarıda değindiğimiz Yunanistan'ın tavrı sonucunda ortaya çıkmıştır.

Avrupa'daki uluslararası kurumların merkezlerinde bu dönem içinde

Türkiye sürekli gündemdedir. Öncelikle 21 Avrupa ülkesi millî parlamentolarından atanmış milletvekillerinden oluşan Avrupa Konseyi'nde, Yunan başta olmak üzere İspanyol-Portekiz ve bazı İskandinav ülkeleri Türkiye'nin konseyden çıkarılması için çaba göstermektedirler. Kıbrıs'ta kayıp Rumların gündeme gelişi, "Türkiye'nin Konsey'den çıkarılmasına dahi sürekli baskı altında tutulacağının" işaretleri olarak kabul edilmektedir. (Birand, Milliyet, 17 ve 31.10.1980)

AET ile olan ilişkilerde ise Türkiye'ye verilecek 4. malî protokol çerçevesindeki yardımın engellendiği gözlenmektedir. 1 Ocak: 1981'den itibaren, AET ülkeleri milletvekillerinden oluşan Avrupa Parlamentosunda yerini alacak olan. Yunanların "Türkiye'deki demokratik gelişmeler" konusunu gündemde tutacakları ileri sürülüyor. (Birand, Milliyet, 17. 10. 1980)

AET Parlamentosunun etkinliği, "Türkiye-AET anlaşmasının dondurulma kararını alabilecek organ" olmasından gelmektedir. Bu yönde bir karar. AET üyesi 9 ülkenin hükûmetlerini de baskı altına alacağı savunulmaktadır. (Birand, Milliyet, 31.10.1980.)

Türkiye'nin Ekim 1980'de "AET ile vize uygulamaları konusunda bir ortaklık konseyi, toplantısı istediğini" vurgulayan Birand, toplantı sonucunda, Ankara'ya bir yanıt verilmediğini de aktarıyor. Yukarıda değinilen nedenlerle 9 AET ülkesi hükûmeti "Ankara'yı gocundurmamak için toplantıya karşı çıkmamıştı." Ancak Avrupa Parlamentosu'nun kararı beklenecekti: 4. malî protokolün müzakeresi ve Yunanistan'ın tam üye olacağı Ocak 1981'e kadar paketin bağlanması (niyet beyanı şeklinde) kararlaştırıldı. Birand, 14 Kasım 1980'deki yazısından bu güne kadar bir gelişmenin olmadığını ve tipik cevabın "teknik servisler incelemelerini sürdürüyorlar" olduğunu aktarıyor.

Birand 17 Ekim 1980 tarihli yazısında AGİK Dışişleri Bakanlarının Madrid konferansında Yunanistan'ın Kıbrıs ve insan hakları sorununu ortaya koymaya hazırlandığını iletiyor.

Görüldüğü gıbi 12 Eylül sonrası üç aylık dönemde Türkiye, bir iç sorun/olay gibi görünen ihtilal nedeniyle dışarıda hiç de istemediği ve hazır olmadığı bir şekilde pasif kalmak durumuna düşmüştür. Yunanistan ise bu durumdan yararlanarak uluslararası her zeminde Türkiye aleyhtarı bir tutum

izleyerek kazançlar ve yeni pozisyonlar elde etmektedir. Birand Yunanistan'ın bu tavrını ve Türkiye'nin ne yapması gerektiği konusunda şu yorumları getiriyor:

> *Yunanistan'ın 78'den bu yana ambargodan sonra yavaş yavaş şekillendirdiği bu yeni kampanyanın son halkasını NATO oluşturuyor.* ***Türkiye'nin ekonomik siyasi güçlüklerini zayıf noktalarını gayet iyi değerlendiren Atina,*** *bazı batılı diplomatları dahi sınırlandırmaya başlayan bir tutum içerisinde 3 ay sonra AET'ye (girecek olan* ***Atina'nın amacı NATO askeri kanadına döndükten sonra Türkiye'yi mümkün olduğu kadar izole edebilmek.***
>
> *Yunanistan'ın hesabı yeni yönetimin Batı baskısına Batıdaki kamuoyu kampanyasına boyun eğeceği dolayısıyla NATO'ya istedikleri gibi dönebileceklerine dayanıyor.*
>
> *Oysa çok yanılıyorlar. Ve Türkiye'nin bu konuda "Yeter Artık" deyip* ***Yunanistan'ın NATO kanadına dönüşünü engelleme pahasına bu oyunu kırma zamanı geldi****.*
>
> *Böyle bir tutum hem Yunan geri dönüşüne önem veren Batı'ya Türk'ün katılıp katılmayacağını (özellikle son iki olay gibi) hem de Yunanistan'a hangi yönetim başta olursa olsun Türkiye'nin çıkarlarının her şeyden önce geldiğini gösterir .*
>
> *... Oysa çekimser davranmak yeni istekleri de beraberinde getirir.* (Birand, Milliyet, 17. 10. 1980)

Birand bu Yunanistan'ın NATO'nun askerî kanadına dönüşü ve Avrupa Topluluğu ile ilişkiler konusunda Türkiye'den farklı bir politika beklediğini ortaya koymuştur. Bir dış politika yazarı olarak Birand, Türkiye-AET ilişkilerinde kamuoyunu bilgilendirip yönlendirme kaygısı taşırken diğer yandan da iktidarı yönlendiren askerî yönetimi etkilemeye çalışmaktadır.

2.2.1.2. 1981 Yılı Gelişmeleri

Bu yıl içinde gelişmelerde etken unsurları olarak Yunanistan'ın faaliyetleri, Türkiye'nin Avrupa Konseyi Parlamentosunda temsili ve Yunanistan'ın

müdahalesi ile NATO ve ABD ilişkileri olarak gösterilebilir.

Bu konularda incelediğimiz dış politika yazılarındaki yorumlarıyla BİRAND, KOHEN ve Nilgün UYSAL dikkat çekmektedir. Birand, 1980'in daha başında Yunanistan'a yönelik bir yazı yazarak, uyarıcı bir tavır sergilemiştir. Birand'ın, Yunanistan'ın Türkiye'den tavizkâr bir tutum beklentisi içinde olduğunu sezinlediği ileri sürülebilir.

> *Eğer Bakanlar Konseyi'nde Türkiye'nin makul isteklerine sürekli karşı çıkan ülke durumuna düşerseniz... Eğer Avrupa Komisyonunun mekanizmasından yararlanıp, hazırlanacak veya uygulamadaki politikaları Türkiye aleyhine oluşturma çabasına girerseniz... Eğer milletvekillerinin Avrupa parlamentosunda 12 Eylül harekatına karşı girişimlerin liderliğini yapmaya kalkar" özetle Avrupa'nın Ege kıyılarında bittiği yolundaki yaklaşımı somut biçimde politikalara sokma eylemini oluşturarak Türkiye ile hiçbir şekilde destek istemediğiniz" anlaşılacaktır.*
>
> *Artık AET'ye girdik diyerek Ege'de tutum sertleştirmek sorunları güçleştirecektir. Zira unutmamak gerekir ki, topluluk Türkiye'yi kaybetme pahasına Ege'de Atina'yı tutmaz. Kendi üyeleri arasındaki önemli anlaşmazlıkları dahi görmemezlikten gelen AET'den, Türkiye'ye karşı bir cephe oluşturmaya çalışmayın. Hem gerçekleştiremez hem de Türkiye ile tüm destek köprülerini atmış olursunuz. Oysa gerçek bir Türk-Yunan yakınlaşması için önemli bir olanak doğuyor. AET'ye katılmanın hem Yunan kamuoyu, hem de hükı1metin vereceği "güven hissi"ni iyi değerlendirebilirseniz, Ege kıta sahanlığında olsun, Adalar ve Ege hava sahasındaki sorunlar çok daha kolaylıkla çözülebilir.* (Birand, Milliyet, 2. 1. 1981)

Türkiye'nin dış ilişkilerine yorumlar getiren bir diğer yazar Nilgün Uysal, Milliyet gazetesinde, Türkiye'nin yörüngesinden çıkarak, "dünyanın tek büyük gücü olmaya heveslenen ABD alanına" doğru kayma tehlikesinden bahsetmektedir. Uysal Yunanistan'ın AET'nin onuncu üyesi olarak çıkaracağı fırtınaların, Türkiye'yi Avrupalılıktan soğutma ya da vazgeçirme olasılıklarını

gündeme getirmektedir. Aynı yazısında Uysal, ABD'nin Türkiye'ye Orta Doğu'daki çıkarları açısından yaklaşımına dikkat çekerek, bu çerçevede Pakistan Devlet Başkanı'nın Türkiye ziyaretini de anlamlı bulmaktadır. Pakistan'ın da, dış ilişkilerini doğrudan ABD ile kurmuş olması gibi Türkiye'nin de Avrupa ile bağlarını gevşeterek ABD yörüngesine kayması yönünde bir olasılığı gündeme getirmektedir. (Uysal, Milliyet, 16. 1. 1981)

1981 yılının başında Türkiye'nin karşılaştığı bir diğer önemli sorun Avrupa Konseyi Parlamentosunda görev süreleri biten Türk parlamenterlerin durumlarıdır. Birand ilk etapta Mayıs ayı içinde 12 Türk milletvekilinin görev sürelerinin uzatılması veya Konseye yeni bir ekibin gönderilmesi gerektiği üzerinde durmaktadır. Konsey genel sekreterinin "Kurucu Meclis'ten gelecek bir heyetin daha az sorunla karşılaşabileceğini" görüşünü de aktarıyor.

Birand, aynı yazısında eylül ayı içinde, Türk Dışişleri Bakanının, Bakanlar Komitesi dönem başkanlığı sırasının da geldiğini hatırlatarak, Türkiye'nin karşılaşacağı muhalefete dikkatleri çekiyor.

Bir önceki alt bölümde değindiğimiz Türk-Yunan dışişlerinin üzerinde uzlaştığı konuların detayı Birand'ın şubat ayındaki bir yazısında ortaya çıkıyor. Ege hava sahası konusunda Yunanistan Dışişleri Bakanı Mitsotakis'in ekim ayındaki "aylar değil, birkaç hafta içinde Ege hava sahası konusunda son derece bazı olumlu gelişmelerle karşılaşacaksınız" taahhüdüne rağmen, beklenen gelişmelerin gerçekleşmediği Birand tarafından dile getiriliyor. Bu taahhüde uygun olarak BM genel kurulunda Kıbrıs konusunun gündeme getirilmesi ve Türkiye'nin bir jest olarak İslam Konferansı doruğundan kendini destekleyici bir karar çıkartmaması, Birand'ın değindiği konulardır. Birand'a göre, Rumların bu anlaşmaya uymayarak Bağlantısızlar Topluluğu'nun Yeni Delhi'deki toplantısında Türkiye'yi kınayıcı bir karar çıkartmaya çalışmaları "hangi güvenceyle bu operasyona girildi?" sorusunu gündeme getirmektedir.

Birand, bu gelişmeler paralelinde, Nilgün Uysal'ın da Türkiye'nin dış ilişkileri için duyduğu tedirginliği şu cümleleriyle dile getiriyor. "Acaba Türkiye'nin Avrupa ile ilişkileri yumuşarken 1950'ler, 1960'larda olduğu gibi, ülkenin Batı ile ilişkilerinde ağırlığı tüm gücüyle Amerika mı alıyor? Bu soru bazı kaygıları dile getirmiyor mu? (Birand, Milliyet, 27.2.1981)

Birand, Şubat ayının sonuna doğru, Türkiye'deki askerî yönetimin, Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına dönüşü için vereceği tavizi sezinlemişçesine şu yorumu yapıyor. Diğer yandan da Avrupa için öncelikli konunun "demokrasi" olduğu savının doğruluğu tartışılıyor.

> *Tüm iyi niyetimizle elimizdeki en güçlü ve etkin veto hakkımızdan vazgeçip Yunanistan'ın NATO askerî kanadına geri dönmesini kabul edelim. General Rogers'ın somut verilere değil, tamamen tarafların iyi niyetine dayanan planını imzalayıp generalin verdiği söze güvenelim ve ...*
>
> *...*
>
> *Son aylarda hangi Batı kuruluşu ve hükûmet yetkilisiyle konuşsanız hemen hemen aynı sözlerle karşılaşıyorsunuz. Son örneğini bu hafta Brüksel'de AET komisyonunu ziyaret eden bir grup Türk Bankacı gördü ve duydu: Komisyonun yüksek düzey bir yetkilisi konuşmasında şu mesajı iletti:*
>
> *AET için Kıbrıs ve Ege sorunlarının çözümü Yunanistan'ın tam üyeliğinden sonra daha da önem kazandı. Üstelik askerî yönetim bu çözümleri çok daha kolaylıkla bulur. Biz de yardımcı olmaya hazırız.*
>
> *Topluluktaki hava değişmeye başlıyor. Bir an önce parlamenter rejime dönüş çok önemli bizim için.*
>
> *Hani AET için vazgeçilmez tek koşul demokrasi idi. Yoksa gösterişe kalkan bir ülke mi? Kendi çıkarları mı? ... yoksa Türkiye mi önemli?*
>
> *Oldu mu ya?* (Birand, Milliyet, 27. 2.1981)

Birand, Avrupa'daki gelişmeleri yakından izleyerek hem Türkiye'ye aktarıyor ve hem de yorumlarda bulunuyordu. Birand, Hollanda'nın Maestrich kentindeki Ortak Pazar ülke başbakan ve devlet başkanlarının toplantısında, Türkiye açısından önemli denebilecek kararlar beklentilerin Türkiye'nin demokrasi içinde olması gerektiği noktasından üç önemli noktada adımlar atılması isteniyordu:

- 90 günlük tutuklama süresinin daha aşağı bir düzeye indirilmesi.

- Politik fikirlerinden dolayı tutuklananlara ve politikacılara karşı hoşgörülü davranılması.

- Demokrasiye dönüş takvimi konusunda mümkün olduğu kadar ayrıntılı açıklamalarla yönetimin verdiği güvencenin somut şekilde ortaya konması.

Bütün bu gelişmeler ve son haftalarda Türkiye ile ilişkili kararlar, "Mayıs toplantısında "Türkiye'ye verilen zaman kredisinin uzatılacağının" bir işareti sayılıyor. Genel bir iyimserlik hâkim. Bir ay öncesine kadar esen rüzgarların böylesine değişmesi kanımızca iki nedene dayanıyor. Biri, Türk yönetiminin dışarıdan gelen heyetlere (özellikle parlamento heyeti) açılması. Diğeri, Türkiye'de bazı iddiaları olan üzerine gidilip durdurulması, yönetimin işkence olaylarını sıkı bir incelemeye ve cezalandırmaya alması kısa sürede etkisini gösterdi. Dışarısı ile yönetim arasında diyalogun kurulması da bu oluşumda çok etkiliydi mutlaka." (Birand, Milliyet, 27.3.1981)

1981 yılı içinde Türkiye-ABD ilişkileri de dikkat çeker derecede artmıştır. Nisan ayı içinde Türk Dışişleri Bakanı Türkmen, Amerikan Dışişleri Bakanı Haig ile görüşmüştür. Birand aynı yazısında dikkatleri askerî yönetimin başındaki Evren'in, Ortak Pazar ve seçim konusunda görüşleri ile Millî Güvenlik Konseyi'nin Ortak Pazar'a tam üyelik için gerekli hazırlıkların başlaması konusundaki kararına çekmektedir (Birand, Milliyet, 3.4.1981) Millî Güvenlik Konseyi'nin söz konusu toplantısında oluşan görüşlere ve Özal'ın katıldığı tartışmaya bir önceki bölümde değinmiştik.

AET'de Türkiye'nin bu niyetinin rahatsızlık yarattığını aktaran Birand, askerî yönetimin gelişinin Avrupa'da "Türk işçilerinin serbest dolaşımı ve tam üyelik başvurusunun olasılığından" kurtulma gibi bir sonuç doğurduğunu dile getirmektedir. Türkiye'ye "demokrasiyi işletin" istediğini ileten Avrupa'nın kapıları kapatmasının olanaksızlığını ortaya koyan Birand, bu yönde AET'nin harekete geçerek Türk daimi delegesi ile temas ettiğini dile getirmektedir. (Birand, Milliyet, 3.4.1981)

Birand aynı ay içinde daimi delege büyükelçi Cenap Keskin'in

faaliyetlerine değinerek bu işin çok yoğun bir temas, tanıtım ve kulisle gerçekleşebileceğini ifade etmiştir. Bu yönde de Basın Yayın Genel Müdürlüğü'ne görev düştüğü ileri sürülmüştür. (Birand, Milliyet, 10.4.1981)

Bu dönem içinde Ortak pazar parlamentosu Avrupa Konseyi ve Avrupa İşçi Sendikaları Konfederasyonu'ndaki (CES) Türkiye için olumsuz gelişmeler dikkati çekmektedir. Türkiye'nin AET ile anlaşmasının dondurulması Türk-İş'in CES'e üyeliğinin tehlikeye girişi ve Türkiye'nin Avrupa Konseyi üyeliğinin askıya alınması tehlikesi belirmiştir. Birand bu ortam içinde "Türkiye ilişkilerini hükûmetler kanalıyla, onların verecekleri kararlara dayanarak yürütme durumuna düşebilir" olasılığını gündeme getirmektedir. Söz konusu Avrupa başkentlerinin "parlamento ve sendikaların baskısı altındayız. Siz de şunu yapıverin" deyip küçük faturalar çıkarabileceklerini savunan Birand, dönemi "reel politik" hesapların başlayacağı bir dönem olarak adlandırıyor. Türkiye'nin yapması gerekeni ise, "Ne Avrupa istiyor diye politika uygulamak ne de sadece güzel görüntülere önem vermek. Bir çizgi çizip *durum değerlendirmesi* yapma" olarak göstermektedir. (Birand, Milliyet, 17. 4. 1981)

Avrupa Parlamentosu Genel Başkanı De Coster Türkiye'ye giderek bir rapor hazırlamış ve bunu Konseyin Parlamentosuna sunmuştur. Raporda Türk parlamento heyetinin görev süresinin uzatılması için bir ara formül önerilmektedir. Bu rapor Avrupa Konseyi Parlamentosunda 11 Mayıs'ta oylanacakken, De Coster'in hazırladığı diğer "Türkiye'deki gelişmeler raporu" ise 13 Mayıs tarihinde oylanacaktır.

Birand'ın yazısında raporun içeriği konusunda şu bilgilere yer veriliyor: "İşkence ve kötü muamele iddiaları, idam hükümleri, 90 günlük tutuklama, vatandaşlıktan çıkarma kanunu, sendika hürriyetleri, tutukluların sorunları ve ifade hürriyeti sorunu, tutuklu bulunan 2 Avrupa Konseyi üyesi Türk Parlamenterlerin durumu; ve demokrasiye dönüş konusunda, kurucu meclisin nasıl oluşturulacağı, nasıl çalışacağı, Anayasa ile ilgili kamuoyu tartışmasına izin verilip verilmeyeceği, partiler ve seçim konularına ilişkin gelişmeler."

Birand, parlamento heyetinin görev süresinin uzatılıp uzatılmaması konusunun Avrupa Parlamentosundan Türkiye'nin çıkarılıp çıkarılmaması konusuna dönüştüğü ve bundan da biraz kamuoyu ve resmî tavrı ile Türkiye'nin

sebep olduğunu belirtmektedir. Bunda temel etken "Türkiye'nin durumu anlayışla karşılayacağı" söylentisiydi. Ayrıca buna Türkiye'nin Konseyden çıkarılma taraftarlarının baskısı ve Türkiye'yi destekleyen liberal ve muhafazakâr Avrupa parlamenterlerin bölünüşü eklenince, Türkiye'nin Konsey' de tutulması öncelik kazandı. (Birand, Milliyet, 15.05.1981)

Birand, 1981 yılının Mayıs ayında, Avrupa ile ilişkilerde ülkeler bazında bazı etkenlere değinmektedir. Sözgelimi Fransa'daki seçimler sonucu iktidara gelen Mitterand kabinesinin bazı kişilerinin, ilişkilerin belirleyicisi olma pozisyonuna geldiğini göstermektedir. Mitterand, Türkiye'nin duyarlı olduğu Ermeni terörünü siyasal propaganda aracı yaparken etkisindeki Dışişleri Bakanı Cheyson da Türkiye-AET ilişkileri konusunda "Türkiye'nin bu günkü ortaklık ilişkilerini 'gerçekçilik dışı bir yaklaşım' olarak nitelendirmektedir." Birand'ın aktardığı bilgilere göre Cheyson Türkiye'yi Orta Doğu karakteristikleri ağır basan bir ülke olarak görmekte Ankara Antlaşmasını ve Katma Protokolü siyasî itelemelerle yapılmış, boş ve ölü metinler olarak nitelendirmektedir.

Cheyson, bu görüşlerine paralel olarak, "Türkiye'nin yararı AET'de değil, kendi bölgesindedir. Zira Türkiye zayıf bir AET ülkesi olacağına, güçlü bir Orta Doğu ülkesi olarak daha büyük yarar sağlar" şeklinde düşünceleri savunmaktadır. (Birand, Milliyet, 29.5.1981)

Burada dikkat edilmesi gereken nokta, 1981 yılının başında Nilgün Uysal ve M. Ali Birand'ın ortaya koyduğu gibi, "Türkiye'nin ABD yörüngesinde bir Orta Doğu ülkesi olması gerektiği" şeklinde bir düşünce bir Avrupa başkentinde de belirmiş olmasıdır. Görülüyor ki Türkiye artık giderek dış politikada Amerika yörüngesine itilmek istenmektedir.

1981 yılının ortalarına gelindiğinde Türkiye-Almanya ilişkilerinde de pürüzler belirmeye başladı. Almanya'nın OECD çerçevesinde Türkiye'ye vereceği yardımlar (460 milyon marklık ekonomik ve 136 milyon marklık askerî) bir dizi beklentilerle Alman hükûmetinde onaylandı. Bu beklentilere bağlı olarak yardımların eylül ayına kadar bekletilme olasılığı ortaya çıktı. Alman hükûmeti, parlamento ve parlamento dışındaki muhalefeti mazeret olarak göstererek yardımı bekletmeye alacağının sinyallerini verdi. (Birand, Milliyet, 03.08.1981)

Türkiye'den görünürde siyasi ve dini baskılara ayrıldıklarını öne sürerek Avrupa ülkelerine yerleşen Süryani ve Kürtlerin, bu ülkelerde kamplaşmaları ve sorun yaratmaları dikkatleri çekmeye başlamıştı. Özellikle İsveç'e yerleşen Süryani ve Almanya gibi Orta Avrupa ülkelerini seçen Kürtlerin aslında iş bulmak için geldikleri anlaşılınca kapılar kapandı. Merkez ülkelerin ekonomik çekiciliği ile çevre ülkelerden merkez ülkelere doğru gerçekleşen küreselleşmenin yol açtığı göç unsuru dış politikayı etkileyen bir olgu olarak belirmektedir. Ayrıca Ermeni olayları yön değiştirerek Batılı ülkelerin çıkarlarına dokununca, Ermeni örgütleri izlenmeye ve araştırılmaya başlandı. Birand, Ermeni dosyasını Türkiye'nin açması gerektiğini böyle bir ortam içinde savunmaya başlıyor:

> *Türkiye'nin işte böyle bir ortam içinde bir an önce gerçekleştirmesi gereken bir görevi vardır: Ermeni dosyasını açmak.*
> *Ermeni olayına yön verecek binlerce döküman arşivlerde çürümesine rağmen kimse parmağını oynatıp harekete geçmek istememekte veya cesaret edememektedir.*
> *...Bu bilgisizlik durumu da, en çok Ermeni örgütlerinin işine yaramaktadır. Oysa bu gün sözünü ettiğimiz terörist Ermeni grupların popülerliklerinin azalması aşamasına girilirken Türkiye artık hareketlenmelidir.*
> *Bu hareketlenme resmî dokümanlar basına çıkarılarak resmi demeçler verilerek yapılmalı. Ankara'da Ermeni iddialarını çürütecek belgeler ayıklanır, bunlar gerektiğinde kendi uzmanları, gerektiğinde Türk veya yabancı yazarlara işleterek duyuru yoluna gidilir. Aynı zamanda dış resmî temsilciliklere, Ermeni iddialarına karşı ne söylemeleri gerektiği bildirilir.* (Birand, Milliyet, 28.8.1981.)

Birand, 12 Eylül'den sonraki bir yılı değerlendirirken yine Batı'nın Türkiye'den beklentilerine değinmektedir. Uluslararası sendika konfederasyonları ve Uluslararası Çalışma Örgütü'nün hükûmetlere baskısı; Avrupa Konseyi, AET Parlamentosu, Atlantik Asamblesi gibi parlamenter

kuruluşlarda Türkiye'ye yönelik hoşgörünün bir yıl daha sürdürülmesindeki zorluk ve Türkiye demokrasiye geçişin gecikmesi halinde Birand, "önümüzdeki 12 ayda bu gün içinde bulunan durumda bir değişiklik olmazsa dışarıdan gelecek yankıların şekli ve tonunda bir değişiklik beklenmelidir" demektedir. (Birand, Milliyet,11.9.1981)

Birand'ın Ağustos ayında Brüksel'den aktardığı bir haber yazısında, Türk Dışişleri Bakanı Türkmen'in AET yetkilileri ile görüşeceğini ve gündeme, 4. Malî Protokol, Avrupa Topluluğu Konseyi'ne üyeliğin sürüp sürmeyeceği ve OECD çerçevesinde Türkiye'ye taahhütte bulunan ülkelerin tavırlarının getirileceğini, ortaya koymaktadır.

Birand ekim ayı içinde yaptığı bir yorumda ise Danışma Meclisi'nin açıklanışının ve hemen ertesi gün de siyasî partilerin kapatılma kararının dış çevrelerde pek yankı, uyandırmadığını savunmaktadır. Birand, Türkiye'nin (bölgedeki gelişmeler nedeniyle en istikrarlı ülkesi durumuna geldiğini savunarak Batı'nın politika oluşturma tavrını şu şekilde yorumlamaktadır: "... bazı nedenlerle Batı kamuoyu ve parlamentolarındaki duyarlılığı hafifletebilmek için Türk yöneticilerinin bize yardımcı olmalarını isteyelim. İşimizi kolaylaştırıcı önlemler almasını dileyerek duyarlılığımızı gösterelim, ancak onun ötesine gitmeyelim. Türk yöneticilere belirli oranın üstünde baskı yapmayalım. İşte Batı'nın resmî politikası böyle oluşuyor." (Birand, Milliyet, 23.10.1981)

Birand aynı yazısında Türkiye'nin NATO çerçevesinde Yunanistan'a nazaran daha güven duyulan bir ülke konumunda olduğunu ancak, Türkiye'nin Yunanistan'ın NATO askerî kanadına dönmesini kabul etmekle kaldığını kendisine verilen tüm güvencelerin suya düştüğünü dile getirmektedir. Birand, bu noktada askerî yönetime hatalarını çok açık olmasa da duyurmakta, verilen tavizlerin karşılığının alınmadığını savunmaktadır.

Milliyet'in diğer dış politika yazarı Sami Kohen de bir yazısında uluslararası platformda Yunanistan-Türkiye ilişkilerini değerlendirirken ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Stoessel'in şu görüşünü aktarmaktadır: "Biz dünyanın o bölgelerinde istikrarsızlık ve gerginlik yaratarak olayların çıkmasını hiç istemiyoruz… Şimdiki durum işlerlik kazanmıştır. Anlaşmazlıklar taraflar

arasında herhangi bir sürtüşmeye yol açmadan çözümlenmelidir." (Kohen, Milliyet, 31.10.1981)

Görüldüğü üzere ABD iki ülke arası sorunlarda taraf olmak istememektedir. Aynı tutum AET açısından da söz konusudur. Birand'ın kaleme aldığı bir haberde, Yunanistan'ın 4. Mali Protokolü veto edeceği olasılığına karşı AET Komisyon üyesi bir kişinin şu sözleri dikkat çekicidir: "AET, Türk-Yunan anlaşmazlıklarına girmemek için özel bir çaba harcayacaktır. Bunun birçok örnekleri de vardır. İngiltere ve Fransa arasındaki anlaşmazlıklarda bu durum gözlenmiştir." Aynı yetkili çok anlamlı bir şekilde, Yunanistan'ın Türkiye'ye AET şantajı yapmasının olanak dışı olduğuna dikkati çekerek "Unutmamak gerekir ki, Ortak Pazar Fransız-Alman anlaşmazlığını giderebilmek için kurulmuş bir barış anlaşması niteliğindedir. Şimdi Atina yanında yer alıp Türkiye'nin cezalandırması çabalarına katılmamız söz konusu olamaz" görüşünü savunmaktadır. (Birand, Milliyet, 1.11.1981)

Burada dikkati çeken husus, çalışmamızın önceki bölümünde değindiğimiz "Avrupa'da Birleşme'nin asıl amacının Avrupa'nın problem çıkaran unsuru Almanya'yı kontrol altında tutma olduğunun, bir yetkili ağzından da dile getirilmiş olmasıdır. Birleşmenin ekonomik yönden olduğu kadar, siyasî yönünün de belirgin bir şekilde ön plana çıktığı gözlenmektedir. Birleşme'nin siyasî yönünün Avrupa'da istikrarını sağlama olduğu bir anlamda açıkça dile getirilmektedir.

Türk-Yunan ilişkilerinde 1981 yılında bir diğer önemli olay da, Papandreu'nun 30 Ekim tarihinde Ankara'ya bir mesaj göndererek sorunları barışçı hava içinde görüşerek çözme isteğiydi. Birand bu olaya değindiği aynı yazısında, Yunan Başbakanının bu isteğinin yanında gazetecilere, Türkiye'den yakınmasının bir çelişki yarattığını ortaya koyuyordu. (Birand, 11.11.1981)

Birand, bir ay sonraki bir yazısında, NATO savunma bakanları toplantısında Yunan Başbakanının aynı tavrı sergilediğini dile getiriyordu. (Birand, Milliyet, 11.12.1981)

1980 yılında göz önüne alınması gereken bir gelişme de ABD Dışişleri Bakan yardımcısı Weinberger'in Ankara'ya ziyaretidir. Bu ziyaret ABD'nin

Orta Doğu'da Türkiye'ye vereceği yeni rol çerçevesinde değerlendirilmektedir.

Birand, Amerika'nın yardımını da " ... genel strateji içinde o ülkeden ne şekilde yararlanmak istediğini çok iyi bildiğinden dolayı, gerçek fiyatı yine kendisi saptıyor. Bu fiyatı saptarken o ülkenin kendi savunması için gereken payı veya silahı hesabından düşüyor ve Batı'nın global çıkarlarına hizmet ettiği kadarını ödüyor." şeklinde yorumluyordu.

Weinberger'in gelişini Birand, ilk olarak ABD'nin bu stratejik çıkarlarına, ikinci olarak ABD'nin Papandreu yönetimindeki Yunanistan'a karşı bir tavır ve son olarak da Batı Avrupa ülkelerinin Türkiye'nin tamamen izole olarak başka yönlere kayabilmesini önleme yönünde bir gelişme olarak yorumluyor. (Birand, Milliyet, 09.12.1981)

1980 yılının son dikkate alınması gereken gelişme askerî yönetim başındaki kişinin, Devlet Başkanı Evren'in demokrasiye dönüşle ilgili yaptığı çalışmaların Batılı ülkelerce ilgiyle beklendiği şeklinde değerlendirilmesidir. (Birand, Milliyet, 26.12. 1981)

2.2.1.3. 1982 Yılı Gelişmeleri

Türkiye'nin Batı Avrupa ile ilişkilerinin şekillendiği ikinci kuruluş, AET'den daha geniş bir çerçeveye, 21 Avrupa ülkelerinin katılımına sahip bulunan Avrupa Konseyi'dir. Konsey'in bir heyeti 1981 yılı başında Türkiye'ye gelerek bir rapor hazırladı. Heyetin başkanı Avusturyalı milletvekili Steiner bu raporun hazırlayıcısı olarak biliniyor.

Rapor Konsey'de ele alındıktan sonra, "1. İlişkilere son verilmesini yönünde bir bağlayıcı karar çıkması, 2. Türkiye'nin Konsey'den çıkarılmasını önermeme yerine temel özgürlükler ve insan hakları konusunda sert uyarıların yapılması, 3. İnsan hakları konusunda sert uyarıların yapılması, 4. İnsan hakları konusunda sert eleştirilerle yetinilerek konunun Mayıs toplantısına bırakılması" alternatifleri tartışılmaya başlandı. Birand'a göre gelişmeler Türkiye'nin durumunu AET Bakanlar Konseyi'nin belirleyebileceği" yönünde ortaya çıkıyor. (Birand, Milliyet, 21.01.1982)

1982 yılının mayıs ayında Brüksel'de yapılan AET üyesi ülkelerin Dışişleri Bakanları Toplantısında da "Aman demokrasiye geçişte acele edin"

yönünde bir karar çıkacağı Birand tarafından aktarılıyor. (Birand, Milliyet, 19.03.1982)

Aynı ay Milliyet'in diğer yazarı Sami Kohen, Birand'ın Türkiye'nin AET'ye yönelik bakış açısından farklı olarak, orta Doğu ülkelerine açılması gerektiğini savunmaktadır. Bunun sebebi olarak da "Türkiye'nin AET'ye olan ihracatının düşmesi; AET yardımlarının kısılması, Avrupa ülkelerinin Türk işçisini istememeleri ve Türkiye'ye yönelik siyasal baskı" olarak göstermektedir. Kohen bu gelişmeyi Türkiye'nin "Batı'dan uzaklaşma pahasına gerçekleştirmek istemediğini de ileri sürmektedir. (Kohen, Milliyet, 25. 3. 1982)

Birand, nisan ayında, Türkiye açısından yeni gelişmeleri Özal'ın Ortadoğu ülkelerine ihracatı artırma çabasını "bravo" diyerek alkışlamaktadır. Birand, "Türkiye'nin dünya dengelerinde yavaş yavaş yerini bulma yolunda olduğuna" dikkatleri çekerek yerinin "Doğu ile Batı arasında bir denge unsuru olması" şeklinde yorumlamaktadır. Birand 1970'lerden sonra Orta Doğu'nun Türkiye'nin gündemine girdiğini savunuyor (Birand, Milliyet, 16.04.1982)

Burada dikkat edilmesi gereken nokta, Birand'ın Türkiye'ye bir aracı, bir köprü rolü verme yaklaşımıdır. Bir önceki bölümde de değindiğimiz gibi Türkiye, böyle bir rolü sık sık dış politik söylemine yerleştirse de, Batılı ülkelerin ve Orta Doğu ülkelerinin Türkiye'ye böyle bir sorumluluğu gerçekte yüklemedikleri gözlenmektedir. AET'nin Akdeniz Politikası çerçevesinde uygulanan politikalar hatırlanacak olursa, Türkiye Akdeniz ülkelerinin tamamıyla aynı ilişki statüsüne konulmaktadır. Diğer ülkelere verilen tavizler aynıyla Türkiye'ye de tanınmakta, böylece ekonomik olarak kayırılan tercihli bir ülke olmamaktadır. Böyle bir ortamda Türkiye'nin köprü ülke olması, denge unsuru olması da tartışmalıdır.

Bu gelişmelere bağlı olarak, ABD 1982 yılı içinde önceleri hiç olmayacak şekilde, Türkiye'nin rejimiyle ilgilenmeye başlamıştır. ABD Kongresi hazırlanan bir raporla bu konuya eğilmektedir. Sami Kohen böyle bir gelişmenin ABD-Türkiye ilişkilerini zedeleyeceğini düşünmektedir. (Kohen, Milliyet, 14.10. 1982)

Birand, Türkiye'de Anayasa'nın %90'ın üzerinde bir kabul görmesinin dış çevrelerde şaşkınlık yarattığını, "Türk anayasası antidemokratiktir" diyerek

karşı çıkmanın bir ulusun millî iradesine karşı çıkma olacağını savunmaktadır. Bu gelişmeye paralel olarak Batılı ülkelerin "yeniden bir tutum saptama" zorunluluğunda olduğunu savunmaktadır. (Birand, Milliyet, 10.11.1982)

Birand, bir gün sonraki yazısında da, Washington'un baskısının gerektiğini ileri süren AET komisyonu yetkilisinin ağzından "fazla hareket etmeden seçimlere kadar insan hakları ve temel hürriyetler konusundaki baskıları sürdürme isteği de açıkça görülüyor" gibi bir beklentili durum olduğunu da aktarıyor. (Birand, Milliyet,11.11.1982)

Birand 1982'nin son ayında referandum sonuçlarıyla ilişkilerin değişeceği beklentilerindeki Ankara'nın yanıldığını ortaya koymaktadır. Dışişleri Bakanı Türkmen'in, AET Dış ilişkiler sorumlusu Haferkamp ile görüşmesinde yardımların gündeme geldiğini aktaran Birand, Haferkamp'ın cevabı ile AET'nin harekete geçmek için pası NATO'ya attığını duyurmaktadır. Bu durum karşısında Türkiye'de AET'den yaptığı ithâlâta % 15 vergi koymasının zamanlamasına dikkat çekmektedir. (Birand, Milliyet, 17.12.1982)

2.2.1.4. 1983 Yılı Başından 6 Kasım 1983 Seçimlerine Kadar Olan Dönem

Avrupa'da, geçen yıl yapılan anayasa referandumunun aksine, 6 Kasım'da seçimlerin yapılacağının açıklanması pek bir yankı uyandırmadığı Birand tarafından Mayıs 1983'de dile getiriliyor.

Avrupa Konseyi'nde duyarlı olunan noktaların başında da "siyasî nitelikli davaların hâlâ sürdürülmesi" gelmektedir. Sıkıyönetimin kalkmış olması, sendikalar, seçim ve siyasî partiler kanunlarının gecikmesi sürekli gündemdedir. Birand'a göre seçimlere kadarki dönemde Türkiye ile ilgili yaklaşımların yumuşamasına rağmen tutumlarda büyük bir farklılık beklenmiyor. (Birand, Milliyet, 05.05.1983)

Aynı yılın Haziran ayında Türkiye'deki siyasal gelişmelerin ve seçim hazırlıklarının Avrupa başkentlerinde dikkatle izlendiği aktarılıyor. Avrupa Parlamentolarında "yeni bir karar ile tutum değiştirilmesi ve kredilerin serbest bırakılmasını saptama istemiyle" Türkiye'deki siyasî ortamın geldiği son aşamasının görülüp izlenmesi politikası güdülüyor. (Birand, Milliyet,

06.05.1983)

1983 yılı içinde NATO çerçevesinde Yunanistan ile ilişkilerde de, Türkiye'nin yeni tavizler vermesi beklenmektedir. NATO Avrupa Kuvvetleri Komutan yardımcıları Türkiye'nin, Yunanistan'ın askerî kanada dönüşü karşısında General Rogers'ten aldığı teminat ve anlaşmanın artık geçersiz olduğunu ve "bunun iptal edilerek yeniden bir çözüm aranması gerektiği" ileri sürülmektedir. Ayrıca Türkiye'nin bir jest yaparak Limni adasının -Lozan Anlaşmasına göre silahsız olması gerekiyor- NATO tatbikatlarına sokulması konusunda ısrardan vazgeçilmesi isteniyor. Birand'ın yönlendirici yorumuyla cevabı: "Türkiye'nin bu aşamada Ege'de bir jest yapması söz konusu olamaz ve olmamalı." (Birand, Milliyet, 19.05.1983)

Birand AET'deki bu durgunluğa karşı Türkiye'nin iki yetkili kişisinin demeçlerini gündeme getiriyor: Türkmen "Türkiye, Batı Avrupa'da yerini alamazsa NATO içinde Batı'yı savunma rolünü sürdüremeyeceğini" belirtirken, Evren "Topluluk olmasa da Türkiye'nin varlığını sürdürebileceğini savunuyordu. Birand'a göre bu iki uyarı Avrupa'nın odak noktalarını hareketlendirememiştir. (Birand, Milliyet, 14.06.1983)

Haziran ayında Türkiye'nin AET'den 4. Malî Protokolü harekete geçirmesi isteğine karşı, AET'nin de tekstil konusunda Türkiye'den tavizler istediği Birand tarafından ortaya konmaktadır. (Birand, Milliyet, 14.6.1983)

Birand, 1980'lerde değişen dengelerin tartışıldığı, Avrupa'nın Doğu-Batı diyalogundaki yeri ve Avrupa'nın tanımlanması çalışmalarının yapıldığı Wilton Park konferansının tartışmalarını Türk okuyucusuna şu cümlelerle aktarıyor:

> *Nereye Avrupa demek gerekiyordu? Genel eğilim ve bir dil alışkanlığı haline gelen on AET ülkesi miydi, Avrupa? Hemen İskandinav ülkeleri buna itiraz ediyordu: -Hayır siz Avrupa'yı temsil edemezsiniz. AET dışındaki Avrupalı ülkeler adına konuşamazsınız.*
>
> *Üzerinde en çok tartışılan diğer bir konu da Amerika ile Avrupa arasında giderek artan görüş ayrılıklarıydı. Avrupa'nın Sovyetler Birliği tanımlaması, Sovyet tehdidini niteleme şekliyle, Amerika'nın tavrı*

arasındaki büyük fark insanı korkutacak boyutlara varıyor. Amerika için Sovyetler Birliği her kötülüğün temelinde ve her konuda, her olanakta sıkıştırılması, diz çökertilmesi gereken bir ülkeydi. Sovyet tehdidine karşı da bütün Batı ülkeleri birlikte mücadele etmeliydi.

Avrupa için Sovyetler Birliği bir tehdit olmasına rağmen, her kötülüğün altında yatan bir ülke değil. Moskova ile ilişkileri sadece silah yoluyla değil, işbirliği aracılığıyla da sürdürmek gerekli

...

... Washington için NATO bir ekip. Her ekipte olduğu gibi bu ekipte de bir kaptan vardı. Ve kaptanın direktifini ekibin diğer elemanları uygulamalıydı. Avrupalılar için ise NATO bir teşkilat idi ve her teşkilat da olduğu gibi ülkeler fikirlerini açıklar ve bulunan uzlaşıya göre de politika saptardı.

... Tabii sonuçta Avrupa'nın Doğu Batı diyalogunda ancak "ikinci kemancı rolü" oynayabileceği ABD'nin görüşlerini etkilemekten veya zaman zaman fikir üretmekten ileri gidemeyeceği de Wilton Park'ın vardığı sonuçlardan biriydi. (Birand, Milliyet, 23.06.1983)

1983 yılında seçimler arifesinde Milliyet gazetesinde Mehmet Barlas, Turgut Özal ile yaptığı bir mülakatta Türkiye-AET ilişkilerini gündeme getirmiştir. Bu görüşmede Özal, Türkiye'nin Avrupa ile orta Doğu arasındaki köprü olduğu savını yinelemektedir. Buradan da anlaşıldığı gibi bu sav yalnızca basının ileri gelenlerinin değil siyasal kişilerin ve gelecekte de Türkiye'nin resmî görüşü olacaktır. Özal bir soru üzerine konuyla ilgili olarak şu görüşlerini ortaya koyuyor:

Türkiye aslında Avrupa ile Orta Doğu arasında köprü olan bir memlekettir. Bizim hem Batı ile hem Orta Doğu ile ilişkilerimiz olmalıdır. Orta Doğu'da güçlü olduğumuz oranda Ortak Pazar'a kabul şansımız fazladır. İktisaden güçlü olmadığımız müddetçe, bizim Ortak Pazara kabul şansımız da yoktur. Çünkü bizden korkuyorlar. Nüfusu 50 milyona gelmiş ve süratle artan bir ülkeyi iktisaden güçlü olmadığı müddetçe oraya almaları mümkün değildir. Bu benim Ortak Pazar aleyhine

olduğumu değil, gerçekçi olduğumu gösterir. Türkiye Atatürk'ün politikası ile Batı'ya yönelmiştir. Bundan vazgeçilmez. Bunun için de güçlü olmamız şartı ile ileride ortak Pazar'a girmemiz de vardır. Biz liberasyonu da bu güçlülüğü sağlayacak bir araç olarak görüyoruz. (Barlas, Milliyet, 01.09.1983)

Birand, seçim zamanı yaklaşıldığında ABD'de bir gazetede Özal'ı destekleyici ve tanıtıcı bir yazıdan alıntılar yazarak ABD'nin ve Avrupa'nın Türkiye'ye karşı tavırlarını yorumlamaya çalışmıştır.

"Türkiye İçin Dönüm Noktası" başlıklı yazıda Türkiye'nin yanlış anlaşılan bir ülke olduğuna, askerî yönetimin bu ülkeyi felaketin ucundan döndürdüğünü vurguladıktan sonra Özal'ın önündeki seçimlerde oynayabileceği önemli role değiniyor. ABD Dışişleri Bakanlığı da 6 Kasım seçimleri konusunda yaptığı açıklama da "Partiler, basın ve diğer kurumlar arasında yapıcı bir diyalog kurabilmesini ve tüm görüşlerin en geniş şekilde açıklanabilmesini ümit ediyoruz" diyerek seçim ortamına erdiği önemi vurguluyor. Washington'un ilk defa bu tip bir açıklama yapması tabii birçok gözlemci tarafından ilgiyle karşılandı, Reagan yönetiminin Türkiye ile Avrupa arasındaki yanlış anlamaların bir an önce giderilmesini istediğini de sık sık vurguluyor.

Avrupa'daki ton Amerika'ya oranla daha değişik tabii "Onlar Türkiye'deki özel koşul ve durumu değerlendirmelerinde olsun, kararlarında olsun dikkate almıyorlar. Olumsuz tutum takınanlar bu tutumları değiştirmiyorlar.

Seçimlerden sonra Türkiye ile ilişkilerin yeniden rayına oturtulan ve Ankara'nın Avrupa'daki yerinin olabilmesi için hemen hemen tüm kuruluşların seçtikleri tek organ da Avrupa Konseyi olmuş. Geçen yıllarda da belirli bir ağırlığı olan Konsey şimdi Türkiye konusunda adeta lider konumunda. (Birand, Milliyet, 08.09.1983)

Birand, bu yazısıyla ABD'nin Avrupa'dan farklı bir tutum takınarak

Türkiye'ye farklı yaklaştığını ortaya koymaya çabalamıştır. Birand Eylül ayındaki bir yazısında da bu farklı yaklaşımın, tarafların Türkiye'den beklentileri ve Türkiye'ye atfettikleri rol ile değerlendirmektedir. ABD için önemli olanın "Batman-Muş" üsleriyle ilgili anlaşma imzalanmadan önce bu oranın kaldırılması" olmalıdır demektedir. Bu konudaki pazarlığın da uzun vadede Türkiye'nin ekonomisini güçlendirmesinden geçtiğini ifade etmektedir. (Birand, Milliyet, 13.09.1983)

Seçimler iyice yaklaştığında, Birand Türkiye'nin girdiği seçimle Batı Avrupalı hükûmetlere şu mesajı yollayacağını savunuyor:

> *Türk halkı büyük çoğunlukla katıldığı referandumda yeni Anayasayı kabul etti. Arkasından genel seçimler yapıldı. Ve bir hükûmet kuruldu. Böylece askerî yönetim 1980'de açıkladığı takvime uydu ve verdiği sözü tuttu. Türk halkı da kendi iradesiyle kendi istediği bir demokrasi yönetimine girdi. Şimdi siyasi ilişkilerindeki soğukluğu ortadan kaldırmak da sizin görevinizdir. Bütün bunlara rağmen hâlâ Türk demokrasisi üzerine tartışma yapmak bunun gerçek demokrasi olup olmadığı konusunda hakemlik etmeye kalkmak, Türk halkının iradesini kabul etmemek adeta" siz bilemezsiniz, bizim dediğimiz gibi bir demokrasi kurmanız gerekirdi" demek anlamına gelir ki böyle bir şey dışarıdan Türk halkını yönetmek istemekle eşdeğerdir.* (Birand, Milliyet, 4.10.1983)

Batı'nın ise Türkiye'nin bu yaklaşımına karşı yine oyalama taktikleri ile "seçim atmosferini izleme, seçim sonuçlarını değerlendirme" yoluna gideceği Birand tarafından dile getiriliyor. (Birand, Milliyet, 04.10.1983)

Birand seçim sonrası gelişmeleri de değerlendirerek Türkiye'nin sabırlı ve soğukkanlı, akılcı, planlı ve yaratıcı gücü yüksek bir çalışma yapması gerektiğini şeklinde telkinlerde bulunuyor, sonucun da güç ve beklenenden daha uzun bir sürede alınabileceğini ekliyor. (Birand, Milliyet.14.10.1983)

Seçimlere kadar olan dönemi değerlendiren yazısıyla Kohen de Türkiye'nin aynı çizgisini sürdürmesi gerektiğini savunuyor.

> *Oysa Türkiye, Avrupa ile Batı Dünyası ile sıkı bağlarını korumayı çoktan*

beri dış politikasının millî çıkarlara uygun ana hedeflerinden biri olarak saymıştır ve öyle saymaya da devam etmektedir.

Bu üç yıl içinde gerçekten hayal kırıcı, hatta infial uyandırıcı bazı davranışlarla karşılaştık. Bir çok Batı Avrupa ülkesinin Türklere vize zorunluluğu koymasından, Almanya'nın adeta Türk işçilerine kapıyı göstermesine ve Fransa'nın Ermeni terörünü görmezlikten gelmesine varıncaya kadar ....

Türk diplomasisi, bize karşı ölçülü bir tepki göstermekle ve sağduyu ile davranmakla Türk çıkarlarının daha büyük bir zarara uğramasını önlemiştir.

Her şeye rağmen bu dönemde ABD ve Federal Almanya başta olmak üzere Türkiye için önem taşıyan niteliklerde siyasal, askeri ve ekonomik alanlarda büyük gelişme kaydedildiği de unutulmamalıdır. Üstelik Türkiye NATO çerçevesi dışında gene kendi çıkarlarına uygun bulmadığı yeni yükümlülüklerini kabullenemeyeceğini de bir kaç kere açıkça göstermiştir. (Kohen, Milliyet, 03.11.1983)

Kohen, Batı'nın Türkiye'den bu yeni isteklerini Türkiye tarafından temkinlilikle karşılandığı kanaatindedir.

2.3. ANAP DÖNEMİ TÜRKİYE-AET İLİŞKİLERİ

2.3.1. ANAP Hükûmetinin Devraldığı Dış Politik Ortam

12 Eylül sonrası kurulan ilk sivil hükûmet olan ANAP'ın dış politikasına girmeden önce, genel olarak yeni hük1rnetin, askeri hükûmetten devraldığı dış politik ortam ve sorunlar üzerine de değinmek gerekir. Burada konuya açıklık getirirken gazete köşe yazarlarının görüşlerini ve basında yer alan bir röportajı ele alacağız.

Öncelikle Ulusu hükûmetinin Dışişleri Bakanı olan İlter Türkmen'le M. Ali Birand'ın, 11 Aralık 1983'te Milliyette yayımlanan bir röportajdan bazı noktaları ön plana çıkarmak gerekecektir. Birand, "12 Eylül sonrası askerî hükûmetin Batı Avrupa ile sıkıntılı bir dönem geçirdiğini" belirterek "bu dönemin temel ilkesinin ne olduğu" sorusunu Türkmen'e yöneltir. Türkmen'in

cevabı da şu olur: "Pragmatizm'dir. Temel ilkeler olacaktır. Ancak bu ilkelerin uygulanmasında pragmatizm gerekir. İkincisi dış politikada sanıldığının aksine açık ve samimi olmak gerekir sanıyorum. Ulusu Hükûmetinin dış politikası, Türkiye'ye bu dönemde inandırıcılık getirmiştir." (Milliyet, 11.12.1983).

12 Eylül askerî iktidarının ülke içinde politik amacı istikrar olurken, dışarıda da politik amacın pragmatizm olduğu gözlenmektedir. Aslında bu iki temel politik özellikten şu sonuca ulaşılabilir. Türkiye'nin asıl çabası ekonomik sıkıntıların giderilmesi ve kalkınma olduğu için, içeride bunun yolunu açabilmenin şartı olarak, askerî iktidarda, istikrarın sağlanması ve bunun da sivil toplum örgütleri (sendikalar, partiler ve basın) üzerinde baskılar kurularak yapılması gerektiği inancı vardır. Ülkenin ekonomik kalkınmasının dış politikada dayandırıldığı politik argümanın "pragmatizm" olduğu en yetkili ağızdan açıklanmıştır. Dış politikanın dayandığı pragmatizm ilkesi de, temelde Türkiye'nin ekonomik kalkınmasına destek verecek bir ilkedir. Faydası olmayan bir dış ilişkiye dönemin iktidarı pek önem vermemiştir diyebiliriz.

Birand'ın "Batı Avrupa'yla ilişkilerinizde ne gibi güçlüklerle karşılaştınız? En büyük güçlüğünüz ne oldu?" sorusuna Türkmen şu cevabı vermiştir: "Batı Avrupa sorunlarımızı hiçbir zaman büyütmedim. Avrupa Konseyi ile ilişkilerimizin idare edilebileceği kanısındaydım.

Nitekim de öyle oldu. Avrupa Konseyi ile en büyük sorunumuz, bizim basınımız oldu. Konseye gereğinden fazla bir önem atfettiniz. Büyük bir dava haline getirildi. Aslında o kadar önemli bir dava halinde değildi. Avrupa Konseyi bu gün hürmet ettiğimiz bir kuruluştur. Ancak dünyanın en ağırlığı olan kuruluşu olduğu iddia edilemez. Konsey ile ilişkilerimizin muhafazasına daima dikkat gösterdim, ancak fazla da abartmadım." (Milliyet, 11.12.1983).

Ulusu hükûmetinin Dışişleri Bakanı Türkiye'nin dış politikasında güttüğü pragmatizm ilkesi uyarınca Avrupa Konseyi ile ilişkilerin abartılmaması gerektiği inancıdır. Türkmen, Türkiye'nin dış ilişkilerinin pek belirleyicisi olmadığı inancını taşıdığı Avrupa Konseyi'nin basın tarafından değerinin çok abartıldığı kanısındadır. "Konseye gereğinden fazla bir önem atfettiniz" derken bir anlamda karşısında bulunan Birand'ın, bu durumun sorumlularından biri olduğunu düşünmektedir.

ANAP öncesi dış politikada görünüm bu durumdadır. Özal'ın başında olduğu ANAP iktidarının dış politikası merakla beklenmektedir. Milliyet'in dış politika yazarlarından Sami Kohen, "Dış Politikada Kolay Gelsin" başlıklı yazısında programındaki" çok kısa ve genel ifadelerin" çeşitli yönleriyle ANAP hükûmetinin dış politikasını açıklamadığı görüşündedir. Kohen, dış politikadaki millîlik esaslarında değişiklik beklemediğini ifade ederek şunları belirtir: "Genel hatları ile Özal'ın dış politika kavramının şimdiye kadar izlenen politikadan pek farklı olmadığı söylenebilir. ... Temelde aynı olan bu politikanın belki tek farklı tarafı yaklaşımda ve üslupta olabilir." (Kohen, Milliyet, 11.12.1983).

Kohen aynı yazısında, Özal'ın seçimleri kazanarak iktidara gelişinin dışarıda memnunluk yarattığını ve kimsenin bir rahatsızlık ve kaygı duymamasını sevinilecek bir olay olarak görmektedir. "Unutmamalı ki Özal dışarıda sadece finans çevrelerinde değil fakat politik ve diplomatik çevrelerde de tanınan ve sempati kazanmış olan bir kişidir. Bu ünü ve itibarı Washington'dan Moskova'ya, Paris'ten Riyad'a kadar uzanıyor." (Kohen, Milliyet, 10.12.1983).

Kohen, ANAP'ı Özal kişiliği ve tanınmışlığı ile özdeşleştirerek bir anlamda, Türkiye'deki partilerin bir lider partisi olduğunu doğrulamaktadır. Diğer yandan Kohen, Türkiye dış politikada çok zorlu günlerin ve sorunların beklediğinin bilincindedir. "Türkiye'yi direkt olarak ilgilendiren sorunlar var. En başta KTFD'nin bağımsızlık ilan etme konusundaki kararlığı, yeni hükûmetin belirli bir tutum almasını gerektirecektir. Özal'ın İstanbul mitingindeki 'Kıbrıs Türk Toplumunun alacağı kararları destekleyeceğiz' tarzındaki ifadesi yeni iktidarın KTFD'nin bağımsızlık isteğini ne ölçüde destekleyeceği anlamını taşır, henüz bilemiyoruz. Seçim meydanlarında söylenilen hararetli sözler, her zaman diplomasinin soğuk kalıplarına girmez. Aynı şey AET ile ilişkiler için de geçerlidir." (Kohen, Milliyet, 10.11.1983).

Görüldüğü gibi Kohen, Kıbrıs ve AET ile ilişkilere Türk dış politikasında öncelik tanımaktadır. Öncelikli ve ağırlıklı olarak bu iki konunun Türk dış politikasında yer alacağını düşünen Kohen, Avrupa ile ilişkilere, Avrupa Konseyi bazında da önem vermektedir. Kohen, Türkiye'nin dış politikada yönünü Batı 'ya özellikle Avrupa'ya çevirmesini isteyen dış politika

yazarlarındandır.

"Acaba Avrupa Konseyi bundan sonra Türk parlamenterlerinin Avrupa Topluluğu'na yeniden katılmalarına karşı mı çıkacak? Umarız çıkmaz. Her halde yeni yönetimin ilk yapması gereken işlerden biri de, Meclis üyeleri mazbatalarını alır almaz, Avrupa Parlamentosu'na seçilecek olanları, hemen Strazbourg'a göndermek olmalı. Bu Avrupa'nın sivil ve parlamenter rejimine dönen Türkiye'ye karşı nasıl bir tavır alacağının 'ilk sınavı' olacaktır." (Kohen, Milliyet, 10.11.1983).

Kohen, yeni hükûmetin geniş kapsamlı sorun ve baskılarla karşılaşacağını bir başka yazısında da ifade etmektedir. Kohen, ayrıca Türkiye'nin dış politikadaki sorunlarının iç içe olduğunun farkındadır: "KKTC ilanı, bütün dünyada çok geniş akisler yarattı. Bu tepkilerin olumsuz olması bir sürpriz değil. Birçok ülke beklendiği kadar, bazı ülkeler de belki beklendiğinden fazla sert tepki gösterdi." Diğer bir tehlike, Yunanistan'ın bu olaydan sonra Ege'de bir bunalım yaratmasıdır. Papandreu için sadece Kıbrıs sorununu üyesi bulunduğu AET ve diğer kuruluşlara götürmek ve Türkiye'ye karşı bir cephe oluşturmaya çalışmakla kalmayıp son zamanlarda dondurulmuş bulunan Türk-Yunan uyuşmazlıklarını dolaptan çıkarması mümkündür. Böylece Türkiye bir alanda daha yeni tehlikelerle karşı karşıya kalabilir." (Kohen, Milliyet, 17.11. 1983).

Birand, 17 kasım 1983 tarihinde köşesinde KKTC'nin ilanını "Olmaz Böyle Şey" başlığını kullanarak uygulamayı zamansız bulmuştur. Amerikan Kongresi'nin iki aylık tatile girmesinden ve Başkan Reagan'ın dış yardım kararını imzaladıktan sonra bağımsızlık ilanının yerinde olacağını savunan Birand "45 milyonluk bir ülkenin son derece önem verdiği, bakanlar düzeyinde ardı ardına girişimler yaptığı projelerin [F. 16 projesi] sonuçlandırılmasına engel olabilecek, ekonomimizi daha kötü yönde etkileyebilecek böyle bir karar böylesine acele nasıl alınabilir" diye sorgulamaktadır. (Birand, Milliyet, 17.11.1983).

Birand bir sonraki gün de Washington açısından Türkiye'nin önemini vurgulayarak, KKTC'nin ilanı nedeniyle ABD yönetiminin tüm kızgınlık ve kırgınlığına rağmen Kongre'yi durdurma zorunluluğunda olduğunu belirtiyor.

Ancak, stratejik gerekçelere sığınarak Türkiye'nin de istediğini yapmasının söz konusu olamayacağını vurguluyor: "Zira unutmayalım ki Türkiye'yi Avrupa'ya karşı destekleyen Amerika cephesinde de şimdi sorunlar çıkıyor. Türkiye'deki siyasî gelişmeler, Ermeni sorunları gibi konuların ardından şimdi de Kıbrıs nedeniyle Türkiye'ye karşı cephe biraz daha katılaştı. Özal oldukça güç sorunlar devralıyor." (Birand, Milliyet, 18.11.1983).

Birand, burada Türkiye'nin Avrupa ile ilişkilerini ABD ile bağlantılandırmaktadır.

Türkiye'nin Avrupa içinde yer almasının da ABD tarafından desteklendiğini savunmaktadır. Ancak dış politikada Türkiye'nin karşılaştığı Ermeni sorunu gibi konuların da Batı başkentlerince desteklendiğinin farkındadır.

Birand, bir hafta sonraki yazısında KKTC'nin ilanına tepkileri değerlendirirken, Reagan'ın Rum yönetimi lideri Kipriyanu, Türk Dışişleri Bakanı Türkmen ile görüşmeleri ve diğer hükûmet yetkililerinin konuşmalarını ele alarak ABD yönetiminin kararı tepkiyle karşılamasına rağmen Türkiye'ye bir karşı yaptırımın olmayacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Birand aynı yazısında, Yunanistan'ın AET'yi harekete geçirerek bir yandan Kıbrıs Türk toplumu ile tüm ticaretin dondurulmasını ve ekonomik yardımın kesilmesini öte yandan da Türkiye'ye karşı yaptırım kararı alınması isteğini aktarıyor. Birand'a göre AET dışişleri bakanları Türkiye'ye yaptırıma yanaşmamışlardır. Dışişleri bakanları sadece Kıbrıs Türk tarafıyla ticaretin durdurulması ve proje kredilerinin dondurulması konusunda Avrupa Komisyonu tarafından bir rapor hazırlanmasını istemişlerdir. Birand'ın açıklamasına göre zaten Kıbrıs Türk tarafı AET'nin Kıbrıs'a açtığı proje kredilerinden yararlandırılmıyor. Rumlar tüm kaynakları kendileri kullanıyorlardı. (Birand, Milliyet, 25.11.1983).

Birand, Kıbrıs konusundaki bu gelişmelerde Amerika ve Avrupa'nın tavırları arasında farklılıklar görmektedir. Birand, 29 Kasım 1983 tarihli yazısında Avrupa'nın, bağımsızlık ilanı karşısında olumsuz tavır takınmakla birlikte "anlayışlı" olduğu inancındadır. Birand'a göre Avrupa, Kıbrıs olaylarının tarihsel kökenlerinin farkındadır ve ABD kongresi gibi yabancı

değildir. “Kongre’de ve Amerikan kamuoyunda bırakın Kıbrıs’ı Türkiye’nin nerede olduğunu bilemeyeceklerin sayısı o kadar çoktur ki... Avrupa hükûmetleri olsun, kamuoyu ve parlamentoları olsun Kıbrıs’ta olup bitenleri tek yanlı görülemeyeceğini ve her şeyden sadece Türklerin suçlanamayacağını biliyorlar.” (Birand, Milliyet, 29.11.1983).

Birand bu görüşleriyle Türkiye’yi Avrupa’ya daha yakın görüyor ve karşılaşılan sorunlar karşısında da Avrupa’nın daha “anlayışlı” olabileceğini ileri sürüyor. Aradaki coğrafi yakınlığın “tarihsel kökenlerin farkında” olma ve diğer düşünce temellerinde de yakın olmayı gerektireceğini savunuyor.

15 Aralık 1983’te Tercüman gazetesinde yer alan bir habere göre, KKTC’yi tanımama karan alan Topluluk Dışişleri Bakanları Konseyi’ne “Türklere eşit hak tavsiye eden bir raporun” sunulduğu belirtilerek AET’nin Kıbrıs konusunda açmaza düştüğü bildiriliyor.

Aynı gün Milliyet’teki köşesinde Sami Kohen, Papandreu’nun şansını Atina’da toplanan AET zirvesinde denemek istediğini, ama başaramadığını ortaya koyuyor. Ortak Pazar ortakları bu toplantıda, ilk kez malî konularda anlaşamayınca bir bildiri yayımlamadan dağılıyor. Kohen’e göre Kıbrıs işi de böylece arada kaynıyor. (Kohen, Milliyet, 15.11.1983).

Milliyet’in bir diğer yazarı Birand da AET’nin nabzını tutarak beklentileri şu şekilde dile getiriyor: “... AET Komisyonunun bir yetkilisi Türkiye ile ilişkilerde iki noktanın engel teşkil ettiğine dikkat çekiyor:
1-Kıbrıs: Türkiye ve AET Kıbrıs sorununu ayrı ayrı ele almayı yeğliyorlarsa da, Yunanistan tam üyeliğin verdiği ağırlıkla araya bir bağ koyuyor. Bu bağın da kısa vadede kalkması beklenmiyor.
2- İnsan Hakları: Komisyon, insan hakları uygulamasının nasıl gelişeceğini merak ettiği gibi siyası nitelikli davalar ve bunlara verilen cevapların ne olacağını da büyük duyarlılıkla izliyor.” (Birand, Milliyet, 20.12.1983).

Birand da, Kohen gibi dış politikadaki sorunların ve konuların iç içeliğinin farkındadır.

Bunda da, gazetenin Avrupa toplulukları muhabiri oluşunun katkısı vardır. AET’nin beklentisini aktarırken Türkiye’nin Kıbrıs, Yunanistan’la ilişkiler ve kendi iç sorunu olan insan hakları uygulamalarının dış politikadaki

belirleyiciliğine dikkat çekmektedir.

ANAP iktidarının dış politikasının üzerine görüş belirten yazarlardan biri de Fahir Armaoğlu'dur. Armaoğlu, Tercüman gazetesinde yer alan köşesinde genel olarak dünyadaki dış politik gelişmeleri bir siyasî tarihçi olarak ele almaktadır. Yeri geldiğinde de özellikle Türkiye'nin dış politikasına ve ilişkilerine değinmektedir. Armaoğlu'nun diğer konuların ve sorunların ayrıntılarındaki gizli yanlarını da titizlikle değerlendirmektedir.

Armaoğlu 21 Aralık 1983'teki yazısında da Özal hükûmetinin hükûmet programını dış politika açısından ele almıştır:

Armaoğlu'na göre programda Batı ile münasebetlerimiz için ağırlıklı veya çok özel bir ifadenin yer almadığı görülmektedir. Aksine bu konuya yeni şartlar getirilmiştir. Mesela, Amerika ile münasebetlerimizde "karşılıklı menfaatlerin", Batı ile münasebetlerimizde de "hak eşitliği" prensibinin hâkim olacağı anlaşılmaktadır. Bu iki ibare veya esas bir bakıma Özal hükûmetinin düşüncesinde mevcut olan bir şikâyetin de ifadesi olmakta, bundan sonra Amerika ve Batı Avrupa ile münasebetlerimizde bu iki hususa ağırlık verileceği ihsas edilmektedir.

Özal hükûmeti fevkalade ileri çıkışlı bir hareketle Yunanistan'a dostluk elini uzatmaktadır. Şimdiye kadar hiçbir hükûmet, programında böyle bir dil kullanmamıştır. Bu, Türkiye için yep yeni bir teşebbüstür. Özal hükûmeti yolun yarısına kadar değil yarısından ötesine adım atmaktadır. Bir ikinci husus atılan bu adımın amacının uzlaşma için 'şartları oluşturmak' olmasıdır...

> *Nihayet Kıbrıs meselesinde katı hareket edilmeyip birçok kapı aralanmaktadır. Federal bir çözüm esas alınmakla beraber bu çözüm konusunda bir katılık göstermeyip 'makul bir netice' tabiri çok alternatifli ihtimaller ortaya koymaktadır; Böylece Türk-Yunan münasebetleri ile Kıbrıs meselesi bir paralel çerçeveye sokulmuş olmaktadır.*

Armaoğlu, "çok kısa ve genel ifadelerin" çeşitli yönleriyle ANAP hükûmetinin dış politikasını açıklamadığı görüşünde olan Milliyet yazan Sami Kohen'le uyuşmamaktadır. Kendisi, "karşılıklı menfaatler", "hak eşitliği" gibi kavramları kullanarak ANAP'ın dış politikada yeni prensipler oluştuğunu ortaya

koymuştur. Özal liderliğindeki ANAP'ın aslında uluslararası alanda ülkeyi dünya ekonomisine entegre etmek ve kalkınmayı sağlamak için güttüğü politika, bir önceki Ulusu hükûmeti gibi "pragmatik", bir başka deyişle faydacıdır. Bu temel prensip altında, Amerika ile "karşılıklı menfaatler", Avrupa ile de "hak eşitliği"nin gözetilmesi şaşırtıcı değildir.

Armaoğlu'nun dikkat çektiği, ANAP iktidarının Yunanistan'a dostluk elini uzatması bu noktada anlam kazanır. ANAP bu tavrıyla, AET'de tam üye olan Yunanistan'ın, AET'de ve Batı ülkeleri ve kuruluşlarında Türkiye için problem olmasını devreden çıkarmak istemektedir. Bir başka deyişle Kıbrıs ve diğer dış politik sorunlarda Yunanistan'ın Türkiye önünde açmazlar çıkardığının ANAP farkındadır.

2.3.2. Türk Parlamenterlerin Avrupa Konseyi'nde Yer Alma Tartışmaları

1984 yılının, Türkiye-AET ilişkileri açısından ilk önemli gelişmesi, Türk parlamenterlerinin Avrupa Konseyi toplantılarına özellikle Ocak ayında yapılacak toplantıya katılma tartışmaları olmuştur. Konsey'in görevlendirdiği raportör Steiner Milliyet'te 9 Ocak 1984 tarihinde yer alan demecinde bu gelişmeyi riskli karşıladığını açıklamıştır. Steiner'e göre Türk parlamenterler toplantıya katılmazlarsa hiçbir kayıpları olmayacak: "Geldiklerinde de nasıl bir sonuç alacaklarını kimse kestiremez. Çok riskli bir iş yapıyorlar. Üstelik böyle bir tutuma da gerek yok." (Milliyet.09.01.1984)

1984 başında dış politikadaki gelişme; Avrupa Konseyi'ne Türk parlamenterlerin alınıp alınmayacağı tartışması, genişleyerek devam etmiştir. Bu tartışma Türkiye'de dış politika yazarlarınca "haber verme", "Türkiye'nin bir tercih yapması" gibi yorumlarla farklı yönlerde genişletilmiştir.

Özellikle Fahir Armaoğlu, Avrupa Konseyi'nin azınlıklar gibi bir konuyu gündeme getirmesinden rahatsız olarak Batıcılık ve Batılılaşma anlayışlarını yorumlamaktadır. Türkiye'nin bir azınlık meselesi olmadığını vurgulayan Armaoğlu, Lozan antlaşmasına göre Yunanistan'da varlığı kabul edilen Türk azınlığın her türlü insan hak ve hürriyetlerinden yoksun olarak zulüm altında yaşadığını dile getirmiştir. Armaoğlu, azınlık konusunun

gündeme getirilişinin sonucunda kendilerine kadar uzanabilecek tehlikeli gelişmelere yol açabileceğini öne sürmüş bu konunun bağımsız bir devletin içişlerine yapılan kaba müdahaleden başka bir şey olmadığını savunmuştur: "Atatürk'ün Türk milletine miras bıraktığı Batıcılık ve Batılılaşma anlayışı Türkiye Cumhuriyeti'nin Avrupa'nın veya Batı'nın oyuncağı ve onların pis oyunlarının aleti haline gelmesi demek değildir. Batıcılık Atatürk felsefesinin bütünlüğünü meydana getiren unsurlardan bir tanesidir. Batıcılık kadar ehemmiyetli bir unsur da Türk milliyetçiliğidir. Türk milliyetçiliğinin temel unsuru da her şeyden önce bu topraklar üzerindeki mim Türk varlığının korunmasıdır. Türk dış politikasındaki diğer hedef ve düşünceler bu temel unsurdan daha sonra gelir." (Armaoğlu, Tercüman, 10.1.1984).

Armaoğlu, bir anlamda Türkiye'nin dış politikasındaki yönünü tartışmaktadır. Burada dikkat edileceği gibi, Türkiye'nin Avrupa ile bir entegresyona giderken, her alanda ülkenin karar verme ve uygulama egemenliğinin sınırlandırıldığının Armaoğlu farkında değildir.

Avrupalı ülkeler, aralarında birliğe giderken ekonomik, sosyal ve siyasî alanlarda insiyatiflerini uluslarüstü bir kuruma bırakmanın da örneğini, Avrupa Konseyi ve Avrupa Toplulukları bazında ortaya koymuşlardır. Bu durum söz konusu ülkeler tarafından hiç de iç işlerine karışma ve bağımsızlıklarının engellenmesi olarak algılanmamaktadır. Armaoğlu, Türkiye'nin üniter ve bir ulus devlet olma özelliğini koruma kaygısıyla, Avrupa'nın bu tavrını "Korkunç Bir Zihniyet" başlığını kullanarak nitelemektedir.

Batılılaşma ve dış politikada Türkiye'nin yönünü Avrupa'ya çevirme karşısında, yukarıda Armaoğlu'nun tartıştığı konularda bir "muhafazakârlık" tavrı sergilenmektedir. Bu tavır gerek yazarların görüşleri ve gerekse Türkiye'nin dış politikadaki uygulamaları ile kendini göstermektedir. Türkiye "muhafazakârlığı"nı Armaoğlu'nun söylemiyle "bu topraklar üzerindeki millî Türk varlığının korunması" olarak ortaya koymaktadır.

Armaoğlu bu görüşleri doğrultusunda Avrupa Konseyi'ne pek sıcak bakmadığını ortaya koymaktadır: "Türkiye demokratik gelişmede yeni adımlar attıkça Avrupa Konseyi ile münasebetlerimiz düzeleceği yerde aksine kötüye gitmektedir. Bir halde ki sanki Avrupa konseyi attığımız her adımdan

hoşnutsuzluk duymakta ve adeta münasebetlerimizin düzelmesini engellemek için yeni meseleler icad etmeye çalışmaktadır." (Armaoğlu, Tercüman, 10.1.1984).

Türkiye'deki iktidarın başında bulunan Özal ise Avrupa Konseyi'nin Türkiye hakkında haksız ve ön yargılı tutumu terk edeceği inancındadır. Özal, ilişkilerin düzelmesi için Avrupa Konseyi'nin kendi payına düşeni yapacağına inanmak istediğini belirtir. (Milliyet, 8.1.1984).

Tercüman'ın dış politika yazarlarından Zafer Atay, AET ve Avrupa Konseyi'nde Yunanistan'ın tavrını ve buna karşılık beklentisinde olduğu Avrupa'nın tavrını şu şekilde sergilemektedir: "Papandreu için de durum pek parlak değildir. Bu uyduruk sosyalist AET ve Avrupa Konseyi'nde gürültü çıkarmaya hazırlanırken Denktaş'ın çözüm paketi önüne dikilmiştir. Sanırım burada birileri kalkıp Papandreu'ya 'Türkleri niye dinlemiyorsun?' diye soracaktır.". (Altay, Tercüman, 9.1.1984).

Milliyet gazetesinde 11 Ocak 1984 tarihinde Konsey'in Türkiye Raportörü Steiner'in raporu yayımlanır. Steiner'in raporu, Avrupa Konseyi Siyasî Komisyonu'nda bir de karar tasarısıyla tartışılmaktadır. Milliyet'in haberine göre rapor, Komisyondaki değişikliklerden sonra biraz daha genişletilerek 30 Ocak'taki ve Türk parlamenterlerin de katılacağı genel kurul toplantısında ele alınarak onaylanacaktır. Steiner raporunda ve karar tasarısında kesin kararın ocak ayı yerine mayıs toplantısında alınması ve geçen süre içinde de yeni Türk yönetimiyle geniş bir temas olanağının sağlanması isteniyor. (Milliyet, 11.01.1984).

Aynı tarihte Milliyet'te yayımlanan Steiner raporunda, "Türkiye'de Millî Güvenlik Konseyi'nin seçimler öncesi veto hakkını kullanarak adayların büyük bir kısmını veto ettiği ve 6 Kasım seçimlerinde seçilecek parlamenterlerin Türk halkını demokratik şekilde temsil ediyormuş gibi görülemeyeceğini" kabul eden 1983 Eylül ayındaki Konsey kararı hatırlatılıyor. Bu karara göre, 6 Kasım seçimlerinde seçilen parlamenterlerin Avrupa Konseyi Danışma Meclisi çalışmalarında katılacak bir delegasyonun yasal biçimde oluşturulamayacağı kabul edilmişti.

Steiner raporunda, bu kararın hâlâ geçerli olduğunu ve Danışma

Meclisi'nin bu kanısını teyit etmesi gerektiğini belirtiyor. Steiner, bununla birlikte raporunda seçimlerin dürüst bir şekilde yapıldığını belirterek katılmanın yüksek bir oranda gerçekleştiğini ve ancak % 5 oranında bir oyun iptal edildiğini ifade etmiştir. Steiner raporuna göre, Milli Güvenlik Konseyi seçim öncesi ve sonrası veto yetkisini aşırı derecede kullanmamış ve Türk halkının iradesine saygı gösterilmiştir.

Steiner, üç bilim adamının Türk anayasası ve buna bağlı olarak çıkan kanunlar hakkındaki görüşlerinde "pek kesin" olmadıkları görüşündedir. Steiner raporunda "Türkiye'nin bir gri bölge özelliği" arz ettiğini ancak "artık bir diktatörlük değil, henüz bizim anladığımız gibi de tam bir parlamenter demokrasi" olmadığını da kabul etmektedir.

Steiner, Türkiye hakkındaki kararın, uygulamalar dikkate alınarak verilmesi gerektiğini belirterek "... yeni Türk hükûmeti ve parlamentosu ile hemen diyalog kurulmalı, ilgili komisyonlarımız Türkiye'ye ortak bir heyet göndererek durumu gözden geçirmeli ve karar önümüzdeki toplantıya (Mayıs) bırakılmalı" demektedir.

Steiner, raporuyla komisyona Türkiye'den insan haklarına saygı gösterdiğine dair delil istenmesinin, sıkıyönetimin bir an önce kaldırılmasının ve ideolojik görüşlerinden dolayı hapsedilmiş kişilerin affedilmesinin talep edilmesi yönünde teklif götürmektedir. Steiner, asıl amacın Türkiye'de gerçek bir demokrasinin kurulmasına katkıda bulunmak olduğunun gözden kaçırılmadan "Türkiye'yi askerî yönetim altındayken üç yıl süreyle üyeleri arasında tuttuktan sonra bu gün gerçek bir demokrasiye dönüş ümidinin en çok arttığı bir sırada Avrupa Konseyi üyeliğinden uzaklaştırmayı" düşünmenin çelişkili bir durum yaratacağını raporunda savunmaktadır.

Steiner, raporunda, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komisyonu'nun Türkiye'nin insan haklarını ihlal edip etmediğini araştırmayı kararlaştırdığını ve onların verecekleri kararın da "Türkiye hakkında ileri sürülen iddiaların doğru olup olmadığını ortaya çıkaracağını" eklemiştir. (Milliyet, 11.1.1984).

Milliyet'in dış politika yazarlarından Birand, Avrupa Konseyi Siyasî Komisyonu'nun Kanarya Adaları'ndaki toplantısını değerlendirerek, ortada genelleştirilecek bir eğilim olmadığını, tam bir karışıklıkla Türkiye'yi ocak

toplantısına katılmamaya ikna edebilme çabalarının bulunduğu sonucuna ulaşmıştır.

Birand, komisyon toplantısında Türkiye'nin ocak yerine Mayıs'ta toplantıya katılırsa, Danışma Meclisi'nin ocak toplantısında hiç bir karar alınmayacağını ve Türkiye'nin gündeme getirilmeyeceği eğiliminin olduğunu haber veriyor. Birand'ın aktardığına göre "hemen tüm yetkililerin katıldıkları görüş, Türkiye ocak ayında gelse dahi nihai oylamanın (yani Türk parlamenterlerinin çalışmalara katılmalara izin verip vermeme) yine de mayıs ayına bırakılması yönündeki eğilim güçlenmektedir. Beklenen gerçekleşmez ve tüm komisyonlar olağanın dışında iki günde görüş saptayıp Genel Kurul'da bir haftalık toplantı süresinde bir karar alınmasını sağlarlarsa, sonuç olumsuz çıkabilir.

İşte bizim de alınmasına gerek olmadığını ileri sürdüğümüz 'risk' bu... Yani Türkiye Avrupa ilişkileri adeta komisyonların yavaş çalışmalarına bağlı. Zira mayıs'a kadar kazanılacak süre Türkiye'nin lehine dönen ay sayısını mutlaka artıracaktır." (Birand, Milliyet, 13. 1.1984).

Birand ilişkilerin şu an için aceleye getirilmemesi ve gelişmelerin Avrupa Konseyi'nin insiyatifi ile gerçekleşmesi taraftarıdır. Avrupa Konseyi genel olarak Türkiye'deki gelişmelerden tam emin olmak istemektedir. Zira Steiner'in raporunda da belirtildiği gibi Türkiye'deki yeni meclisin Anayasa dahil yürürlülükteki partiler, sendikalar ve seçim kanunlarında değişiklik yapma şansı vardır. Konsey bu şansı ANAP iktidarına tanımakta, demokratikleşme konusundaki gelişmelerden tam emin olmak istemektedir.

Milliyet gazetesinin diğer köşe yazarı Kohen, Türkiye'nin dünyadaki yerini düzenlenen uluslararası bir konferansı ele alarak değerlendiriyor. Kohen Stockholm' de düzenlenen ve bütün Avrupa ülkeleriyle Amerika ve Kanada'nın da katıldığı Avrupa'nın Güvenliği ve Silahsızlanması konferansına Türkiye'nin katılmasını anlamlı bularak bir NATO üyesi ve Avrupa ülkesi olarak Doğu-Batı ilişkilerinin düzelmesinde ve savaş riskinin giderilmesinde bir rol oynayabileceğini savunuyor.

Kohen, Türkiye'nin uluslararası ilişkilerdeki yeri ve rolü tartışmasın da şu görüşleri ileri sürüyor:

Türkiye'nin yerini Avrupa'da görenler, Avrupa Konseyi gibi kuruluşlarla bağların kopmaması için temkinli bir politika izlenmesi zorunluluğunu vurguluyorlar.. Türkiye'yi her şeyden önce bir Ortadoğu ülkesi görenler Avrupa'ya meydan okumasında sakınca görmüyorlar ve bölge ülkeleri ile Üçüncü Dünya'yı alternatif olarak kabul ediyorlar. Nihayet Batı ve Doğu blokları içinde daha uç seçeneklerden yana olanlar da vardır. Türkiye'nin jeopolitik konumu kadar, güvenlik ve ekonomik çıkarları yerini ve rolünü aslında belirlemiş bulunuyor. Türkiye Avrupadadır, Ortadoğudadır, Batıdadır, Doğudadır, Balkanlardadır, Akdenizdedir. Kısacası çok boyutlu aktif bir politikanın gerekleri ve unsurları ortadadır. Diplomasinin amacı yıkmak değil, onarmak olduğuna göre Türk dış politikasının hedefi de bağları koparmadan yeni ilişkiler kurmak ve hepsini bir arada daha ileriye götürmek olmalıdır. (Kohen, Milliyet, 19.1.1984).

Kohen bu görüşleriyle Türkiye'nin sadece Avrupa, sadece Ortadoğu, sadece Amerika endeksli ve bağlantılı bir politika yürütmesinin doğru olmayacağını savunmuştur. Bir anlamda bunun altında yatan Türkiye'de gerek hükûmet çevrelerinde ve gerekse basında Batılılaşma çerçevesi içinde sadece Avrupa'nın görülmesini kabul etmeme vardır. Kohen, bir başka deyişle Avrupa Konseyi'nin fazla abartılmaması taraftarıdır. Kohen bu yönüyle aynı gazetede yazı yazan Birand'dan ayrılmaktadır.

Birand, aynı konferansa Türkiye adına katılan Dışişleri Bakanı Halefoğlu'nun, Batı ile, 12 Eylül sonrası, ilk teması sağlama amacını taşıdığını ifade etmektedir. Halefoğlu, bu toplantıya katılan meslektaşlarına şu mesajı vermiştir: "Türkiye'de seçimler oldu ve demokratik bir döneme girildi. Bu geçiş döneminde bize yardımcı olmanız gerekir. Bu fırsatı kaçırmayın. Ayak sürümeyin. Olaylar sıcak iken adım atın. Türkiye'ye ikinci sınıf bir Avrupa ülkesi muamelesi yapmayın. Aksi halde Türkiye'yi istenmemesine rağmen kendinizden uzaklaştırırsınız. Bu hükûmet de bunu istiyor." (Birand, Milliyet, 20.1.1984).

Birand, Halefoğlu'nun bu mesajını aktarırken, yukarıda Kohen'in sunduğu dış politik alternatifler olarak sunduğu yönelimlerden birine gitme

tehlikesini de dile getirmektedir. ANAP hükûmeti, bu dış politik avantajları her birini bir alternatif gibi görerek, Avrupa ile ilişkiler iyi gitmezse "istemeden de olsa" başka bir yöne eğilme tehlikesi olduğunu ima etmektedir. Milliyet yazarı Kohen ise bunlar üzerinde aynı anda aktif olarak durulması kanaatini taşımaktadır.

Birand, Halefoğlu'nun bu mesajı aktararak Avrupa'dan "diplomatik trafik ve diyaloğun başlaması; Avrupa Konseyi'nde Türkiye'nin hemen yerini alması; Ortak Pazar ve Avrupa Parlamentosu ile ilişkilerin buzdolabından çıkarılması ve Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komisyonu'ndaki davadan vazgeçilmesi" beklentisinde olduğunu ortaya koymuştur.

Konsey toplantısına bir kaç gün kala 29 Ocak 1984 tarihinde Birand, Milliyet'teki köşesinde, Konsey yetkililerinin tutumlarını birden bire değiştirerek, Türkiye'nin konseyden çıkmasıyla sonuçlanabilecek bir oylamayı durdurma yönünde çalıştıklarını bildirmektedir: "Kimse Türkiye'nin Konsey'den ayrılmasını düşünmek dahi istemiyor. '*Türkiye'yi durduramadık, hiç değilse bir çatışmayı önleyelim'* diyenlerin sayısı giderek artıyor. .. Kuliste yapılan söylentiler arasında Ecevit'in sosyal demokrat ve sosyalist gruba yolladığı *'Türkiye'yi Konsey'in dışına itmeyin'* mesajı var. Aynı şekilde SODEP ve Doğru Yol yetkililerinin de Türkiye'nin Konsey'den çıkmasını istemedikleri söyleniyor." (Birand, Milliyet, 29.01.1984).

Görüldüğü gibi Konsey'deki ve Türkiye'deki siyasî ortamda Türkiye'yi Konsey'den çıkarma yönünde bir eğilim yoktur. Özellikle o dönem içinde siyasî hakları kısıtlanmış bulunan Türk siyasetindeki muhalefet partileri bile Türkiye'nin Konsey dışında tutulmasına karşı çıkmaktadırlar. Bununla birlikte Konsey'de ise bu siyasî, sosyal ve kültürel özgürlüklere getirilen sınırlamaların kaldırılması yönünde Türkiye'ye baskı yapılması için bir eğilim vardır.

Birand'ın aynı tarihte Milliyet gazetesinde yer alan ve Strazbourg'da yaptığı bir ankete göre de Konsey'deki muhafazakâr ve Hıristiyan demokrat milletvekilleri Türkiye'nin Konsey' de tutulmasını ancak katılmaları için yapılacak oylamanın mayıs ayına bırakılması gerektiği inancındadırlar. Liberaller ve Sosyalistler ise Türkiye'nin uzlaşıyı kabul etmediği ve Türkiye'de oynanan komediye yeterince göz yumulduğu inancı vardır. (Milliyet,

29.01.1984).

Birand bir gün sonra, Konsey'de oylamanın olumsuz sonuçlanması ile Türk parlamenterlerin Danışma Meclisi'ni terk etmek zorunda kalacaklarını ve Bakanlar Komitesi'nde de Türk hükûmetinin temsilcisinin çekileceklerini bildiriyor.

Oylamanın Türkiye lehine çıkması için öncelikle bazı Batı Avrupalı ülkelerin dışişleri bakanlıkları parlamenterler üzerindeki baskılarını artırdıkları, buna karşın başta işçi sendikaları ve konfederasyonları olmak üzere pek çok kuruluş da Strazbourg'a heyetler yollayarak parlamenterlerin Türk heyeti aleyhine oy kullanmasına çalıştıkları Birand tarafından bildiriliyor (Birand, Milliyet, 30.1.1984).

Yine Birand bir gün sonraki yazısında, Konsey Danışma Meclisi'nin alacağı kararın Türkiye'nin Avrupa ile ilişkilerinin anahtarı sayılacağını ve diğer Avrupalı tüm kuruluşların tutumlarını buna göre ayarlayacağını ileri sürmektedir. Birand aynı yazısında, Konsey parlamenterlerinin Avrupa'nın hiç bir ülkesinde Türkiye'de olduğu gibi ciddiye alınmadıklarının farkında olduklarını belirtmektedir. Parlamenterlerin oylamanın teknik gerekçelerden çok siyasî nitelikli olduğunu da bildiklerini vurgulayan Birand, aynı parlamenterlerin Türkiye'de gerçekten ne olup bittiği hakkında büyük çoğunluğunun kesin bilgisi bulunmadığını düşünmektedir.

Birand, oylamanın olumsuz sonuçlanmasıyla Türkiye'nin tümüyle Konsey'den ayrılmasına yol açacağını parlamenterlerin bilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Birand büyük bir olasılıkla gelişmelerin olumsuz olacağını vurgulamaktadır: "... Bu gelişmeler ne iyileştirmek istedikleri insan hakları ne duyarlık gösterdikleri siyasî nitelikli davalar ne de gerçek demokrasiye doğru en çok yaklaşılmaya başlandığı dönemde bu güne kadar yapılanlara darbe indirmiş olacaktır. Açacakları yara tahminlerden daha derinlerde hissedilecektir." (Birand, Milliyet, 31.01.1984).

Birand'ın aynı yazısında gelişmelerin ABD'de de yankı uyandıracağı, KKTC ilânıyla Amerikan Kongresi'nde "Türkiye'yi cezalandırma" akımının harekete geçeceğini ve Türkiye'ye verilecek yardımın aksayabileceğini savunuyor. Ancak böyle bir sonuçtan Türkiye kadar Amerika'nın da zararlı

çıkacağını vurgulayan Birand, Kongre'nin eski ambargo kararıyla Türkiye'nin maddî sıkıntılar çektiği ve bununla birlikte "eski uykulardan uyanıp dünyaya, özellikle uğrunda insanları (Kore'de) öldürttüğümüz dostlarımıza bakışımızın daha bir gerçekçileştiği"ni savunmaktadır.

Birand, Avrupa ile ABD'nin tutumlarının belirleneceği 1984 yılında Türkiye'nin kendi üzerine düşeni yapması gerektiğini ileri sürmektedir: "Sadece 'strateji tüccarlığı' veya 'strateji şantajcılığı' yerine içine girmek istediğimiz toplumların değer yargılarını göstermelik değil de içtenlikle benimseme vaktimiz gelmedi mi? Her yardım aldığımız ülkenin küçük şımarıklıklarından çok daha önemli stratejik faturalarını ödemek sorunda kaldığımız gerçeği hâlâ görülemiyor mu?" (Birand, Milliyet, 31.01.1984).

Birand bir anlamda Türkiye'nin Batı'da yer almak için yaptığı fedakârlıkların karşılığının alınmadığı inancındadır. Kore'de verilen şehitlere rağmen günümüzde "*dostlarımıza bakışımızın daha bir gerçekçi*" olması gerektiğini vurgulayan Birand, Türkiye'nin Amerika çizgisinde bir Batı politikası izlemesini pek doğru bulmuyor gibidir. Bununla birlikte Birand, Türkiye'nin yer almak istediği Batı'nın özellikle Avrupa'nın değer yargılarını benimsemesi gerektiğini savunmaktadır.

Bu dönem içinde Avrupa'da Türkiye'nin kendisini çok iyi tanıtamadığını, çok iyi anlatamadığını düşünen yazarlar da vardır. Bu eksiklikle birlikte, Türkiye'nin içinden muhalif seslerin de Avrupa'da Türkiye aleyhine çalışmalar yaptığı savunulmaktadır: "Özellikle konsey toplantıları döneminde Strazbourg'da kanun kaçağı bölücüler büyük çaba harcıyorlar. Behice Boran takımı, DİSK'ciler hepsi koridorlarda turlayıp duruyorlar. Ama bize kalırsa kabahatin büyüğü bizde. Türkiye konusundaki bilgiler zamanında Konsey'e ulaştırılamıyor. Bu işi yapmakla görevli kişilerin hâlâ "*siyasî gelişmeleri diplomatik yollardan duyuruyoruz. Ama ekonomik ve sosyal konuları duyurmamıza mevzuat engel*" gibi gerekçeleri ortaya koymaları üzüntü vericidir. Türkiye'nin Avrupa içindeki kaderi görüşülürken köhne mevzuat engelleri yıkılmalıdır. Şu unutulmamalıdır. Bizi fazlaca içlerine sindiremeyen bu insanlara ne yapıp edip ulaşmak bizim görevimizdir... Kamran İnan'ın dediği gibi kapıları ardına kadar açmak zorundayız." (Atay, Tercüman, 01.02.1984).

Atay, Türkiye'nin tanıtımı ve kapıların açılması konusunda haklıdır. Avrupa ile bütünleşme, her iki tarafın birbirini tanıması ile mümkün olacaktır. Kapıların açılması da Türkiye'deki iktidar ve basın tarafından içişlerine karışma olarak algılanmamalıdır. İktidar ve basındaki köşe yazarlarının bu yöndeki muhafazakârlıklarını esnekleştirdiklerini kısmen de olsa gözlenmektedir. Ancak Avrupa kurumlarındaki temaslarda bulunan siyasî yasaklıların "kanun kaçağı", "bölücü" olarak görülmesi de yazarın bir açmazıdır.

Bu yöndeki eğilimle birlikte burada şu noktaya da dikkat çekmek gerekir. Avrupa, kavram olarak bünyesinde sivil toplum çoğulculuğunu ve örgütlerini barındırır. Avrupa'nın demokratik oluşunu da bu sivil toplum örgütlerinin; sendikaların, meslek gruplarının ve partilerin baskıları, yönlendirmeleri sağlamaktadır. AET ve Avrupa Konseyi bünyesindeki uluslararası ve uluslarüstü karar alma mercilerini söz konusu bu kuruluşlar menfaatleri doğrultusunda yönlendirmekte ve baskı altında tutmaktadırlar. Veysel Bozkurt'un yaptığı *Avrupa Birliği* adlı çalışma da Avrupa'da bu yöndeki gelişmeleri ortaya koymaktadır.

Türk basınında dış politika konularında görüşlerini ortaya koyan yazarlar, bu çoğulculuğun farkında olmak istememektedirler. Avrupa, bünyesi içine girmek için büyük çaba sarf eden Türkiye'den de böylesine bir çoğulculuğu istemekte ve beklemektedir. Türkiye'deki yönetim ve basın ise "ulus-devleti muhafaza etme" kaygısıyla böyle bir çoğulculuğa yakın görünmemektedir.

Milliyet yazarlarından Sami Kohen, Konsey'in içinde olmanın o kadar önemli görülmeyebileceğini belirterek Konsey'den kopan bir Türkiye'nin bazı Avrupa ülkeleri ile ilişkilerinde bir soğukluk olacağını, AET ve OECD gibi kuruluşlardan umduklarını sağlamakta daha da güçlük çekeceğini savunmaktadır. Kohen'e göre Türkiye'nin giderek Avrupa'dan yabancılaşarak uzaklaşabileceği tehlikesinin önlenmesi gerekir. Kohen bir anlamda Avrupa, değerlerinin farkındadır: "Avrupa demokratik hak ve özgürlüklerin, kültürel değerlerin, çağdaş uygarlığın ve günümüzün bölünmüş dünyasında siyasal ve ekonomik güç dengesinin kaynağı olarak Türkiye'nin ***Batılılaşma***'sında ve dış politikasında özel bir yere sahiptir. Bu bakımdan bu gün Avrupa Konseyi'nin içinde "olmak veya olmamak" meselesine yıllardan beri sürdürülen "Avrupalı

olmak" çabasının bir halkası olarak bakmak gerekir." (Kohen, Milliyet, 02.02.1984).

Burada iki farklı eğilimdeki dış politika yazarı arasındaki görüş ayrılıkları daha belirgin olarak ortaya çıkmaktadır. Bu farklılık da siyasî açıdan muhafazakâr ve demokrat bir tavır içinde olmanın, iki farklı tarafta gazete yazarı olmanın sonucudur.

Türk Parlamenterlerin Avrupa Konseyi Danışma Meclisi'nde yer alma tartışmaları, toplantının yapılacağı gün tercümanların greve gitmesi ve toplantının ertelenmesiyle durulmuştur. Türk heyeti, Milliyet gazetesinde 3 Şubat 1984'te yer alan bir habere göre Mayıs oturumunda karar alınıncaya kadar Konsey oturumlarına katılabilecektir.

Birand bu gelişmeyi değerlendirirken "tartışmaların Avrupalı parlamenterlerin bizden pek farkı olmadıklarını, doğru dürüst bir '*Türkiye politikaları'* bile bulunmadığını ve şaşkınlıkla ciddiyetsizlik arasında ne yapacaklarını tam bilemediklerini düşünmektedir. (Birand, Milliyet, 03.02.1984).

Milliyet'in diğer yazarı Kohen'de gelişmeleri sadece şans olarak değerlendirmeyip, Türkiye'nin kendisine yapılan telkinler doğrultusunda Konsey toplantısına gitmemesiyle Avrupalıların "işte bakın Türkler henüz bu sandalyelere oturmaya hak kazanmadıklarını bizzat anladılar ve gelişlerini ilkbahara bıraktılar" savına maruz kalınacağını düşünmektedir. Kohen bu görüşüyle Türk parlamenterlerin Danışma Meclisi toplantısına katılmalarını olumlu karşılamıştır. (Kohen, Milliyet, 05.02.1984).

Gazetenin diğer dış politika yazarı Birand da "Zafer mi Kazandık?" başlığıyla gelişmenin aslında yanıltıcı olduğunu düşünmektedir. Birand, Türkiye'nin elindeki jeopolitik kozları kullanması yerine bu kulübün önem verdiği ilkeleri kabullenmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu durumun Konsey'e katılacak Türk parlamenterlerinin "kerhen kabul edilme" inancıyla sürekli savunma pozisyonunda olacaklarını düşünmektedir. (Birand, Milliyet, 04.02.1984).

Bu tartışmanın sonuçlanmasıyla Türkiye'nin AET ilişkilerinde yeni bir sorun daha belirmiştir. Aslında Konsey'e Türk parlamenterlerin katılma

tartışmaları bir anlamda asıl bu gelişmeyi gölgede bırakmış ve Türkiye bu yeni gelişmeye hazırlıksız yakalanmıştır. Milliyet'te, yer alan bir habere göre Almanya Başbakanı Kohl'ün başkanlığında yapılan bir toplantıda iki yıl sonra yürürlüğe girecek olan "Serbest Dolaşım Hakkının" kaldırılması konusunda Ortak Pazar'a baskı yapılması kararlaştırılmıştır.

Birand, bu gelişmeyi, "Almanya'da Artık Misafirlik Bitti" başlığıyla Almanya'nın bünyesindeki Türk toplumunu geri dönüşe teşvik etmesiyle bağlantılandırıyor: "Türk toplumunun Almanya'da giderek artışının önlenmesi için de bir yandan geri dönüşü cazip duruma sokmak öte yandan da 1986 yılında başlaması gereken '*Serbest Dolaşımı'* tamamen durdurmak... Almanya zorla dönüşü sağlamaya çalışmıyor. Önce işsizlerden başlayarak dışarıdan yenilerin gelmesi dahil, kendi kendine doğum, evlenmeyle genişleyen Türk toplumunu belirli bir oranda tutmaya çalışıyor." (Birand, Milliyet, 07.02.1984).

Türkiye, Ortak Pazar'la yaptığı Ankara Antlaşması ile Katma Protokolle kazandığı "Serbest Dolaşım" hakkından vazgeçirilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca bu gelişmeye hazırlıksız yakalanmıştır. Bu gelişmeyi önleyecek diplomatik girişimleri yapmadığı gibi, savunma durumunda bırakılmıştır.

Zafer Atay Tercüman'daki köşesinde Türkiye'nin alternatifli ve daha aktif bir politika izlemesi gerektiğini ileri sürmüştür: "... İslam dünyası ile yakınlaşma, Balkanlar'da işbirliği, sosyalist (komünist) ülkeler ile sıkı temaslar, Afrika'ya açılış, Uzakdoğu'ya atılan adımlar bu alandaki çarpıcı örneklerdir. Son aylarda aktif dış politika daha büyük bir hıza kavuşmuştur... Aslında Türkiye ilk defa olağanüstü özelliklerini kullanmaya başlamıştır. Avrupalı, laik, demokrat, NATO üyesi bir İslam ülkesi olarak Türkiye'nin açamayacağı kapı yoktur. Mesele bu özellikleri sergilemekte ve bunları millî çıkarlarımıza uygun bir şekilde kullanmaktadır... yakın bir gelecekte Türkiye, AET üyeliği için başvuracaktır. Ne yapılırsa yapılsın bütünleşen Avrupa içinde yerini alacaktır. Avrupa Konseyi'ndeki faaliyetlerini artıracak, Batı savunmasındaki sorumluluklarını aşırıya kaçmadan üzerine düştüğü kadarı ile yerine getirecektir." (Atay, Tercüman, 27.02.1984).

Atay, burada dikkat edileceği gibi Türkiye'nin dış politikasının sadece Avrupa bağımlısı olmasını istememekte, Türkiye'nin kendinden gelen ve bir

avantaj olarak gördüğü özellikleri iyi, kullanmasını istemektedir. "Ne yapılırsa, yapılsın" ibaresini kullanırken sanki Türkiye'nin Avrupa ve Batı ile bütünleşmesinin önündeki engelleri dış kaynaklı olarak görme eğilimi sergilemektedir. Atay, Türkiye'nin kendi içinden gelen temel hak ve özgürlüklere getirilen sınırlamalar, demokratikleşme gibi handikapları görmezden gelmektedir. "Batı savunmasındaki sorumlulukları aşırıya kaçmadan" yerine getirmesi ibaresini kullanırken de NATO içinde fazla bağımlı bir politika güdülmesine karşı çıkar gibidir.

Türk parlamenterlerin Avrupa Konseyi'nde yer almalarının oylanacağı Mayıs ayı toplantısı öncesinde bazı olumlu gelişmeler vardır. Konsey'de Türkiye dosyasının açılmasını Birand, Avrupa Konseyi'nin vereceği karara ve buna bağlı olarak parlamentoyu baskı altında tutan uluslararası sendika konfederasyonlarının tutumlarıyla ilişkili görmektedir. Birand, Avrupa Konseyi'nin Türkiye heyetinin dönüşte yaptığı açıklamalar ve hazırladığı raporun ana hatlarının *ilginç bir yumuşamanın işareti*'ni verdiğini kabul ediyor: "Her şeyin başında bu heyete Diyarbakır ve Mamak hapishanelerinin açılıp istedikleri gibi ziyaret edebilmeleri tahminlerin dışında olumlu bir izlenim yarattı. İçlerinde ön yargılı olanlar dahi etkilenmişler. Son haftalarda bu konuda Avrupa'da öylesine geniş bir kampanya yapılmıştı ki, eğer millî onur sorunu yapıp bu ziyaret gerçekleştirilmeseydi oralarda gerçekten insanların işkenceyle öldürüldüğü izlenimi gerçekleşecekti. Saklandığına göre bir şey var diyenler tüm söylentilere inanacaklardı." (Birand, Milliyet,04.05.1984).

Birand burada, bir Avrupa Konseyi heyetinin Türkiye'de incelemeler yapmasını içişlerine karışma olarak görmüyor. Bu dikkat çekici bir noktadır. Türkiye'nin de içinde yer almak istediği bir birliğin değerlerini kabul etmesi, bu tür hata ve zaaflarını gidermeye çalışması, özellikle ANAP iktidarının ilk yılında olumlu bir gelişmedir. Birand'a göre bu konu "millî bir onur" sorunu yapılmayıp, Avrupa'da yaygınlaşan "Türkiye'de işkence gelenektir. Türkler insan hakları ve insan onuru kavramına bizim verdiğimiz önemi vermiyor" kanısı yıkılmalıdır. Birand, Avrupa Konseyi'nin Türk parlamenterlere yeşil ışık yakmasının şartı olarak insan hakları, siyasî nitelikli davalar, siyasî (kısıtlı dahi olsa) bir af'ın görüldüğünü ekliyor. (Birand, Milliyet, 04.05.1984).

Milliyetin diğer köşe yazarı Sami Kohen de AET içinde Fransa'nın Türkiye'ye karşı tavrını irdeliyor. Fransa'nın Ermeni davasını desteklemesiyle; Kıbrıs'ta, Rum ve Yunanlılarla birlikte bir Türk istilasını kabul etmesiyle; insan haklarını gündeme getirmesiyle; ayrılıkçı Kürt militanlarla ağız birliği yaparak azınlık haklarını ortaya çıkarması ve AET'ye Türkiye'nin ihracatını köstekleyerek ticari çıkarları kullanmasıyla, Türkiye'ye sıcak bakmayan bir tavır ortaya koyduğunu belirtiyor.

Kohen, bölgemizde "Yunanistan, Kıbrıs, Irak, İran, Ürdün ve Mısır'a hatırı sayılır bir yer veren" Fransa'ya karşı tutunulacak tavır konusunda görüşlerini ortaya koyuyor: "Ama Fransızların ağzını sulandıran bir nükleer santralin kurulması, bir metronun yapılması veya Airbus uçaklarının satılması gibi büyük ekonomik projelerde Türkiye'nin Paris'e bir 'non' çekmesi herhalde iş çevreleri kadar hükûmeti de rahatsız edecektir... Diplomatik ilişkileri kesmek belki militan Ermenilerin ekmeğine yağ sürmek olur. Ama pekâlâ fazla beklemeden elçi geri çağrılabilir... Fransa'nın tutumu diğer müttefiklerimize şikâyet edilebilir, onların çeşitli yollardan baskı yapmaları sağlanabilir. Fransızlara vize mecburiyeti konulabilir. Bunun Türkiye'ye yönelik Fransız turizmini etkileyebileceğini sanmıyorum." (Kohen, Milliyet, 03.05.1984).

Kohen bu önerileri getirirken Türkiye'nin dış politikada müttefik olduğu ilkelerle dahi ne denli mücadele etmesi gereğini vurgulamaktadır. Türkiye aslında gelişme, kalkınma yönünde ilerleme sağlamak ve bunun içinde uluslararası alanda bu çabasına destek bulmak zorundadır. Batı dünyası içinde ekonomik olarak yer almak isterken, karşısında hep kendisinden tavizler koparmak isteyen bir anlayışla karşılaşmaktadır. Bu tavırlar, ekonomik gelişmenin bedeli olarak, her zaman ekonomi alanında kalmayıp, siyasî, sosyal tavizler de olmaktadır. Fransa da Türkiye'den Avrupa ile entegrasyon bedeli olarak olabildiğince bir şeyler koparmak isteyen bir ülkedir. Türkiye zaman zaman kendisine yapılan müdahaleleri iç işlerine karışma, üniter, ulus devlet yapısına ve bağımsızlığına saldırı olarak algılanmaktadır.

1984 yılı Mayıs ayında Avrupa Konseyi'nde yapılacak oylama öncesi, 23-28 Nisan tarihleri arasında Konsey'in siyasî ve tüzük komisyonlarının Türkiye ziyareti ve hazırladıkları rapor, yukarıda ortaya koyduğumuz kanıyı

destekleyecek bir içerikten oluşmaktadır.

Steiner Raporu olarak bilinen bu rapora göre, Türkiye'deki durum demokrasinin kurulması' yolunda gözle görülür bir ilerleme olarak kabul edilmektedir. Türkiye'de yapılan yerel seçimler, dürüst bir şekilde bütün partilerin katılımıyla gerçekleşmiştir. Yerel seçimlerin sonuçları da ANAP iktidarına geniş bir desteğin olduğunu ortaya koymuştur.

Steiner Raporu'nda hürriyetlerin siyasî partiler, sendikalar, basın ve eğitimi de kapsaması gerektiği savunularak, bazı illerde uygulanan sıkıyönetimin bu hürriyetleri kısıtladığı vurgulanmaktadır. Sıkıyönetimin, "terorizmi kontrol için oluşturulduğunu, bu hedef gerçekleştiği için kaldırılması gerektiği" raporun Türkiye'den isteklerinden biridir. Buna bağlı olarak Rapor'da Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu'nun 15. maddesinde öngörülen hürriyetlerin askıya alınma işleminin durdurulmasında ısrar edilmektedir.

ANAP iktidarının hapishanelerdeki kötü durumları düzeltmek için çaba gösterdiği Rapor'un kabul ettiği konulardan biridir. Bu konuda TBMM'de bir inceleme heyetinin kurulacağı yolundaki gelişme de desteklenmektedir.

Barış Derneği, DİSK gibi davaların uzaması; savunma haklarına önemli kısıtlamalar getirilmesi; Doğru Yol Partisi'ne 12 Eylül öncesi bir partinin devamı olduğu iddiasıyla soruşturma açılması; üniversitelerdeki YÖK uygulamalarının eğitim özgürlüğüne gölge düşürmesi Rapor'un ele aldığı konulardandır. (Milliyet, 9.5.1984).

Bu raporun Konsey'de görüşülmesi sonrası Türk heyetinin yeniden Konsey'e kabulü "Grup olarak Türkiye'yi şimdilik ve sürekli izlemek koşuluyla" onaylanmıştır. (Milliyet, 9.5.1984).

Milliyet'in dış politika yazarlarından Sami Kohen bu gelişmenin Türkiye'nin Avrupa'ya karşı *yabancılaşması*'nı önlediğini ve arzulanmayan bazı *seçenek arayışları*'na itmeyi önlediğini savunmuştur. Konsey'in demokratikleşme yolunda yeni adımların atılmasına ilişkin arzularının da "içişlerine karışma" olarak algılanmamasını isteyen Kohen bu isteklere kulak tıkanmamasını da belirtmiştir. (Kohen, Milliyet, 10.05.1984).

Birand Milliyet'teki köşesinde Özal'ın Batı'da özellikle Amerika'daki imajını ele almıştır. Amerikan finans çevrelerinin haber ve yorum kaynağı olan

Wall Street Journer da çıkan bir başyazıda Özal'ın Türkiye'yi kurtaracak kişi olarak görüldüğü ve onun engellenmemesi gerektiği Birand tarafından aktarılıyor. Birand, biraz Amerikan tavrına duyduğu şüphe ve tedirginlikle, Özal'ın başarısız olması durumunda "ne IMF ne de başkaları durumu düzeltemez" demektedir. Ayrıca Birand "bu çevrelere fazla güvenmemek gerektiğini" de belirtiyor. (Birand, Milliyet, 25.05.1984).

Birand Türkiye'nin Avrupa ülkeleri ve kurumlarının kendisine karşı takındığı tavır yönünden Amerika'ya yöneleceğinin farkındadır. Türkiye, bu yönelimi girmek istediği AET ülkelerine Amerika'nın baskı yapması için kullanmak istemektedir. Birand ise dünyada zamanın önde gelen süper güçlerinden bir olan Amerika'ya fazla sıcak bakmamakta, güvenmemektedir.

Türkiye'nin Batı'dan uzaklaşması, dış politika yazarlarının farklı alternatifleri tartışma gündemine getirmesine yol açmaktadır. Bu alternatiflerden biri de Doğu'dur. Burada söz konusu ilen sosyalist doğu bloku değil, düşünsel ve coğrafi açıdan bir *Doğu* kavramıdır. Bu kavramın tartışılması din faktörünü de beraberinde taşımaktadır. Tercüman'ın dış politika yazarlarından Fahir Armaoğlu da *Değişen Türkiye* başlıklı yazısıyla bu konu üzerine durmaktadır: "Son yılların dış politika gelişmelerinden olarak; Türkiye'nin devamlı şekilde Batı tarafından itilmesi buna karşılık Türkiye'nin de Doğu ile yani Arap ve Müslüman dünyası ile münasebetlerine artan bir ağırlık vermesidir." (Armaoğlu, Tercüman, 04.09.1984).

Armaoğlu, stratejik görüş ve kavramlar itibariyle Batı ile ayniyet içinde bulunmasına rağmen, Batı'nın yaşama felsefesi ve siyasî kavramlar bakımından Türkiye'yi ittiğini ve kendinden uzak tuttuğunu ileri sürmektedir. Armaoğlu, bu düşüncelerini ortaya koyarken Türkiye'nin tercih olarak Batı'nın yanında yer almak istemesini görmezlikten gelmektedir. Kendi isteğiyle bu yönde bir eğilim ortaya koymak sadece "stratejik çıkar ve görüşlerdeki ayniyet" ile açıklanamaz. Düşünce temelinde de sosyal, kültürel ve ekonomik benzerlikler hiç değilse tercih edilen Batı'nın değer ve kavramlarının da *kabulü'*nü gerektirir.

Armaoğlu, Batı'nın Türkiye'yi kendisinden uzaklaştırması neticesinde bir alternatif olarak Doğu'nun ortaya çıktığını ancak Türkiye'nin de bu alternatifi kullanırken Batı'dan tamamıyla kopmamaya çalıştığını

savunmaktadır. Burada Armaoğlu din faktörünü de bir tehlike olarak algılamaktadır: "Türkiye'nin *Doğu faktörü*'nün en mühim neticesi ise kendisini İslam unsurunun hâkim olduğu Doğu kültürü ile temas ve hatta komünikasyon içine sokmasıdır. Bu kültüre gün geçtikçe İslam radikalizminin hâkim olduğu göz önüne alınırsa Ortadoğu'ya girmenin ve bu kültür alış verişinin, yaşam felsefesine temel yaptığımız bazı kavramlarda değişmeler meydana getirmesi de kaçınılmaz olacaktır." (Armaoğlu, Tercüman, 4.9.1984).

Armaoğlu, Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelme sonucu İslam radikalizmi ile karşılaşacağını ve *yaşam felsefemize temel* bazı kavramlarda da değişiklikler meydana getireceğini savunmaktadır. Armaoğlu'nun kastettiği bazı kavramlardan ilki de *laiklik*'tir. Özal'ın liderliğindeki ANAP iktidarı *muhafazakâr* özelliğini Ortadoğu'ya ve dolayısıyla "İslam"a yönelme ile gösterecek kaygısı Armaoğlu'nda gözlenmektedir. Bir dış politika yazarının bu görüşlerinin temelinde *muhafazakârlık* kavramının, Batı'daki gelişiminden farklı olarak anlamlandırıldığı sonucuna ulaşabilir. Oysa Batı'da *muhafazakârlık*, çalışmanın ilk bölümünde ele aldığımız gibi, ilk başlarda kraliyet ve aristokrasiyi, daha sonraları reformlar sonucu değişime uğrayarak ülke ve devleti dünya üzerindeki çıkarlarıyla birlikte muhafaza etme amacını taşıyordu.

Fransa ve İngiltere gibi 18 ve 19. yüzyılların sömürgeci ülkeleri, muhafazakârlıklarını, özellikle İngiltere örneğinde olduğu gibi *üzerinden güneş batmayan* imparatorluklarını koruma yolunda gösteriyorlardı. Bu durum söz konusu ülkelerin, siyaset biliminin kavramlarına göre, kendilerini *merkez ülke* olarak görmelerinden kaynaklanıyordu. Bu anlayış *çevre ülkeler'*in her bakımdan kendilerine bağımlılık1arını gerektiriyordu. Aynı ülkeler 20. yüzyılın başında *ulus-devlet* olma özelliklerini, günümüzde de bir *birlik* halinde *merkez* olma özelliklerini muhafaza etmek istemektedirler. *Merkez ülkeler* dünyadaki sermaye, hammadde ve işgücü kaynaklarının akışını ve kullanımını kontrol ettikleri gibi günümüzde bilgi, haber akışı ve genel anlamıyla kültürel değişimini de kontrol etmek istemektedirler. İşte burada Armaoğlu'nun kullandığı, Türkiye'nin kendisini insiyatifini kullanarak "... İslam unsurunun hâkim olduğu Doğu kültürü ile *temas ve hatta komünikasyon içine sokması"*

cümlesi böylesine bir bağımlılığın ifadesidir. Armaoğlu'na göre Türkiye ancak ve ancak Batı kanalıyla, Batı kavramları gözönüne alınarak Doğu ülkeleri ve kültürüyle temasa geçebilir, iletişim kurabilir.

Bir başka deyişle ANAP'ın Türkiye'yi Batı Dünyası ve Doğu özellikle Ortadoğu dünyası arasında bir *köprü* olarak görüşünün de bir anlamı yoktur. *Merkez-çevre* kuramı çerçevesinde düşünecek olursak, Batı uluslararası siyasî sisteminin öngörüsü dışında bunun pek gerçekleşme olasılığı da bulunmamaktadır.

Tercüman'ın diğer dış politika yazarı Zafer Atay, ABD Temsilciler Meclisi'ndeki Ermeni tasarılarının Türk kamuoyunun ve hükûmetinin tepkisiyle askıya alındığını 24 Eylül tarihli yazısında bildiriyor. *Demek ki Oluyormuş* başlığını taşıyan yazısıyla Atay, Türkiye aleyhine Batı başkentlerinde tezgâhlanan kampanyalara; Ermeni terörü, Yunanistan'ın Ege'deki oyunları, Kıbrıs konusundaki gelişmeler, ambargo ve Avrupa Konseyi'ndeki kavgaları dikkatler önüne getiriyor. Atay, devamla Avrupa Konseyi'nin bu dönemdeki toplantısında Türkiye'deki Pontus Rumları ile Asurilerin haklarının gündeme getirilmek istendiğini hatırlatıyor. Atay, "Türkiye'de Pontus Rumları kimdir, bilemiyoruz. Konsey'in zehir hafiyeleri eğer keşfederlerse biz de öğrenmiş oluruz. Asuriler ise bizim Süryaniler. Türk toplumuna en çok karışıp katılmış bir tek gün şikayeti olmamış vatandaşlarımız." diyerek konunun aslında Avrupa'da büyütüldüğünü ve tezgâhlandığını ortaya koyuyor. Sonuç olarak da "Türkiye büyük ve önemli bir ülkedir. Her zaman bu çeşit oyunlarla karşı karşıya kalacaktır. Mesele oyunları bozabilecek kadar güçlü olabilmektir." diyerek iktidarın dikkatini bu konu üzerine çekiyor. (Atay, Tercüman, 24.9.1984).

Batı başkentlerinde tezgâhlanan bu oyunlar çevre ülkelerin gelişmelerini yavaşlatmak ve bağımlılıklarının devamını sağlamak amacını taşır. Diğer bir bağımlılık konusu da malî alandadır. Armaoğlu 25.9.1984 tarihli yazısında *IMF ve Borçlar* başlığıyla bu konuyu gündeme getiriyor. Armaoğlu gelişmekte olan ülkelerin ihtiyaçlarını karşılamak ve yatırım yapmak için borçlandıklarını, bunun yöntemlerinden birinin de *sermaye transferi* olduğunu bildiriyor. Armaoğlu bu ülkelerin 1983 yılında 50 milyar dolar transfer yaparken aldıkları borç miktarının da 30 milyar dolar olduğunu aradaki farkın da gelişmiş sanayi

ülkelerinde kaldığını ifade ediyor. Bunun çözümünün yolları olarak faiz hadlerinin indirilmesini ve gelişmekte olan ülkelerin ihracatlarını artırmaları olarak gösteren Armaoğlu, sanayileşmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere yatırım yapma zorunluluğunu vurguluyor.

Armaoğlu, ANAP iktidarı ile dışa açılan Türkiye'deki yabancı sermaye miktarının da 1 milyar dolar olduğunu hatırlatarak "bu işin ne kadar nazlı olduğunu" dile getiriyor. (Armaoğlu, Tercüman, 25.9.1984).

Armaoğlu, 26 Eylül tarihinde ANAP iktidarının ilk yılında Türk-Amerikan münasebetlerini "geçen yıla nispetle çok kötü diye vasıflandırabilir" diye değerlendirmektedir. Armaoğlu bu farklılığa paralel olarak, yukarıda değerlendirilmesini yaptığımız *merkez-çevre* bağımlılığı çerçevesinde, "Türk dış politikasının Arap ve Ortadoğu yönleri bir yıl önce yapılan seçimlerle ortaya çıkan yeni iktidarla birlikte çok daha keskin çizgiler kazandığını" ileri sürmektedir. Armaoğlu'na göre bu gelişmelerin bir diğer özelliği de "Türkiye'nin bu Ortadoğu politikasının Amerika'dan tamamen bağımsız olarak ve Amerika'nın düşüncelerine göre değil, tamamen Türkiye'nin çıkarlarına göre şekillenmesidir. İşte bu çelişkidir ki Amerika'da bazı çevrelerin hoşuna gitmemekte Rum, Yunan ve Ermeni lobileri de hoşnutsuzluğu kendi inançları için istismar etmektedirler." (Armaoğlu, Tercüman, 26.9.1984).

Armaoğlu, Türkiye'nin kendi çıkarları doğrultusunda Ortadoğu'ya -Amerikan'nın hilafına- yönelmesini bir çelişki olarak görmektedir. Bu çelişkinin *merkez ülkeler*'in kendi iç bünyesini oluşturan lobilerin hoşuna gitmeyeceği ortadadır. Türkiye'nin doğrudan Ortadoğu ile ilişkiye girmesi Batı ile Doğu arasında daha önce belirttiğimiz gibi, bir *köprü* olmasını gerektirmez. Çünkü köprünün Batı ayağı bu insiyatifi Türkiye'ye tanımamaktadır.

Türkiye'nin dış politika konusunda yaptığı yanlış değerlendirmeleri bir başka açıdan tartışan yazarlardan biri de Birand'dır. Birand Milliyet'teki köşesinde 2 Ekim tarihinde *Böyle Politika Olmaz* başlığını kullanarak bu tartışmaya katılır. Birand, Özal'ın dış politikada, konulara sade ve soğukkanlı bakış; enformasyon kaynak ve akımını güçlendirme; başta ABD olmak üzere etkin başkentlerde lobi kurulması ve bu sonuçlar alınırken içerde sessiz kalınıp dışarıda büyük çaba harcanması hedeflerini belirlediğini aktarıyor. Özal'ın

hazırladığı "dış politikanın Türkiye ekonomisinin paralelinde barışçı ve etkin yönetilmesi" adlı teoriyi Birand, "gerçekten ciddiye alınıyor ve uygulamaya sokulması düşünülüyorsa vah Türkiye'nin başına gelenlere" şeklinde değerlendiriyor. Söz konusu teoriyi de şu şekilde *Türkçeye tercüme* ediyor:

> *ABD Kongre'si veya bir başka ülkede Ermeniler veya yardımla ilgili gelişmelere biz fazla sesimizi çıkartmayacağız. Soğukkanlı davranacağız ve o ülkede elde ettiğimiz veya edeceğimiz ekonomik çıkarımızı daha ön planda tutacağız. Anladığımız kadarıyla Türkiye ne Ermeni konusuyla ilgilenmeyi ne de ABD askeri kredilerinin koşullara uydurulup oturtulmasını önemsemek, bir sorun durumuna sokmak istiyor. Amerika ile genel ilişkilerin zedelenmemesini ilişkilerin iyi gelişmesinden elde edilecek ekonomik çıkarlara ağırlık verilmesini yeğliyor.* (Birand, Milliyet, 2.10.1984).

Birand, Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelirken ABD'ye rahatsızlık vermemek için problem çıkarmamayı düşündüğünü sanıyor. ANAP iktidarından önceki Bülend Ulusu hükûmetinin de *pragmatist* bir politika güttüğü İlter Türkmen tarafından ifade edilmişti. Birand'a göre bu teori ile "dış politikanın Türk ekonomisinin paralelinde etkin yönetilmesi" gibi *pragmatik* bir amacın hedeflendiği şüphelidir.

Birand, ANAP iktidarının dış politikada hedeflerinin tek yönlü olmadığını farkındadır. Özal'ın AET ile ilişkilerin hareketlendirilmesi için Almanya'ya gezisinden sonra, İrlanda'nın başkentindeki AET Dışişleri Bakanları Siyasî Danışma toplantısına katılışına Birand, 9 Ekim tarihli yazısıyla dikkatleri çekiyor. Özal'ın Alman yetkililerle yaptığı görüşmelerde "serbest dolaşımda bizim göstereceğimiz anlayışa karşılık, Bonn'da da AET'yi hareketlendireceği kanısı ortaya çıkmıştı. Birand buna rağmen Brüksel'de Türkiye ile ilişkilerin can1andırılması için önemli sayılabilecek bir *hareketlenme* veya *kıpırdanma* olmadığını ifade ediyor. Birand, bu yöndeki bir hareketlenmenin önünde Danimarka ve Yunanistan engellerine dikkat çekiyor. Karma Parlamento Heyetini kurmaya yönelik AET Avrupa Parlamentosundaki oylamada ret oyu çıkarsa İngiltere ve Almanya'nın işinin hem zorlaşacağını ileri süren Birand, bundan sonra da her iki başkentin araya girmekten çekineceğini

vurguluyor. Ayrıca gelişmeleri yorumlayarak, "AET ile ilişkilerde gelecek yılın ilk altı ayından önce kıpırdanma beklememek daha gerçekçi" olacağını ifade ediyor. (Birand, Milliyet, 9.10.1984).

Milliyet'in diğer dış politika yazarı Sami Kohen, 11 Ekim tarihinde Türk-Amerikan ilişkilerini değerlendirirken, bu ilişkinin devamının Türk dış politika hedeflerine uygun olduğu inancından hareket etmek gerektiğini vurgulamaktadır. "Türkiye için başka alternatiflerin bulunduğu ve dış politikanın tamamen değiştirilmesi gerektiği düşünülürse iş değişir" görüşünü taşıyan Kohen, bu kez de bu alternatiflerin iyi hesaplanması gerektiğini düşünmektedir. Kohen, bu değerlendirmeyi yaparken, Türkiye'nin ABD yardımlarına bağımlılığı azaltmak gerektiğini ileri sürerek bunun da "Türkiye'nin ekonomik ve siyasal gücünün artmasına ve şimdi izlenen çok yanlı ve dengeli dış politikanın sürdürülmesiyle" gerçekleşeceğini vurgulamaktadır. (Kohen, Milliye,11.10.1984).

Birand, Kohen'in bu değerlendirmesinden bir kaç gün sonra, eylül ayının ikinci yansındaki Avrupa Konseyi ve ekim ayı başındaki AET Avrupa Parlamentosu toplantılarının sonuçlarını Türkiye açısından ele almıştır. Birand, Avrupa başkentlerindeki Türkiye'nin görünümünü üç kategoride ele almaktadır: İlk olarak Özal hükûmetinin iktidara gelişinin bir yıla yaklaşmasına rağmen "yetki sahasının ekonomi ve bazı siyasi alanlarla sınırlı olduğu, sıkıyönetim uygulamaları konusunda söz sahibi olmak istemediği"nin Avrupalı çevrelerde hâkim olduğu vurgulanıyor.

İkinci aşamada Birand, Avrupa'da temaslarda bulunan Türk heyetlerine "idamların yeniden başlaması", "sıkıyönetimin 47 ilde devamı" ve "siyasî fikirlerinden dolayı mahkûm olan kişilere bir affın" gerçekleştirilmesi yolunda şikayet ve isteklerde bulunulduğunu bildiriyor.

Üçüncü olarak da Türk demokrasisinin bir Avrupa demokrasisi olmadığı inancını taşıyan Avrupalı muhafazakârlar ve liberal parlamenterlerin yaklaşımları konusunda farklılıklar sergilediklerini ortaya koyuyor. Muhafazakârlar Türkiye'nin demokratikleşme konusunda engelleme değil desteklenmesini isterken, liberal parlamenterler ise ilişkilerin düzeltilmesi için yukarıda sayılan şikâyetlerin giderilmesini ön koşul olarak ileri sürüyorlar.

(Birand, Milliyet, 16.10.1984).

Birand, Avrupa başkentlerinin bu yönelimini, AET'ye girmek isteyen Türkiye'nin bu isteğinde ciddi ise şikâyetlerin giderilmesini bir uyarı olarak aktarıyor. Birand bu yazısıyla AET'ye yönelimin sadece ekonomik bir anlam taşımayacağını aynı zamanda siyasî, sosyal ve kültürel yönünün de bulunduğunu Türkiye'deki ANAP iktidarına hatırlatmaktadır.

Birand 16 Ekim tarihinde taşıyan yazısında ayrıca "Türkiye'de şehit edilen Türk askerlerine dikkatleri çekerek" sanırım önümüzdeki yıllarda Batılı kuruluşların gündemine Türkiye ile ilgili olarak hangi konunun getirileceğinin hesapları, bu son olayların gerçek yüzünün ortaya çıkmasıyla çok etkilenecek" demektedir. Birand, burada Türkiye'nin güneydoğusunda Batılı başkentler tarafından bir *Kürt sorununun* hazırlandığını Türkiye'deki iktidara ima etmektedir. Türkiye'nin bir zaafı ya da etnik bir özelliği Batı kamuoyu gözünde zamanla onun hatası haline getirilme hesaplarının yapıldığını, ANAP iktidarına duyurmaktadır.

Milliyet'in diğer yazarı Sami Kohen de gelişmelerin farkındadır. Bu olayların sadece bir terör eylemi olarak algılanamayacağını vurgulayan Kohen, etnik ve ideolojik niteliklerin de görmezlikten gelinemeyeceğini belirtmektedir: "Bu nitelikleri nedeni ile sorunun boyutları sınırlarımızı aşıyor. Daha doğrusu girişilen saldırılar sınırlarımızın ötesinde merkezlerden kaynaklanıyor, sürdürülmek istenen kampanya dış mihraklardan yönetiliyor veya teşvik ediliyor." (Kohen, Milliyet, 19.10.1984)

Bu değerlendirmeyi yapan Kohen, Türk dışişlerini uyararak önümüzdeki haftalarda ve aylarda Türkiye'yi meşgul edecek sorunların başında bu gelişmeleri görüyor.

Birand bir gün sonraki yazısında da AET üyeleri daimi delegelerinin 17 Ekim'de yaptıkları toplantıda Türkiye ile ilişkilerin ne şekilde hareketlendirileceği konusunda, Danimarka ve Yunanistan'ın itirazıyla karşılaşıldığını bildiriyor. (Birand, Milliyet, 19.10.1984).

Türk dış politika yazarları Batılı ülke ve kuruluşların Türkiye'nin zaaflarını ve hatalarını kullandıklarının farkında olarak, Türkiye'nin de aynı şekilde kendini ilgilendiren konularda sesini çıkarmasını istemektedirler. Bunun

ilk örneği olarak, Birand'ı, Yunanistan'daki Batı Trakyalı Türklerin haklarını Avrupa Parlamentosu ve Ortak Pazar'ın tüm kuruluşlarında aramaları gerektiğini savunurken görüyoruz. Birand'a göre Batı, *azınlık hakları* konusunda Türkiye'ye karşı gösterdiği duyarlılığı Yunanistan'daki Türk azınlık için de göstermelidir: "Batılı kuruluşlar gerçek demokrat ve insan hakları savunucusu olup olmadıklarını Türk azınlığın haklarına gösterecekleri duyarlılıkla çok açık biçimde ortaya koyacaklar". (Birand, Milliyet, 26.10.1984)

Dış politika yazarlarımız uluslararası alanda zamanla *statuquo*'yu savunur duruma gelmişlerdir. Bunun bir örneğini de Kıbrıs konusunda Armaoğlu sergilemiştir: "Kıbrıs Türk Cumhuriyeti bir yıl boyunca ve şu anda da ağır milletlerarası baskılara maruz kalırken milletlerarası hayatın bir gerçeği olma istikametinde mühim ilerlemeler kaydedilmiştir. Başka bir deyişle Güvenlik Konsey, Avrupa Konseyi ve Amerika tarafından Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin tanınmaması hususunda alınan kararlarda bir değişiklik meydana gelmediği halde Türk devletinin varlığını ortadan kaldırabilecek herhangi bir müessir hareket de ortaya çıkmamıştır." (Armaoğlu, Tercüman, 15.11.1984).

Armaoğlu, Kıbrıs'ta taviz vermeden, durumun değişmeden devamını iki toplum arası görüşmelerle bir sonuca ulaştırılmasını tercih eder gibidir. Türkiye de bu konuda kendisine yapılan baskılara karşı koymakla, taviz vermemiştir.

Armaoğlu, Türkiye'nin dış politikada bazen fevri davrandığını da ortaya koymaktadır. Örneğin Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinde Türkiye'nin başkanlığının nisan ayına ertelenmesiyle Özal'ın tavrını "Avrupa Konseyi ile münasebetlerimizi mümkün olan asgari seviyeye indirilmesi" olarak yorumlamaktadır.

Armaoğlu, Özal'ın bu tavrı sergilemesinin, "dış politikada en ciddi ve mühim meseleleri bile yumuşak ve gayet soğukkanlı karşılamasıyla" birlikte bir çelişki olarak görmektedir.

İkinci çelişki olarak "bağların kopmuş olduğu Avrupa Konseyi Parlamentosuna girmek için biz kendimiz o kadar çaba harcadığımız halde, en kuvvetli bağımızın olduğu Bakanlar Komitesi ile bağların yine kendimizin koparması" olarak görülmektedir.

Armaoğlu, Özal'ın "NATO ve AET kurulduktan sonra Avrupa Konseyi ehemmiyetini kaybettiği" yolundaki yanlış bilgisini de şu şekilde düzeltiyor: " ... Avrupa Konseyi bir Avrupalılık kavramını ortaya çıkardıktan sonra, NATO bu kavramın siyasî ve askerî entegrasyonu teşkil etmiş, AET'de ekonomik entegrasyon yolunda mühim bir adım atmıştır." Armaoğlu, Avrupa Konseyi'nin nüfuz prestijini de buna bağlamaktadır: "Bu sebeple Avrupa Konseyi ile bağları kopmuş bir Türkiye AET'ye nasıl katılacaktır... Papaza kızıp oruç bozacağımıza karşımızda olanları izole etmek için diplomatik çabalarımızı artırmalıyız. Hem unutmamalıyız ki Türkiye Avrupalıdır, Avrupalı kalacaktır. İnançlarımız ve millî menfaatlerimiz bunu gerektiriyor." (Armaoğlu, Tercüman, 25.11.984).

Armaoğlu, Türkiye'ye doğrudan Avrupalı görerek bunu *millî menfaatlere ve inançlara* bağlamaktadır. Menfaatler ve inançlar temel olarak, Avrupa değerlerini alması gerekir. Türkiye'nin de bu değerlere sahip çıkması gerekir.

Tercüman'ın diğer yazarı Atay, Avrupa Konseyi'nde karşılaşılan güçlüklere karşı Türkiye'nin sesini çıkarması taraftarıdır. Bakanlar Komitesi başkanlığına getirilmesi engellenen Dışişleri Bakanımız Halefoğlu "ya başkanlığa getirirsiniz veya ben artık toplantılara katılmıyorum" diyerek tavrını ortaya koyar.

Atay, buna karşılık Konsey'in Türkiye'yi yumuşatmak için tavizler vereceği kanaatini taşır. 3-5 Aralık tarihlerinde Brüksel'de NATO Savunma Bakanları toplantısında Limni adasını Yunanistan'ın silahlandırmak istemesi ve bunu da adayı NATO emrine vererek kılıfına uydurmaya çalışması, Atay'ın dikkat çektiği bir başka konudur. Atay, Batı çevrelerinin bu duruma müdahale etmelerini istemektedir. Atay, bu noktada ayrıca Başbakan Özal ve Dışişleri Bakanı Halefoğlu'nun tavırlarını *en iyi silahımız* olarak görmektedir: "Türkiye'nin millî çıkarları, şerefi söz konusu olduğu zaman 'erkekçe seslere' ihtiyacımız vardır. İşte Başbakan Özal, Dışişleri Bakanı Halefoğlu ve Millî Savunma Bakanı Yavuztürk'ün bizce 'özlediğimiz', Batı'ya da 'anladığı' dilden seslenmişlerdir." (Atay, Tercüman, 26.11.1984).

13-14 Aralık tarihinde yapılan NATO Savunma Bakanları toplantılarında da Türkiye tamamen AET ile münasebetlerini hızlandırmak için

çaba göstermiştir. Toplantıda terör konusu gündeme getirilmiştir.

Armaoğlu bu toplantıyı değerlendiren yazısında, AET ile ilişkilerimizin 4 yıldır dondurulduğunu ve verilmesi gereken kredilerin Türkiye'ye aktarılmadığını dile getiriyor: "AET'nin gösterdiği bu menfi tutum için ileri sürülen ekonomik sebepler çok zayıftır. Esasında gerekçe siyasîdir ve AET demokrasinin Türkiye'de tamamen yerleşmemiş olduğunu iddia ve bu iddiasında da inat etmektedir. Türk dışişleri bakanı Brüksel'de, Türkiye'de demokrasinin bütün müesseseleri ile işlemekte olduğunu anlatmaya çalışmıştır." (Armaoğlu, Tercüman, 16.12.1984).

Bu gelişmeler ışığında Özal hükûmetinin tam üyelik için 1985 Mayıs'ında AET'ye resmen başvurma kararını aldığını belirten Armaoğlu, "AET içinde Almanya, İngiltere ve İtalya gibi Türkiye'ye çok yakın hükûmetler, Türkiye'nin bu kararına karşı çıkıyorlar. Böyle bir şeyin kendilerini zor duruma sokacağını ifade ediyorlar." (Armaoğlu, Tercüman, 16.12.1984).

Armaoğlu, Türk parlamenterlerin Avrupa Konseyi Parlamento Meclisi'ne girmeleri ancak durumlarının kesinlik kazanmaması; Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi başkanlığının askıya alınması ve tam üyelik müracaatımız ile AET'deki hoşnutsuzluk nedeniyle, Batı'da Türkiye'nin işinin zor olduğunu ileri sürüyor.

2.3.3. Dış Politikanın "Ticarileşmesi" ya da Avrupa ile Soğukluk

Milliyet gazetesinin yazarlarından Kohen, Batı'da karşılaşılan sorunların sadece AET ve Avrupa Konseyi ile sınırlandırılamayacağını kabul etmektedir. Kohen, Kıbrıs, Ege gibi sorunların yanı sıra Türk hariciyesinin dünyanın çeşitli ülkelerinde yaygınlaşan Ermeni sorunu ve Bulgaristan'da ortaya çıkan gerginliklerle mücadele etmesi gerektiğini ileri sürmektedir.

Bu mücadeleler karşısında Türk dış politikasının son zamanlarda pek başarılı olamadığı sonucunun çıkarılabileceğini dile getiren Kohen, bununla birlikte Türkiye'nin bulunduğu stratejik bölgedeki hassas dengelere dikkat etmek ve yeni yükümlülükler olmadan çok yönlü ilişkilerini de hesaba katmak zorunda olduğunu savunmaktadır: "yeni dostluklar kurarken yeni işbirliği alanları açarken mevcut ilişkiler bozulmamalıdır. Ulusal çıkarlarına uygun gördüğü ilişkilerin başkalarının ipoteği altına alınmasına izin verilmemelidir."

(Kohen, Milliyet, 2.5.1985).

Kohen, Türkiye'ye bir dış politika yolu çizerken yeni ilişkiler olabileceğini öngörmekte ve fakat bu ilişkilerin *hassas dengelere* zarar vermemesini istemektedir. Sözgelimi Türkiye, Batı ile ilişkileri iyi gitmeyince Ortadoğu'yla ya da Doğu Bloku ülkeleriyle ticarî de olsa bir ilişkiye girerken Batı'dan Amerika veya Avrupa' dan izin almak zorunda kalacaktır. Doğu Bloku ile ilişkileri gerçekleştirirken Sovyetler ile iyi geçinip bunun da Amerika ile ilişkilere zarar vermemesini sağlayacaktır. Kohen'e göre Türkiye, Batı ile Doğu arasında bir köprü olmak isterse sözgelimi bu amaçla Ortadoğu'ya yaklaşsa, ancak bu konuda da "Ortadoğu'da bir Batı jandarması" imajı yaratmamak amacıyla, "yeni yükümlülükler almadan çok yönlü ilişkilerini" gerçekleştirmek zorundadır. Kohen, "bulunduğu stratejik bölge" itibariyle, Türkiye'ye dış politikada pasifize olmuş bir politikayı uygun görmekte; Batı için problem çıkarmayan, bölgede Batı'nın menfaatlerine göz dikmeyen bir Türkiye tasarlamaktadır. Bir başka deyişle Kohen'in dış politikada bir alternatif görüş oluşturmamaktadır.

Kohen aynı yazısında, Türkiye'nin uluslararası ortamda imajının düzelmesi için bütün olanakların kullanılması gerektiğini belirterek "Batı topluluğu ile bütünleşmek bir takım eksiklikleri kabul edip tamamlamakla" gerçekleşebileceğini öngörmektedir. Kohen, bu görüşleriyle Türkiye'nin "bütünleşmeye" yöneldiği Batı ile bazı ortaklıkları yakalaması gerektiğini kabul etmektedir. Bütünleşmenin gerçekleşmesi için yalnız ekonomik alanda değil, sosyal, siyasal ve kültürel alanlarda da benzerlikler, ortaklıklar ve yakınlaşmalar gerekmektedir. Kohen bu yazısıyla kültürel küreselleşmenin oluşturduğu benzerliklere vurgu yapmaktadır.

Türkiye'nin Batı dünyası ile bütünleşmesinin önündeki engeller tabii ki yalnızca kendisinden kaynaklanmıyor. Böylesine bir bütünleşmeye gidilirken dahi ülkelerin birbirlerini rakip olarak gördüklerini öne süren yazarlar da vardır. Milliyet'in diğer köşe yazarı Birand, "Türkiye Kabuğundan Çıktıkça Daha Fazla Eleştiriliyor" başlığıyla bu noktaya dikkat çekiyor. Birand, eleştirilme nedenini de "büyüme ve dışa açılma" ya bağlıyor: "İşte karşılaşılan engellemelerin büyük bölümü Batı'nın bu yeni Türkiye'yi henüz kabul edememesinden kaynaklanıyor.

Eski uysal Türkiye'nin yerine bu günkü Türkiye'yi kabullenebilmiş değil "ya ileride çok güçlenir ve çıkarlarımızı daha fazla zedelerse" demekten de kendilerini alamıyorlar. Türkiye'ye ilişkin eleştiriler ne zaman bitecek biliyor musunuz? Ne zaman ki sağlam bir ekonomik yapıya kavuşacak, ne zaman ki uydurmaca dış yardımlar yerine kendi olanaklarıyla modem ve güçlü bir ordu kurabilecek, ne zaman ki kavgasız işleyen bir parlamenter demokrasiye sahip olacağız o zaman insanların büyük bir bölümü susacak. İşte o zaman eleştirme hakkı bize gelecek." (Birand, Milliyet, 7.5.1985).

Aynı gazetenin diğer dış politika yazarı Kohen, bu tartışmalara ve Türkiye'nin kimliği konusundaki kuşkulara örnek olarak *Times* gazetesindeki bir yazıyı gösteriyor. Yazı "Türkiye'nin kimliği ve dünyadaki yeri üzerindeki kuşkular halledilmemiştir." başlığıyla Batılıların Türkiye'yi kendilerinden saymamalarını ve bunun sonucunda da Türkiye' de bir kimlik bunalımının yaratıldığını ortaya koyuyor. Kohen, bu durumun birçok çevrede yeni seçenek arayışlarına yol açtığını savunarak "Batı'ya sırt çevirip zorlamaktansa Doğu'ya yönelme eğilimini artırdığını, AET'nin kapılarını zorlamaktansa bir "İslam Ortak Pazarı"nın öncülüğünü yapmayı önerenlerin ortaya çıktığını belirtiyor. (Kohen, Milliyet, 9.5.1985).

Kohen bir başka yazısında Türkiye'nin bu alternatif arayışları içine Uzakdoğu'nun da girdiğine dikkat çekiyor. Kohen, Başbakan Özal'ın Uzakdoğu ve Japonya gezisini ele alarak, bu alternatifin "gerek siyaset, gerek ekonomik sınırlarını önceden görmek aşırı hayallere de kapılmamak" gerektiğini savunuyor. Kohen'e göre siyasal alanda Uzakdoğu, Türk dış politikasında ağırlığı olan unsurların ve bu arada Avrupa'nın genelde Batı'nın yerine alamayacağı ve bu nedenle bir *seçenek* olarak değil de *tamamlayıcı* olarak düşünülmelidir. (Kohen, Milliyet, 23.5.1985).

ANAP iktidarı ile Türkiye dış politikasında ekonomik ve ticarî alanda da olsa ortaklıklar arama yolunda girmiştir. Kohen ve diğer dış politika yazarları da dış politikanın "ticari' "ağırlık kazanmasını da yadırgamakta, kabullenmemektedirler. Ticarî amaçlı ilişkiler ile başlayan dış politikada "Uzakdoğu" gibi unsurlar *tamamlayıcı* olarak görülmektedir. Bütün bunlarla birlikte Batı dünyası özellikle Avrupa ile ilişkilerimizin iyi gitmemesinin

sebeplerini bünyemizde arayan yazarlar da vardır. Armaoğlu *Polis Vazife ve Selahiyetleri Kanunu'*nda yapılmak istenen değişikliklerden yola çıkarak bu noktaya dikkatleri çekiyor. Armaoğlu ayrıca, Kohen gibi dış politikamızın *siyasî faktörü*'nün *ticari faktör*'e dönüşmesinden, Amerika ve Japonya gibi *Avrupa dışı* faktörlere bağlanmaktan rahatsızlık duymaktadır.

Polis Vazife ve Selahiyetleri Kanunu'nda idari makamlara ve polise telefonları dinleme ve mektupları açma konusunda verilmek istenen yetkileri, Avrupa Parlamentosu Sosyalist Grup sözcüsü Alman parlamenter Ludwig Fellermaier'in tepkiyle karşıladığını aktaran Armaoğlu, bu durumu Türk dış politikasının içinde bulunduğu çelişkilerden biri olarak görmektedir.

Armaoğlu, Avrupa Konseyi ve AET ile ilişkilerimizin gelişmesini iç politika hayatımızın belirli bir istikamet almasına bağlamaktadır. Bu yöndeki tedbirlerin hükûmet ve parlamento tarafından "tedricen" de olsa alındığını ifade eden Armaoğlu, *Polis Vazife ve Selahiyetleri Kanunu*'nda olduğu gibi gereksiz yanlışlarla büyük riskler alındığı kanaatindedir.

Armaoğlu aynı yazısında dış politikada Avrupa dışı yönelimlerin ve alternatiflerin Türkiye'ye pahalıya mal olacağı düşünmektedir. Özal'ın "oradan oraya" gitmesine atıfta bulunarak dış politikamızda bir sistemsizliğin göze çarptığını ileri sürmektedir:

> *Bu sistemsizliğin dışında belli bir yanlış sistem seçilmiş görülüyor. Bu da dış politikamızın ağırlığının Batı Avrupa dışındaki sahâlâra aktarılmakta olmasıdır. Bu ise dış politikamızın "siyasî" faktörünü "ticarî" faktöre dönüştürmektedir. Burada iki mühim hatanın yapıldığı kanaatindeyiz. Birincisi Türkiye'nin Avrupa'dan kopamayacağı ve Avrupa ile bağları zayıflatmanın Türkiye'ye çok şey kaybettireceğidir. Bu hatayı sonra çok pahalıya ödeyebiliriz.*
>
> *İkinci hata ise Amerika ve Japonya gibi Avrupa dışı faktörlere fazla bağlanmanın Türkiye'nin siyası alternatiflerini zayıflatacağıdır .... Meseleye ticarî ağırlıkla bakmak Türkiye'nin alternatiflerini azaltıp hatta bir yalnızlığa itebileceği gibi, Amerika'nın "serbest ticaret anlaşması"nda gördüğümüz vechile, bir takım büyük ekonomilere entegre etme heveslerini de kamçılar. Bunun sonucunu da kestirmek zor*

olmasa gerekir. (Armaoğlu, Tercüman, 25.5.1985).

Armaoğlu, dış politikada Avrupa dışı alternatiflere yönelmenin verdiği belirsizlikler nedeniyle tedirginliğini ortaya koymaktadır. Üstelik bu yönelme "siyasî" anlamın ötesinde "ticarî" anlam da taşımaktadır. Armaoğlu, Türk ekonomisinin kendi bünyesindeki zayıflıkları ve hataları gidermeden AET'ye girmesiyle bir "pazar" ülke konumuna geleceğimizi görmezlikten gelerek, Amerika ve Japonya ile serbest ticari ilişkilere girmenin "büyük ekonomilere entegre olma" tehlikesini getirdiğini savunmaktadır. Bu entegrasyonun ekonomik olarak Türkiye'yi Amerikan bağımlısı haline getireceğini düşünmektedir.

Milliyet gazetesi verdiği haberlerle, Armaoğlu'nun değerlendirdiği *Polis Vazife ve Selahiyetleri Kanunu*'ndaki değişikliklerin Avrupa'daki tepkilerini aktarmaktadır. AET Komisyonu, Türk hükûmetine bir mesaj göndererek kanun tasarısının kabulüyle ilişkilerin tamamen duracağını bildirmiştir. Komisyon aynı zamanda mesajına Türk hükûmetinden bir cevap beklemektedir. (Milliyet, 8.6.1985).

Milliyet bir kaç gün sonra hükûmetin cevabını Özal'ın ağzından aktarır. "Başbakan Özal: AET terbiyesizlik etti. Kimsenin içişlerimize karışma hakkı yok. Burada yanlış ifade vardır. Aksi halde bu terbiyesizliktir. Ne yapacağımız da belli olur." (Milliyet, 10.6.1985). Aynı habere göre, ANAP hükûmetinin Dışişleri Bakanı Halefoğlu da "AET temsilcisi'nin hareketi hoşgörü ile karşılanamaz." diye tepkisini göstermiştir. İktidar, dış politik bir ilişkide, Avrupa ile bir birlik altına girme yolunda, iç politika uygulamalarının gündeme gelişini iç işlerine müdahale olarak algılamaktadır.

AET'nin Ankara temsilcisinin bir kanun değişikliği hakkında AET'nin tepkisini dile getirmesi ANAP hükûmetince "içişlerine karışmak" olarak algılanmıştır. ANAP, gerek hükûmet lideri ve dışişleri bakanınca ulus-devleti koruma anlayışı ile *muhafazakâr* bir tavır sergilemiştir. ANAP'ın muhafazakârlık anlayışı, sadece kültür ve sosyal alanda kalmayıp siyası alanda da Türk Devleti'nin varlığını koruma kaygısıyla kendini göstermiştir.

Armaoğlu Türk dış politikasının *Amerikanize* oluşundan rahatsızlığını bir kez daha ortaya koymuştur. *Yeni Politikalar* başlığını taşıyan 9.6.1985 tarihli

yazısında, Papandreu'nun Yunanistan'ı ne NATO'dan ne de AET'den çıkaramayacağını ve politikasını Amerika'ya yönlendirmesini ele alan Armaoğlu, Türkiye'nin de dış politikasına yeni bir şekil vermek zorunda olduğunu savunuyor: "Türk dış politikası her geçen gün biraz daha fazla *Amerikanize* oluyor. Dış politikadaki bu tek kutupluluk eğilimi bizim *alternatif çeşitliliğimizi* azaltmaktadır. Türkiye'nin Avrupa'ya açılma ihtiyacı her gün artmaktadır. Avrupa'nın dış politikamıza getireceği alternatifleri ve imkânları Amerika tek başına dengeleyemez. Bu sebeple hep Amerika demekten vazgeçip, Türk hükûmeti çabalarını ve dikkatini Avrupa'ya yöneltmelidir. Bu yönelmenin gerekleri ne ise onu yapmaya çalışmalıyız." (Armaoğlu, Tercüman, 9.6.1985).

ANAP iktidarının ikinci yılından itibaren dış politikada güttüğü *ticari ağırlıklı arayışlar* ve Avrupa'dan uzaklaşması, dünyanın bir süper gücü durumundaki Amerika ile yüz yüze gelmeyi zorunlu kılmıştır. Türkiye'nin dünyada değişik bölgelerde ve özellikle içinde bulunduğu Ortadoğu ve Uzakdoğu'da yeni ticarî ortaklıklar kurmaya çalışmaları Amerika ile karşı karşıya kalmasını getirmiştir. Türkiye'nin alternatif arayışları dünyadaki güçler dengesi yüzünden Amerika ile karşılaşmasına ve bazı dış politika yazarlarınca da *Amerikanize* olmasına yol açmıştır.

Armaoğlu, Türkiye'nin Avrupa'dan uzaklaşmasına yol açan *Polis Vazife ve Selahiyetleri Kanunu*'nu tekrar ele almıştır. Armaoğlu'na göre "tasarının tatbikattan doğan ihtiyaçları karşılamak için hazırlandığı" şüphesizdir. Buna rağmen Armaoğlu, tasarıdaki bir kaç maddenin, polise ölçüsüz takdir hakkı sağlama, hürriyetlerin gelişi güzel ve keyfi bir şekilde sınırlandırılmasına ve hatta ortadan kaldırılmasına yol açacağını savunmaktadır. Hükûmetin muhalefet ile diyaloğa girmeden tasarıyı meclise getirmesini bir hata olarak gören Armaoğlu, içerideki bu tartışmaların "Türkiye'nin Avrupa münasebetlerine yeni bir darbe vurduğu" kanaatindedir. (Armaoğlu, Tercüman, 14.6.1985).

Birand, söz konusu tasarının Avrupa Parlamentosu Siyasî Komisyonu'ndaki yankılarını "eleştirilerin çoğunun sosyal demokrat, komünist ve yeşiller" olduğunu belirterek aktarıyor. Liberal ve Muhafazakârların yasayı savunduklarını aktaran Birand, yasayı eleştirenlerin de bunu bahane ederek ilişkilerin dondurulmasını istediklerini belirtiyor. Ayrıca eleştirilenlerin büyük

bir bölümü de "yasayla polise verilecek yetkilerin Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonuna ve temel insan hakları ilkelerine aykırılığı" üzerinde durmaktadırlar. Birand'a göre "bir diğer bölüm ise Türkiye'de her çevreden kaynaklanan eleştirilerden etkilendiklerini ve bu görüşleri savunduklarını" öne sürmüşlerdir.

Birand'ın bir muhabir tavrıyla aktardığına göre, "Parlamento toplantısında Fellermeier araya girip bir uzlaşı formülüyle işi eylüle erteletmesiydi Türkiye-Avrupa Parlamentosu karma parlamento heyetinin askıda tutulma kararı çıkmıştı... ve sonuç eylüle bırakıldı." (Birand, Milliyet, 25.6.1985).

Armaoğlu Türkiye'nin Avrupa eğilimli ve ağırlıklı bir politika izlemesi gerektiğini yazılarıyla vurgulayan bir yazardır. Belçika Dışişleri Bakanı Tindemans'ın Türkiye ziyaretini de bu açıdan değerlendirmiştir. Armaoğlu, Almanya Başbakanı Kohl ve ardından Tindenmans'ın ziyaretini" münasebetlerdeki donukluk bir sıcaklığa gitme istidadı göstermektedir" şeklinde yorumlamıştır. Armaoğlu daha da ileri giderek, Türkiye'nin Avrupa Konseyi ve AET ile münasebetlerinde yeşil olmasa bile sarı ışık yakmaya çalıştığını ifade etmiştir. İspanya ve Portekiz'in üyeliğinden sonra AET'nin şimdi daha rahat bir durumda olduğunu savunan Armaoğlu, "AET'nin Türkiye'ye daha fazla zaman ayırabileceğinin söylenmesini hayırlı bir işaret olarak kabul edilebileceğini ileri sürmüştür.

Armaoğlu'nun aktardığına göre Tindenmans, "Türkiye'deki demokratik gelişmeleri takdirle izlediğini ve bu gelişmede de devamın gerekliliğini" vurgulamıştır. Armaoğlu, son zamanlarda Batı Avrupa'dan Türkiye'ye doğru bir alâka ve akışın ortaya çıktığını dile getirerek, Türk hükûmetinin de Batı Avrupa'ya doğru daha yoğun bir yönelime girmesi gerektiğini savunmuştur. (Armaoğlu, Tercüman, 14.7.1985).

Armaoğlu bu görüşleriyle ANAP yönetimindeki Türkiye'nin Avrupa ile ilişkileri pekiştirmesi gerektiği inancını bir kez daha yinelemiştir. ANAP'ın özellikle Özal'ın Türkiye'nin dış politikadaki gündemine başka alternatifleri alma taraftan olmayan Armaoğlu, "Avrupa'ya daha fazla bağlanılmalıdır" görüşündedir.

Aynı gazetenin diğer yazan Zafer Atay ise Avrupa ülkelerinin Türkiye'ye karşı takındığı tavırdan rahatsızdır. Özellikle Almanya lideri Kohl'ün, Türkiye'nin AET üyeliği için pek yardımcı olmayacağının anlaşıldığını savunarak, bu durumu vurgulamıştır: "Ankara AET'ye girerse milyonlarca işsiz Türk Avrupa ülkelerini doldurur gibi gerçek dışı bahanelerin zamanı geçmiştir. Eğer böyle bir tehlike varsa alınacak bazı tedbirlerle bunun önlenmesi çok kolaydır. "İrlanda, İtalya ve Yunanistan'dan hiç kimse Almanya'nın kapısını çalmıyor. Hayali Türk tehlikesinden söz ederek Ankara'nın Avrupa ile bütünleşmesini önlemek haksızlıktır. Yok eğer Türkiye'nin Avrupalı olmadığı yolunda kesin görüşler varsa ve Kohl AET'nin diğer ortakları adına bunu söyleyecekse o vakit bazı şeylerin kökten değişeceği kendisine hatırlatılmalıdır. NATO'da Avrupalı, Konseyde Avrupalı, BM'de Avrupalı ama AET'de Avrupalı değil. Eğer Batı bu çifte ölçüleri kullanmak niyetindeyse bunun sonuçlarına katlanacaktır." (Atay, Tercüman, 1.7.1985).

Atay, AET'de Almanya lider Kohl'ün açıklamalarıyla ortaya çıkan bu tavrın Türkiye'nin yeni alternatifler, yeni dostluklar ve yeni ortaklıklar arayışını meşrulaştırdığını savunmaktadır. Atay'a göre Türkiye, ekonomik ve sosyal kalkınmasını Batı'ya bağlamak zorunda değildir. Antlaşmalarda bazı ortaklıklara girişilmiştir, ancak her iki taraf da üzerine düşen yükümlülükleri tam anlamıyla yerine getirmelidir. Serbest dolaşımın engellenmesiyle Türkiye'nin bir hakkı elinden alınmakta bu konuda taviz vermesi, geri adım atması istenmektedir.

Türkiye'nin bulunduğu coğrafik konum nedeniyle Batı ile Doğu arasında bir köprü olduğu vurgulana gelmiştir. Bu söylem tarzı stratejik bir özellik olarak iktidarlarca savunulduğu gibi, dış politika yazarlarınca da, iki yönlü bir ilişkiyi gerektiği için göz ardı edilmemiştir. Birand bu konuyu, biraz da küçümsemeyle Özal'ın bir demeci yüzünden tekrar gündeme getirmiştir: "Özal: 'ABD Başkanı Reagan bir konuşmasında Türkiye'nin Doğu-Batı arasında bir köprü olduğunu söylemiştir. Başbakan Kohl'de aynı görüşü dile getirdi.' Demek ki Türkiye'nin Doğu ile Batı arasında bir köprü olabilmesi için Reagan ile Kohl'un şahit göstermeleri gerekiyormuş... Üstelik bu 'Doğu ile Batı arasında' Türkiye'nin nasıl bir köprü olduğu da anlaşılır gibi değil" (Birand, Milliyet,16.7.1985)

Batı dünyasının her iki yakasının, Amerika ve Avrupa'nın -Alman lideri Kohl'ün açıklamasıyla da olsa- Türkiye'ye "köprü" görevini biçmesi ilginçtir. Çünkü Avrupa'dan uzaklaşılan bir dönem ve Almanya'nın da bu uzaklaşmada etkin olduğu bir dönem... Aynı uzaklaşma ile bazı yazarlarca *Amerikanize* olma... Doğu-Batı arasında köprü olmayı, Batı yakası Türkiye'ye atfetmiştir. Ancak, 'Doğu' tarafından kastedilen ve ağırlıklı olarak İslam ülkelerinin bulunduğu Ortadoğu bölgesi ise Batı ile ilişkilerini doğrudan yürütmektedir. Mısır, Suudi Arabistan, Irak, Suriye, İsrail, Cezayir gibi ülkeler, Türkiye gibi bir aracıya gerek görmeksizin hem de Türkiye'den daha fazla çıkar sağlayarak, Batı ile ilişkilerini yürütmektedirler.

Birand, Türkiye'nin ANAP yönetimindeki dış politikasını pek inandırıcı bulmamaktadır.

Özellikle Özal'ın AET'ye yaklaşımını inandırıcı görmediğini belirterek bunu sergilemiştir: "... Özal hükûmetinin Batı Avrupa ile ilişkilere öncelik vermediğini, Türkiye'nin Batı ile genel ilişkilerini Amerika ve Japonya'ya ağırlık vererek sürdürmek istediğini... belirtmiştik. Hükûmetin birçok bakanından tepki aldık. Batı Avrupa'ya çok önem verildiğini ve Özal'ın şahsen bu konuya eğildiğini söylediler" (Birand, Milliyet, 30.7.1985).

Birand, hükûmet üyelerinin bu açıklamalarına rağmen, Özal'ın AET konusundaki geçmişteki tavrı nedeniyle kendisini inandırıcı görmediğini belirtmiştir.

Birand, Kohl'ün ziyareti öncesi, Özal'ın "Türkiye'nin AET'ye tam üyeliğini nasıl gördüğünü şu şekilde ortaya koyuyor: "Özal, Türk vatandaşlarının AET içindeki serbest dolaşım haklarının iptal edilmesini isteyen Almanya'ya ne yanıt vereceğini şöyle anlatıyordu: 'Bu konuda fazla ısrar ederlerse biz de AET'ye başvuruda bulunuruz, o zaman görürler."

Birand, Özal'ın bu sözlerini yorumlayarak Türkiye'nin tam üyeliğinin AET'nin cezalandırılması şeklinde görüldüğünü dile getiriyor. Birand'a göre Özal bir bakıma' Aman başvuru yapmayın' diyenlere hak veriyor. İşte bu nedenledir ki Birand, bu hükûmetin öncelikleri arasında Avrupa ile ilişkilerin bulunduğuna inanmak istemiyor.

Burada dikkat edilmesi gereken asıl nokta ise ANAP iktidarının, ülkenin

ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel özelliklerinin Avrupa standartlarında olmadığını ve bu durumun AET'ye tam üyelik başladığında Avrupa'ya bir yük olacağını fark etmiş olmasıdır. En azından Türkiye'nin ekonomik durumu iyi değildir. 1980'lerin ikinci yarısına doğru kronikleşmeye başlamış bir enflasyon, yüksek işsizlik, düşük ihracat ve ülkedeki üretimindeki düşüklük ve verimsizlik AET'den Türkiye'nin gözden uzak tutamadığı unsurlardır. Özal'ın sözleri bu durum ışığında daha iyi değerlendirilebilir. Özal liderliğindeki ANAP, Türkiye'yi AET'ye sokmakla, Topluluk yardımlarından yararlanarak ülke ekonomisini düzeltme amacındadır. ANAP'ın Türkiye'nin kendi istenciyle ekonomik durumu, düzeltme sosyal ve siyasal zaaflarını ve hatalarını giderme gibi bir kaygısının olmadığı ortadadır.

Birand bir kaç gün sonraki yazısında Özal liderliğindeki ANAP'ın Türk dış politikasını yönlendirişindeki çarpıklıkları, dengesizlikleri şu şekilde ortaya koymuştur: "Türkiye Batı dünyası ile daima geleneksel bir denge içinde yürütülmüştür. Bu denge Amerika ile Batı Avrupa arasına oturtulmuştur. Ve daima birinin diğerinden çok daha geniş bir yer almamasına, hiç değilse örneğin ABD'nin tek başına "Türkiye, Batı ilişkilerinin temsilcisi durumuna girmemesine" özel önem gösterilmiştir. Geleneksel Türk dış politikasının temel çizgilerinden birini bu oluşturur" (Birand, Milliyet, 2. 8. 1985).

Birand, AET, Avrupa Parlamentosunu, Avrupa Konseyi ve diğer Avrupa örgütleriyle ilişkilerimizi örnek göstererek son zamanlarda bu dengenin bozulduğunu da iddia etmektedir. Bu durumu değiştirmek ya da değiştirme için harekete geçilmezse Birand son derece ağır sonuçlarla karşı karşıya kalınabileceğini ileri sürmektedir.

Aynı tarihte Milliyet gazetesinde yer alan bir habere göre de Özal hükûmeti hazırlıklarını tamamlayarak AET'ye tam üyelik atağına geçmiştir. Habere göre, sonbaharda dışişleri bakanları düzeyinde birbirinin ardından toplanacak olan iki Ortaklık Konseyi'nin arasında resmi başvuruyu yapma eğilimi, hükûmette ağırlık kazandı: "16 Eylül' de Brüksel'de yapılacak ilk toplantıda, ANAP hükûmeti 2,5 yıldır tam üyelik doğrultusunda siyasî ve ekonomik alanda atılan adımlar ayrıntılı bir şekilde anlatılacak. Bu şekilde Türkiye topluluğa tam üyelik başvurusunu yapmaya hazır olduğu mesajı

verilecek. Türk hükûmeti Kasım ayında yapılacak olan ikinci konsey toplantısı öncesinde resmî başvuru topluluk sekreteryasına verilerek ikinci toplantıya gidilecek". (Milliyet, 02.08.1985).

Birand, Özal hükûmetinin AET ile ilişkilerinde samimi olmadığını düşünürken, kendi gazetesinde yer alan haber, hükûmetin tam üyelik konusunda çalışmalar yapıldığını ve başvuru yapılacağını bildirmektedir. Olayın Türkiye yönü bu şekilde gelişirken, Avrupa Parlamentosu ile sürekli olarak Türkiye'nin başını ağrıtacak çabalar sarf etmektedir. Tercüman gazetesinde yer alan bir habere göre de Avrupa Parlamentosu siyasî komisyonunda, Türkiye'de insan haklarının ihlal edildiğini öne süren *Balfe Raporu* ile Ermeni iddialarının geniş biçimde yansıtıldığı *Vandemeulbrucke Raporu* Eylül ayı toplantısında ele alınacaktır. (Tercüman, 15.8.1985).

Diğer yandan Almanya Dışişleri Bakanı Genscher'de AET ile Türkiye arasındaki ortaklık Antlaşmasının yeniden işlerliğe kavuşturulmasını öne sürerek "Kıbrıs'ta ve Yunanistan ile ilişkilerinde iyi niyetini göstermelidir" şeklinde demeç vermiştir. (Tercüman, 22.8.1985).

Avrupa Türkiye'nin karşısına sürekli sorunları getirerek çıkıyor. Birand, *Türkiye'nin Dış Görüntüsü* adlı yazısında ön plana çıkan veya çıkarılan konu olarak *Kürt Sorunu*'nu ele alıyor. Türkiye'nin terörü kaynağında önleme kaygısıyla Kuzey Irak'ta giriştiği saldırıların Batı basınında beklenen ilgiyi çekmediğini dile getiren Birand, Avrupa'daki Kürt grupların Batı başkentlerinde harekete geçtiklerini ifade ediyor: "Konu birden bire yaygınlaşmış. Üzerinde durulan daha doğrusu ağırlık verilen mesaj da Türkiye'nin bütün Kürt halkına karşı katliam, soykırım hareketine giriştiği şeklinde. Yani Ankara'nın bu hareketi terör gruplarıyla sınırlı tutuldu mesajı gerekli yerlere ulaşmamış durumda. Böyle olunca da Avrupa Parlamentosu, Avrupa Konseyi ve basının önemli bir bölümü olaya ters bakmaya başlıyorlar. Bu konuda gerçekler ne kadar çabuk ve etkili biçimde anlatılırsa o oranda yanlış anlamalardan kurtulunabilecek" (Birand, Milliyet, 09.09.1985).

Türkiye kendi iç bünyesinde mevcut olan özellikleri tam olarak tanıyamadığı gibi neyin kendi aleyhine kullanılacağını da bilmemektedir. Ülkenin etnik özellikleri, kimlikleri ve kültürleri kendi iç dinamikleriyle, örgüt

ve kurumlarıyla tanınmadığı ve araştırılmadığı için bu yöndeki gelişmelerde de inisiyatif kendinde değildir. Ülkenin etnik özellikleri Batılı ülkeler tarafından Oryantalizm adına araştırılmakta elde edilen veriler de yine aynı ülkelerin hükûmetlerince kullanılmaktadır. Bu konudaki araştırmaların tarihçesi ve gelişimi Edward Said *Oryantalizm* adlı kitabında ele alınmaktadır.

Çalışmamızda yazılarına başvurduğumuz Fahir Armaoğlu, 12 Eylül'ün yıldönümü nedeniyle kaleme aldığı" 12 Eylül ve Dış Politika" başlıklı yazısında 1983 seçimleri sonrası Avrupa ile ilişkilerin bozulduğunu vurgulamaktadır. Armaoğlu bunun ilk sebebi olarak da Batı Avrupa'nın kendi demokrasi anlayışını Türkiye'nin gerçek ihtiyacı olarak görmek istemesi ve ANAP iktidarıyla 12 Eylül öncesi kötülüklerin yok olduğu inanışına kapılmasını göstermektedir. Armaoğlu daha önemli bir sebep olarak da "yurt dışındaki Türk düşmanlarının, bölücü ve yıkıcıların geniş propaganda faaliyetleri ve bu faaliyetlerin Türkiye içinde de desteklenmesini" göstermektedir. Armaoğlu, Tercüman, 12.09.1985).

Bütün bu olumsuz gelişmelere ek olarak aynı yazısında Armaoğlu, Türk dış politikasının ihracat ve ithâlât gibi dış ticaret faktörlerine bağlanarak uzanışından da bir sonuç alınamadığını vurgulamaktadır. Armaoğlu'na göre 12 Eylül sonrası ilk üç yıllık dönemde hareketlenen Ortadoğu ile ilişkilerimiz de bir durgunluk içine girmiştir. Armaoğlu'nun bunlarla birlikte dikkat çektiği bir nokta daha vardır: "garip bir tecellidir. Son beş yılın en müstekar münasebetleri Türk-Sovyet münasebetleri" olmuştur.

Armaoğlu diğer köşe yazarları gibi Türk dış politikasının ANAP ile başlayan gelişim çizgisini beğenmemektedir. Dış politikanın ekonomik ağırlığa çekilmesi, Ortadoğu ve Uzakdoğu'dan bu yönde de olsa olumlu sonuçlar alınmaması Armaoğlu'nun üzerinde durduğu noktalardır. Buradan şu sonucu çıkarabiliriz: Özal yönetimindeki ANAP iktidarı, Avrupa ve özellikle AET ile ilişkileri düzeltemeyip, ülkenin ekonomisini düze çıkaramayınca dünyanın ekonomik kaynak ve gelişmişlik seviyesi olarak önde gelen bölgelerine yönelmiştir. Bu bölgelerde de dünya güç dengeleri söz konusudur. Özellikle Amerika'nın petrol bölgesi olan Ortadoğu'yu kontrol çabalarıyla, Uzakdoğu ticaretindeki etkin rolü unutulmamalıdır. Özal hükûmeti, bu bölgelerde kurmaya

çalıştığı ilişkilerin Amerikan kontrolünde olması gerektiğini fark etmeye başlamıştır. İşte bu nedenledir ki Ortadoğu ve Uzakdoğu ile ilişkilerimiz istenen verimlilik düzeyine ulaşamamıştır.

Bu dönemde ekonomik sıkıntıları nedeniyle Avrupa ve dünyanın değişik bölgelerinde etkinliğini yitiren Sovyetler Birliği ile ilişkilerimizin istikrarlı gitmesine de Armaoğlu özellikle dikkatleri çekmektedir.

Ağustos ayı içinde Tercüman'ı kaynak göstererek aktardığımız iki karar tasarısı aleyhimize olacak şekilde Avrupa Konseyi'nden geçiyor. Ermeni soykırım iddialarını ele alan *Balfe Raporu* ve karar tasarısı Konsey'de kabul edilmiştir. Son tasarı ekim ayı Parlamento gündemine de alınmıştır.

Aynı haberde belirtildiğine göre Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisinde Türk vatandaşlarına bazı üyelerin uyguladıkları vize konusunu da inceleyen rapor görüşülerek kabul edilmiştir. Parlamentodaki tartışmalarda vizenin geçici bir süre için olacağı yerde" devamlı ve sert" olması eleştirilmiştir. Bu konuda kabul edilen karar tasarısında üye ülkelerde çalışan Türk işçileri için vize uygulamasının kaldırılması diğer Türk vatandaşlarına vize verilmesinin kolaylaştırılması, vizelerin en az bir yıl ve birçok giriş çıkış için geçerli olması, iş adamlarına, kültür ve bilim temsilcilerine üçer yıllık vize verilmesi onaylanmıştır.

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi, Türkiye'nin Avrupa'nın bir parçası olduğu ve kapıların açılması gerektiğini kabul etmiştir. Söz konusu karar Bakanlar Komitesi kararıyla bütün üye ülkelerin hükûmetlerine iletilecektir. (Tercüman, 26.9.1985).

Ermeni meselesindeki rahatsızlığını Avrupa'ya duyurmak isteyen Türkiye bir mektup yazarak, Avrupa Parlamentosu temel prensiplerinden vazgeçilmemesini istedi. Mektupta *Vendemevlebrucke Raporu* tartışılacak olan siyasî komisyon başkanından "meseleyle ilgili Türk uzmanların da dinlenmesi" istendi. (Tercüman, 7.10.1985).

Tercüman gazetesinin dış politika yazarlarından Armaoğlu, sürekli olarak ANAP hükûmetinin dış politikadaki hatalarını vurgulamaktadır. Armaoğlu, AET Parlamentosunda Türkiye-AET Ortak Pazar Grubu kurulmasının reddinin ANAP hükûmetini uykusundan uyandırması gerektiğini

söylemektedir:

> *Üzülerek söylemeliyiz ki Türk dış politikası bu gün bir şaşkınlık içindedir. Çelişkiler içindedir. Görünen odur ki hükûmetin başkanı ile Dışişleri Bakanı arasında mütecanis bir görüş birliği yoktur. Sayın Başbakan bir Amerika'dır, bir dışarıya açılmadır tutturmuş gidiyor. Halbuki Sayın Dışişleri Bakanının Avrupa ağırlıklı bir dış politikaya taraflar olduğunu sanıyoruz. Dolayısıyla dış politikada bir tutarsızlık ve bir sistemsizlik ortaya çıkıyor. Türk dış politikası gündelik hadiselerin peşinden giden bir hareketsizlik içinde görünmektedir. Bunun neticesi olarak da yukarıda belirttiğimiz acıklı durumlarla karşı karşıya kalıyoruz.*
>
> *Hükûmet dış politikaya bir çeki düzen vermek zorundadır. Dış politikamız sistemli bir hale getirilmeli ve bilhassa birçok yerde sahip bulunduğumuz kafa tutabilme imkânlarını çekinmeden kullanılmalıdır. Batı'nın pek çok noktada bize muhtaç olduğunu unutmamalıyız.* (Armaoğlu, Tercüman, 26.10.1985).

Armaoğlu dış politikamızın "Amerikanize" olmasından rahatsızlığını defalarca ortaya koymuştur. "Dış politikaya bir düzen verilmesini" istemesinden kastı da dış politikada Avrupa ağırlıklı bir çizginin takip edilmesidir. "Dış politikanın sistemli hale" getirilmesi ile Türkiye Avrupa'ya "kafa tutabilecek"tir. Armaoğlu, Tercümanın diğer köşe yazarı Atay gibi bu konuda birleşmektedirler. Atay da hatırlanacağı gibi dış politikada Türkiye'nin daha "erkekçe" sesler çıkarması taraftandır. Armaoğlu'nun burada dayandığı nokta ise "Batının bize birçok noktada muhtaç olduğu"dur. Batının özellikle Avrupa'nın Türkiye'ye muhtaç olduğu noktalar ise Armaoğlu tarafından açıklanmamıştır.

Aynı gün Tercüman'da yer alan bir habere göre insan haklarını ele alan *Balfe Raporu* kabul edilmiştir. Raporun kabulü, doğal olarak Türkiye-AET ilişkilerinin de normale dönüşünü engellemektedir. (Tercüman, 26.10.1985).

Türkiye-Batı ilişkilerini genel olarak değerlendiren Armaoğlu, bu gelişmeyi "Yeni Bir Dış Politika" başlıklı yazısında ele almıştır. *Balfe Raporu*'nun kabulüyle, Avrupa ilişkilerimize bir darbe indirildiğini kabul eden Armaoğlu, Amerika ile "Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması"nın

müzakereleri öncesinde de "CIA ve onunla bağlantılı bir takım kuruluşların Türkiye'ye karşı bir korkutma kampanyası içine" girdiklerini iddia etmiştir. Armaoğlu'na göre Türkiye'ye çevrik planlar piyasaya sürülmektedir:

> *Avrupa Konseyi ile Avrupa Parlamentosunda karşılaştığımız durum ise devamlı olarak Türkiye'yi dışlama çabalarından başka bir şey değildir. Öyle ki bilhassa Avrupa Konseyi bir nasır haline gelmiştir. Avrupa Konseyi ile irtibatlarımız konusunda ciddî bir karar olma zamanı gelmiştir.*
>
> *Görülüyor ki Türk dış politikasının iki temel unsurunda yani Amerika ile ittifakımız ve Batı Avrupa ile bütünleşmemizde ciddi zayıflama ve gerileme vardır. Bu ise güvenlik faktörü daha da zayıflamaktadır. Bu gelişme, karşısındakilere bile bile takip ettikleri yalın neticesi olduğuna göre bizim yapabileceğimiz bir şey yoktur. Bizim yapabileceğimiz riskleri azaltıcı politikamıza daha yoğunluk vermektir. Bunun ilk şartı da Batıya karşı bir mesafe koymaktır.* (Armaoğlu, Tercüman, 27.10.1985).

Batının ve özellikle Batının Türkiye ile ilişkilerde inisiyatifi elinde tutması karşısında, Armaoğlu'nun önerisi ise "bizim yapabileceğimiz bir şey yoktur" cümlesinin ifade ettiği gibi bir hiçtir. Armaoğlu'nun önerisine göre riskleri azaltıcı bir politikayla Batı ile ilişkilerimize bir mesafe koymaktır. Armaoğlu bir anlamda Batının özellikle Avrupa'nın uluslararası alandaki saldırıları karşısında, Batıdan uzaklaşmayı önermektedir.

2.3.4. Serbest Dolaşım ve Tam Üyelik Tartışmaları

Birand *Türkiye 'nin Ortak Pazar Macerası* adlı eserinde "1986 yılına girildiğinde... Avrupa'ya katılmaya kesinlikle karşı olan bir Özal yoktu. Değişmiş, hatta çoğunu hayret içinde bırakır biçimde farklı görüşler benimsemişti. Bu değişikliğin en belirgin örneği de 10 Ağustos 1986 günü Başbakanlıkta yapılan toplantıda ortaya çıktı." diyerek Özal'ın politik çizgisindeki değişikliği vurguluyordu. Birand'a göre Özal bu toplantıda uygulamaya koyduğu ekonomik sistem nedeniyle "tam üyeliğin" tek koşul olduğunu uzun uzun anlattı. Birand bu yüzden 1986 yılını "Türkiye'nin tam

üyelik başvurusunun oluştuğu, daha doğrusu zorlandığı" yıl olarak adlandırmaktadır. (Birand, 1990, s. 465).

1986 yılının ikinci yarısından itibaren Avrupa ile ilişkilerinde normalleşme işaretleri görülür. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi yaz toplantısının 30 Haziran - 3 Temmuz tarihleri arasında İstanbul'da yapılması kararlaştırılır. Türk kamuoyunda da bu gelişme "Türk demokrasisinin yeni bir gelişme işareti" olarak değerlendirilir.

Söz konusu değerlendirmeye katılan Armaoğlu, aynı zamanda bir tedirginliğini ortaya koymadan da edemez. Armaoğlu'na göre ülkemizde Batı Avrupa tipi veya onun benzeri olan bir demokrasi varlığından söz edilemez. Demokratik müesseselerin yerleşmesinde en büyük eksiklik olarak bu günkü parlamentonun yapısını gören Armaoğlu, parlamentonun millî iradenin gerçek eğilimlerini yansıtmadığı iddiasındadır: "Dolayısıyla bir genel seçimle parlamento milli iradenin aynası haline geldiğinde Türk demokrasisi çok büyük bir mesafe almış olacaktır." (Armaoğlu, Tercüman ,02.07.1986).

Armaoğlu, Türk siyasî hayatında yasaklı siyasetçilerin varlığını dile getirmese de ANAP iktidarı ağırlıklı parlamentonun tam anlamıyla millî iradeyi yansıtmadığı iddiasındadır. Genel seçimle yeni bir parlamentonun Anayasa ve kanunlardaki değişiklikler yapabilecektir.

Armaoğlu İstanbul'daki toplantıyı değerlendirirken "... toplantının yapılması Türkiye'de demokrasinin varlığının bir ispatı olduğu düşüncesine katılıyoruz. Kapitülasyon mahkemeleri gibi Türkiye Cumhuriyeti devletini, Türkiye Cumhuriyet topraklarında yargılama gibi bir tutuma baş eğilmesini *devlet haysiyeti*'yle bağdaşır bulmuyoruz" şeklinde düşüncelerini ortaya koyar. Armaoğlu burada Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında yaşanan Kapitülasyon tedirginliğini olanca açıklığıyla tekrar ortaya koymaktadır. Bu toplantının yapılmasıyla sanki tavizler verilmiş kanısına sahiptir.

Tercüman gazetesi söz konusu toplantı öncesi, AET Dönem Başkanı İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Howe'un "Türkiye'de insan hakları ve demokratikleşme konusunda ciddî gelişmeler yolunda olduğu" şeklindeki demecini verir. Sir Howe'a göre AET ile Türkiye arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesi amacıyla hazırlanmış olan takvimin değiştirilmesi söz

konusu değildir. (Tercüman, 10.07.1986).

Kıbrıs konusu uluslararası her toplantının gündemine sokmaya çalışan Yunanistan'a AET'nin cevabını Sir Howe verir. "Sir Howe Yunanlı bakana BM Genel Sekreterinin Kıbrıs konusundaki çalışma ve gayretlerinin tamamen desteklediğini hatırlatır ve her iki tarafın işleri karıştıracak davranışlardan kaçınması gerektiğini de belirtir." (Tercüman, 22.07.1986).

Yunanistan'ın Türkiye aleyhine çabaları AET ile ilişkilerini de etkilemektedir.

Yunanistan'ın engellemelerine rağmen Türkiye-AET Ortaklık Konseyi Toplantısı 16 Eylül'de yapılması kararlaştırılır. Armaoğlu bir yazısında bu gelişmeyi ele alarak, Dönem Başkanı Sir Howe'un bir gazetecinin sorusu üzerine *"*AET üyesi olarak Yunanistan'a saygı duyduklarını ve desteklediklerini söylemekle beraber Türkiye-AET münasebetlerinin engellenmemesi gerektiği" yolundaki görüşünü aktarır. (Armaoğlu, Tercüman, 23.07.1986).

Yunanistan'ın bu engellemelerine rağmen ANAP hükûmeti AET'ye tam üyelik için çalışmalara başlar. Milliyet gazetesinde yer alan bir habere göre de 16 Eylül'de Brüksel'de toplanacak Ortaklık Konseyi'nde 25 yıldır tam üyelik konusunda yapılan adımlar Türkiye tarafından AET'ye anlatılacaktır. (Milliyet, 2.8.1986).

Türkiye-AET ilişkilerinin düzeltilme çabaları karşısında Yunanistan uluslararası alanda yalnız değildir. Tatil için Yunanistan'a giden Almanya Dışişleri Bakanı Gencher, Yunanistan Savunma Bakanı Mitsotaks'in "Türkiye-AET ilişkilerinin canlandırılması için Türkiye'nin Kıbrıs meselesinde Türk-Yunan anlaşmazlıklarında iyi niyetin fiilen ispatlayarak tavır göstermesi gerektiği" şeklindeki görüşlerini destekler (Tercüman, 22.08.1986).

Yunanistan'ın engelleme çabaları, 7 yıllık aradan sonra toplanan Türkiye-AET Ortaklık Komitesi toplantısında kendini gösterir. AET, Türkiye hakkında ortak bir tavır belirleyemez. Tercüman Gazetesinde yer alan bir habere göre, Yunanistan'ın engellemesi nedeniyle teknik konularda bir görüş açıklayamadan ve sadece Türk tarafının görüşünü dinleyerek dağılır. (Tercüman, 09.09.1986).

ANAP iktidarı 16 Eylül'de Brüksel'de toplanarak Ortaklık Konseyi

toplantısı öncesi, Dışişleri Bakanı tarafından "er veya geç AET'ye tam üyelik için başvuracağız" şeklinde görüşünü belirtir. (Tercüman, 15.09.1986).

AET Dönem Başkanı İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Howe toplantı sonrası düzenlediği basın toplantısında Türkiye'ye tedbirli bir yeşil ışık yakıldığını dile getirir. Howe'a göre Türkiye tam üyelik için başvururken kendi şartlarını ve AET'nin şartlarını iyi değerlendirmelidir.

Komisyon adına açıklama yapan Claude Cheyson da Türkiye'deki konut fonu uygulamasını ve gümrük kısıtlamalarını eleştirerek insan haklarının korunması konusunda çabaların devamını talep etti. (Tercüman, 17.09.1986).

Howe, Serbest Dolaşım konusunun çok hassas olduğunu belirterek "Ankara Antlaşmasından sonra Avrupa'da şartların değiştiğini ve Ortak Pazar'a tam üye olan Yunanistan, Portekiz ve İspanya'nın dahi serbest dolaşım hakkı elde edemediğini, Türkiye'nin bu konudaki talebinin de mantıksız olduğunu vurgular".

Türkiye-AET ilişkileri normalleşirken Türkiye'nin Ortaklık Antlaşmasından doğan serbest dolaşım hakkından taviz vermesi beklenmektedir. Akdeniz Bölge Sorumlusu Cheyson da AET adına Türkiye'den ticari tavizler istemektedir. Gümrüklerin indirilerek Türkiye pazarının daha geniş oranda AET mallarına açılması talep edilmektedir. Küreselleşme sürecinde merkez konumundaki AET, çevre konumundaki Türkiye'den yeni tavizler peşindedir.

Nitekim Tercüman gazetesi bir gün sonra AET'nin muhtırasını haber olarak aktarır. AET'nin Türkiye'den beklentileri şunlardır: "11 ve 22 yıllık listeler halindeki gümrük indirimleri derhal gerçekleştirilmelidir; Türkiye Katma Protokol'den kaynaklanan Ortak Gümrük tarifesine uymak zorundadır; Katma Protokole aykırı olarak Türkiye ithâlâttan fon almaktadır; Türkiye mevcutlara ek ve yeni vergi koymamalıdır; Nüfusu, tüketimi ve ithâlâtı artan Türkiye'nin AET' den ithâlâtı artmamıştır. Başka ülkelerden yapılan ithâlâta ek kolaylık sağlanarak AET aleyhine üstünlük sağlanmıştır; Türkiye'nin AET'ye yaptığı 8500 tonluk salça ihracatını artırmak için giriştiği yeni kombinezonlar engellenmelidir. " (Tercüman, 18.9. 1986).

Tercüman gazetesinin dış politika yazarlarından Armaoğlu aynı gün *Yeni Bir Sayfa* başlığını kullanarak Brüksel'de yapılan Türkiye-AET Ortaklık

Konseyi toplantısını değerlendirir. Armaoğlu, AET'nin talepleri doğrultusunda "Türk ekonomisinin AET istikametinde ihtiyaç duyduğu yapısal değişiklikleri ne kadar kısa zamanda gerçekleştiri1ebileceğini" sorgulamaktadır: "Tabii ekonomideki yapı değişikliğinin temel şartı ise Avrupa entegrasyonuna dahil olup olmayacağımıza kesin kararımızı vermektir. Türkiye'nin handikapı kararsızlıktır... Özal hükûmeti bir çok eğilimleri bir arada tutma endişesi ile bundan önceki tereddüt ve kararsızlıkları tekrar ederse Türkiye-AET hikâyesi bundan sonrası için bin bir gece masallarına döner". (Armaoğlu, Tercüman: 18.09.1986).

Armaoğlu aynı yazısında, ayrıca Özal'ın iç politik hesaplarından öncelikle dış politikalarında AET'ye entegrasyonu talep ederek "iktidarın tam üye olacağım deyip, ekonomik ve dış politik açıdan Avrupa ile entegrasyonu dışlamasının mümkün olmadığını" belirtmektedir.

Tercüman'ın diğer dış politika yazarı Atay ise Türkiye önüne çıkarılan engelleri sorgulamaktadır. AET'nin önüne gelen her ülkeyi kabul etmediğini ve Türkiye'yi de alıp yutalım gibi bir düşüncelerinin olmadığını belirten Atay, bununla birlikte Türkiye'nin tam üyeliğinin karşısında olanlarında da bulunduğu dikkat çekmektedir: "Özellikle Yunanistan, Türkiye'yi bu birliğin dışında tutarak ekonomik ve diplomatik açıdan zayıflatmaya can atmaktadır. Tabii, 'Müslüman Türkiye'nin aramızda ne işi var' diyen 'Yobaz Hıristiyanlar' da yok değildir." (Atay, Tercüman, 22.09.1986).

Atay, Türkiye'nin AET'ye tam üye olmasıyla kalitesiz mal üretilemeyeceğini, vergi kaçırılamayacağını, gümrük oyunları ile milyarlar vuran hayali ticareti yol seçenlerin silineceğini ve demokrasiyi yozlaştıracak davranışlardan kaçınılması gerektiğini de belirtmektedir.

Tercüman gazetesi "Müslüman Türkiye'nin AET'ye üye olamayacağı" konusunda bir haberi Atay'ın konuyu ele almasından bir ay sonra yayımlamıştır. Habere göre Türk dostu Luc Beyer' 'Türkiye'nin probleminin bir İslam ülkesi olmasından" ileri geldiğini söyleyerek tam üyeliğin imkânsız olduğunu savunmuştur. (Tercüman, 22.10.1986).

Tam üyelik konusuna değinen yazarlardan bir diğeri de Birand'dır. Birand tam üyelik konusunun bürokrasi ve özel sektör tarafından hafife alındığı

kanısındadır. Birand da Armaoğlu gibi bugüne kadar sürdürülen dış politikaların değişmesi gerektiğini savunmaktadır. Türkiye'nin tam üyeliğinin karşısındaki en büyük engelin Yunanistan tarafından çıkarılacağının farkında olan Birand, "Yunanistan dahil 12 üye ülkenin başkentlerinin dolaşılarak tepkilerinin alınmasını ve tam üyeliğe zemin hazırlaması için, basınıyla, parlamentolarıyla Avrupa kamuoyunun Türkiye hakkında bilgilendirilmesi" gerektiğini savunmaktadır. (Birand, Milliyet, 10.10.1986).

Birand, bir başka yazısında da *Serbest Dolaşım* konusuna değinerek İspanya ve Portekiz'in dahi kademeli olarak bu hakkı elde ettiğini belirtmektedir. Birand ayrıca *Serbest Dolaşım* hakkının tam üyelik konusunda son derece büyük ağırlığı olan pazarlık kartı olmadığını ifade etmektedir. (Birand, Milliyet, 21.10.1986).

Birand *AET'ye Zamansız Başvurunun Bedeli* başlıklı yazısında benzer görüşlerini yinelemiştir. (Birand, Milliyet, 24.10.1986).

Türkiye AET ile ilişkileri sıcak tutarken bir taraftan da Avrupa Konseyi ile ilişkilerinde tam üyelik konusunda zemin yoklamaktadır. 19-20 kasım 1986 tarihinde toplanacak Konsey toplantısında Türkiye dönem başkanlığını İtalya'dan devralacaktır. terör konusunun gündemde yer aldığı söz konusu toplantıdan sonra 24-25 Kasım tarihlerinde de AET Dışişleri Bakanları Brüksel'de toplanarak Türk işçilerinin serbest dolaşım konusunda ortak tavır belirlemeye çalışacaklardır. (Tercüman, 13.11.1986).

Bu toplantı öncesi yapılan müzakerelerde, Türk işçilerinin hiç bir şekilde Avrupa'ya sokulmaması ve eskilerin de tanınacak haklarda kısıntıya gidilmesi yönünde bir tavır ortaya çıktığı Tercüman gazetesi tarafından haber konusu yapılmıştır. (Tercüman, 14.11.1986).

Bütün bu gelişmeler karşısında ANAP hükûmeti dışişleri bakanı Halefoğlu, anlaşmalardan doğan bu hakkın kullandırılmaması ve vize mecburiyetinin getirilmesinin Türkiye'de hayal kırıklığına yol açtığını ifade etmiştir. Halefoğlu bu durumun Avrupa Birliği fikrine aykırı olduğunu savunmuştur. (Tercüman, 20.11.1986).

AET Dışişleri Bakanlarının Kasım ayındaki toplantısında da Serbest Dolaşım konusunda da kesin tavır almıştır. Bakanlar Komitesi aldığı karar ile

Serbest Dolaşım hakkından söz edilemezken Avrupa'da bulunan çalışanlara da bazı kolaylıklar sağlanacağı teminatı verilmektedir. Tercüman'ın bu haberine bir de yorum katılarak "zaten ikili anlaşmalar çerçevesinde uzun süre önce bu kolaylıklar sağlandığı" bildirilmektedir. (Tercüman, 23.11.1986).

Birand, Milliyet'teki bir yazısında *Serbest Dolaşım* hakkındaki gelişmelerin tarihini verirken, bu hakkın 1974 petrol krizi ve dünya ekonomik bunalımı sonucunda Avrupa'da engellenmeye çalışıldığını ifade etmiştir. 1980 yılından itibaren uygulanan vize ile *Serbest Dolaşım* fikri somut olarak ortadan kaldırılmıştır. Birand bu konunun tam üyelik müzakereleri içinde eritilerek "Avrupa'da yaşayan vatandaşlarınız için biraz daha geniş ödünler elde edilebileceğini" savunmaktadır. (Birand, Milliyet, 25.11.1986).

Armaoğlu da Serbest Dolaşım hakkının kendi irademiz dışında pazarlık konusu yapıldığını ileri sürmektedir. Armaoğlu da özellikle Alman ekonomisinin bozulması ile bu hakkın engellenmeye başlandığını belirtmektedir.

Türkiye'nin bu hakkı kullanmasıyla işsizliğini azaltacağını ve döviz girdilerini artıracağını umduğunu ifade eden Armaoğlu, Özal'ın bu kayıpları başka suretle telafi etmek istediğini vurgulayarak "iktisadî yardımların artırılmasını ve Türk ürünlerine konulan sınırlamaların kaldırılmasını" istediğini aktarmaktadır. (Birand, Milliyet, 26.11.1986).

Görüleceği gibi Özal iktidarı AET'ye tam üyeliği ve *Serbest Dolaşım* hakkını elde ederek bazı ekonomik güçlüklerden kurtulmak istemektedir. Türkiye'nin ekonomik sıkıntılarını tam üyelik ve serbest dolaşımla AET'ye atfetmek ANAP'ın açık tavrıdır. Özal'ın bir süre önce "AET serbest dolaşımı engellerse tam üyeliğe başvururuz" sözünden bu şekilde bir amacın varlığı sezilmiştir.

Milliyet'in diğer dış politika yazan Kohen de *Serbest Dolaşım* konusunda esnek davranma karşılığı başka avantajlar elde edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Kohen'e göre bu avantajların ilki de tam üyeliktir. "Tam üyelik başvurusu kabul ettirilmelidir. Diğer bir avantaj da AET üyelerinden daha fazla kredi ile bazı ticari ödünlerin sağlanmasıdır". (Kohen, Milliyet, 27.11.1986).

Kohen aynı yazısında tam üyeliğe de inançla hazırlanmak gerektiği

kanaatindedir: "AET ile bütünleşme sadece ekonomik değil, siyasal ve sosyal bir hedef sayılmalıdır. Türkiye için bu ileri bir uygarlık düzeyine ulaşmakta Avrupa ile el ele vermek demektir. Komşuların (özellikle Yunanistan) ve süper devletler karşısında yeni bir güç kazanma demektir. Ama dışta bunun pazarlık safhası ne kadar çetinse içte de siyasal, toplumsal ve ekonomik bünyemiz de gereken düzenlemeleri yapmak da o kadar zordur. Buna ayak uydurmak için ekonomiden politikaya, yargıdan eğitime kadar bu günkü sistemde birçok şeyi değiştirmek veya düzeltmek gerekecektir. Buna da, pazarlıkla beraber vakit kaybetmeden hemen başlamak şart" (Kohen, Milliyet, 27.11.1986).

Türk dış politika yazarları artık iktidardan farklılaşarak AET üyeliği ve Avrupa ile bütünleşmenin sadece ekonomik bir olay olmadığının farkına varmışlardır. Kohen ve diğer yazarlar Türk siyasî, sosyal hayatında da büyük değişikliklerin yapılması gerektiğini ifade etmektedirler. Olayın ekonomik yanının yanı sıra diğer yönlerinin de ortaya konması ve bu konularda da *muhafazakar* bir anlayışa girilmeden *ulus-devlet* anlayışında esneklikler sağlanması artık ifade edilmeye başlanmıştır. Ancak Türkiye'de iktidarların da bunu kabul edip gerekli değişiklikleri yapmaları, dış politika yazarlarının beklentileri ve iktidar üzerinde baskıları olarak kendini göstermektedir.

Özal, Başbakanlıkta 10 Ağustos 1986'da düzenlediği toplantıda *Serbest Dolaşım* hakkından vazgeçilemeyeceğini ve bunun tam üyelik başvurusunun içinde görülmesi gerektiğini belirtir. "*Serbest Dolaşımın* ertelenmesinin şartı budur, diyelim ve ısrar edelim. Yani bu işi, biz tam üyeliğe katılma içinde müzakere ederiz. Katılmamızı siz ilke olarak kabul edin, biz de serbest dolaşımın ertelenmesini müzakere edelim, yaklaşımını benimseyelim" (Birand, 1990,2.466).

Armaoğlu, tam üyelik ve serbest dolaşım konularını ele aldığı bir yazısında 10 Aralık'ta yapılacak Avrupa Parlamentosu toplantısını "Batıya Son Tren mi?" şeklinde değerlendirmektedir. Parlamentoda, Türkiye-AET Ortaklık Konseyinin yeniden harekete geçirilmesini Liberal ve Hıristiyan Demokratların desteklediğini belirten Armaoğlu, demokrasideki aksaklıklarımızı ileri sürerek Komünistlerle Yeşillerin buna karşı çıktıklarını ekliyor. *Serbest Dolaşım* konusunda ise daha farklı bir şekilde Yeşiller bu hakkımızı desteklerken sadece

AET'de çalışan işçilerimize bu hakkın tanınmasından yanalar.

Armaoğlu aynı yazısında, ANAP hükûmetinin AET ile ilişkilerden sorumlu Devlet Bakanı Ali Bozer'in bir demecini de ele alıyor: "AET, *Serbest Dolaşım* konusunda Türkiye'ye anlaşmalarla verilmiş bir hakkı göz ardı etmekle 'hukukun üstünlüğü' prensibini çiğnemiştir. Konsey bizden demokrasiyi isterken, hukukun üstünlüğü demokrasinin özü ve temel unsurudur. Ayrıca AET bu hakkımızı engellerken, artık şartlar değişti demek suretiyle milletlerarası münasebetlerin güven unsurunu da çiğnemiştir. AET'nin bu yaklaşımı da sürerse bağlı olduğumuz uluslararası taahhütlerin yerine getirilmesinde hayal kırıklığına uğrayacağız." (Armaoğlu, Tercüman, 07.12.1986).

Armaoğlu'nun aktardığı bu hükûmet görüşüne göre ANAP, hukuki açıdan edinen alınan bir hak konusunda AET'ye tatlı sert bir tehdit göstermektedir. Türkiye'nin burada "uluslararası taahhütlerden" kastettiği NATO ve diğer uluslararası örgütlerde yüklendiği sorumluluklardır. Türkiye, AET'ye karşı bu yükümlülüklerden kaçınabileceğini ima etmektedir.

Tercüman'da yer alan bir habere göre Devlet Bakanı Bozer tam üyelik konusunda Avrupa başkentlerini ikna turuna çıkmaktadır. Haberde *Türkiye'nin, ihracatta kotaların kaldırılması, serbest dolaşımın sağlanması, vizenin kaldırılması ve malî yardımların yapılması* gibi isteklerine de yer verilmektedir. Bunlar karşısında, haberde ayrıca AET'nin eleştirilerine de yer verilmiştir. *AET gümrük birliğinin oluşmadığı, gümrük vergilerine bir de fon eklendiği, AET dışı ülkelerle ticarete ağırlık verildiği, demokrasi ve insan hakları konusunda geri kalındığı belirtilerek katılan yeni üyelerin ve artan işsizliğin getirdiği yükten* bahsetmiştir. AET'de toplam 16 milyon işsizin de varlığı bildirilmiştir. (Tercüman, 9.12.1986).

Görüldüğü gibi her iki tarafın birbirinden istekleri vardır. Karşılıklı istekler Ali Bozer'in bu ikna gezisiyle bir anlamda pazarlık konusu yapılmaktadır.

Türkiye'nin bu pazarlık konusunda oynayacağı kartları açıkça ortaya koyması dış politika yazarları tarafından tartışma konusu yapılmıştır. Türkiye-AET ilişkilerinde her iki taraftan kaynaklanan rahatsızlıklar olacağını kabul eden yazarlardan biri olan Birand, "Ne sürpriz etkisi kaldı, ne de bir

politika çizgisi. Kararlı idiysek daha fazla konuşmasak daha iyi olmaz mıydı? İşin içinde olan olmayan her yetkilinin 'zamanı gelince başvuracağız' demesinden sonra hafif bir gülümsemeyle 'zamanın ne zaman geleceğini de biz saptayacağız' demesini politika olarak nitelemek mümkün mü? Nitekim bu tutumun AET ülkeleriyle ikili ilişkilerimizde daha şimdiden gereksiz bir rahatsızlık yarattı". (Birand, Milliyet, 12.12.1986).

Birand'ın hükûmette var olan bu ciddiyetsizliği ortaya koymakla haklı olduğu, Avrupa Parlamentosu Türkiye-AET Karma Parlamento Komisyonunun toplanmasının reddiyle ortaya çıkar. Oylamada 91' e karşı 158 ret oyu çıkmıştır. Kararın gerekçesi olarak da yine aynı şekilde siyası kısıtlamalar, sendikal hakların kısıtlılığı, tutuklulara işkence yapılması, ölüm cezasının kaldırılmaması, Kıbrıs ile ilişkilerin düzeltilmesi gösterilmiştir. (Tercüman, 12.12.1986)

Tercüman'da bir gün sonra yayımlanan bir habere göre de serbest dolaşım konusunda AET'nin hayır dediği belirtiliyor. AET Akdeniz Sorumlusu Cheyson'un, Halefoğlu'na "bu iş olmaz" dediğini bildiriliyor. (Tercüman, 13.12.1986).

Tercüman'ın dış politika yazarlarından Atay, Avrupa'da Türkiye aleyhindeki havayı "Ateş Çemberi" başlığını kullanarak vurguluyor. Avrupa Parlamentosu'nda Balfe adlı silik bir İngiliz milletvekilinin hazırladığı uyduruk raporun kabul edildiğini belirten Atay, alınan kararın Türkiye açısından olumsuz sonuçlar doğuracağı bildiriliyor.

Avrupa Parlamentosu'nun üye ülkelerce fazla önemsenmeyen bir kuruluş olduğunu iddia eden Atay, burada alınan kararların uygulanabilmesi için AET zirvesinden geçmesi ve üye ülkelerin parlamentolarında ayrı ayrı ele alınması gerektiğini belirtiyor. Atay bu konuda Türkiye'nin nazik davranmak yerine daha sert tavır takınması gerektiğini savunarak "sömürgeci emperyalist geçmişinden kalma katı bir alışkanlıkla bazı konularda Batı'nın nezaket ile yola gelmesi mümkün değildir" diyor. (Atay, Tercüman, 28.10.1985).

1986 yılının son günlerine doğru, Güneş gazetesinde zaman zaman yazılan çıkan Kamuran Gürün, Özal'ın 1987 yılında tam üyeliğe müracaatı düşündüğünü aktarıyor. Gürün ayrıca, Avrupa İnsan Haklan Sözleşmesinin 25. maddesine de Özal hükûmetinin işlerlik kazandırmak istediğini belirtiyor.

Gürün, buradan şu sonuca ulaşıyor; "tam üyelik ekonomik liberalizmde yeni bir adım teşkil ederken, ikincisi başbakanın deyimiyle 'ekonomik liberalizmi, politik liberalizme' teşmil sayılmalıdır" (Gürün, Güneş, 14.12.1986).

Burada ilk kez ANAP iktidarı tarafından AET'ye tam üyeliğin sadece ekonomik bir olay almadığı işin siyasî yönünün de bulunduğunun kabul edildiği görülmektedir. Özal liderliğindeki ANAP iktidarının bu kabulden sonra gerekli düzenlemeleri yapması ve kısıtlamaları kaldırması beklenmelidir.

Birand, 1986 yılında son yazısında AET'ye başvurunun Yunanistan ile ilişkilerimizi büyük ölçüde gerginleştireceğini belirterek bu konuda senaryolar geliştirilmesini istemektedir: "Bu gelişmeler karşısında Ocak-Temmuz 1987'de dönem başkanlığını üstlenecek olan Belçika'ya Avrupa Kamuoyuna ve nihayet kendi kamuoyumuza karşı senaryolar hazırlanmaz ve diğer bazı ülkelerden güvence alınmaz ise işimiz daha güçleşecektir. Atina, Ege'de 12 mil ilân etme yoluna gidecektir. Atina ayrıca sözleşmelerden kaynaklanan haklarını kullandığını savunarak, Türkiye'nin başvurusuna tepki göstererek başkentleri kızgınlıkla kışkırtacaktır. Türkiye istediği kadar Ege'nin özel durumunu, bu sözleşmeyi bizim tanımadığımızı, Ege'de boğulduğumuzu anlatmaya çalışsın, başarılı olamayacak." (Birand, Milliyet, 30.12.1986).

Birand, bu yöndeki gelişmelerle Türkiye-Yunanistan çatışmasının, Batı'nın Yunanistan'ı desteklemesi ile ülkenin AET yolunu kapatmasa bile uzun yıllar askıya alınmasına yol açacağını da savunmuştur.

2.3.5. Tam Üyelik Başvurusunun Yapılışı Karşısında Avrupa'nın Kürt kartını Oynaması

1986 yılı Eylül ayının 16'sında Brüksel'deki Ortaklık Konseyi toplantısında Türkiye-AET ilişkilerinin normalleştirileceği işaretinin verildiği vurgulanmıştı. 1987 yılında ANAP hükûmetinin başvuruyu yapacağı da kesinleşmişti. Türkiye'nin tam üyelik başvurusunu acilleştiren nedenler, dışişleri, Özal'ın danışmanı Kahveci ve diğer dış politika danışmanları tarafından sıralanmıştı. Bu sıralamanın en önemli maddesi Yunanistan idi. Yunanistan Türkiye için tam anlamıyla tutku haline geldiği ve Avrupa ile ilişkilerimizi her alanda engellemek için hareket geçtiği vurgulanıyordu. (Birand,

1990, s. 468).

1963 yılında AET'ye ilk başvuruda Yunanistan faktörünün Türkiye üzerinde etkili olduğu hatırlanacak olursa 1987 yılında da diğer faktörlerin yanı sıra yine Yunanistan ANAP iktidarınca tam üyelik başvurusunun belirleyici nedenlerinden biri olarak görülmektedir.

Tam üyelik başvurusunun zorlayıcı nedenlerini Özal'ın danışmanı Adnan Kahveci Güneş gazetesindeki bir yazısıyla ortaya koyar. Kahveci, Ortak Pazar'ın Türkiye'ye sağlayacağı pek çok avantaj bulunduğu kanısındadır: "Bunların başında Türkiye'ye duyulacak güven gelmektedir. Tam üye olan Türkiye bütün mukayeseli üstünlükleri ile yeni yatırımları Türkiye'ye çekecektir. Yeni yatırımlar genç nüfusa iş yaratacaktır. Türkiye'nin büyük pazarlara girmesi ekonomisini çok daha hızlı geliştirecektir. Ortak Pazar üyeliği Türkiye'yi çok daha güçlü hale getirecektir." (Kahveci, Güneş, 25.1.1987).

Kahveci ayrıca Türkiye'deki demokratikleşme çabalarına da dikkat çeker. Demokrasiyi kesintisiz büyümenin temel taşı olarak gören Kahveci karşıt görüşlere karşı hoşgörü ve uzlaşma eğilimi artıkça demokrasinin de o ölçüde gelişeceğini kabul eder. Bu nedenle demokrasinin çok zor bir rejim olduğunu ileri süren Kahveci, ayrıca milletin gerçek demokrasiden korkmaması gerektiğini de tavsiye eder. (Kahveci, Güneş: 25.01.1987).

Tam üyelik tartışmaları ülkede her kesimden ses getirmektedir. İktisadi Kalkınma Vakfı yayımladığı bir rapor ile Türkiye'yi İspanya, Yunanistan ve Portekiz ile karşılaştırır: "Türkiye makro ekonomik ölçülerle İspanya'nın üçte biri, Yunanistan'dan yüzde 50 büyük ve Portekiz'in iki misli boyutundadır. Ancak ülkenin nüfus artışı diğerlerinden çok daha fazladır. Bu yüzden ekonomik performansımız fert başına değerlere gerektiği gibi yansımamıştır." (Güneş, 17.02.1987)

Milliyet'in dış politika yazarlarından Birand da demokratik tavrın gösterilmesi gereken bir alan olarak *Kürt Sorunu'*nu görmektedir. Güneydoğu' da alevlenen Kürt Sorununu çözmek için ANAP iktidarı askeri' çözümlere de başvurmaktadır. Hatta sınır ötesi harekâtlara dahi girişilmiştir.

Birand 3 Mart tarihindeki bir yazısında Güneydoğu'daki insanlara resmen *dağ Türkleri* denilirse denilsin ortada bir *Kürt Sorunu*'nun varlığının

kabul edilmesi gerektiğini savunur.

Birand'a göre Kürt sorunu bölgesel, sosyal, ekonomik, politik bir sorundur ve basit bir eşkıyalık olayı değildir. Birand silahlı kuvvetlerin yıpratılmaması, sorunun bu günkü boyutların dışına taşmaması için askerî çözüm ve askeri dış harekâtların gözden geçirilmesi kanaatini taşımaktadır. (Birand, Milliyet, 3.3.1987).

Birand bu sorunun içeride çözüm yollarının sosyal, ekonomik, kültürel ve bölgesel olması gerektiğini savunurken bir başka yazısında da Kürt ayrılıkçıların arkasında kimlerin bulunduğunu da sorgulamadan geçmemektedir: "Büyük GAP projesi nedeniyle ilerde Türkiye'nin eline geçecek büyük güçten rahatsız olacak ülkeler acaba buna karşı bir korkutma niyetiyle Kürtler'e destek mi veriyorlar? Türkiye'nin Ortadoğu denklemlerine sokulması batağına girmemek kendi yönlerinden yarar gören Batılı ülkelerin hiç mi payı yok?" (Birand, Milliyet, 6.3.1987).

Milliyetin diğer yazarı Kohen de sorunun görmezden gelinmeden ciddi olarak üzerine gidilmesi gerektiğini savunmaktadır. " ... bu konuyu hiç bilmeyen dünya kamuoyuna tutumumuzu anlatmalıyız. Karşı tarafın özellikle bazı Avrupa başkentlerindeki örgütleri ve yanlıları geniş bir propaganda kampanyası yürütüyorlar, basına ve uluslararası kuruluşlara kozlarını oynuyorlar. Bu uzun bir mücadele olacağına göre işte alınması zorunlu olan güvenlik, ekonomik ve sosyal önlemlerin yanı sıra dışta da diplomatik ve psikolojik savaş için şimdiden seferber olmak gerekir" (Kohen, Milliyet, 7.3 .1987).

Milliyet gazetesinin her iki yazarı da Güneydoğu'da beliren *Kürt Sorunu*'nun, iktidar tarafından görmezlikten gelinmemesi, askeri çözümün yanı sıra ekonomik, kültürel ve sosyal çözümlerin yanı sıra dışarıya karşı diplomatik bir savaşın verilmesi konusunda hem fikirdirler. Bir başka deyişle Kürt Sorununun dışarıdan da desteklendiğinin Birand ve Kohen farkındadırlar.

Bu gelişmelere rağmen Türkiye 14 Nisan 1987 tarihinde AET'ye tam üyelik başvurusunu yapar. Aynı gün savunma konusunda da Avrupa Birliği'ne başvurulur. Milliyet gazetesi bu başvuruları *tarihi adım* şeklinde niteleyerek haber verir. (Milliyet, 14.4. 1987).

Ülke içinde sendikal kesimin ve diğer siyasal çevrelerin de baskısıyla

Özal tam üyelik başvurusundan başka çaresinin olmadığını anlamıştı. Birand, Özal'ın işinin hem kolaylaştığını hem de büyük bir baskı altına girdiğini ifade ederek, Parti içindeki liberal ve muhafazakâr kesimin de kabulüyle tam üyeliği kabul ettiğini savunmaktadır. Böylelikle Özal "üzerindeki 'dinci, takunyacı' damgasını atabilecekti. Eğer Avrupa reddederse, o zaman da kolaylıkla 'ben istedim onlar kabul etmediler' diyebilecekti". (Birand, 1990, 2.469).

Özal, başında bulunduğu hükûmetin reform niteliğinde birçok icraat yaptığını savunarak, "tam üyeliğin hiç bir iktidara nasip olmadığını, Türkiye istikrarına devam ederse üye olmamız bazılarının iddia ettiği gibi zor olmayacaktır. Türkiye'de istikrarın muhafazası ve kalkınmamızın devamlı gitmesi halinde bunun zor olmadığını ileri sürmektedir. (Tercüman, 14.4.1987).

Özal iktidara gelişiyle yaptığı reformları, parlamentoda ANAP grup toplantısında tam üyelik müracaatını açıklarken ayrıntılarıyla ortaya koyar. Türkiye'de iktidar olduktan bu yana demokratik sistemin yerleşmesi, insan hak ve özgürlüklerinin Batılı ülkelerde olduğu gibi gelişmesi için ciddî adımlar attıklarını belirten Özal, Türkiye'nin Avrupa Konseyi'ne girdiğini, insan hakları konusunda 5 ülkenin açtığı davanın dostane çözüme kavuştuğunu ve insan hakları konusunda ferdi başvuru hakkının tanındığını da vurgular. (Güneş, 15.04.1987).

Özal'ın tam üyelikle vurguladığı bir nokta 12 Eylül sonrası iktidarlarının temel kaygısı olmuştur: Türkiye'de istikrarı muhafaza etmek. Siyasal alanda parlamento içinde çok güçlü bir parti yapısı ve uzun dönemli iktidar olma istikrarı korumanın temel şartı olmuştur. Sayısal olarak parlamentoda güçlü olma, diğer partilerin görüşlerine önem vermeme ve parlamento dışında da baskı gruplarını önemsememe gibi demokratik olmayan tutumlara itmiştir. Üstelik Türkiye'de partilerin bir lider partisi olması ve bu özelliğin ANAP'da daha belirgin olması söz konusu durumu daha da ağırlaştırmıştır.

Tam üyelik başvurusunu gecikmiş bir teşebbüs olarak nitelendiren Armaoğlu, başvurunun 10-11 yıl önce yapılmış olması gerektiğini savunur. Armaoğlu, o tarihlerde Avrupa'daki ekonomik durumun düzgünlüğü ve AET'ye Türkiye'nin sempatisi ile kabulümüzün daha kolay olacağını ileri sürmektedir. Armaoğlu'na göre başvurumuz sonucunda dış politikamızın da Avrupa yönüne

doğru kayması gerektiğini dile getirir: "... Özal hükûmetinin üzerindeki 'Amerikancı' etiketini atmasının AET'nin sosyalist çevrelerinde de müspet bir tesir yapmasının beklendiğini ve bu suretle tam üyelik başvurusu konusunda engellerin şimdiden bertaraf edilmesi çabalarına girişildiği anlaşılmaktadır" (Armaoğlu, Tercüman, 15.04. 1987).

Armaoğlu'na göre Özal hükûmetinin üzerindeki 'Amerikancı' izlenimini atmak zorundadır. Uluslararası alanda, Avrupalı devletler oluşturdukları birlikler sayesinde ayakta kalmaktan öte, Amerika ve Sovyetler Birliği karşısında yeni bir güç olma özelliklerini göstermektedirler. Avrupa Ekonomik Topluluğu artık: ekonomik bir birlik olmanın ötesinde her alanda beraberliğin örneğini göstererek, Avrupa'nın da artık Merkez olma özelliğini sergilemektedir. İşte bu nedenlerledir ki Avrupa devletlerinde ve Avrupa Topluluğu'nda çok hissedilmese de Amerika ile rekabet ortamının varlığı sezinlenebilir. AET Parlamentosu ve Avrupa Konseyi'ndeki sol grupların bu yönelimi açıkça sergiledikleri Armaoğlu tarafından görülmüş olmalıdır. Armaoğlu, bu nedenle Özal'ın Türkiye'yi 'Amerikancı' bir çizgiden çıkarmasını ve Avrupa ağırlıklı bir politika izlemesini istemektedir.

Armaoğlu bir diğer yazısında Türk ekonomisinin Avrupa Topluluğu paralelinde bir yapı değişikliğine girdiğini kabul etmektedir. Buna rağmen Türkiye'nin tam üyeliğinin gerçekleşmesi için on yıllık bir sürenin geçmesi gerektiğinden söz edildiğini belirten Armaoğlu, "bu süre içinde hem ekonomik hem siyası yapı farklılıklarını gidermek Türkiye'nin yapamayacağı bir şey değildir." demektedir. (Armaoğlu, Tercüman, 16.04.1987).

Başvurunun yapılmasında Avrupa'da etken olan ve yardım eden kişiler de vardır. Topluluk Dönem Başkam Belçika Dışişleri Bakanı Tindemans, Bakanlar Komitesi'nde Yunanistan'ın tüm engellemelerine rağmen "Türkiye'nin başvurusunda da daha önceki başvurularda uygulanan yöntemin uygulanması gerektiğini" savunmuştur. Bakanlar Komitesi başvuruyu bu tartışmalar sonucunda, Yunanistan'ın sadece ret etme isteğine rağmen, komisyona incelenmesi için havale etmiştir. Birand, buradaki etkinliğinden dolayı Tindemans'a teşekkür etmektedir. (Birand, Milliyet, 28.04.1987).

2.3.6. Davos Ruhu: Tam Üyeliği Yunan Muhalefetinin Engelleme Çalışması

1987 yılında tam üyeliğe başvurudan sonra, ANAP iktidarını bir Yunanistan telaşı almıştır. Yunanistan'ın her fırsatta ve her konumda Türkiye aleyhine tavırlar sergilemektedir. Bu nedenle tam üyelik için uyum çalışmalarının yanı sıra Avrupa kamuoyunu, başkentlerini, baskı gruplarını ve özellikle de Yunanistan'ı muhalif davranılmaması yönünde tanıtım, bilgilendirme ve kulis çalışmaları yürütülmüştür. Türkiye'nin kendi içinde Batı dünyasına karşı iyi bir imaj yaratacak değişiklerden ikisi, yasakların kalkması konusunda yapılan referandum ve genel seçimlerin yapılması gösterilmektedir. (Birand, Milliyet, 01.01.1988).

Birand bu gelişmeleri bir avantaj olarak değerlendirirken 1987 yılında gerçekleşen Davos buluşmasını, Türkiye'nin Yunanistan'ı kendi yanına çekmek için olmasa bile muhalefetini engellemek için kullandığını ileri sürer. Birand 1988 yılı başında Davos sonrası Özal'ın AET'de olsun NATO'da olsun prestijinin arttığını vurgulamaktadır. Bununla birlikte Birand, Davos sonrası, "Özal ile Papandreu'nun bu işin içinden nasıl çıkacaklarını" sorgulamadan edememiştir. (Birand, Milliyet, 03.01.1988).

1987 yılında Avrupa'da şekillenen ve gittikçe genişleyen uluslararası topluluğun, sadece ekonomik alanda sınırlı kalmayıp bütün alanlarda bir bütünleşmeye yönelmesi ve Tek Avrupa Senedinin yürürlüğe girmesiyle Avrupa Ekonomik Topluluğu adını Avrupa Topluluğu olarak değiştirmiştir.

Türkiye'de sanayiciler de tam üyeliği olumlu karşılamışlardır. İktisadi Kalkınma Vakfı Başkanı Jak Kamhi Güneş Gazetesi'ne verdiği bir demecinde Türkiye'nin ekonomik ve sosyal görünümünü şu şekilde çizmektedir.

> *Bu günkü sanayi yapımıza göre 53 sanayi dalı üzerinde yapılan sanayi araştırmamız sanayi üretiminin % 25'ini oluşturan 18 sektörde rekabet sorunları olacağını, diğer sektörlerde sanayimizin zaten uluslararası rekabet gücüne sahip olduğu veya bundan böyle alınacak önlemlerle tam üyelik olana kadar rekabet gücüne kavuşacağını göstermektedir.*
>
> *Türkiye de AT ile İslam ülkeleri arasında aynı rolü oynayabilir. İslam dünyası ile Avrupa arasında bir köprü oluşturabilir. AT'ye katılmak otuz*

> *yılda hiç bir üyede kültürü, dinî inanç ve anlayışları bakımından bir değişiklik meydana getirmemiştir. Bu nedenle AT üyesi Türkiye'nin İslam dünyasından uzaklaşması için bir neden göremiyorum*. (Güneş, 04.01.1988).

Kamhi'nin bir sanayici olarak uyumda bir problem görmemesi sanayici kesimin tam üyeliğe hazır olduğunu göstermektedir. Yalnız, daha önce üzerinde durduğumuz *Türkiye'nin köprü olması* konusu sadece ülke içi tam üyeliğe karşı çıkanları ikna için Kamhi tarafından söylenmiş görünmektedir. Üstelik, iki yönlü değerlendirilmesi gereken Türkiye'nin sosyal, kültürel ve dini farklılığı konusunda Kamhi bir değişikliği gerekli görmemektedir. Avrupa Topluluğu Türkiye'nin bu farklılıklarının farkındadır ve olabildiğince bu konuda Türkiye'nin değişerek uyumunu beklemektedir. Kamhi ise özellikle dinî farklılığı önemsemeyerek tam üyelik Türkiye'nin İslam ülkelerinden uzaklaşmayacağını savunmaktadır. Burada şunu da sorgulamak gerekir: Türkiye ile dini benzerlik gösteren İslam ülkeleriyle bir sosyal benzerlik de söz konusu mudur? Eğer böyle bir benzerlik söz konusuysa AT ve Ortadoğu ülkeleri arasında Türkiye'nin köprü oluşu ne anlam taşır? Doğal olarak Türkiye ile Ortadoğu ülkeleri arasında sosyal ve siyasi benzerlikler çok azdır. Bu nedenle Türkiye'nin İslam ülkeleriyle yakınlığı da, AT üyeliği açısından o kadar önemli değildir. Üstelik daha önce belirttiğim gibi' 'köprü" olgusunun iki ayağı Batı ve Ortadoğu, Türkiye'ye gereksinim duymaksızın doğrudan ilişki kurmaktadırlar.

Türkiye'ye atfedilen bu rol, bu stratejik konum Batı kamuoyunda da yaygındır. Güneş gazetesinde yer alan bir habere göre Fransız Akademi üyesi ve Le Figaro gazetesi yazarı Jacques Soustelle bir makalesinde 29 Kasım seçimlerini ve Özal'ın yeniden iktidara gelişini değerlendirmiştir. Soustelle yazısında Türkiye'nin Avrupa için jeopolitik önemini özellikle vurgulamıştır. Özal iktidarının ekonomik gelişme için liberal bir politika izlediğini vurgulayan Soustelle, "Türkiye'yi AT'ye girmesi, er veya geç kendini empoze edecektir ve bunun gecikmeden gerçekleşmesi Avrupa'nın çıkarınadır. AT'nin Türkiye'ye itirazlarının demokrasi ve hayat seviyesi konusundadır. Artık itirazların ilki bir kenara itilebilir. İkincisi de ülkenin ekonomik gelişmesi kendini belli ettikçe

ağırlığını kaybedecektir. Şimdi kendimize sormamız gereken soru: Türkiye'nin AT'ye katılması bizim çıkarımıza mı? Bunun cevabı hiç kuşkusuz evettir." (Güneş, 16.1.1988).

Soustelle'nin düşüncelerinden şu çıkarılabilir. Türkiye uyum için çaba göstermektedir ve Türkiye'nin AT üyeliği Avrupa'nın çıkarınadır. Görüleceği gibi Avrupa kamuoyu Türkiye'nin çabalarıyla tam üyeliğimiz hazırlanmakta ancak olayı yine bir "çıkar" konusu yapmakta, olayın ekonomik yönü de hâlâ öne çıkarılmaktadır.

Güneş gazetesinde 16 Ocak 1988'de yer alan bir habere göre Ortaklık Konseyi'nin toplanması için Türkiye resmen başvurmuştur. Ortaklık Konseyi'nin Nisan ayında yapılması beklenen toplantıya Yunanistan'ın engel çıkaracağı düşünülmektedir.

Topluluk örgütleri Türkiye için yavaş yavaş olumlu düşünmeye başlamıştır. Avrupa Parlamentosu Genel Kurulu'na sunulacak Türkiye Raporu'nun ana hatlarını görüşmek ve seçimler sırasında Türkiye'ye resmî bir ziyaret yapan de1egasyonun izlenimlerini almak üzere toplanan Siyasi komisyon Türkiye'ye daha ılımlı bir tavır alınması konusunda görüş birliğine varmıştır. Komisyona bilgi veren delegasyon başkanı Luc Bayer, Kutlu ve Sargın'ın işkence görmediklerini, bazı milletvekillerinin Avrupa Parlamentosuna kasıtlı olarak yanlış bilgiler vermekte ısrar ettiklerini vurgulamıştır. Bayer, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki duruma da değinerek bir ayaklanmadan söz edilemeyeceğini Kürt propagandasının bilinçsiz bir şekilde yapıldığını ve halkın desteğini görmediğini belirtmiştir. (Güneş, 27.01.1988)

Türkiye başvurudan sonra Avrupa ile ilişkileri soğukluktan kurtarmaya çalışırken en yoğun çabayı Yunanistan'a karşı göstermiştir. Özal 1 Şubat 1988'de Papandreu ile buluşması sonrası gazetelere yaptığı açıklamada "Yunanistan'ın AT'ye girmesi konusunda bir engel çıkarmayacağı kanısına vardığını" belirtir.

Aynı haberde AT'deki Yunanlı diplomatların bir açıklamasında, 2 Aralık 1988'de yapılacak zirvede Papandreu'nun bir konuşma yapacağı ve Türkiye'nin AT'ye girmesine engel olmayacağı belirtilmektedir. (Güneş. 02.02.1988)

Aynı gün Güneş gazetesinde yer alan bir habere göre de 25 Nisan'da toplanması beklenen Ortaklık Konseyi toplantısında 4. mali protokolün serbest bırakılması ve serbest dolaşım konulan görüşülecektir. AT'de görevli bir Alman diplomatı malî protokolün serbest bırakılması için çaba göstereceğini belirtirken bir diğer İngiliz diplomatı ile bütçe sorunları nedeniyle protokolün serbest bırakılmasının hiç de kolay olmayacağı kanısındadır.

Birand, *Davos Sonrası AT ve NATO'daki Beklentiler* başlıklı yazısında, Türk-Yunan ilişkilerindeki en büyük düğümün AT'de yer aldığını belirtir. "En büyük hayalcilik veya yanlış değerlendirme temel sorunlar çözümlenmeden veya bu yönde önemli adımlar atılmadan Atina'nın büyük düğümü çözeceğini ve Türkiye'ye "yeşil ışık" yakacağını sanmak ve beklemek olur. Yunanistan'da hangi hükûmet olursa olsun kendi kamuoyuna Türkiye'ye karşılıksız şekilde yeşil ışık yakıldığını anlatamaz. Bundan dolayı Atina'dan son beklentilerin arasına bunu koymak gerekir" (Birand, Milliyet, 06.02.1988)

Birand, Yunanistan'ın kendi iç politik baskıları nedeniyle Türkiye'ye birden bire karşılıksız tavır değişikliğine girmeyeceğinin farkındadır. Türkiye'nin de Yunanistan'ı harekete geçirmesi için aradaki temel sorunları çözümlemek için adım atması gerektiğini Birand tarafından vurgulanmaktadır. Birand bütün bunlara rağmen Yunanistan'ın yapabileceği bir kaç şey olduğunu belirtir: "Uyum anlaşması imzalanabilir; özel işbirliği fonundan verilecek malî yardımı engellemek için Adalet Divanı'ndaki başvurudan vazgeçebilir; Ortaklık Konseyi toplantısı ve malı protokolün işlemesi için vetosunu kaldırabilir; Avrupa Parlamentosu'nda PASOK'lu milletvekillerinin Türkiye'ye hakaret etmelerini engelleyebilir." (Birand, Milliyet, 6.2.1988)

AT zirvesi Şubat ayı ortasında Brüksel'de başlamadan önce Papandreu parti grubunda konuşurken' 'Türkiye ile uyum anlaşmasını imzalamaya kararlı olduğunu ve Türkiye'nin tam üyeliği konusunda hükûmetinin engel oluşturmadığını ve bu konuda Yunanistan'ın öne sürüldüğünü bu konuda en büyük engelin Almanya olduğunu" belirtir. (Güneş, 11.02.1988)

Papandreu'nun son söylediklerinde doğruluk payı vardır. Çoğu zaman Topluluk Ülkeleri kendi söylemek veya yapmak istediklerini Yunanistan'ı öne sürerek ya da Yunanistan'ı mazeret göstererek ortaya koydukları, Birand,

Armaoğlu ve diğer dış politika yazarlarımızca ileri sürülmüştür.

1988 yılı Mart ayına gelindiğinde, Özal AT Ortaklık Konseyi Toplantısı Gündemi'ne serbest dolaşımın vakit geçirilmeden yürürlüğe konması, 4. mali protokolün işlerlik kazanması, gümrük ve uyum anlaşmalarının yürürlüğe konmasının alınmasını istemiştir. (Güneş, 02.03.1988) Bu haberden bir gün sonra Güneş gazetesi Özal'ın üye ülkelerin önde gelen liderlerinden Lubbers, Kohl, Genscher ve Cheyson ile görüştüğü bildirilir. (Güneş, 3.3.1988) 29 Mart tarihinde de Konsey, Türkiye-Yunanistan uyum anlaşmasının imzalanması için onay verir. (Güneş, 29.03.1988)

Birand, hâlâ Özal ile Papandreu arasındaki bu ilişkiye şüphe ile bakmaktadır. Papandreu'nun "Özal'ın içtenliğine inanıyorum" ve Özal'ın "ilişkileri rayına oturtacağız" şeklinde sözlerine rağmen Birand kendi kendine "peki bu bildirilerle nereye kadar gidilebilecek?" diye sormaktadır. Birand bu sorusuna yine Papandreu'nun şu demeci ile yanıt aramaya çalışır: "Daha ilk adımları atıyoruz ve gidecek çok yolumuz var. Karşılıklı temel ilkelerimizi değiştirmedik. Sadece çözüm ararken güçlük yaratmamaya ve mevcutları da mümkün olduğu kadar ortadan kaldırmaya çalışıyoruz. " (Birand, Milliyet, 05.031988)

AT Ortaklık Konseyi Nisan ayının sonuna doğru 25 Nisan'da toplanır. Toplantıya iki belge sunulur. Başkanlık açıklaması olarak adlandırılan ilk belge Türkiye'deki insan hakları değerlendirilerek ilerlemeler kaydedildiğinin bilincinde olduğunu ancak bunların yeterli görülmediği açıklanmaktadır. İkinci belgede ise topluluğun bazı teknik sorunlardaki şikâyetleri dile getirilmektedir. (Güneş, 23.04.l988)

Ortaklık Konseyi toplantısı öncesi üye ülke yetkilileri ihtiyatlı bir iyimserlik içindedirler.

Diğer yandan Devlet Bakanı Bozer Türkiye'nin AT nezdindeki temsilcileriyle bir toplantı yaparak, Türkiye'deki demokrasi süreci, insan hakları ve Kıbrıs'tan asker çekilmesine kadar varan çeşitli konuları değerlendirir. (Güneş, 24.04.1988)

Birand, nihayet Ortaklık Konseyi toplantısı sonrası kaleme aldığı "Davos Ruhunun Sonuna mı Geldik?" başlığını kullanarak" eğer iki liderin niyetleri göz

boyamak değilse bir an önce kamuoylarındaki ümitleri besleyecek somut adımları atarlar. Yoksa bu bekleyiş uzun sürmeyeceğe benziyor" değerlendirmesini yapar. (Birand, Milliyet, 25.04.1988)

Birand'ın şüphelenmesinde haklı olduğu Ortaklık Konseyi toplantısında Dönem Başkanı Genscher'in konuşmasına Yunanistan'ın isteği üzerine "Kıbrıs konusu Türkiye-AT ilişkilerini etkiler" sözlerini eklemek istemesiyle ortaya çıkar. Almanya Dışişleri Bakanı toplantıda konuşmayı önceden Türk tarafına gösterir. Dışişleri Bakanı Yılmaz ve Devlet bakanı Bozer sert tepki göstererek toplantıya katılmayacaklarını açıklarlar ve toplantı ertelenir. Gözlemciler, gelişmelerde Almanya'nın ikili oynadığına dikkat çekerler. (Güneş, 26.4.1988)

Genscher hatasını düzeltmek için Almanya-Türkiye arasında yeni bir toplantı için anlaşmaya varıldığını ve' 'Kıbrıs konusunun Türkiye-AT ortaklık ilişkileriyle ilgisi yoktur" açıklamasını yapar. (Güneş, 27.04. 1988)

Diğer yandan Dışişleri Bakanı Yılmaz "Kıbrıs meselesi topluluğun ortak tutumu olarak ortaklık ilişkisinin ön şartı olarak gelirse ortaklık ilişkilerimiz devam edemez" açıklamasını yapar. Yılmaz ayrıca topluluk üye devletlerinin Türkiye'nin tepkisi konusunda yanlış hesap yaptıklarını vurgular. (Güneş, 27.4.1988)

Milliyet gazetesinin köşe yazarlarından Sami Kohen bu gelişmeyi "Davos Ruhuna Fatiha" başlığını kullanarak değerlendirir. Kohen'e göre Yunanlılar kulis yeteneklerini kullanarak, Kıbrıs sorunu ile AT ile ilişkilerimizi irtibatlandırma çabalarında başarılı olmuşlardır. Bu yüzden oturum boykot edilmek zorunda kalınmıştır. Bu durum AT ile ilişkilerin normalleştirilmesini engelleyecek ve 4. malî protokolün bloke edilmesine neden olacak bir gelişme olarak nitelendiren Kohen, Papandreu'yu ikili oynamakla suçlar.

Konsey toplantısı konusundaki bu gelişme, AT'da Türkiye'ye karşı takınılan tavırda Yunanistan'ın etkin olduğu ve diğer ülkelerin, özellikle Almanya'nın, Yunanistan'ın eğilimlerini kullanarak Türkiye'nin tavrını hesapladığını ortaya koymaktadır. AT bir anlamda Türkiye'nin zayıf noktasına dokunulduğunda ne yapacağını bilmekle veya kestirmekte, bunun da sonuçlarını topluluk lehine kullanmaktadır. AT böylece Türkiye'ye karşı yükümlülüklerin yerine getirmekten kaçınmaktadır.

Birand bir diğer yazısında gelişmenin, Ortak Pazar koridorlarında "Kara Pazartesi" olarak adlandırıldığını aktarır. Alman basınının da Genscher'i suçladığını bildiren Birand, Alman bakanın en geç iki ay içinde Ortaklık Konseyi toplantısı yapılacağı şeklinde duyurusunu aktarır Birand bunu imkânsız görmektedir. Çünkü iki ay sonra Yunanistan dönem başkanlığını alacaktır. Ortaklık Konseyi toplantısının yapılmasının bu günkü durumda bir zarar getirmeyeceği kanısına varan Birand, böylelikle "içi tamamen boş ancak Kıbrıs'a bağ kuracak bir Konsey toplantısı, yapılacağına hiç toplanmaması daha iyi olur" sonucuna varır. (Birand, Milliyet, 29 .04.1988).

Almanya, Konsey toplantısının yapılması için Türk ve Yunan taraflarını iknaya çalışmaktadır. (Güneş, 04.05.1988). Diğer taraftan Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi 7 Mayıs 1988'de Strasbourg'da toplanır. Dışişleri Bakanı Yılmaz bu toplantıya katılmak için geldiği Strasbourg'da "öyle görünüyor ki AT üyeliği konusunda Ortaklık Konseyi toplantısı Almanya'nın başkanlık döneminde toplanamayacak. Bunun için ciddi güçlükler var" açıklamasını yapar. Yılmaz ayrıca Kıbrıs ve AT ilişkilerinin 25 yıllık geçmişlerinde bir bağ kurulmazken şimdi böyle bir bağın kurulması kabul etmeyeceklerini de belirtir. (Güneş, 07.05.1988).

Avrupa kamuoyundaki baskı grupları da ilişkileri yakından takip ederek AT'yi etkilemeye çalışmaktadırlar. Türk-İş'in üye olarak ilk kez temsil edileceği ETUC (Avrupa İşçi Sendikaları Konfederasyonu) 6. toplantısı öncesi, Konfederasyon genel sekreteri Mathias Hinterscheid "Türkiye'de sendikal özgürlükler yerleşmedikçe AT üyeliğine razı olmayacaklarını" belirtir. Genel Sekreter DİSK'i hâlâ desteklediklerini ve DİSK'e karşı açılan davaların durdurularak malların geri verilmesini talep ettiklerini de açıklar. (Güneş, 09.05.1988).

Diğer yandan Almanya Ortaklık: Konseyi'nin Haziran ayında toplantısının yapılması için arabuluculuk yapmaktan vazgeçtiğini açıklar. Aynı haberde, Avrupa Parlamentosu'nda Fransız Parlamenter Floret'in hazırladığı Rum yanlısı Kıbrıs Raporu oylanarak kabul edilir. (Güneş, 21.5.1988). Rumlar da Davos Ruhunu ortadan kaldırarak bir adım daha atarlar. Kıbrıs Rum Lideri büyük bir cesaretle "Türklerin hayal görmemesini, Türkiye'nin Kıbrıs'tan

çekilmedikçe, AT'nin rüyasını bile göremeyeceğini" dile getirir. (Güneş, 7.6.1988).

Bütün bu gelişmelere rağmen, Avrupa Parlamentosu Siyasî Komisyonu Türkiye-AT arasındaki parlamentolar arası Ortaklık Komitesi'nin işletilmesini öngören raporu kabul eder. Armaoğlu Tercüman gazetesindeki yazısında bunun 'yeşil ışık' olarak kabul edilemeyeceğini ve Türkiye'nin daha nice kırmızı ışıktan geçmesi gerektiğini savunur. AT'nin, 1976 başında Yunanistan'ın müracaatında "Türkiye endişesi" dile getirildiğinde" Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilere biz karışmayız" cevabını verdiğini belirten Armaoğlu, "AT parlamenterlerinin daha sonra Yunanistan'ın oyuncağı olduğunu ve bedava avukatlıklarını yaptıklarını" ortaya koyar. (Armaoğlu, Tercüman, 25.6.1988).

Sanırız burada Armaoğlu şu noktayı gözden kaçırıyor. AT 1970'li yıllarında henüz ekonomik bir birlik olmaktan öte gidememiştir. 1980'li yılların sonuna gelindiğinde ise siyasal alanda da bütünleşmeye gidilmiş ve kendileriyle ilgili ilgisiz dünyanın farklı yörelerindeki siyasî problemlerle ilgili görüş belirtmeye ve tavır takınmaya başlamışlardır.

Armaoğlu aynı yazısında Türkiye'ye karşı Kürt meselesinin de ortaya çıkarıldığını savunur: "Bir devleti yıkmak isteyen, kadın ve çocukları acımasızca katleden bölücü caniler için insan haklarından söz etmek marifet sayılmaya başlanmıştır. Bu hazretlere nasıl anlatmalı ki Türkiye'de bir Kürt azınlığı meselesi yoktur... ve TC vatandaşı olarak hiç birinin hakları ne azdır ne fazladır... şimdi bu şartlarda AT'a girmenin yararını ben vatandaşa nasıl anlatacağım" (Armaoğlu, Tercüman, 25.6.1988)

Armaoğlu'nun ortaya koyduğu bu tavır yanında AT'de kendi içinde de çatlak sesler çıkmaktadır. Özellikle İngiltere Avrupa Birliği fikrine sıcak bakmamaktadır. İngiltere Başbakanı Thatcher "bir Avrupa Birliği kuralım diyorlar. Ben de diyorum ki ne demek istiyorsunuz? Ülkelerinizi dağıtıp Avrupa Birleşik Devletleri kurabileceğinizi sanmıyorum... AT'nin 12 üyesi için mümkün olan, birlikte iyi yaptığımız şeylerde daha yakın iş birliğine gitmektir" şeklinde demeç verir.

Thatcher, AT Komisyon Başkanı Delors'un 10 yıl içinde topluluğa üye ülkelerin ulusal kararlarının % 80'ini AT çerçevesi içinde alacakları şeklindeki

tahmini de reddeder. Thatcher ayrıca AT bünyesinde vergilerin eşitlenmesine gerek olmadığını ve tek bir AT merkez bankası kurulmasına da karşı olduğunu belirtir. (Güneş, 29.07.1988).

Burada muhafazakâr bir geçmişi olan İngiltere'nin yine muhafazakâr liderinin tarihi geçmişinden sıyrılamadığı gözlenmektedir. Thatcher hâlâ dünya üzerinde sömürgeleri olan, hiç değilse bir "Common Wealt" ülkeler topluluğunun lideri gibi davranmaktadır. Bu nedenle ülke içi malî ve ekonomik yetkilerinin elinden alınmasına karşı çıkmaktadır.

ANAP hükûmeti, Yunanistan engelini aşmak için atağa geçer. Ankara'da görevli AT üyesi ülkelerin büyük elçilerine "Türkiye'nin isteklerinin yerine getirilmemesi halinde AT ülkelerinin Türkiye'deki angajmanlarının ve beklentilerinin gözden geçirileceği" bildirilir. (Güneş, 16.08.1988).

1988'in ikinci yarısına geçildiğinde Avrupa Parlamentosunda görüşülen Walter Raporu ile bazı çevreler' 'Türkiye'deki etnik gruplara temel haklar sağlanması" gerektiği ve "Kıbrıs sorunun, Türkiye-AT ilişkilerinin normalleşmesi için engel teşkil ettiği" kaydedilir. (Güneş, 17.08.1988).

Avrupa Parlamentosunun bu tavrından sonra Akdeniz Bölgesi Sorumlusu Claude Cheyson da İstanbul'da katılacağı bir toplantı öncesi "AT'yi değiştiremezsiniz. Tam üye olmak istiyorsanız kendinizi değiştirmek zorundasınız" şeklinde demeç verir. Cheyson, Türkiye'deki bazı uygulamaların topluluk standartlarıyla uyuşmadığını belirterek devlet sübvansiyonları, ihracat teşvikleri ve fonların Türkiye-AT arasında ticari ilişkileri olumsuz etkilediğini vurgular. (Güneş, 08.09.1988).

Türkiye'nin tam üyelik konusunda Avrupa kamuoyunu etkileme çabalarından biri de ANAP lideri ve Başbakan Özal'ın Fransa'da yayımladığı "Türkiye Avrupa'da" adlı kitaptır. Özal bu kitabını Avrupa'ya yazılmış bir dilekçe üslubuyla noktalar: "Türkiye'nin artık sürekli reform ve devrimlere ihtiyacı kalmamıştır. ANAP tarafından gerçekleştirilen ekonomik reform, Batılılaşma için gerekli reformların sonuncusuydu. Artık geri kalanlar zaman meselesidir. Bu gün Müslüman halklı ülkeler arasında ilk cumhuriyeti kuran laik toplumlu, demokratik prensipli ve endüstrileşmekte olan Türkiye nihayet AT'nin kapısını çalmıştır. Cevabınızı bekliyoruz". (Güneş, 16.09.1988).

Avrupa'daki bazı milletvekilleri de Türkiye'nin Avrupa Parlamentosuna herkesten fazla değer verdiği kanaatindedir. İngiliz milletvekili Taylor "burası söz üretilen bir fabrikadır, sorumluluğu ve aldığı kararları tatbik kabiliyeti yoktur". (Tercüman, 17.09.1988).

Burada bir itiraf vardır. Ancak Avrupa Parlamentosunun aldığı kararlar, genel bir Avrupa kamuoyunun baskısı ile alınmaktadır. Ayrıca burada alınan kararların, ülke parlamentolarında onayı ile yürürlüğe gireceği unutulmamalıdır.

Türkiye'nin AT'ye tam üyelik başvurusunun kabulü için yönetimin en başındaki kişi, Cumhurbaşkanı Evren dahi çaba göstermektedir. Evren, Almanya ziyaretine giderken uçakta şok bir açıklama yaparak Türkiye'de bir komünist partisinin kurulabileceğini dile getirir. Armaoğlu, bu açıklamayı değerlendirirken, Evren'in bu sözlerini Başbakan Özal ile fikir teatisinde bulunarak söylemiş olabileceğini savunur. Evren'in Almanya ziyaretinin amacının AT'a üyeliğimize destek sağlama olduğu ileri süren Armaoğlu, bu sözlerin Alman kamuoyuna bir mesaj niteliği taşıdığını ve Alman Cumhurbaşkanı Weizsacker'in durumunu düzeltme amacını taşıdığını belirtir: "Çünkü kanun kaçağı Türk solunun azılıları Almanya'da yuvalanmış bulunuyor ve yine bazı çevrelerce desteklenen bu kanun kaçaklarının başarılı olduğu da inkâr edilemez". (Armaoğlu, Tercüman, 19.10.1988).

Armaoğlu, Türk yönetiminde beliren bu niyetin yürürlüğe geçirmeden önce bir de Türk toplumunun ve memleketin şartlarını iyice tahlil edip tartmak gerektiği kanaatindedir. Armaoğlu "bu işe çok erken" diyerek karşı çıkmaktadır.

Bir dış politika yazarı siyası bir karar için çok tutucu bir tavır göstererek mevcut durumun devamını savunurken ANAP yönetiminde ise "'muhafazakârlığın saçma bir iş olduğu" görüşü vardır. Türkiye'deki iktidar bu görüşleri ortaya koymakla dış politika yazarlarına göre bir adım öne geçmiştir. Adnan Kahveci Ekonomik Bülten'de yer alan bir yazısında "muhafazakârlığın sürekli değişime cevap verme zorunda bir parti için saçma sapan bir iş olduğunu savunur. Kahveci, Türkiye'nin AET ile ilişkilerinde kendi içinde siyasal, sosyal ve ekonomik değişimlere zorlandığı bir ortamda bu sözleri söylemiştir. Ülkenin siyasî hayatında komünist parti kurulabileceği şeklinde bir açıklamanın en yetkili ağızdan açıklandığı bir dönemde Kahveci'nin sözleri daha bir anlam

kazanmaktadır. Bununla birlikte aynı yazısında Kahveci bu sözlerinin ANAP ile ilgisi bulunmadığım belirtmek zorunda kalmış ve "bizim muhafazakârlığımız toplumda gerekli bazı değerlerin korunması ile ilgili bir muhafazakârlıktır. Avrupa'daki anlamında bir *muhafazakârlık* değildir" diyerek ANAP'ın muhafazakârlığını tanımlamıştır. (Güneş, 19.9.1988).

Burada çalışmamızın bir önceki bölümüne atıfta bulunarak ANAP'ın muhafazakârlığının gerçekten, Avrupa'daki anlamda bir *muhafazakârlık* olmadığını yinelemek gerekir. Bir İngiltere ve Fransa *muhafazakârlığı*, ülkelerin dünyadaki çıkarı ile ilgilidir ve dünyadaki konjonktürel değişikliklere göre kendini yeniden tanımlamıştır. Avrupa'da 1980'lerin ikinci yarısından sonra beliren *Yeni muhafazakârlık*, devletin eğitim, sağlık ve savunma gibi klasik görevlerine dönmesini savunarak ekonomi alanından çekilmesini, yatırımcı olmamasını, ekonomik kararların alınmasında etkin olmamasını ve dolayısıyla serbest pazarın kendi şartları içinde oluşmasını savunmuştur. ANAP, bu Yeni Muhafazakârlıkla çakışan bazı uygulamalara girişerek devletin bir baba olmadığını ortaya koymuştur. Özal'ın birkaç açıklamasında bu görüşlere rastlanılmıştır.

ANAP, 'muhafazakârlığını sadece toplumun değer ve inançlarını koruma ile sınırlandırmıştır. Bu sınırlandırmada dinî faktör ağır basmaktadır. Dış politikada bu dinî faktör, tam üyeliğin kabul edilmesiyle bir tehdit bir alternatif olarak kendisini göstermiştir. Zira Cumhurbaşkanı Evren, Almanya ziyaretinde tam üyeliğin kabul edilmemesiyle Türkiye'nin NATO'dan çıkabileceğini ve İslam Birliği' ne kayabileceğini belirtmiştir.

Armaoğlu Evren'in bu açıklamasını "iyi bir taktik olarak" görmediğini belirterek NATO'dan çıkış ile İslam Birliği'ne girişin aynı değerde görmediğini ortaya koyar. Evren'in basında yer alan sözlerinden İslam Birliği'ne dahil olmanın sanki çok kötü bir şey olduğu intibaı doğduğunu belirten Armaoğlu "halbuki Türkiye İslam Teşkilâtı üyesi" olduğunu ortaya koyarak, bu sözleri pek önemsemez.

Armaoğlu, ayrıca NATO'da Amerika, Batı Avrupa'nın Ortadoğu'daki hayati menfaatlerini koruma tedbiri olarak daha fazla stratejik yük yüklemeye çalıştığını ve buna yanaşan Türkiye'nin Amerika ile münasebetlerinin

bulandığını savunur. Armaoğlu'na göre "Avrupa bizi stratejik bir hamal gibi" görmektedir. Avrupa'nın bu tavrı Türkiye'yi "al abdestini ver namazımı" derecesine kadar götüreceğini ileri süren Armaoğlu böylelikle Türkiye'nin, Batı Avrupa'ya karşı daha çok ilgilenmek zorunda kalacağını savunur. (Armaoğlu, Tercüman, 20.10.1988).

Evren'in bu görüşleri basında yer aldıktan iki hafta sonra Demirel, Devlet Bakanı Bozer ile görüştükten sonra "olmazsa İslam Ekonomik Topluluğuna gireriz" şeklindeki sözlerini eleştirir ve "Türkiye'nin yeri Ortak Pazar'dadır" der. (Güneş, 08.11.1988).

Ülke içi siyasî ortamda da Türkiye'nin Batı'ya karşı uyguladığı taktik, destek bulmamıştır. Evren'in bu sözleri muhalefette bulunan Batılılaşma yanlısı Demirel tarafından da eleştirilmiştir.

Avrupa Topluluğunun 1992'de ülkeler arazi sınırları kaldırarak tek pazara yönelecek olması Amerika ve Japonya gibi dünya sanayi devlerini ürkütürken diğer yandan bazı Avrupalılar da bu bilinmeyen gelecekten endişelenmeye başlamışlardır. (Güneş, 26.11.1988).

Giderek büyüyen ve daha da bütünleşen AT, Türkiye'nin tam üyelik müracaatından sonra, Türkiye'nin gözünü korkutma ve bu sevdadan vazgeçirme taktiği uygulamaya başlamışlardır.

AT Komisyonu Akdeniz, Türkiye ve Ortadoğu masası direktörü Eberhordt Rhein, Türkiye'den gelen bir heyetle görüşmesi sırasında AT içinde üye sayısını 12'de dondurma yanlılarının arttığını öne sürmüştür. Rhein "AT bizi almazsa, İslam Birliği'ne gireriz" gibi çıkışlara da değinerek "NATO'dan çıkmak ve AT ile ilişkilerimizi kesmek kararını her an verebilirsiniz, bu sizin sorununuzdur. Egemen bir devlet olarak Türkiye kendi geleceğinden kendisi sorumludur. Böyle bir karar aldığınız takdirde NATO ve AT üzülür ama "bizi bırakmayın" diye hiç bir ülkenin koluna yapışılmaz" (Güneş, 26.11.1988). Rhein ayrıca kültürel ve sosyal farklılıklara da değinerek Türk ekonomisinin hâlâ negatif göstergeler taşıdığını ifade etmiştir. Başbakan Özal tam üyeliğe destek aramak için gittiği Fransa'da Mitterand ile görüşür. Mitterand ise 1992'deki tek pazarın gerçekleşmesine kadar topluluğun genişlemesinin mümkün olmadığını belirtir. Mitterand ayrıca, Türkiye'nin ekonomik bakımdan

AT'ye girmeye hazır olmadığı yolundaki eleştirilere katılmadığını ve Türkiye'nin büyük bir potansiyeli bulunduğunun idraki içinde olduklarını belirtir. (Güneş, 29.11.1988).

1988 yılının sonuna gelindiğinde AT Dönem Başkanlığını yapan Yunanistan zirve toplantısını Rodos'ta gerçekleştirir. Bazı yabancı gazetecilere göre Papandreu'nun amacı Avrupa'nın doğu sınırının bu adanın sahillerinden geçtiğini diğer liderlere anımsatmaktır. Bu noktaya dikkat çektiği yazısında Milliyet yazarı Sami Kohen, Papandreu'nun Kıbrıs'a değinip Türk tarafını yerden yere vurduğunu ve Davos Ruhuna bir kez daha gölge düşürdüğünü ortaya koyar.

1988 yılı sona ererken Türkiye'nin, tam üyelik müracaatı karşısında Davos Ruhu ile Yunan engelini aşma çabası suya düşer. Yunanistan yine tavrını değiştirmemiştir. Ayrıca Serbest Dolaşım konusunda da Türkiye bir başarı sağlayamamıştır.

2.3.7. Düğümün Çözüldüğü Yıl: Türkiye'nin Tam Üyelik İçin Son Çabaları

Tam üyeliğe müracaattan sonra Türkiye önüne çıkarılan tüm engellere (Kıbrıs, Yunanistan, serbest dolaşım) ve kendi bünyesinden gelen hata, eksiklik ve zaaflara rağmen çabalarını sürdürmüştür.

Avrupa Parlamentosu ile TBMM arasında doğrudan ilişkiyi sağlayacak Karma Parlamento Komitesi Ocak ayı içinde ilk toplantısını yaparken biri ticari diğeri insan hakları ile ilgili iki raporu gündemine almıştır. Özellikle insan hakları raporunda Türkiye'yi rahatsız edecek pasajlar bulunması ve "insan hakları tam anlamıyla düzelmedikçe Türkiye'nin tam üyeliği konusunda olumlu görüş vermeyiz" tehdidi yer almıştır. (Güneş, 04.01.1989).

Söz konusu toplantıyı değerlendiren yazısında Tercüman gazetesi yazarı Armaoğlu, AET-Türkiye arasında iyice donuklaşmış münasebetlerde bir açılma eğilimi sezmiştir. Karma Parlamento Komitesi ayrıca Türkiye'nin tam üyeliği konusunda bir rapor hazırlamaya da karar vermiştir. Armaoğlu'nun ikinci düzelme işareti olarak algıladığı gelişme 8 yıldır işletilmeyen 4. Malî Protokole işlerlik kazandırma çabalarıdır. (Armaoğlu, Tercüman, 19.1.1989).

1989 yılı başında AT içinde İngiltere, Fransa, İtalya ve Almanya kendi aralarında bir koordinasyon kurulu oluşturarak Kıbrıs sorununa çözüm aramaya başlamışlardır. Ancak Yunanistan buna sert bir tavır alır. İngiltere Dışişleri Bakanı, üye ülkelerin kendi aralarında ikili ilişkileri geliştirebileceklerinin ve Yunanistan'ın buna karışmaya haklarının bulunmadığını belirtir. AT'deki siyasî gözlemciler, bu durumun, Yunanistan'ın kendileri dışında bir çözüm arayışına girişilmesinden rahatsızlığını ortaya koyduğunu belirtirler. (Güneş, 25.01.1989).

Türkiye bu yıl içinde tam üyelik konusunda bir baskı yaratmak için, 10 milyar dolarlık savunma sanayi projelerini kullanmıştır. Savunma Bakanı Vuralhan bir demeciyle topluluğa girişe destek veren ülkelerin ihalelerden paylarını alacaklarını açıklar. (Güneş, 27.01.989).

Güneş gazetesinde aynı tarihte yer alan bir habere göre de Türkiye Avrupa Hareketi'ne üye olmak için başvurur. 1948 yılında Hollanda'nın Lahey kentinde kurulan ve partiler üstü bir baskı grubu olan Avrupa Hareketi'nin amacı Avrupa Birliği'ni sağlamaktır. (Güneş, 27.01.1989).

1989 Mayıs ayında olumsuz bir gelişme olur. 1 Mayıs Olayları'nda polisin göstericilere ateş açmasını Avrupa'da görülmemiş bir olay olduğunu belirten İngiltere İşçi Partisi'nden 3 milletvekili Türkiye'nin AET üyeliğine hazır olmadığını savunurlar. (Güneş, 03.05.1989).

Mayıs ayı ortalarında Türkiye'de Bakanlar Kurulu toplantısında Ceza Kanunu'nun 141, 142, ve 163'üncü Maddelerinin kaldırılması görüşülür. Başbakan yardımcısı Bozer ile Adalet Bakanı Sungurlu karşı görüş belirtmişlerdir. Bozer "sırf AT'ye girmek için bir değişiklik yapılmasına karşı olduğunu ve bu konuda acele edilmemesi gerektiği" yolunda görüş belirtir. (Güneş, 14.05.1989) .

Bu açıklamalar demokratikleşme konusunda iktidar partisi içinde, bakanlar kurulunda bile görüş ayrılıkları olduğunu göstermktedir.

Özal bu girişimlerden sonra, AT Komisyon Başkanı Delors'a "Komünist Partisi ilk seçime girer" diye açıklamada bulunur. Özal bu görüşmede ayrıca, Türkiye'de cumhurbaşkanlarının 1960'dan beri asker kökenli olduklarını bu yıldan itibaren de ülkenin tamamen sivil cumhurbaşkanı seçeceğini dile getirir. (Güneş, 02.06.1989). Özal'ın bu açıklamaları, tam üyelik konusunda AT

komisyon raporunun açıklanma öncesi Türkiye'nin imajını Avrupa kamuoyunda düzeltmeye yöneliktir.

Aynı tarihlerde GALLUP araştırma şirketinin Avrupa'da yaptığı araştırmada, Avrupa ülkelerinde yaşayanların %l7'sinin Türkiye'yi modern bir ülke olarak gördükleri, %51'inin de çağdaş bulmadığı ortaya çıkmıştır. (Güneş, 31.05.1989). Türk basını ve iktidarının artık bu tür kamuoyu araştırmalarını dikkate almaları ve bu yönde çalışma yapmaları, birleşme süreci yaşanan Avrupa Topluluğu ile ilişkilerde gerek iç, gerekse dış kamuoyuna verilen önemi göstermektedir.

Başbakan Özal Eylül ayında Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nde yaptığı konuşmada, İnsan Hakları Divanı'na yargı yetkisinin 3 yıl süreyle tanındığını açıklar, Özal ayrıca bu konuşmasında, Bulgaristan'daki Türk azınlığa yapılan muameleler karşısında Batı'dan destek ister. (Güneş, 28.09.1989).

1989 yılı sonuna gelindiğinde AT'ın tavrında bir değişiklik olmadığı ortaya çıkar.

Belçika Dışişleri Bakanı Eykens "şartları yerine getirin AT'ye girin" şeklinde bir açıklamada bulunur. Eykens'e göre AT'ye tam üye olmayı istemek için öncelikle topluluk kurallarına uyum şarttır: "Bu basit bir iş değildir. Zira AT yakında ekonomik ve parasal birliğe geçecektir. Tek yasa gereğince topluluk ikinci aşamada siyası birliğe gidecektir. Buna savunma ve güvenlik politikaları da dahildir. Bu, Türkiye açısından o kadar önemli olmayabilir. Çünkü Türkiye NATO üyesidir. Ancak toplulukta kararlar çoğunlukla alınmaktadır. Bu durumda hükümran bir ülke azınlıkta kalmayı göze almayı bilmelidir." (Tercüman, 06.11.1989).

Birand bu gelişmeleri ele alırken AT Komisyonundaki bir yetkilinin "Türkiye'nin tam üyelik dosyası toz toprak içinde kayboldu" şeklindeki değerlendirmesini aktarır. İki Almanya'nın birleşmesi sonrası yeni bir Avrupa şekillenirken Birand, bu aşamada genişlemeden kimsenin söz etmediğini belirtir. Birand AT Komisyon Başkanı Delors'un yaklaşımını şu şekilde aktarır: "12'ler çekirdek olmalı ve aralarına kimse alınmamalı; Birinci kuşak olarak EFTA ülkeleri, daha sonra Doğu Almanya, Macaristan, Polonya. İkinci kuşak olarak da

Türkiye, Fas, Malta ve Kıbrıs". Birand bütün bu olasılıkların Türkiye'nin işine gelmeyeceğini vurgular. (Birand, Milliyet, 17.11.1989).

Birand bir sonraki yazısında Türkiye'deki gelişmelerin de AT üyeliği için yeterli olmadığını vurgular. "141,142 ve 163 zihniyeti ile yaşayamayız" başlıklı yazısında Birand, yeniden kurulmakta olan Avrupa'da Türkiye'nin bu günkü inançlarıyla, mantığı ve uygulamalarıyla yaşayamayacağı iddiasındadır. Birand, yönetenlerimizin ve bazı etkin çevrelerimizin insan haklarını hâlâ bir züppelik olarak gördükleri bir ortamda yer a1amayacağımızı ileri sürer. "Demokrasiyi sadece kendi cebine giren oy; sendika, dernek ve basın kısıtlamalarını da ülkeyi daha kolay yönetme aracı olarak gören insanları veya anlayışları artık değiştiremediğimiz sürece karanlık görüntülü bir ülke olarak kalacağımızdan emin olmalıyız." (Birand, Milliyet, 21.11.1989).

Avrupa kamuoyunda ve siyasî merkezlerinde, Türkiye'nin birliğe katılma yolunda evrensel standartları gerçekleştirmesi beklenmektedir.

Çalışmamızda ele aldığımız gazetelerden biri olan Güneş gazetesinde Cengiz Çandar 1989 yılı son ayında yazmaya başlamıştır. Çandar, ele aldığımız yazarlardan farklı yönleri ve görüşleri olan bir yazardır. Çandar daha önceleri Cumhuriyet gazetesinde bir muhabir olarak dış politika yazıları yazmıştır.

Çandar, Amerika ve Sovyetler Birliği liderlerinin Malta'da buluşma ve burada aldıkları kararlarını değerlendirdiği yazısında birleşik Avrupa'nın zemininin serbest seçimler, çoğulcu demokratik sistem, demokratik özgürlükler ve insan hakları ile biçimleneceğini ortaya koyar. Çandar'a göre bu süreç içinde "en şahin görünümlü ülke İngiltere'dir: "İngiltere tarihindeki ikilemi yaşıyor. Kara Avrupası'nın bir parçası olmadığı için az Avrupalı çok Atlantikçi'dir. Bir de mahcup şahin Türkiye var. O da Trakya toprağından başka Avrupa bağlantısı olmayan az bir Avrupalı daha çok Ortadoğulu bir ülkedir". (Çandar, Güneş, 06.12.1989).

Çandar aynı yazısında son gelişmelerin Türkiye'yi kendisini dayandırdığı güvenlik doktrinini gözden geçirmeye ve değiştirmeye zorlandığını ifade eder. Türkiye'nin *statükonun ebediliği* gibi bir yanlış sanıdan ve rehavetten çıkmak zorunda olduğunu savunan Çandar'a göre uluslararası dengeler artık değişmiştir.

Çandar bir sonraki yazısında, Türkiye'nin tam üyeliğiyle Avrupa'nın ilgilenmediğini, 1993'den önce de kesinlikle ele alamayacağını belirtir. 1993'de de büyük bir ihtimalle Doğu Avrupa ülkeleri Polonya, Macaristan, Çekoslovakya, AET nezdinde Türkiye'ye oranla öncelik taşıyacaktır.

Türkiye'nin bu durumda stratejik hedeflerinin gözden geçirmek zorundadır. Türkiye,

a. Kaderini Doğu Avrupa ülkeleri ve hatta Sovyetler Birliği ile paralel görüp dış politika doğrultusunu ona göre ayarlamalıdır;

b.ya da AT'nin Akdeniz üyeleriyle birlikte davranmayı tercih eder;

c-İngiltere'ye yaslanma yolunu seçer.

Çandar bu alternatifleri sıraladıktan sonra, İngiltere'ye yaslanmanın intihar olacağını, çünkü İngiltere'nin yalnızca AT içinde değil dünya üzerinde de Amerika tarafından yalnızlığa terk edildiği inancını ortaya koyar. Çandar'a göre Amerika, ağırlıklı Avrupa politikasını İngiltere'den Almanya'ya kaydırmıştır. (Çandar, Güneş, 08.12.1989).

Çandar bu gelişmelerin Türkiye içindeki yansımalarını Genelkurmay Başkanının demecini ele alarak değerlendirir.

> *Sovyet tehdidi azalmış olsa bile Doğu ve Güneydoğu'dan gelen tehdit artmış o yüzden savunma harcamaları azaltılamazmış. Dilin altındaki bakla ayrılıkçı Kürt tehdidi olabilir... Aynı büyüklükte bir orduyu muhafaza edeceksiniz. Niye? Ayrılıkçı Kürt tehdidi var diye. Bir dünya savaşı ihtimalindeki Sovyet tehdidi ile Kürt tehdidi aynı. Eğer durum buysa dava şimdiden kaybedildi. Anlaşılan birçok özgürlük bulunmasa da saçmalama özgürlüğü sınırsız. Ya da çok sayıda generalin işsiz kalmasından korkuluyor. Veya sivil siyaset adamları çok yüreksiz, askerleri kızdırabilecek şeyleri söylemekten çekiniyorlar. Türkiye ilgilense de ilgilenmese de hızla Avrupa'nın içine girmek ya da dışında kalmak tercihine itiliyor. Cehalet, saçmalama ve kötü niyetin toz bulutunda asıl can alıcı mesele buradadır.* (Çandar, Güneş, 08.12.1989).

Çandar çok cesaretli bir şekilde ANAP iktidarının istikrarı sağlama amacıyla dayandığı askeri gücü eleştirebilmiştir. Asıl mesele de ülkenin demokratikleşmesini sağlayacak alanlara; eğitim, sağlık, sosyal ve kültürel

alanlara kaynak ayrılacağı yerde askeri alana ayrılması konusu bir yazar tarafından ilk kez dile getirilmiş olmasıdır. Çandar derinlemesine tahlilleriyle Türkiye'nin dış politikadaki alternatifleri de ortaya koyar.

Çandar bir diğer yazısında 141, 142 ve 163'üncü maddelerden yola çıkarak insan hakları konusunu ele alır. Çandar, Prag'da 17 Kasım'da öğrencilerin sadece coplandığını, ölüm olayının olmadığını duyurur. Buradan çıkarak Türkiye ile bir karşılaştırma yapar: "Burası kendi İnsanlarına dışkı yedirdiği iddialarının kol gezdiği bir ülke. Burası günahsız olduğu iddia edilen insanların terörist diye öldürüldüğü ve olayın il idare kurulu kararıyla kapatılmak istendiği bir ülke. Bu ülke 141, 142 ve 163'ün hâlâ yürürlükte durduğu, sendikaların, derneklerin, meslek kuruluşlarının siyaset yapmasının yasak olduğu bir ülke... Türkiye bir yasaklar ülkesi. Bu açıdan bir parçası olmak istediği Batı Avrupa ülkelerinden çok Doğu Avrupa ülkelerinin çöken rejimlerine daha çok benziyor". (Çandar, Güneş, 18.12.1989).

Nihayet 1989 yılı sonunda AT Türkiye'ye 17 Aralık'ta cevabını açıklamıştır. Birand, 19 Aralık'ta kaleme aldığı yazısında AT Komisyonunun cevabını değerlendirir. Komisyon bu yanıtıyla Türkiye'ye tamamen kapamıyor, aksine tam üyeliğin Türkiye'nin hakkı olduğu vurgulanmaktadır. Birand'a göre en dikkati çeken unsur, Matutes'in "Türkiye'nin Ortadoğu' da bir istikrar unsuru olduğunu ve diğer ülkelerle ilişkilerde üzerine bir rol düştüğü" yolundaki sözleridir. Matutes çok açık bir şekilde, AT'nin kendi içinde düzenleme yaptığını yeni bir genişleme yapmaya imkân olmadığını; Türkiye'nin henüz hazır olmadığını vurgulamıştır. Ayrıca ekonomik ve politik yönden iyileştirmelerin yapılması AT'nin beklentisi olarak açıklanmıştır.

Matutes'ın açıklamasına göre Kıbrıs sorunundaki çözümsüzlük ve Yunanistan ile sorunlarımız tam üyeliğimizi olumsuz etkilemektedir. Matutes sonuç olarak gümrük birliğinin hızlandırılmasını, malî işbirliğinin geliştirilmesini, teknoloji, bilgi akımı ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesini istemiştir. (Birand, Milliyet, 19.12.1989).

Çandar, Güneş gazetesindeki yazısında *AT Ne Demek İstiyor?* başlığını kullanarak "bu, Türkiye için hayırlı bir gelişmedir" değerlendirmesini yapar. AT Komisyonu'nun mütalâa raporunun açıklanmasını yıllardır Türk kamuoyunu

anlamsız yere oyalayan demagojilerin çöküşü olarak kabul eden Çandar, Birand gibi neden Türkiye'nin tam üyeliğe hazır olmadığını, bilinen maddeler halinde sıralar. (Çandar, Güneş, 20.12.1989) .

Çandar aynı yazısında Türkiye'yi tehlikeli tuzakların beklediğini ileri sürer: "Bunlardan biri 150 yıllık Batılılaşma hayalinin sonunun geldiğini ilân eden düşünceler ortalığı kaplayacak ve Türkiye Ortadoğu'ya çekme ve itme çabaları artacak." Çandar bu eğilimin, Pentagon 'un Türkiye masası, bazı Türk generalleri ile siyasî kadroların ve kimi İslamî düşünce sahiplerinin görüşleriyle çakıştığı iddiasındadır. Çandar'a göre tehlike buradadır: "Türkiye Güneydoğu'dan gelecek tehditlere karşı güvenliğini yeniden oluşan Avrupa'nın değerler sisteminin bir parçası olarak daha sağlam garantilere oturtacaktır. Aksi halde Türkiye Ortadoğu satrancının piyonlarından biri durumuna düşürülecektir." (Çandar, Güneş, 20.12.1989).

Çandar'ın bu siyasî ağırlıklı değerlendirmesine karşılık, Tercüman gazetesinde Armaoğlu ekonomik ağırlıklı bir değerlendirme yapmaktadır. Armaoğlu'na göre rapor, "altı yıllık ANAP icraatından sonra Türk ekonomisinin hâl-i pürmelâlini ve hamamda türkü söyleyenlerin ne derece yanlışlar içinde olduğunu açıkça" ortaya koymaktadır. Armaoğlu ayrıca Türkiye'nin engellerinden olan ekonomik ağırlıklı olanlara yüksek enflasyonu, gelir düşüklüğünü, işsizliğini, hızlı nüfus artışını göstermektedir. "Bu sonuncu noktada bilhassa Türkiye'nin 2000 yılında 70 milyona çıkacağı ve bununda işsizliğe yansıyacağı belirtilmektedir. (Birilerinin kulaklar çınlasın). Türkiye'nin ekonomik gelişmesi AT'nin 1/3 oranında olduğuna da değinilmektedir." (Armaoğlu, Tercüman, 20.12.1989).

Armaoğlu burada hızlı nüfus artışı konusunda, Özal'ın Bulgaristan ile kriz yaşandığı bir dönemde sarf ettiği bir söze atıfta bulunmaktadır. Armaoğlu ANAP liderinin tersine, nüfus artışının bir avantaj olmadığını düşünmektedir. Milliyet'in dış politika yazarlarından Birand da raporda ele alınan Türkiye'nin çarpıklıklarını ANAP'ın düzeltmek için ne yaptığını sorgular. Başvurudan itibaren ANAP'ın derinlemesine bir tutum değişikliği sergilemediğini savunan Birand, bu yazısında özellikle siyası ve sosyal konular üzerinde durmuştur. (Birand, Milliyet, 21.12.1989).

Çandar'da aynı konuları ele aldığı yazısında, Komisyon Raporu'na Türk dışişlerinin verdiği cevabı irdeler. Türkiye Dışişleri Sözcüsü, Komisyon raporundaki tutumunun Kıbrıs sorununun çözümüne olumsuz etki yapacağı, çözümü güçleştireceğini açıklamıştır. Çandar'a göre bu takılmış plağı değiştirmek gerekir. Türkiye 15 yıldır kelime değiştirmeden aynı kelimelerle konuşmaktadır. Çandar ayrıca, bunun nedeni olarak *statükonun ebedi kalacağı yanılgısı'*nı görmektedir ve bu yanılgının yol açtığı rehavetinde yaratıcılığı yok ettiğini savunur. (Çandar, Güneş, 23.12.1989)

Çandar, 1989'un sonunda ele aldığı son yazısında, Türkiye'nin Balkanlar ve Ortadoğu parantezi içinde ya birleşik Avrupa ufkunu koruması gerektiğini ya da bunu terk ederek bir Ortadoğu ülkesi olmayı kabulleneceğini ileri sürer.

Çandar, Türkiye'nin yapması gerekenin, AT standartlarına ulaşma hedeflerini (Kürt, Kıbrıs sorunu) terk etmemesi olduğunu öne sürer. Türkiye'nin de, tıpkı İspanya'nın Latin Amerika, Fransa'nın Kuzey Afrika birikimlerini kullanmaları gibi, Avrupa'da yer alabilmesi için Ortadoğu birikimini kullanması gerekir. Bu nedenle Çandar'a göre Ortadoğu ile ilişkilerin güçlendirilmesi ve her türlü hasmane ortamın bertaraf edilmesi gerekir. Çandar, Türkiye'nin Avrupa'dan uzaklaşırken Ortadoğu'ya yaklaşacağının farkındadır, ancak Ortadoğu unsurunu Avrupa'ya girişinde bir koz olarak kullanması gerektiğini savunur. Çandar, bununla birlikte Türkiye'nin Balkanlar'daki varlığının da kıskançlıkla korunması gerektiği kanaatindedir. (Çandar, Güneş, 30.12.1989)

2.3.8. Tam Üyelik İçin Kıbrıs Pazarlık Konusu Yapılıyor

Türkiye'nin tam üyelik başvurusunu kabul etmeyerek belirsiz bir tarihe erteleyen AT, bilinen isteklerini yinelemiştir. Yunanistan ise iki ülke liderinin Davos'ta oluşturdukları havayı bozmamak için pek ses çıkarmamıştır. Ancak AET'nin bu cevabı vermesinde de etken olmuştur. 1990 yılının ortalarına doğru da tekrar Türkiye' den Ege ve Kıbrıs konusunda tavizler koparmaya çalışacaktır.

Dış politika yazarlarından Birand, 1990 yılındaki ilk yazısında AET'nin beklentilerinin enflasyonun düşürülmesi, insan hakları ve çevrenin korunması üzerine yoğunlaştığını belirtmiştir. (Birand, Milliyet, 2.1.1990). Dikkat edilirse Avrupa Topluluğu ilk kez ne siyası, ne sosyal bir konuyu, "çevre" konusunu

gündeme getirmiştir. Sanayileşmenin baskısı ile çevre tahribinin önüne geçilmek istenmesi 1990'lı yılların gündem maddelerinden birini oluşturmaktadır.

Aynı yazısında Birand bu konuların 2000'li yılların ideolojisi olacağı kanaatindedir. Bu konuların kamuoyu olarak bilincinde olduklarını ancak "hükûmetin pek bilmiyormuş gibi bir hâli" olduğunu öne süren Birand söz konusu değişimi bu Anayasa ile yapmanın imkânsız olduğunu ortaya koyar. Çandar, üstü kapalı olarak AT ile birleşme sürecinde karşılaşılan sorunların çözümü için yeni bir anayasa teklifi yapmaktadır.

Birand'ın ele aldığı konuların ele alındığı ve AT beklentilerini içeren Ortak Pazar Komisyonu Mütalaa Raporu Daimi Temsilciler Komitesi tarafından da onaylanır. Tam üyelik için 1993'e kadar müzakereleri askıya alan rapor, demokrasi, azınlıklar ve Kıbrıs sorunu çözülmedikçe müzakerelerin imkânsız olduğunu, bununla birlikte ilişkilerin pekiştirilmesi gereğini ortaya koyar. (Güneş, 20.01.1990)

Birand, bir sonraki yazısında AT Komisyonunun ayrıca Gümrük Birliğine gidilmesi konusunu gündeme getirdiğini de belirtir. Tam üyelik konusunda bir yanıt alınamadığını vurgulayan Birand, ANAP iktidarını bu konuda belirlenecek tavır için uyarır: "Türkiye'nin ilerideki tam üyeliği konusunda daha net bir ışık yakılmadığı takdirde gümrük birliğine gitmemiz olanak dışıdır. Hiç bir karar mekanizmasına katılmadan, ileri bir tarihte tam üye olunup olunmayacağı bilinmeden gümrük birliği kabul edilemez." (Birand, Milliyet, 27.1.1990)

Küreselleşmenin Türkiye için yeni bir dayatması ile karşı karşıya kalınmıştır. AT, gümrük birliğini dayatarak koşulsuz olarak ekonomik ve ticari bir entegrasyon hedefi altında Türkiye'yi tam bir pazar hâline getirecek tavizler istemektedir.

Yunanistan gerek uluslararası alanda ve gerekse sınırları içindeki Türk azınlığa yaklaşımı nedeniyle Türkiye'ye rahatsızlıklar vermektedir. Gümülcüne Milletvekilleri Sadık Ahmet ve İbrahim Şerif'in "Yunanistan'daki Türk azınlık" konusunu gündeme getirmesi ile cezalandırılmaları, "Devlet Bakanı Ali Bozer'in AT kapılarında etkisiz bir tur atmasının hemen ardına denk gelmiştir."

(Çandar, Güneş, 29.1.1990). Çandar ayrıca Cumhurbaşkanı'nın da ülke gerçeklerinden tümüyle kopmuş bir durumda ABD gezisinin son gününde olduğunu belirterek "Özal'ın Yunan makamlarını Batı Trakya Türk azınlığına karşı her pervasızca tutum girişimlerini özendiren bir gevşekliğin, Yunanlılara karşı hoşgörünün simgesi olan bir şahsiyet" olduğunu savunur. Çandar'a göre Atina'nın bundan cesaret aldığı da kuşkusuzdur. (Çandar, Güneş, 29.01.1990)

Çandar aynı yazısında "Türk'ün Türk'ten başka dostu yok, çaresizliğine kapılmadan Batı Trakya'daki Yunan düzenbazlığının ve ırkçılığının Avrupa kurumlarında gündeme getirmek ve Atina'yı kuyruğundan kıstırmanın" pekalâ mümkün olabileceğini savunmuştur. Bunun bir şartı vardır: "... aynı yüz kızartıcı durumların Türkiye'de mevcut olmasını ortadan kaldırmak. Türkiye, Kürt sorununu açık alınla halledebildiği ölçüde insan hakları ihlallerine son verdiği oranda Batı Trakya'da gür bir sese sahip olabilir." (Çandar, Güneş, 29.01.1990).

Çandar, Türkiye'nin zaaflarının farkındadır. Bu yanlışlık ve eksikliklerin de ortadan kaldırılmasını istemektedir. Türkiye, Batılıların baskısı ile bu yöndeki değişiklikleri yapacağı yerde, kendi halkının bunları istemesi ve hak etmesi ile yapması gerektiği kanaatindedir.

Çandar bir sonraki yazısında, AT'ye tam üyeliğin reddedilişi ve terör hareketlerinin tırmandırılması arasında bir bağ kurar. Çandar'a göre klasik senaryo, terörün tırmanmasından amaç askeri getirmek içindir. Çandar gelişmeleri kendi üslubu ile sorgular:

> *Peki asker niye gelecek?*
>
> *Fısıltı tahlillerinin sahiplerine bakılırsa "askerin gelmesinin" önündeki engel AT'ye üyelik talebi idi. AT Komisyonunun raporu Türkiye'nin AT'ye üyeliğinin en azından 20 yıl için hayal olduğunu kanıtlayınca askerin önündeki psikolojik engel de kalktı. Yani' 'asker"in önünde yollar açılmıyor.*
>
> *Ama "asker" niye gelecek?*
>
> *Buna verilen cevap ise ilginç. Hiç bir sivil hükûmet Kıbrıs'ta ABD'nin verilmesini istediği tavizleri veremeyeceği ve bunlar askerî idare altında verilebileceği için asker gelecek. (Çandar, Güneş, 03.02.1990)*

Çandar, burada geçmişte 12 Eylül askeri idaresinin, Yunanistan'ın

NATO'ya dönüşüne izin vermesi, veto etmemesini ima etmektedir. Böylelikle Batılı kurumlarda yer almaya başlayan Yunanistan bu avantajını kullanarak, AET'ye de tam üye olmayı başarmıştır. Türkiye ise, o zaman NATO komutanının Ege konusunda ve diğer alanlarda verdiği ve hiç bir teminatı-olmayan "asker sözü" ile yetinmek zorunda kalmıştı. Çandar bu çağrışımı gelişmelerin seyrine göre yapmıştır. Askerî bir idarenin de ülke sorunları için bir çözüm olmayacağının farkındadır.

AT Parlamentosu da mütalaa raporunu ilke olarak benimsemiştir. Böylelikle 1993'e kadar müzakerelere başlanmayacağı insan hakları, Kürt ve Kıbrıs sorunların da ilerleme sağlanamaması durumunda Ankara'nın AT'ye hiç bir şekilde üye olamayacağı görüşleri Avrupa Parlamentosunda kabul edilmiş oldu. (Güneş, 03.02.1990).

Çalışmamız içinde ele aldığımız yazarlardan Armaoğlu da Batı'nın Türkiye üzerindeki baskılarının artığını fark etmiştir. NATO ve Varşova Paktlarını bir anakronizm içinde görerek doğu bloğunun çöküşü öncesinde, Batı'nın dünya üzerindeki gelişmelerde bir belirsizlik içinde bulunduğunu savunan Armaoğlu Türk dış politikasının da bir dört yol ağzında bulunduğunu ileri sürer. Armaoğlu, dış politikada bu noktayı güvenli şekilde geçebilmek için parlamento ve bilim kurumlarında tartışmaların teşvik edilmesi gereğine inanır. Armaoğlu'na göre alternatif politikaların şimdiden hazırlanması gerekir. (Armaoğlu, Tercüman, 17.02.1990)

Çandar da Avrupa'ya karşı uygulanacak politikanın gözden geçirilmesi kanaatini taşır. Sovyetler Birliği'ne bağlı Baltık Cumhuriyetlerinde önüne geçilemeyen bir bağımsızlık akımı başladığını belirten Çandar, II. Dünya Savaşı'nın bütün sonuçlarının ortadan kalkmaya başladığını savunur. Çandar'a göre temelleri soğuk savaş dengelerinde yatan AT da bu yapısı ve çapıyla kalamayacaktır. Türkiye'nin geleceğe dönük tüm bakışını, AT'ye tam üyelik hedefine saplamaması gerektiğine inanan Çandar "Türkiye'nin farklı bir Avrupa yapılanması üzerinde düşünmesi ve hazırlanması için olumlu fırsatlar ve müthiş imkânların bu noktada bulunduğunu" ileri sürer. (Çandar, Güneş, 14.03.1990)

Çandar Avrupa'da geleneksel sağdan farklı olarak "milliyetçi tonlarda vatanseverlik, Avrupa Birliği hedefini gütmek, serbest piyasa ve

özelleştirmeden yana olmak ve çoğulculuk" eğilimlerinin baş gösterdiğini bir yazısında savunur. Çandar Türkiye'de de buna tümüyle ters bir manzaranın bulunduğunu öne sürer:

> *Eğer sağı ANAP temsil ediyorsa, Avrupa sağının savunduğu değerler sisteminden giderek uzaklaşan, gençliği ve ufku olmayan bir parti ANAP. DYP ise program ve hedeflerinden çok liderinin ismi ve siyasî marifetiyle sürüklenen bir parti. Türkiye'nin Avrupalılığı biraz da Avrupa'daki trendlerle atbaşı ilerlemesiyle ilişkili değil mi? Avrupa'daki gelişmelere sırtını dönmüş ondan kopuk bir Türkiye, Murat Belge'nin deyimiyle "taşralılaşmanın" tehlikeli mengenesinde mi sıkışıyor acaba?*
>
> *Yoksa ANAP, Anadolu bozkırlarından sıçrayıp Teksas teknolojisini yakalayabilen bir ekonomist mühendisler harekâtından "Çanakkale protokol savaşı" kahramanlığından medet uman bir taşralı ikinci sınıf politikacılar sınıfına dönüştüğü için mi acaba Türkiye giderek, Avrupa'dan uzaklaşıp taşralılaşıyor. Hayır, ANAP'ta hiç bir zaman bir Avrupa boyutu bulunmadığı ve bulunmamış olduğu için.* (Çandar, Güneş, 21.03.1990).

Çandar, burada araştırmamızın yakalamaya çalıştığı nokta olan, ANAP ve Avrupa bağlantısına değiniyor. ANAP'ın kimliğini ortaya koyarken, Çandar Avrupa sağında ve gençliğinde beliren trendlerden uzaklaşmayı vurgulayarak böyle bir partinin de Avrupa ile sıkı bağlar kuramayacağını savunmaktadır. ANAP'ın kuruluşundan beri bir mühendisler ekibi olduğu ve bu ekibin de Amerika eğitimi ve teknolojisi ile sıkı bağları nedeniyle Avrupa'ya sıcak bakmadığı Çandar tarafından ifade edilmektedir. Türkiye, AT ilişkilerindeki soğukluğun bir nedeni de budur. Üzerinde çalışmamızı yürüttüğümüz dış politika yazarlarından Çandar bu noktayı yakalamış ve gözler önüne getirmiştir. ANAP bu kimliğiyle *Avrupa Yeni Sağ Ekolü*'ne kazandırmakla, diğer dış politika yazarları Birand ve Armaoğlu tarafından suçlanmıştır.

Türkiye-AT arasındaki bu farklılığı ve uzaklığı istatistikî veriler de ortaya koymaktadır. Tercüman gazetesi AT Komisyon Raporu'nun verilerini ele alarak, Devlet Bakanı Güneş Taner'in "Türkiye, artık gelişmiş ülkeler arasında" şeklindeki demecini yalanlayan bir haber yapmıştır. Bu rakamlara göre

Türkiye'de enflasyon % 69 iken AT ortalaması % 4.9 olarak gösterilmektedir. Haberde yine karşılaştırmalı olarak işsizlik Türkiye'de % 16.8, AT'de % 9.8; fert başına milli gelir 1418 dolar, AT'de 12604 dolar; ücret maliyetindeki artış % 47.6, AT'de % 3.5; sağlık harcamaları Türkiye'de % 0.6, AT'de % 5.8; eğitim harcamaları Türkiye'de % 2.4, AT'de % 5.3 ve nüfus artış hızı Türkiye'de % 2.5, AT'de % 0.2 verilmiştir. (Tercüman, 16.04 .1990).

Ekonomik ve sosyal alandaki bu farklılıklar dış politika yazarlarınca sürekli gündemde tutulmaktadır. Çandar bir başka yazısında Nevruz kutlamaları dolayısıyla Cizre ve 1 Mayıs kutlamaları dolayısıyla İstanbul'daki olayları ele alarak, "bunları içine sindiremeyen siyasî otorite boşluğu içindeki Türkiye'ye Avrupa'da kim yer olduğunu söyleyebilir" demektedir. Çandar gazetedeki sütununda bu ülkenin kaçınılmaz yerinin "Ortak Avrupa Evi" içinde olduğunu savunarak "bu ülke köklü tarihi, müthiş potansiyeli ile bu yeri hak ettiğini dile getirir." (Çandar, Güneş, 02.05.1990).

Aynı tarihli Güneş gazetesinde, Dublin'de yapılan topluluk zirvesinde Yunan Başbakanı Mitsotakis'in isteği üzerine, Kıbrıs'a ilişkin maddenin karara eklendiği haberi yer alır. Aynı yönde bir madde de 30 Haziran'da İrlanda'da toplanacak ikinci zirvede gündeme alınır. (Güneş, 02.05.1990).

Birkaç gün sonra Çandar, hükûmetin dış politikadaki gelişmeleri gözlemleyerek Türkiye'nin tavrını ciddiyetsizlik olarak niteler. Dışişleri Bakanlığı'na yeni atanan Ali Bozer, Batı ittifakı sisteminin en önemli zirvesine, NATO'nun Brüksel toplantısına katılmayıp "Türk dış politikasında şu sıra hiç bir özel yer tutması gerekmeyen" Malezya'ya gider.

Çandar aynı yazısında ayrıca uzun zamandır üzerinde konuşulan 141, 142, ve 163. maddeler ile ilgili tasarının durumunu ele alarak hükûmetin sadece ceza miktarında bir indirime gitmek istemesini bir şark kurnazlığı olarak niteler. (Çandar, Güneş, 04.05.1990).

Çandar, Batı'nın Kıbrıs konusundaki baskılarına rağmen Türkiye'nin taviz vermemesi gerektiğini Ortadoğu konusuna bağlayarak açıklar: "Türkiye her ne kadar Avrupa hedefli bir ülkeyse de bir ayağı tarih, kültür ve coğrafyanın reddedilemez emirlerine uygun olarak Ortadoğu'dadır. Türkiye'nin bölgesel politikasında ortaya koyacağı her zaaf, kendisine pek de dostane emeller

beslemeyen ve üstelik önümüzdeki yüzyılın ilk çeyreğinin sorunu olacağı besbelli *su sorunu* nedeniyle Türkiye'yi şimdiden caydırmayı tasarlayan Arap komşularını yüreklendirir. Türkiye için Kıbrıs'ta bir güç olarak var olmak, Ortadoğu'nun yanı başında bir güç olarak yer almakla eşanlamlıdır" (Çandar, Güneş, 12.5.1990).

Çandar, bu görüşüyle bir anlamda, Türkiye'nin Batı ile Ortadoğu arasında bir köprü oluşuyla, Türkiye'nin Ortadoğu'da bir güç oluşu arasında bir fark görmektedir. Aynı yazısında ABD'nin Türkiye'yi Ortadoğu bataklığına doğu sürüklemek istemesine karşı dikkatli olmak gerektiğini savunan Çandar "Türkiye'nin Batı dünyasındaki ağırlığının" Ortadoğu'daki gücüyle artacağını dile getirir. (Çandar, Güneş, 12.5.1990).

Çandar, Haziran ayında kaleme aldığı bir yazısında da Bush ve Gorbaçov zirvesinde Kıbrıs konusunun ele alındığını vurguluyor. Çandar ayrıca Türkiye'nin NATO ve AT kuruluşlarıyla Avrupa bağlantılarının sağlandığını hatırlatarak "fakat paradoksal biçimde Türkiye bu iki kuruluşa ilişkin gelişmeler nedeniyle" Avrupa'nın kıyısına itildiğini savunur. Aynı yazısında Çandar ülkenin güvenliği, stratejik çıkarları gibi konuların artık insan hakları ve çevre konularıyla birlikte ele alındığını dile getirir. (Çandar, Güneş, 06.06.1990).

Çandar iki gün sonraki yazısında AT Komisyonunu Türkiye-AT malî ilişkiler programının kabul etmesini sevinilecek bir olay olarak: görmemektedir. Bu düşüncesine gerekçe olarak da AT dönem başkanlığını ele alacak olan İtalya'nın buna sıcak bakmayacağı yolundaki bilgileri ve bu tür bir adımdan sonra AT'nin "kaz gelecek yerden tavuk esirgenmez" zihniyetiyle hareket etmesini göstermektedir. Nitekim Mitsotakis'in Haziran ayındaki AT zirvesi gündemine Kıbrıs'ı aldırma bunun işaretidir. (Çandar, Güneş, 08.06.1990).

AT Haziran ayı sonundaki İrlanda zirvesinde, Türkiye-AT ilişkilerine Kıbrıs ipoteği konulur. Böylelikle Kıbrıs konusunun AT ile ilişkilerimizi etkilediği resmen telaffuz edilmiştir. Türkiye, toplantı sonrası açıklanan bildiriyi tek yanlı bir vaziyet alış ve dolayısıyla olumsuz bir gelişme olarak değerlendirir. (Güneş, 28.06.1990).

Güneş gazetesindeki bu haberin yayımlanmasından bir gün sonra Çandar gelişmeyi değerlendirir. Çandar'a göre, Türkiye, Avrupalılığın *olmazsa olmaz*

bir şartı olarak AT üyeliğine bu kadar heveskâr olmanın anlamı yoktur. "Unutmamak gerekir ki AT, son tahlilde soğuk savaş döneminin yan ürünlerinden biridir ve Doğu Avrupa'daki son değişikliklerle birlikte öyle bir Avrupa tablosu doğmaktadır ki 12 üyeli AT ne böyle kalabilecektir ne de bildiğimiz yapısıyla var olabilecektir... Üstelik bu gayretkeşliğin bir de faturası vardır. Bu fatura görüldüğü gibi Kıbrıs'ı da kapsayacaktır. AT, Kıbrıs engeline sarılana kadar, Türkiye'nin entegrasyona katılmasının önüne sayısız engeller dikebilir. Türkiye'nin asıl Avrupalılığını engelleyen bu engellerdir. İnsan hakları sicilinden ekonominin durumuna kadar..." (Çandar, Güneş, 29.06.1990).

Çandar'ın tartışma gündemine aldığı *insan hakları ve ekonomik durum* gittikçe artan oranda ülkeler arası ilişkilerden kendini hissettiren küreselleşme konularının en başında gelmektedir. 20. yüzyılın sonlarına doğru küreselleşme ile birlikte aslında ekonomi insan hakları iç içe girmiş konular olarak devletlerin yapılarında kendilerini gösterir olmuştur. Hak ve özgürlüklerin yüksek perdeden dillendirilmeye başlanması, bu konuların gittikçe ulusların iç içleri olarak algılanmaması, uluslar üstü kurumlar tarafından müdahale edilebilir hassasiyette konular olması artık alışıla gelen bir süreçtir. Ulus devletler içinde azınlıkların yaşadıkları devletlerde uğradıkları haksızlık ve uygulamaları ciddi biçimde eleştiriye tabi tuttukları bir döneme girilmiştir. Türkiye açısından insan hakları ve ister Kürt sorunu ister güneydoğu sorunu olarak adlandırılsın bu tür konular AT ile ilişkilerde AT kurumlarının müdahalesine açık konular olarak kendilerini göstermektedirler. Küreselleşme üzerine düşünce üreten siyaset bilimciler bu gidişat 21. yüzyıla yaklaşılırken dünya ölçeğinde yayılmaya başladığı iddiasındadırlar: "…insanlar mevcut sistemlerin kendilerine vaat ettiği rahatlık ve güveni, pratikte reel olarak uzun vadede bulamayınca sisteme yönelik eleştiriler yüksek sesle dile getirilmeye başlandı. Geleceğin yerini belirsizlik ve umudun yerini kaygı aldı. İnsanların devletlerden bekledikleri asgari hizmetlerin (eğitim, sağlık, iaşe vb.)karşılanamaması yerini tedirginliğe ve huzursuzluğa bıraktı. Bu durum ise önceleri, baştaki mevcut hükümete veya parti liderlerinin yeteneksizliğine isnat edilse de, zamanla iktidar yapısına teşmil edilerek bizzat devletin kendisini sorgulamaya yol açtı. Yaşananlar tam anlamıyla meşruiyet kriziydi. (Habermas 2008, 14)

Görüldüğü üzere Türkiye açısından ekonomik sıkıntılar nedeniyle devletin aslî görevlerini yerine getirmedeki başarısızlık kendini insan hakları ve diğer sosyal ve siyasal sorunlar olarak kendini uluslararası ilişkilerde göstermektedir.

Birand, Yunanistan kaynaklı bu AT baskısının ölçüsünün kaçtığı kanaatindedir. Çünkü artık Kıbrıslı Rumlar da AT'ye tam üyelik için başvurmuşlardır. Birand'a göre Rumlar bu güne kadar *tam üyelik* konusunu kendi isteklerinin gerçekleşmesi için bir araç olarak görüyorlardı. Bu senaryoya göre AT, Rumların başvurusunu kabul edecek ve AT sınırları *yeşil hat*'da bitecektir. Birand Rum1arın hesaplamadık1arı birkaç nokta bulunduğunu ileri sürer. Bunlardan ilki, Türkiye'de hiçbir hükûmetin tam üyelik karşılığında, belirli avantajları sağlamadan, Kıbrıs'ta çözümü topluma kabul ettiremez. Gözden kaçırılmaması gereken ikinci nokta Türkiye, Kıbrıs'ta olsun, Ege'de olsun istenen tüm ödünleri verse dahi, tam üyeliği güvenceye alamayacağını bilmektedir. Kimse Ankara'ya bu yönde gereken garantiyi veremez. Birand'ın öne çıkardığı üçüncü nokta ise AT'nin nereye gittiğini ve önümüzdeki 10 yıl içinde nasıl bir toplulukla karşılaşacağının bilinmemesidir. Birand bu gelişmeleri, Yunanistan'ın Kıbrıs Türklerini Türkiye ile birleşmeye ittiğini ileri sürerek aktarır. (Birand, Milliyet, 07.07.1990)

Armaoğlu da, Türkiye-Yunanistan arasında Akbulut ve Mitsotakis görüşmesi ile oluşan yumuşak havanın aksine Kıbrıs Rum kesiminin başvurusunun bir şok etkisi yarattığını dile getirir. Kıbrıs Rum kesiminin bu tavrına karşılık, Türk tarafı lideri Denktaş da ikili görüşmelerin öldüğünü ilân etmiştir. Diğer yandan AT üyeleri Kıbrıs'ın AT üyeliği konusunda Dışişleri Bakanı Bozer'e teminat verirler. Ancak Kıbrıs Rum tarafının İtalya başta olmak üzere bazı üyelerden destek aldığı ileri sürülmektedir. (Armaoğlu, Tercüman, 10.7.1990). Birand da gelişmeyi, Türkiye'de hiç bir hükûmetin Kıbrıs'ı satma anlamına gelen bir çözümü imzalayıp topluluğa tam üye olmayı, topluma kabul ettiremeyeceğini dile getirerek aktarır.

Birand da Armaoğlu gibi AT'nin bu tutumunun Kıbrıs Türk tarafını Türkiye ile birleşmeye ittiğini düşünmektedir. (Birand, Milliyet, 17.7.1990).

Çandar, daha önceki yazılarında vurguladığı gibi son yıllarda adeta Türk

dış politikasının varoluş amacı haline getirilmiş tam üyelik konusuna Özal'ın pek heveskâr olmadığını ortaya koyar. Çandar'a göre Özal'ın "Türkiye'nin din faktörü nedeniyle üyeliğin çok güç olduğu" tespitini yapması, çok doğrudur. Bu faktörün, Avrupa'nın elinde çok gizli kartı olarak zaten öteden beri durduğunu ifade eden Çandar, tam üyeliğin başta Kıbrıs olmak üzere tavizleri gerektirdiğini de savunur.

Özal'ın "Avrupa'da umduğunu bulamayan Türkiye'ye NATO'daki rolünün de azalmasıyla, Kafkasya, Balkanlar ve Ortadoğu üçgeninde yer alması sayesinde azalan rolünün dengeleyeceği biçiminde olacağı" yolundaki tespitlerine, Çandar da katılır. Çandar'a göre Özal'ın bu görüşleriyle birlikte en büyük zaafı kültürel mayasındadır: "Avrupa kültürünün eksikliği, insan hakları ve demokrasiye ilişkin maddelerde diğer konulardaki vizyonunu sergileyememesi bu eksikliğin sonucu olmalı". (Çandar, Güneş, 21.07.1990).

Birleşme konusunda kamuoyunun şekillenmesinde büyük katkıda bulunan iktidar ve dış politika yazarları aynı noktada buluşur görünmektedirler. Türkiye'nin din faktörü nedeniyle AT'ye alınmayacağı yolundaki görüş, çalışmamızın ANAP öncesi AT ilişkilerinin tarihçesini ele alırken tespit ettiğimiz şekilde Akdeniz Bölge sorumlusu Cheyson tarafından da dile getirilmişti. Mitterand'ın kabinesinde Dışişleri Bakanı olarak 1981'de görev alan Cheyson o zaman hatırlanacağı gibi, Türkiye'nin ortaklık ilişkilerini "gerçekçilik dışı bir yaklaşım" olarak nitelemişti. Cheyson, Ankara antlaşması ve Katma Protokolü "ölü bir metin" olarak niteleyip "Türkiye'nin yararı güçlü bir Ortadoğu ülkesi olmaktır. Türkiye bir bölge ülkesi olarak daha büyük yarar sağlar" şeklinde Türkiye'ye Ortadoğu rolü biçmişti.

Burada dikkat edilmesi gereken şey bu AT'de oluşan bu düşünceyi, Türkiye tarafındaki iktidarın 10 yıla yakın bir süre görmezden gelmeleri ya da önemsememeleridir. Ancak 10 yıl sonra bu itirafın yapılması, Türkiye'nin sırf Batı Avrupa istiyor diye bazı sosyal ve siyasi değişimleri yapmayacağı anlamına gelmemelidir.

Çandar'ın gözler önüne getirdiği nokta Özal'ın kişiliğinin ANAP'ın bir siyasi parti olarak kimliğinde belirmesidir. Yeni muhafazakâr kimlikli bir partinin lideri olarak Özal'daki Avrupa kültürüne ve değerlerine uzaklık partinin

uygulamalarına da yansımaktadır.

ANAP'ın liderini Cumhurbaşkanlığına seçip göndermesi, parti uygulamalarını pek değiştirmemiştir. Özal, hâlâ partisiyle sıkı ilişkiler içindedir. Birand, ANAP'daki bu değişmezliği, *2000'e Doğru* ve *Halk Gerçeği* adlı iki yayın organının kapatılması ve İsmail Beşikçi başta olmak üzere bazı düşün adamlarının mahkum edilmesini ele alarak değerlendirir. Bu yayın organları ve düşün adamları Kürt-Güneydoğu sorunu konusunda farklı görüşler ortaya attıkları için cezalandırıldıklarını ifade eden Birand, "Bu şekilde Güneydoğu sorunu çözüme mi kavuştu" diyerek iktidarı sorgulamaktır.

AT-Türkiye Karma Parlamento Eş Başkanı ANAP milletvekili Akarcalı'nın, Strasbourg'daki toplantılar sırasında, "Avrupa'ya sadece Kürtçe'ye getirilen yasağı anlatamıyoruz" şeklindeki demecini Birand çok garipsemiştir. "Günaydın. Acaba, bu dergilerin kapatılması (fikir yasağı) ile ilgili sorulara ne yanıt verebilmiş." Birand ANAP'ın bu anlaşılmaz tavrını yargıladığı bu yazısında "dışarının ne düşündüğü önemli değil, önemli olan Türk toplumunun istekleridir' , diyerek bir uyarıda da bulunur. (Birand, Milliyet, 24.7. 1990).

Birand, bir kaç gün sonra Yunanistan'ın uluslararası ortamın uygun olmasından cesaret alarak Ege' de harekete geçtiğini dile getirir. Birand'a göre Yunanistan, Ege'de Türkiye ile savaşı göze alamadığı için 12 mile çıkma cesareti gösterememiştir. Türkiye'nin bu konudaki tavrı değişmemiştir. Ancak ABD ve AT'nin tutum1arını değiştirdiği yolunda bilgiler vardır. "Önceden iki NATO üyesi arasında bir kriz çıkmasını istemediği için ABD ve AT 12 mile olumsuz bakıyordu. Birand'ın aktardığına göre, Yunanistan artık ABD'nin bu konuda kendini desteklediği inancını taşımaktadır." AT'nin de önümüzdeki bir kaç yıl içinde hava, kara ve karasu sınırlarını belirleyeceğini belirten Birand, "Ege'deki Yunan sınırlarının AT sının durumuna gireceğini o zaman da 12 mil karasuları ve 10 mil hava sınırına kavuşan Yunanistan, Türkiye'nin AT'ye savaş açamayacağını" düşündüğünü ileri sürer. (Birand, Milliyet, 27.7.1990).

Çandar, Yunanistan'ın arkasına ABD ve AT'yi alarak sergilediği bu tavrı ve gelişmeleri " ABD'nin Türkiye'yi sistemli ve koordineli bir şekilde Batı yarı kürenin ve bir başka deyimle Batı kültür ve uygarlık ailesinin dışına itiyor"

şeklinde değerlendirir. Çandar'a göre Türkiye dış politikasında bir yol kavşağına doğru itiliyor kanaatindedir. Türk dış politikasının Kara Avrupa'sında oluşan, yeni güç merkezlerine Almanya ve Sovyetler'e doğru yeniden yönlendirilmesi gerektiğini savunan Çandar, bunda da geç kalındığını belirtiyor: "Gencher--Mitsotakis-Vasiliu üçlü toplantı yapıyor. İki milyon insanı Almanya'da yaşayan Türkiye seyrediyor." (Çandar, Güneş, 27.7.1990).

Çandar, Türkiye'nin 1990 yılının ortasında bir yol kavşağına geldiği kanısında Armaoğlu gibi aynı görüşü savunmaktadır. Hatırlanacağı üzere Armaoğlu'da 17.02.1990 tarihinde aynı yönde görüş sarf etmişti. Armaoğlu, Çandar'ın Temmuz ayında savunduğu, Karadeniz, Balkanlar ve Ortadoğu üçgeninde yeni alternatifli politikalar oluşturması gerektiğini şubat ayında savunmuştur.

Birand, Yunanistan'ın karasularını 12 mile çıkarması karşısında Türkiye'nin "savaş sebebi" politikası yanında yeni argumanlar geliştirmesi gerektiğinin savunur. Birand, dışişlerini biran önce" 6 milin ötesine geçilmesinden söz etmesi" konusunda uyanır. Türkiye'nin sadece "savaş çıkar" şeklinde bir politika gütmesini bırakarak, "dünyaya Yunanistan'ın kara sularını 6 milin ötesine geliştirmesi durumunda Ege'nin bizim için nasıl kapanacağını, bunun uluslararası hukuk anlayışına, hakça paylaşım ilkesine nasıl ters düşeceğini, kısacası Türkiye için ne büyük sorunlar yaratacağını" anlatmamız gerekmektedir. Birand diğer yandan Yunanistan'ın kamuoyu önüne çıkarak' 'ben uluslararası hukuktan kaynaklanan bir hakkımı kullandım" şeklinde bir politika güdebileceğini dile getirir. (Birand, Milliyet, 28.7.1990).

Yunanistan'ın bu politikalarına karşılık, Türkiye'nin de Kuzey Kıbrıs ile Gümrük Birliği' ne gidilmesi dış politika yazarlarınca savunulmaya başlanmıştır. Bu yönde görüşlerini ortaya koyan Armaoğlu bu sebeple Türkiye'nin tamamen olmasa bile AT ipoteğini büyük ölçüde sırtından atacağı kanaatindedir. Kıbrıs ile Türkiye'nin gümrük birliğine girmesi Armaoğlu'na göre, AT'de Kıbrıs' ı kullanmak isteyen Yunanistan'a karşı isabetli ve ustaca bir manevra olmuştur. Türkiye-KKTC arasındaki bu anlaşmayı Yunanistan'ın geçersiz saymasının bir anlam taşımadığını dile getiren Armaoğlu "bu anlaşma Türkiye için geçerlidir" demektedir. (Armaoğlu, Tercüman, 28.7.1990).

2.3.9. Körfez Krizi ve Türkiye'nin Batı'daki Yeri

4 Ağustos 1990'da Irak bölgesel sorunları bahane ederek Küveyt'i işgal eder. Küveyt'i işgal eden Irak böylelikle dünyanın petrol üretiminin büyük bir çoğunluğunun yapıldığı bölgede hâkim unsur haline geldiği gibi, Körfez bölgesinden tüm dünyaya petrol akışını da kontrol edecek konuma yerleşmiştir.

Bölge ülkelerinin itirazlarının yanı sıra, dünyadaki merkez ülkeler de bu durumdan rahatsızlık duymuşlardır. Çünkü bu ülkeler hammadde kaynaklarını, doğrudan kendileri kontrol etmeseler dahi, kendi yandaşları iktidarlarca yönetilen ülkeler tarafından kontrol etmektedirler. Aynı zamanda hammaddenin tüketim ve yeniden üretim bölgelerine akışı da önemli ölçüde bu merkez ülkeler tarafından yönetilmektedir. "Söz konusu merkez günümüzde Batı Avrupa, Kuzey Amerika, Japonya ve bir takım başka devletleri (Avustralya, Yeni Zelanda, İsrail) kapsar ve çevresel ülkelerle (Latin Amerika, Antiller ve Afrika ile Asya'nın Japonya dışındaki komünist olmayan kesimi) karşıt konumdadır. Merkezlerin merkezi Kuzey Amerika'dır" (Amin, 1993, s. 31). Avrupa merkezcilik ideolojisinin eleştirisi konusunda Samir Amin'in *Avrupamerkezcilik* adlı eserine bakılabilir.

1990 yılının ikinci yarısında Türkiye-Batı ilişkilerinin belirleyicisi olarak Körfez Krizi ortaya çıkmıştır. Saddam liderliğindeki Irak'ın petrol kaynaklarını kontrol etmek için Kuveyt'i işgali, dünyanın hammadde kaynaklarının kontrolü ve akışını kontrol etmek isteyen Batılı merkezleri harekete geçirmiştir. Türkiye'nin de bölgeye yakınlığı, Batı'nın özellikle Avrupa'nın Türkiye üzerine hesaplarını gözden geçirmesine yol açmıştır.

Çandar, bu ani gelişme ile, son zamanlarda Batı'nın (ABD ve Avrupa dahil) belirginleşen Türkiye'yi dışlama ve tecrit etme politikasına karşı Türkiye'nin eline önemli kozlar geçtiği kanaatindedir. "Türkiye'nin bu manzara karşısında Batı'ya güvenlik ve ayrıca ekonomik, siyasi istikrar sınırlarının, kendi sınırlarından geçtiğini" söylemesi gerektiğini dile getiren Çandar'a göre Türkiye'nin Kıbrıs başta olmak üzere Batı'ya karşı direnme noktaları güçlenmiştir. (Çandar, Güneş, 03.08.1990)

Türkiye'nin gelişmeler karşısında aktif politika izlemesi gerektiğini

savunan Çandar'a karşılık, Birand Türkiye'nin olayların içine pek girmesini istememektedir. Birand'a göre Türkiye, Batı'nın, Doğu'nun ve Arap Dünyasının ortaklaşa planladığı Irak'a ders verdirme politikasında yer almak istemediğini açıkça gösteriyor: "Türkiye'nin bu günkü yaklaşımı doğrudur, ilerdeki gelişmelere göre tutumunu yeniden gözden geçirebilir. Ancak Arap ülkelerinin iç hesaplaşmalarını ve süper güçlerin yeni bir jandarmacılık oyunu saptamaya çalıştıkları bu kargaşada Türkiye'nin taraf tutması sadece kısa görüşlülük olur." (Birand, Milliyet, 04.08.1990)

Birand, belirsizlik ve tedirginlik yaşamaktadır. Türkiye içindeki siyasi çevrelerde dile getirilen "Batı'nın (özellikle ABD'nin) Türkiye'nin AT'a tam üyeliğini sağlaması" yolundaki isteklere, Birand şüpheyle yaklaşmaktadır. Böyle bir güvenceyi kimsenin veremeyeceğini ve günü geldiğinde, Batılı başkentlerin klasik bir şekilde' 'koşullar değişti" yanıtı vereceğini savunur. (Birand,7.8.1990).

Avrupa Topluluğu, Körfez Krizi'nin ortaya çıkmasıyla Türkiye'nin stratejik konumundan yararlanmaya çalışmıştır. Güneş gazetesinde yer alan bir habere göre, AT Enformasyon sorumlusu Willy Dandelinger "Ankara'nın Yumurtalık petrol boru hattını kapatmasının Türkiye'nin Avrupalılığını ispatlaması için mükemmel bir fırsat oluşturduğunu" açıklar. (Güneş, 07.08.1990).

Çandar, Batı'nın bu baskısı ve bir araya gelişi karşısında Körfez Krizi'nde tarafsız kalınamayacağını savunur. "Aman biz bu işe bulaşmayalım" tarzındaki genel eğilime karşılık "BM Güvenlik Konseyi kararları, Sovyetler'den Japonya'ya ve Çin'e kadar geniş bir birliktelik oluşturan Dünya karşısında" Türkiye'nin tarafsız kalamayacağını savunur. Çandar'a göre bu yöndeki gelişmelere sırt çevirmesi, Batı sisteminde yer almaya omuz silkmesi ve Irak'ın koruyucu kalkanı olarak görünmesi Türkiye'nin bir Ortadoğu ülkesi olduğunu kabullenmesi anlamına gelecektir. (Çandar, Güneş, 8.8.1990).

Çandar, bir yandan Türkiye'nin Dünya'nın yanında yer alması gerektiğini savunurken diğer yandan da "Bu gelişmeleri biz başlatmadık. Hiç bir çıkarımız da yoktu. Alaaddin'in lambasından Saddam adlı devi çıkaran ve dünyanın başına bela eden de, bu gün onu nasıl lambaya sokacağını bilmeyen de

Batılılardır." görüşünü ortaya koyar. (Çandar, Güneş, 10.08.1990)

Çandar bir başka yazısında NATO ile birlikte ön plana çıkan ABD ve Türkiye'dir görüşündedir:

> *Avrupa ABD'siz düşünülemiyor, ama iş Körfez bunalımına gelince Türkiye'siz de düşünülemiyor. Avrupa artık ABD-Türkiye parantezine alınmıştır. Şimdi azami yararları sağlaması gerekir.*
>
> *Tarih Türkiye'yi yolun kenarına iterken birden sahnenin önüne çıkardı. Türkiye, Allah'ın nimeti coğrafyası sayesinde tarihin bu son cömertliğinden pısırıklık edip kaçamaz, kaçmamalıdır.*
>
> *Türkiye için mesele yine bir adres meselesidir. Bir Müslüman Batı ülkesi mi olacağız, yoksa darmadağın olmuş Ortadoğu'nun sıradan ülkelerinden biri mi?* (Çandar, Güneş, 15.08.1990)

Çandar bu düşünceleriyle Türkiye'nin Batı dünyası yanında Ortadoğu'ya müdahale ederek bir Ortadoğu ülkesi olmaktan kurtulacağını savunmaktadır. Batılı başkentlerin hammadde kaynaklarını ve akışını kontrol amacıyla bir Ortadoğu ülkesine müdahale etmek için yine bir *Ortadoğu ülkesi* olan Türkiye'yi yanına çekmek istemesi anlamlıdır. Batı sadece kriz anında Türkiye'yi yanında görmek istemektedir. Ayrıca bunun maliyetinden de olabildiğince kurtulmak, bölge ülkelerine maddî ve siyasî sorumluluğu yüklemek istemektedir.

Türkiye bu durumda Batılı ülkelerden doğal olarak bir takım avantajlar koparmak istemiştir. Bu istekler Milliyet gazetesinde Nur Batur'un kalemiyle haber olarak yansıtılır. En başta tam üyelik konusunda, AT'nin hemen karar vermesini ve Avrupa Parlamentosu ile Avrupa Konseyi'nin Türkiye'yi eleştirmekten vazgeçmesi istenmektedir. Kürt konusunda Batı tavrını değiştirmeli, dış kredi muslukları açılmalıdır. Türkiye ayrıca ABD'den de Ermeni konusundaki yaklaşımından vazgeçmesini istemiştir. (Milliyet, 17.08.1990).

Birand bu haberi *Kendi Kendimizi Küçük Düşürüyoruz* başlığıyla değerlendirir. Birand'a göre ülkenin onurları vardır. Özveride bulunma dahil bunu her dakika karşısındakinin yüzüne vurmaz1ar. Türkiye'nin *Körfez krizi*'nde Batı'nın yanında yer almasına karşılık; Batı'nın bunu aynı zamanda

Türkiye'nin kendi çıkarları içinde yaptığı şeklinde değerlendireceğini savunan Birand "kendi kendimizi küçük düşürmeyelim. Türk toplumu buna layık değildir" şeklinde düşüncelerini açıklar.

Birand, kriz öncesi Batı'nın ve özellikle AT'nin tam üyelik karşısında aynı konularda taviz vermesini istemesini hiç değilse anlayış göstermesini istemesini görmezden gelmektedir. Uluslararası ilişkilerde" karşılıklı menfaat dengesi" uyarınca her zaman ekonomik bir çıkarın siyası bir bedeli olması söz konusudur.

Çandar, Kriz'le ortaya çıkan durumu değerlendirirken" Türkiye'nin ABD'nin yanında savaşa katılmasını istemekle" suçlanmasına karşı çıkar. Çandar kendini, "savaş arzulamak başka şey, Türkiye'nin mevcut ve gelecekteki stratejik çıkarını savunmak başka şey" diyerek haklı çıkarmaya çalışır. Körfez Krizi'yle Türkiye'nin izolasyonist bir politika izleyemeyeceğini ileri süren Çandar, Türkiye'nin uluslararası sahnenin önüne fırlaması gerektiğini savunur. Çandar'a göre izolasyonist bir politika izlemesiyle Kıbrıs'tan Kürt meselesine uzanan geniş bir yelpazede çok ağır faturalar ödeyeceği ve hatta parçalanma tehlikesiyle karşılaşacağı kanaatindedir. Bu tavrı terk ettiği an da uluslararası sahnenin önündeki bir Türkiye'nin uluslararası karar mekanizmasında söz sahibi olarak yeni dengelerde yerini sağlamlaştıracağını ve yakın tarihe kadar başına örülmek istenen çorapları defedebileceğini savunur. (Çandar, Güneş, 22.8.1990).

Çandar bu görüşlerini bir sonraki *Saddamlı ve Saddamsız Ortadoğu'da Türkiye* başlıklı yazısında daha iddialı bir şekilde ortaya koyar. Çandar'a göre Türkiye'nin önünde tek seçenek kalmıştır: "Büyük oynamak! Batı'nın vazgeçemeyeceği parçası ve İslam dünyasının önder ülkesi olmak. Yani gerçekten *köprü" olmak*." (Çandar, Güneş, 25.8.1990).

Çandar burada bir yıl önceki görüşlerinden farklı olarak heyecanlı bir şekilde Türkiye'ye bölgede etkin olmayı, daha önceki yazılarında kullandığı *Ortadoğu bataklığı*'nda önder bir rol almayı önermektedir. Bu etkin rol Türkiye'nin gerçek bir "köprü" olmasını sağlayacaktır, kanaatini taşıyan Çandar, 1990 yılı ortasında Körfez Krizi'yle beliren "Ortadoğu bataklığı"nı Batı'nın yarattığını görmezden gelmektedir. Türkiye'ye, Ortadoğu'da Körfez Krizi'yle

Batı'nın gereksinim duyduğu ortaya çıkmıştır. Ancak, burada Türkiye'nin üstlenmesi beklenen rol konusunda inisiyatif, Batı'nın; ABD ve Batı Avrupa ülkelerinin elindedir. Daha önce de açıkladığımız gibi Türkiye kendi isteği ve kendi menfaatleri doğrultusunda Ortadoğu'da etkin bir rol alamamaktadır. Türkiye'yi bölgeye iten ve çağıran yine Batılı ülkelerdir.

Türkiye'nin bu dönem için izlediği politikanın yanlışlığını Çandar, ABD Dışişleri bakanı Baker'in bir demecini aktararak ortaya koymaya çalışır: "…siyasi, ekonomik ve stratejik olarak okyanuslar yok. Ve okyanusların olmadığı bir dünyada izolasyonalizm politikası hiç bir şekilde bir seçenek olamaz." Çandar, Baker'in ABD senatosunda yaptığı ABD dış politika doktrininin ipuçlarını verdiği konuşmayı" ABD'nin izolasyonalizm politikası gütmeyeceği" şeklinde yorumlamıştır. Çandar yazısını Türkiye'ye yönelik şu soruyla bitirmiştir: "ABD, bu politikayı güdemez de, Akdeniz ve Karadeniz arasında, Ege ve Körfez arasında, kuzey-güney, doğu-batı eksenlerinde bir kısrak başı gibi uzanan Türkiye güdebilir mi?" (Çandar, Güneş, 07.09.1990).

Uluslar arası arenadaki bu değişim ve bütün ülkelerin sorunlar karşısında duyarsız kalamayacak şekilde küreselleşme sürecine girmeleri ile izolasyonist bir politikanın da güdülemeyeceği anlamına gelmektedir.

Çandar, bölge ülkesi olarak Türkiye'yi dünyanın süper gücü olan Amerika ile kıyaslamaktadır ve ısrarla Türkiye'nin, Körfez Krizi'yle Batı'nın yanında etkin bir rol alması gerektiğini savunmaktadır.

Dünya uluslararası kamuoyu ve Türkiye Körfez Krizi ilgilenirken, Kıbrıs Rum tarafı AT tam üyeliği için ısrarlı çabalarını sürdürmüştür. AT Rum yönetiminin başvurusunu Komisyona havale etme kararı almıştır. Türk tarafı ise bu gelişme karşısında Türkiye ile bütünleşmeyi gündeme getirir. KKTC Cumhurbaşkanı Denktaş, Komisyonda Rum başvurusunun görüşülmesi halinde Türk vatandaşlarının nüfus cüzdanlarıyla Türk kesimine girme izni verileceğini söylemiştir. (Güneş, 14.09.1990).

Bu gelişmeden bir gün sonra Çandar, Batı Avrupa'nın Körfez Krizi'nde tayin edici Türk rolünü 'tek taraflı aşk sayıp *cebe atmak* niyetinde olduğunu vurgulamıştır. Çandar' a göre önemli olan, Kriz'de Türkiye'nin zararının nasıl karşılanacağını değil Kıbrıs konusunda Batı'nın takınacağı tutumdur. AT,

1980'den beri Yunan muhalefeti nedeniyle çözülemeyen 4. Malî Protokolün serbest bırakılması ve Türkiye'ye Mısır ve Ürdün'ün yanında malî yardım yapma rüşveti karşılığında, Rum başvurusunu 'normal işlem'e sokmaktadır. Çandar'a göre bunu anlamı "Kıbrıs Rum tarafının Kıbrıs'ın tek ve meşru hükûmeti olarak tanınıp Türkiye ve hatta Avusturya ile eşit muamele" yapılmasıdır. Bu karar kesinleştiği takdirde AT'nin Türkiye'yi umursamadığı ortaya çıkacak ve Türk diplomasisinin yenilgisi olacaktır.

Çandar, Kriz nedeniyle Türk performansından sonra" AT tavrını milim değiştirmezse arkasından Ermeni ve Kürt meselelerinin hortlatılacağı" iddiasını taşımaktadır. (Çandar, Güneş, 15.09.1990).

AT'nin Rum başvurusunu işleme koyduğu haberi Güneş gazetesinde 18.09.1990 tarihinde yayımlanır. AT'nin Rum kesimine yeşil ışık yakması üzerine Başbakan Akbulut KKTC'ye 1 Ekim'de destek gezisine çıkma kararı alır. Dışişleri Bakanı Bozer de Batı'nın "Türkiye, Kıbrıs'tan vazgeçsin AT'ye üye yapalım" yönündeki isteklerine karşı çıkar (Güneş, 19.09.1990).

Çandar, gelişmeleri Türk diplomasisi açısından bir yenilgi olarak görmesine rağmen, Türkiye'nin Kıbrıs için sürdürdüğü mücadeleyi Avrupa ya da daha geniş anlamıyla Batı sistemi içinde yer alma mücadelesi olarak kabul etmektedir. "Bu mücadele Batı'ya rağmen Batı ile didişerek yürütmektedir. Bu mücadele Türkiye'nin bu dünyada yerini belirleme ve başta Yunanlılar AT'nin ona bu yeri vermeme mücadelesidir. Türkiye'nin birçok özellikleriyle Batılı olmadığını, Batı'nın -en azından Avrupa ayağının- Türkiye'yi arasında istemediğini göremeyecek kadar kör değiliz. Ancak tarihin ve coğrafyanın emrettiği kaderin önüne geçilemez. Batı'ya aşık da değiliz, ama Türkiye'nin "Müslüman kimliğini yitirmeden" Batı'ya doğru yürümesi de kaçınılmazdır." (Çandar, Güneş, 19.09.1990).

Çandar'ın burada vurgulamak istediği uluslararası bir bütünleşmede din ve etnik farklılıkların göz önüne alın

Çandar, Türkiye'nin mücadelesinin sadece Avrupa Topluluğu'nda yer alma çabası olarak algılanamayacağının farkındadır. Çandar'a göre mücadele, "Türkiye'nin kimliğini yitirmeden" Batı dünyası içinde yer alma mücadelesidir.

Çandar aynı yazısında, bu mücadelenin "150 yıllık bir geçmişi"

olduğunu vurgulayarak, Avrupa topraklarında 6 devletin kendisinden çıktığını hatırlatmaktadır. Bu hatırlatmanın üstüne Çandar, Bizans intikamcılığından kurtulamayan Helen dünyası ve Avrupa'yı bir Hıristiyan kulübü olarak gören AET tarafından Türkiye'nin Avrupa dışı bir konuma itilmesini sorgulamaktadır.

Çandar Avrupa'yı *bencil ve Eurocentrik* bir anlayışa sahip olmakla suçlamaktadır. Körfez Krizi'yle Avrupa'nın ABD ve Sovyetler tarafından parantez içine alındığını ve bir tavır birliğine zorlandığını iddia eden Çandar, Türkiye'nin Avrupa'daki varlığının da ABD platformunda verilecek mücadeleden geçtiğini vurgulamaktadır. Çandar'a göre Avrupa, "Körfez Krizi'nin de kanıtladığı gibi ABD' den bağımsız davranma yeteneğine sahip değildir."

Türkiye'nin uluslararası arenadaki bu durumu doğru algılaması gerektiğini savunan Çandar, Kıbrıs konusunda, Rum görüşünün aksine *ters irtibatlandırma* yaparak "Türkiye AT'de yerini alırsa Kıbrıs sorunu çözülür" tezini ortaya sürmektedir. (Çandar, Güneş, 19.09.1990).

Çandar, bir sonraki yazısında Özal'ın Washington ziyaretini ele alırken Türkiye'nin Körfez politikasında ABD'nin müttefik olarak değil Batı güvenlik sisteminin bir uzvu olarak yer alması gerektiğini savunmuştur. Çandar'a göre ilk alternatif Türkiye'yi Batı'dan ayırıp Ortadoğu'ya "jandarmalık" konumuna götürecektir. İkinci alternatif için ise ABD'nin AT'nin bileğini bükmesinden geçmektedir. Çandar, Özal'ın Washington ziyaretinde bunu istemesi gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca AT içinde de Türkiye'nin yalnız sayılamayacağını vurgulayan Çandar, Rum başvurusu karşısında İngiltere, Belçika ve Hollanda'nın karşı çıktığının bilindiğini belirtmektedir. (Çandar, Güneş, 21.09.1990).

Çandar aynı geziyi değerlendirdiği 22.09.1990 tarihli yazısında, Türkiye'nin Batı güvenlik sisteminde yer alması anlamını taşıyan *out of area* terimini gündeme getirmiştir. Türkiye'nin, Körfez Krizi'yle birlikte, Batı güvenlik sistemi ve Batı dünyası içinde yer alması için bu kavramı canlandırması gerektiğini savunan Çandar ancak bunun tek taraflı bir jest ile yapılmasının tehlikeli olacağını da vurgulamaktadır. Çandar bu kaygısını "ABD'nin pragmatizm ve iş olup bittikten sonra müttefiklerini ayazda

bıraktığının nice örnekleri olduğunu" hatırlatarak desteklemektedir. Çandar'a göre ABD, Türkiye'nin Batı güvenlik sistemi içinde yer almasını istiyorsa, bu imkân sıkı bir pazarlıkla gerçekleştirilmelidir (Çandar, Güneş, 22.9.1990).

Çandar, Özal'ın Amerika ziyareti sırasında gündeme gelen ABD ile serbest ticaret anlaşmasını, AT'nin ekonomik cazibesini ve avantajlarını dengeleyecek bir imkân olarak gördüğünü belirtmiştir. Çandar'a göre böylelikle Türkiye, AT' a karşı çok etkili konuma sahip olabilecek ve AT'nin baskılarına çok daha duyarsız bir konuma gelebilecektir. (Çandar, Güneş, 03.10.1990).

Çandar, bir dış politika yazarı olarak, Türkiye'nin AT'ye tam üye olma çabasının altında yatan gizli bağın "AT'nin ekonomik cazibesi ve avantajları" olduğunu görmüş ve buna dikkat çekmiştir. Çalışmamızda daha önce de vurguladığımız gibi Türkiye'nin asıl sıkıntısı ekonomik gelişmesini sağlamaktır. Bunu gerçekleştirmek için de AT üyeliğinin getireceği ekonomik desteği sağlamayı amaçlamıştır. AT'de Türkiye tarafından bu bağın kurulduğunun farkındadır ve olabildiğince Türkiye' den ekonomik ve siyasî tavizler koparmak istemektedir.

1990 yılının son çeyreğinde Türkiye'nin dış politika gündemine Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesi de girmiştir. Çandar, Kıbrıs konusunda Avrupa, ABD ve Rumların o kadar gayretkeş görünmemelerini bu yeni gelişmelere bağlamaktadır. Çandar'a göre Özal da bunun farkındadır: "Ayrıca Türkiye'nin dış politikasını bir yandan ABD (Serbest Ticaret Antlaşması ve siyasî, askerî yakınlık yoluyla) diğer yandan Sovyetler (Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesi'yle) koordinatlarına oturtmuş ve bu çerçevede AT'yi "by pass" etmeye dayandırdığı için şu sırada Kıbrıs'ta büyük taviz vermesi gerekmiyor." (Çandar, Güneş, 5.10.1990).

Çandar geçici bir süre için dahi olsa Kıbrıs konusunda uluslararası ortamda, statuko'nun şu anki durumunu Türkiye için lehte kabul etmektedir. *Statuko*'nun değişmezliği kısa vadede Türkiye lehinedir ancak yine kısa vadede Türkiye'nin kendi çıkarları doğrultusunda bir çözümü de gerektirmektedir. Çandar bu noktayı da gözden uzak tutmamaktadır.

Çandar bir sonraki yazısında, "uluslararası konjonktürün sorunların çözümsüz veya çözüm arayışı olmadan askıya alınmasına hiç müsait

olmadığını" vurgulayarak Kıbrıs Türk tarafının toplumlararası görüşmelere oturması gerektiğini belirtmiştir. Çandar'a göre Türk tarafı, federasyon hedefinden vazgeçilmediğini belirterek uzlaşma ve görüşmeden kaçan taraf görüntüsünden kurtulması gerekmektedir. (Çandar, Güneş, 12.10.1990).

Türkiye'nin bu tavrı sergilediği takdirde karşı taraftan da radikal bir değişiklik bekleme hakkının doğacağını belirten Çandar, "müttefiklerimiz, Yunanistan'ı hizaya getirinceye kadar en azından AT'ye 4. Malî Protokole ilişkin Yunan vetosu ortadan kalkıncaya kadar Türkiye'nin parmağını oynatmaması" gerektiğini savunmaktadır.

Çandar, ANAP iktidarına ayrıca "Türkiye Körfez Krizi'ndeki rolü ve katkısı ile Kıbrıs'taki çözümü birbiriyle irtibatlandırmalıdır" uyarısında bulunur. Tıpkı Yunanlılar'ın Kıbrıs'ta çözümü Türkiye'nin AT üyeliği irtibatlandırdıkları gibi" şeklinde önerilerde de bulunmaktadır. Çandar aynı yazısında Türkiye'nin AT üyeliği olmazsa da yaşayabileceğini vurgulayarak, "ama Kıbrıs'ta diz çökerse yaşayamaz. Amerika'nın dünya önderliğine Körfez Krizi fiyaskoyla biterse sona erer. Bu noktada Türkiye'nin rolü tayin edicidir. İş, ABD'ye bu hesapları yaptırabilecek ölçüde sıkı durmaktır" şeklinde bir sonuca ulaşmıştır. (Çandar, Güneş, 15.10.1990).

Çandar'ın ulaştığı bu benzer sonuca, Batı'nın Türkiye politikalarını yeniden belirlemesi gerektiği sonucuna, Birand da sahip çıkmaktadır. Birand'a göre Sovyet tehdidi döneminde Türkiye 'ye jandarmalık rolü verilmekle yetinen Batı'nın artık yeni bir politika saptaması ve ne yapacağına karar vermesi gerekmektedir: "Bu günkü konumumuz eskiye oran1a hem daha riskli hem daha pahalı. Durum böyle olunca da Türkiye'nin yardımla çalışan jandarmalık yapması söz konusu olamaz. Batı kurumları içine tam an1amıyla girerek bu rolü sürdürmekten başka çaresi kalmamaktadır. Türkiye tercihini açıkça ortaya koymuştur. Şimdi Batı da tercihini göstermelidir." (Birand, Milliyet, 20.10.1990).

Birand'ın da Çandar gibi, Batı dünyasının Türkiye rolünü gözden geçirmesi gerektiğini ileri sürmesi dikkat çekicidir. Batı kurumları içinde Türkiye'nin de tam anlamıyla yerini alması jandarmalığını ortadan kaldırması açısından önem taşımaktadır. Ancak burada sorgulanması gereken Türkiye'yi

Batı Avrupa'nın kabul edip etmeyeceği ve ettiği an dahi Türkiye'ye vereceği değerdir.

Türk kamuoyunda beliren bu beklentiler AT'yi harekete geçirmiş gibidir. Birand bir yazısında, AT'nin 22 Ekim tarihinde Bakanlar düzeyinde toplanarak, Türkiye ile ilgili önümüzdeki dönemde uygulayacağı politikaları saptama çalışmasına başladığını aktarmıştır. Birand'a göre "AT, Türkiye'yi kendi yanında mı, içinde mi yoksa ne olursa olsun çok uzağında mı görüyor?" sorusuna yanıt verilecektir.

Aynı yazısında Birand, Türkiye'den artık gümrük birliği konusunda da taviz koparılmak istendiğini vurgulamıştır: "Gümrük Birliği, tam üye olmadan hatta sonra da tam üye olunacağı hakkında güvence dahi verilmeden kabul edilmesi son derece pahalı olan bir girişimdir. Hem siyasî ve ekonomik kararlara katılmayacaksınız hem de 12'lerin her kararını kabul edip uygulayacaksınız. Çok özveri isteyen, ancak bu günkü dünya koşullarında tam üyeliğe dolaylı şekilde gitmenin, tam üyelik kapısını açmanın tek yolu yani iyice tartışılması gereken siyası karar." (Birand, Milliyet, 23.10.1990).

Birand bu yazısıyla AT'nin Türkiye'den Gümrük Birliği'ni kabul etmesi yolundaki baskısını gündeme getirmektedir. Birand ayrıca tam üyelik yolunda Gümrük Birliği'nin Türkiye'ye yararlı olacağını, üstü kapalı olsa da, kabul etmektedir. Birand bir anlamda bu konuda Türkiye'nin taviz vermesi gerektiğini düşünmektedir.

Dış politika yazarlarının Kıbrıs konusunda Türkiye'nin *ters irtibatlandırma* yapması gerektiği yolundaki düşüncesi Cumhurbaşkanı Özal tarafından da kabul görmüştür. Özal'ın Ertuğrul Özkök'le yaptığı bir röportajı ele alan Çandar "Özal'ın ağzından ilk kez Kıbrıs sorununu AT ile bağlantıya sokan bir ifadenin" duyulduğunu vurgulayarak konuya dikkatleri çekmiştir. Özal aynı röportajda "Biz de AT'ye girersek sınırlar kalkar. Onların istediği sınırların kalkması değil mi? Madem öyle alsınlar bizi, iki toplum arasında sınırlar kalksın." (Çandar, Güneş, 10.11.1990).

Çandar, Körfez konusunda Türkiye'nin aktif bir rol oynamadığı kanaatinde olacaktır ki bir yazısında *Körfez Kaçtı, Kıbrıs'ı Kaçırmayın* başlığını kullanmıştır. Aynı yazısında Çandar, AT Akdeniz Bölge sorumlusu Matutes'in

"elinde havuç tutarak" Türkiye'ye geldiğini bildirir. Türkiye'den Kıbrıs'ta bir şeyler yapılmasını istediğini aktaran Çandar "bu yapılırsa Türkiye-AT ilişkilerinin canlanabileceğinin" ima edildiğini belirtmektedir.

1990 yılının son günlerinde uluslararası alanda Körfez Krizi ağırlığını sürdürmektedir. Bu nedenle Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı olarak Türkiye'ye gelen Şevardnadze ile Türk tarafı, Kıbrıs ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projelerini de görüşmüştür. Şevardnadze'nin daha önce İsrail Başbakanı Şamir ile görüşmesi sırasında, Şamir'in "Filistin sorununu görüşmelere hazırız" şeklindeki ifadesini ele alan Çandar, İsrail'in statükonun ebediliği anlayışına yaslanmadığını belirtmektedir.

Çandar aynı yazısında Yunan yönlendirmeli AT'nin Kıbrıs konusundaki adımına karşılık bir şeyler yapılması gerektiğini de savunmuştur. Türk tarafının da, toplumlararası görüşmelere Denktaş'lı başlamayı şart koşmasını ve Rum tarafının Türklerin siyasî eşitliğini kabul etmesi yönünde baskı oluşturmasını isteyen Çandar, Konfederasyon konusunda da aşırı sert bir tutum takınmanın gereksizliğini dile getirmiştir. (Çandar, Güneş, 14.12.1990).

Çandar Şevardnadze'nin gelişini değerlendirmeye devam ettiği bir diğer yazısında, Yugoslavya ve Çekoslovakya'nın dağılmak üzere olduğunu ve Şevardnadze'nin de Gürcistan'ın bağımsızlığını savunduğunu belirterek Kıbrıs konusunu en iyi Şevardnadze'nin algılayabileceğini dile getirmiştir. Kıbrıs için, Yunanistan ve AT'nin *üniter devlet* istemlerinin bu ortamda çok güçlü bir destek bulamayacağını bildiren Çandar "Türkiye'nin Kıbrıs konusunda haklılık ve meşruiyet konumundayken borusunu öttürememesini ancak ve ancak politikasızlık ve becerisizlik" olarak açıklamaktadır. (Çandar, Güneş, 15.12.1990).

Çandar'ın öngördüğü bir uygun ortam içinde, AET Dönem Başkanı İtalya Dışişleri Bakanı Gianni de Michelis Kıbrıs sorununun çözümlenmesi için Türkiye, Yunanistan, Kıbrıs ve AT'nin katılacağı bir konferans önermiştir. (Güneş, 20.12.1990).

Körfez Krizi sonrası muhtemel gelişmelere karşı NATO Çevik Kuvveti'nin Türkiye 'ye çağrılmasına karşı çıkan Çandar buna gerekçe olarak da Yunanistan'ın AT'de 4. Malî Protokole vetosunu, Asil Nadir'in İngiltere'den

Kıbrıs Rum kesimine iadesinin istenmesini, Batı Trakya'da Türk evlerinin yıkılmasını göstermektedir. Çandar bu durumda Batılı müttefik ülkelerden Türkiye'ye ve Türkler' e karşı ırkçı sömürgeci tavırlarına son vermelerini ve Kıbrıs konusunda Türkiye'nin sıkboğaz edilmemesinin istenmesi gerektiği kanaatindedir. (Çandar, Güneş, 21.12.1990).

Çandar, Körfez Krizi'nin 1990 yılı sonunda vardığı nokta "savaş" olduğunu savunmaktadır. Günaydın gazetesinin dış politika yazarı Haluk Ülman'a göre "Savaş Çıkmaz" başlığını kullanmasını değerlendiren Çandar, Özal'a karşı çıkılmasının Türkiye'nin uygulaması gerektiği dış politikaya karşı çıkma ile aynı anlamda kabul edildiğini dile getirilmektedir. "Çoğunlukla Türkiye'nin çıkarları, Türkiye'nin uluslararası sahnedeki yeri, Körfez Krizi'nin özellikleri ve boyutları, Türkiye'nin geleceği, hiç biri tahlil girdisi olarak hesaba alınmadan Özal' a duyulan tepkinin neticesi olarak savaşa karşı çıkılarak, Irak' a muhalif takınılan tutuma muhalif konuma geliniyor." (Çandar, Güneş, 28.12.1990).

2.3.10. Dış Politika Yazarları Arasındaki Görüş Farklılıklarının Zirveye Ulaştığı An: Körfez Savaşı

Türk basınında dış politika yazarlarının, o dönemde izlenen dış politika konusunda farklılaştıkları ve bu farklılığın en belirgin olduğu konu da Körfez Krizi olmuştur. Krizin çözümlenmeye, savaş ile çözüm1enmeye yaklaşıldığı an, bu farklılıklar daha da belirginleşmiştir. Kimi yazarların Körfez Krizi'nde ANAP'ın ve özellikle Özal'ın ipleri elinde tutarak izlediği politikayı benimsemeyerek ve dış politikada Türkiye'nin ağırlığı Avrupa'ya vermesi gerektiğini savunarak "savaş çıkmaz" dediği gözlenmektedir. Bir diğer grup dış politika yazarı da ANAP'ın ve dolayısıyla Özal'ın yanında yer alarak Türkiye'nin kriz karşısında daha aktif ve etkin bir politika izlemesi gerektiğini savunmuşlardır. Bunun diğer anlamı Türkiye'nin dış politikada Amerikan yanlısı bir yol izlemesi ve Kriz'in savaşla sonuçlanacağının kabullenilmesidir. "Savaş çıkmaz" diyen yazarlar, ki bunların başında Mehmet Ali Birand gelmektedir, Avrupa Topluluğu'nun dünya üzerindeki etkinliğinin, Amerika hilâfına artması gerektiğine ve arttığına inanmaktadırlar.

Çandar, 1991 yılı başındaki ilk yazısında "Ortadoğu kumar masasında kim nasıl kalkarsa kalksın Türkiye'nin yanı başında" bulacağı manzarayı şöyle özetlemektedir:

a- Güçlenmiş bir Irak ve Saddam'ı bulacağı ve bunun da Türkiye'nin canını acıtabileceği gibi, Kürt kartını da oynayabileceği;

b- Yine güçlenmiş bir Suriye ve Lübnan ile birlikte Kürt kartının Türkiye'nin güney sınırında oynanması;

c-Manevra imkânlarını geliştirmiş aynı kartı oynayabilecek bir İran;

d-Batı'nın Ortadoğu'daki dayanak noktası Türkiye'yi devre dışı bırakacak bir İsrail;

e-Askerî güçleriyle Körfez'de yer alarak Türkiye'nin etkinliğini ikincil kılmış bir ABD.

Çandar bu manzara karşısında Türkiye'nin *izolasyonist* bir politika izleyemeyeceğini savunmuştur. (Çandar, Güneş, 02.01.1991).

Çandar bir kaç gün sonra, Birand'ın bir TV programında kendisine, "Irak'a süre olarak tanınan 17 Ocak gününde savaş çıkacak mı?" sorusuna verdiği cevabı değerlendirmiştir. Birand "17 Ocak tarihinde savaş çıkmayacak, Bağdat'a gidebilirsiniz" şeklinde bir cevap vermiştir. Çandar, Birand'ın bu kendinden emin cevabını "nereden biliyorsun Mehmet Ali?" diyerek sorgular. Böyle bir sorunun cevabını Bush ve Saddam'ın dahi henüz bilmediğini ifade eder. (Çandar, Güneş, 05.01.1991).

Çandar, AT'nin bu dönemde etkinliğinin azaldığını ve bu nedenle savaşa engel olamayacağını iddia etmektedir. Bu görüşüne destek olarak da Tarık Aziz'in Baker ile Cenevre' de görüşmesi ardından, AT'nin Lüksembourg'da kendisiyle görüşme önerisini reddetmiş olmasını göstermektedir. Çandar'a göre Bağdat'ın bu hareketi, AT'nin uluslararası krizlerdeki rolü ve yerinin ne kadar olduğunu göstermiştir. (Çandar, Güneş, 08.01.1991).

Çandar'ın, Birand ile fikir ayrılıklarının zirveye çıkması 1991 yılının başlarına rastlamıştır. Birand, Özal ile *32. Gün Programı*'nda görüşmesi sonrası Türkiye'nin Avrupa'dan çok ABD ile ilişkiye girmesinin yararlı görüldüğü ve ordusunun modernizasyonunu sağlayacağı teknolojik ve ticari' geleceği açısından Washington ile iç içeliğimizin yararlı olacağı intibaını edindiğini

açıklamıştır. Birand bu saptamalarından sonra "Türkiye'nin böyle bir konumda Ortadoğu halklarının gözünde 'Batı'nın ajanı' damgasını artık silinmez şekilde yiyecektir. Artık bundan sonra İsrail'in hatta Şah dönemi İran'ının durumuna düşme olasılığı büyüktür" inanını taşıdığını açıklamıştır.

Çandar, Birand'ın Batı Avrupa ile Türkiye'nin çok daha iyi bir ortak olduğunu savunduğunu ve kendi içindeki politik farklılıkları ve her olaya ABD gibi jandarma yaklaşımıyla bakmadığını ve bunların AT'yi cazipleştirdiği şeklindeki görüşlerini aktarmıştır. Çandar ayrıca eski istihbaratçı yeni ekonomi profesörü Mahir Kaynak'ın Nokta dergisinde yaptığı "Türkiye üzerinde ABD-Avrupa çatışmasının yaşandığı ve bunun Körfez Krizi'yle doruğa tırmandığı" yönündeki değerlendirmesine de dikkatleri çekmektedir. Çandar, bu değerlendirmelere bakılarak Birand'ın, ABD'ye karşı Batı Avrupa nüfuzunun bir temsilcisi olarak görülebileceğini savunmuştur. (Çandar, Güneş, 09.01.1991).

Çandar, yazısında ayrıca *32. Gün Programı*'nda Birand-Özal görüşmesinin AT ile ilişkiler bölümünü ele almıştır. Görüşmede Özal, AT üyeliği konusunda ümitsiz olmadığını ve mücadeleye devam etmek gerektiğini belirtir. Türkiye'nin önünde pek çok alternatiflerin de bulunduğunu ifade eden Özal bu seçeneklerin Ortak Pazar'a gözdağı vermek için kullanılmadığını, bunların Türkiye'yi dünyaya açma ve ekonomik olarak güçlü kılma amacıyla gerçekleştirilmeye çalışıldığını dile getirmiştir.

Önümüzdeki 10 yıl içinde Türkiye'nin Ortak Pazar'a alınıp alınmayacağını bilemediğini belirten Özal, girildiğinde ise son giren ülkelerden daha iyi duruma gelineceğini savunmuştur.

Özal, burada Demirel'in üslubuyla "aldılar da girmedik mi?" diye AT'nin tavrını sorgulamaktadır. Özal, Türkiye'nin kendinden gelen handikapları (başta insan hakları, enflasyonist ekonomi, hukuk mevzuatı) bulunduğunu ancak Kürt ayrıcalığını besleyerek ve Yunan engelini aşmayan ve aşmak istemeyenin yine AT olduğunu da ileri sürmektedir.

Çandar, Özal'ın bu görüşlerinden yola çıkarak Birand'a "Kıbrıs'ı Yunanistan'a hediye etmeden, AT önünde boyun eğmeden Batı Avrupa ile nasıl yakınlaşabileceğiz?" diye sorusunu yönlendirmektedir. "Böylesine tıkanıklıklar

varsa Karadeniz İşbirliği, Balkan yakınlaşması ile EFTA modelinin aranmasının, ABD ile serbest ticaret kapılarının zorlanıp AT'ye alternatif oluşturulmasının neyi yanlıştır?" (Çandar, Güneş, 9.1.1991).

Çandar bir dış politika yazarı olarak, Körfez Krizi ile su yüzüne çıkan Birand ile farklılığını Türkiye'nin dış politika uygulamalarını savunarak ortaya koymaktadır. Türkiye'nin dış politikada sadece AT ile sınırlı bir yönelime girmesini doğru bulmayan Çandar Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafya ile uygun alternatifler oluşturmasını onaylamaktadır.

Çandar, Birand ile bu farklılaşmasını kamuoyunun büyük bir kesiminde de gözlemektedir. Çandar Türkiye'nin 1991 yılının ocak ayında başlayan Körfez Savaşı dışında kalamayacağını savunur: "Hem Batılı olacaksınız, hem NATO üyesi olacaksınız ve ABD'ye, müttefik kuvvetlere harekât imkânı tanımayacaksınız. Olacak şey mi bu? ... Harekât bölgesinde ve harekât içinde Türkiye olmayacak ve bu Türkiye AT'ye üyelik ısrarında bulunacak, Avrupa Konseyi'ne oturacak, OECD ve NATO üyeliği sürüp gidecek"

Çandar, Körfez Krizi ile beliren noktanın, Türkiye'nin geleceğini Batı ile en önemli kavşakta paylaşmak istemeyenlerin, işler yatıştıktan sonra Avrupa kurumlarına başvurmaya çalışmaları olduğunu belirtmektedir. Çandar, çok partili demokratik ortamı dile getirip, Sosyalist Enternasyonal ve İnsan Hakları Mahkemesi'ne koşarak Batılılar'a Türkiye'yi şikâyete gideceklerin, şu anki tavırlarının bir çelişki yarattığını savunmaktadır. (Çandar, Güneş, 19.01.1991).

Çandar bir sonraki yazısında, Türkiye'nin uluslararası ilişkiler sisteminde "merkezi" bir rol kazanmasından Avrupa'nın rahatsız olduğunu ve fedakârlık üstlenmekte isteksiz bulunduğunu ileri sürmüştür. Çandar'a göre AET'nin krizle birlikte Türkiye'nin Ortadoğu politikasında ve Ortadoğu geleceğinde oynayabileceği rolü sezinleyerek, Türkiye'ye AT kapısını hiç açılmayacağının işaretleri verilmektedir. Körfez Krizi ile birlikte At, Orta Doğu'da Türkiye'nin etken bir politika izlemesinden rahatsız olmuştur.

Çandar'a göre "bencil Avrupa" Türkiye yüzünden apansız yakalanacağı bilinmez politika dehlizlerinden ürkmektedir. Ayrıca Çandar Türk dış politikasında da bundan böyle Avrupa boyutunun tümüyle dışlanmasa bile kesinlikle ön planda yer olamayacağını savunmaktadır. (Çandar, Güneş,

21.01.1991).

Çandar, ANAP hükûmetinin 1990 yılında imzaladığı Paris AGİK zirve kararlarını uygulamaya koyduğunu ve kararlar uyarınca Kürtçe yasağının kaldırıldığını 29 Ocak tarihli yazısında dile getirmiştir.

Çandar'a göre "kimi zaman Batılı (özellikle bazı Avrupa ülkeleri) kimi zaman da Suriye, Irak ve hatta İran tarafından Türkiye'ye karşı 'Kürt Kartı'nın kullanıldığını ancak bu kartın artık bölgede Türkiye'ye karşı kullanılabilir olmaktan çıkarıldığını" vurgulamaktadır. Çandar ayrıca daha özgür bir Kürt varlığına sahip Türkiye'nin *bölge denklemleri*'ni etkileyebilecek güce kavuşacağını da savunmuştur. (Çandar, Güneş, 29.01.1991).

Çandar, Kürtçe yasağının kalkması ile TCK'nin 141, 142 ve 163. maddelerinin kaldırılması yolunun açılması ve zorunlu Anayasa değişikliğinin yapılmasını, Avrupa'dan gelen, bir yönlendirme olarak görmektedir:

> *Uygar Dünya'dan kastedilen Batı demokrasileri olduğu için Türkiye'nin kendisini bu demokrasilere bağlayan evrensel değerlerden kaçması da mümkün olamaz. Hiç kimse hukuk sisteminin değişmesi ve insan hakları ilişkileri zemininde onurlu bir ülkenin yaratılması doğrultusunda yolların açılması yönündeki gelişmeleri küçümsemeye kalkamaz. Olanca yetersizliklere rağmen bu yönde artık süreç başlamıştır ve bu sürecin önü alınamaz.*
>
> *Dış direnme, hem Türkiye'nin bölgede söz sahibi olmasından fena halde ürken 1. Dünya Savaşı'ndan bu güne kadar siyaset sahnesinde hak edilmemiş varlıklarını kolonyalizmin ektiği tohumlara borçlu bulunan Arap kabile devletlerinden geçiyor; hem de Türkiye'yi Avrupa dışında tuttukları ölçüde, Türkiye'ye karşı fazla yükümlülük altına girmedikleri ölçüde kendi iç saflıklarını koruyabileceklerini uman 'Euro-centrik' kolonyalizmin ve ırkçılığın genlerini siyasî yapılarının bünyesinden ayıklayamamış bazı Avrupa ülkelerinden geçiyor*. (Çandar, Güneş, 02.02.1991)

Çandar, Türkiye'nin kendi inisiyatifiyle siyasal iç bütünlüğünü sağlamak için giriştiği değişiklikleri onaylamaktadır. Söz konusu değişikliklerin yapılması ve sonrasında da Batı dünyası ile bütünleşmede Türkiye'nin önünde Arap

devletleri ile *Euro-centrik* Avrupa ülkeleri engeller oluşturduğunu savunmaktadır.

Çandar özellikle Avrupa'nın *Euro-centrik* özelliğine dikkat çekerek, onun bir merkez olmasının ve bunu uluslararası ilişkilerde kendi çıkarına kullanılmasını eleştirmektedir. Çalışmamızda ulaşılan noktalardan biri de Avrupa'nın bir merkez olarak kendisini sürekli önde çekerek dünyanın çevre ülkelerini kendine bağlamasıdır. Çandar'ın dış politika yazarı olarak ulaştığı Avrupa'nın bencil, *Euro-centrik* olma özelliği doğal olarak onun bir çekim gücü olmasını da beraberinde getirmektedir. Avrupa'nın, sömürgeci geçmişinden günümüze kadar bu özelliğini kullandığı ve bir idea, bir düşünce olarak da çevre ülkeler tarafından kendisine ulaşılmak istenmesi bilim adamlarınca eleştirilmiştir. Bir anlamda ulaşılmak istenen bu merkez veya idea, çevre ülkelere kendi değer ve bilgisini kabule zorlamaktadır. Çevre ülkelerin tanımlanması ve araştırılması *Oryantalizm* adı altında bilimselleştirilmiştir. (Said, 1987). *Avrupamerkezcilik* olarak bir çekim bölgenin oluşturulması da inceleme ve eleştiri konusu yapılmıştır. (Amin, 1993:, 114 vd.)

Söz konusu *Euro-centrik* anlayışla günümüz Avrupa'sının sınırları sürekli olarak dar tutulmaya çalışılmaktadır. Çandar bu sınır belirlemenin daha başlangıcında İngiltere'nin de Avrupa dışına itildiğini ve AT içine zorla kabul edildiğini ifade etmektedir. Körfez savaşı ile birlikte Türkiye de Batı Parantezinin "Doğu" ucu olabilme fırsatını yakaladığını belirten Çandar, bu gözleminin İngiltere Dışişleri Bakanı Hurd tarafından doğrulandığını ifade etmiştir. Hurd, Yunanistan Başbakanı Mitsotakis'e "Türkiye ile ne ihtilaf ne de silahlanma yarışı istemediğini ifade etmiştir. Çandar bunun anlamının, Avrupa sınırlarının Türkiye'nin Irak ve İran sınırlarına kadar uzandığının çarnaçar kabulü olduğunu ifade etmiştir: "Eğer sosyalist sistemin dağılmasıyla egemenliğini ilan etmiş olan uluslararası serbest ticaret sisteminin dolayısıyla Batı dünyasının can damarı Körfez'den başlıyorsa, o zaman sınırları da Türkiye'nin sınırlarının bittiği yerden bitecektir. Türkiye tıpkı İngiltere gibi, Avrupa sisteminin içine söke söke girecektir." (Çandar, Güneş, 15.2.1991)

Çandar bir diğer yazısında iç siyası ortamı değerlendirirken Kürtçeye serbesti tanınmasının hasıraltı edilmesi ve 141, 142 ve 163'e ilişkin yasal

değişiklik çabalarının gürültüye getirilmesinin nedenini Türkiye'nin Irak üzerinde etkinlik kurmasını engelleme gayreti olarak yorumlamıştır. Çandar, "ülkenin demokratikleşmesi ile Ortadoğu'da (başta Irak) güç kazanması birbirine bunca bağlıyken kim niçin Türkiye'yi güçten düşürmeye çalışmaktadır" şeklinde gelişmeleri sorgulamaktadır. (Çandar, Güneş, 08.03.1991)

Mart ayında Avrupa Parlamentosu ve Belçika Kürtlerin kültürel kimliği konusunda bir karar alarak Türkiye'yi uyarmışlardır. Bir gelişme sağlanmadığı taktirde Ankara'nın AT üyeliğine karşı çıkılması da benimsenmiştir. Ayrıca Strasburg'da kabul edilen bir karar tasarısıyla Kıbrıs konusunda, AT'nin devreye girmesi de onaylanmıştır. (Güneş, 15.03.1991).

Cumhurbaşkanı Özal, İspanya TV'sine verdiği bir mülakatta da "uzak olmayan bir gelecekte AT üyesi olunacağını, ve Türkiye'nin AT üyeliğine kabulü, bu kuruluşun bir Hıristiyan Kulubü olmadığını" göstereceğini savunmuştur. (Güneş, 23.03.1991). Güneş gazetesinde aynı gün yer alan bir diğer habere göre de Türkiye'nin AT üyeliği için büyük bir engel teşkil eden idam cezalarının dondurulduğu bildirilmiştir.

Türkiye- AT ilişkilerinde 1991 yılı içinde değinilmesi gereken bir gelişme de AT Adalet Divanı'nın Türk işçisinin serbest dolaşım hakkını kabul etmesidir. Güneş gazetesinin verdiği haberde Türk işçisinin, AT hakkını kendisinin aldığı belirtilmiştir. Haberde ayrıca Ankara'nın kararı beklediği de vurgulanmıştır. (Güneş, 24.04.1991).

1991 yılı içinde, Türkiye-AT ilişkilerinde kayda değer bir gelişme olmamıştır. Ayrıca ANAP'ın kongresinin yapılacağı Haziran ayına kadar dış politika yazarları da konuya ilişkin yazı kaleme almamışlardır. Olağanüstü parti kongresinde Mesut Yılmaz ANAP liderliğini kazanır. Yılmaz iktidar koltuğuna oturduğunda da mecliste diğer partilerle anlaşarak erken genel seçime gitme kararı alır. Ekim 1991'de yapılan seçimlerde de ANAP meclisteki çoğunluğunu kaybederek iktidardan ayrılır.

SONUÇ

Çalışmamızın ilk bölümünde, ülkelerin bir maliyet analizi, bir *hesap yolu* değerlendirilmesi yaparak uluslararası alanda diğer ülkelerle *birleşme*

yoluna gitmeleri vurgulanmıştı. Söz konusu *hesap yolu*, *birleşme*'ye giden ülkenin *birleşme* olayından sağlayacağı yarar anlamına gelmektedir. Bu yarar ya da *hesap yolu* tercihi, ülkenin içsel ve dışsal amaçları değerlendirilerek oluşturuluyordu.

Çalışmamızda ulaştığımız bir sonuç da, *birleşme* türlerinin ülkelerin karar alanlarından ne derece taviz verdiklerine göre belirlenmesidir. Bilim adamları, *ulus-devlet*'lerin terk ettikleri karar ve uygulama alanlarının tür ve miktarlarına göre birleşme seçenekleri olduğunu ortaya koymuşlardır.

Dünya üzerindeki savaşlar sonrası 20. yüzyılda ekonomik ve siyasal çıkarları nedeniyle Avrupa ülkeleri kendi aralarında *uluslararası bir örgütlenme*'ye gitme gereğini duymuşlardır. Aralarındaki birleşme ve bütünleşmenin derinliği ve boyutları artınca, karar alma ve uygulamadaki zorluklar nedeniyle *uluslarüstü örgütlenmeler* gündeme gelmiştir.

Avrupa ülkelerini birleşmeye iten nedenlerden ikincisi II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan iki kutuplu uluslararası alanda süper güçlerin sömürgeciliğe karşı çıkmış olmalarıdır. 20. yüzyılın genelinde ortaya yeni *ulus-devlet*'ler ortaya çıkmıştır. Avrupa ülkelerinin bu eski sömürgeleriyle birebir ilişkilerini sürdüremeyecekleri belirince kendi aralarında birliğe giderek söz konusu *ulus-devlet'*lerle tek yönlü bağımlılık ilişkilerini sürdürmüşlerdir.

Avrupa ülkelerinin kendi aralarında birleşmeye gitmelerinin görünen bir diğer nedeni de, her iki dünya savaşıyla dünyanın ve Avrupa'nın başına sorunlar açan Almanya'nın ekonomik ve siyasal olarak kontrol altına alınmak istenmesidir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde ele alınan *siyasal muhafazakârlık* olgusunun, Avrupa'da "birleşme ve bütünleşme sürecini geciktirdiği" sonucuna ulaşılmıştır. Önceleri, Fransa' da ve İngiltere' de *Muhafazakârlık düşüncesi* kral ve krallık rejimini yeni gelişmelere karşı savunmuştur. Bu nedenle, Fransız devrimi ile ortaya çıkan *modern toplum* ve *aydınlanma* düşüncesine karşı çıkan *Muhafazakârlık, angient regime*'i savunmuştur.

19. yüzyıla gelindiğinde ise *muhafazakârlık* evrim geçirerek, *liberalizm* ve *ulus-devlet* olgusunu kabullenmiştir. Bu dönemde Avrupa ülkeleri yaygın olarak dünya üzerinde sömürge paylaşımına girişmişlerdir, Avrupa'da başlayıp

dünyaya yayılan dünya savaşları sonrası sömürgecilik sonuna gelinmiştir. Bu noktada, yukarıda değinildiği gibi, Avrupa ülkelerinin kendi aralarında birliğe gitmelerinin zorunlu olduğu ortaya çıkınca, muhafazakârlar *ulus-devlet* olgusunu savunmak zorunda oldukları son kale olduğunu görmüşlerdir. Özellikle İngiltere'nin muhafazakâr geçmişinden sıyrılamayarak *ulus-devlet* özelliğini ve *üzerinden güneş batmayan Büyük Britanya İmparatorluğu*'nu korumaya çalışması dikkat çekicidir. İşte bu özelliklerini bir avantaj olarak gören İngiltere, Avrupa birliğine en geç giren ülkelerden biri olmuştur.

Çalışmamızda ele aldığımız İngiltere örneğinde, muhafazakârlık, siyasal anlamıyla sık sık reformlara gitmesiyle tanınmıştır. İngiltere'de muhafazakâr parti, genel oy hakkını kabul etmesi ve orta sınıflara yayması sonucu bir kitle partisi haline gelmiştir. Klasik muhafazakârlık 20. yüzyılın ilk yarısında halkın yaşam koşullarını düzeltmeyi de kendisine amaç edinmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'daki ülkelerin ekonomik gelişmelerini tamamlayarak sosyal refah devleti olma yolunda büyük değişiklikler gösterdikleri ortaya konmuştur. İşsizlik sigortası, yoksullara maddî yardım, ücretsiz sağlık ve eğitim hizmetleri gibi politikalar sosyal refah devletinin amaçları olmuştur. 20. yüzyılın son çeyreğinde muhafazakârlık bir evrim daha geçirerek, sosyal refah devletini eleştirmeye başlamıştır. İnsanların işsiz ve aylak yaşayabileceğini gösterdiği için sosyal refah devleti politikaları *yeni muhafazakâr* düşünce tarafından eleştirilmiştir.

Yeni muhafazakârlar, "bireysel girişimcilik", "kişisel hak ve özgürlükler", "bireylerin bağımsızlığını ve yaratıcılığını engellemeyen" *Gölge Devlet*'i savunmuşlardır. *Yeni muhafazakârlar* enflasyonun sebebi olarak da kamu açıklarını ve dolayısıyla sosyal devletçilik adına yapılan hizmetlerin maliyetinin yüksekliğini göstermişlerdir. *Yeni muhafazakârlar* bir noktada geriye dönüş yaparak *toplumsal eşitlik ilkesine* karşı çıkmışlardır. *Yeni muhafazakâr düşünce'ye* göre *toplumsal eşitlik* stratejik seçkinlerin yok olmasına yol açmaktadır.

Yeni muhafazakar düşünce'nin geleneksel kültürü savunduğu ve âdetler, değerler, geleneksel kurum ve uygulamaların korunması gerektiği inancı, çalışmamızda ortaya konulan noktalardan biridir.

Çalışmamızda, belirlediğimiz bir diğer nokta da incelemeyi sürdürdüğümüz dönem içinde siyasal muhafazakârlığın iktidarda bulunduğu İngiltere ve ABD gibi ülkelerin kendi devletlerini diğer dünya devletleri arasında güçlü, hatta egemen olmalarını istemeleridir. *Yeni muhafazakâr düşünce* uluslararası alanda "özgürlüğün ve demokrasinin kalesiyim" propagandası yaparak bu durumu meşrulaştırmaya çalışmaktadır.

Çalışmamızda, bilim adamlarınca ANAP'ın Özal'ın çevresinde örgütlenmiş ve kişileşmiş bir parti görüldüğü ortaya konmuştur. ANAP ise kendisini liderinin ağzından "milliyetçi, muhafazakâr, sosyal adaletçi ve rekabete dayalı serbest pazar ekonomisini esas alan bir partiyiz" şeklinde tanımlamıştır.

Siyaset bilimciler ANAP'ı, kendinden önceki eğilimlerin tamamını temsil etmeye ve kitle partisi olma yolunda toplumsal tabanını geniş tutmaya çalışan bir parti olarak görmüşlerdir. Bu özelliği ile ANAP'ın Avrupa'daki siyasal muhafazakârlıkla ilk benzerliği ortaya çıkmıştır. ANAP 1983 seçimleri öncesi ve ilk iktidar döneminde yaygın olarak *orta direk* temasını kullanmıştır. Çalışmamızda, ANAP ile Avrupa'daki siyasal muhafazakârlık arasında yakaladığımız ikinci benzer nokta da budur. *Yeni muhafazakar düşünce* toplumsal olarak güçlü bir orta sınıfın varlığını siyasal ve ekonomik istikrar için gerekli görmektedir. Bir diğer ortak yan da ANAP'ın *Yeni muhafazakar düşünce* gibi *serbest pazar ekonomisi*'ni savunmasıdır. ANAP'ın iktidar dönemince vazgeçmediği *seçkinci* politika, yeni muhafazakârların da savunduğu "stratejik seçkinlerin korunması için toplumsal eşitsizliği" istemesini hatırlatmaktadır. ANAP lideri Özal'ın "prensleri" olarak adlandırılan teknokratların devlet yönetimine getirilmesi, bu benzerliği sağlamıştır.

ANAP'ın bu benzerlikleri yanında *Yeni muhafazakâr düşünce* ile çelişkileri de mevcuttur. ANAP, *Yeni muhafazakâr düşünce* tersine hükûmet programında devletin asli görevleri arasında sosyal adalet, sosyal güvenlik, sosyal yardımın sağlanma ve düzenlenmesine, sosyal hizmetlerin ve faaliyetlerin tanzimi, teşviki ve yönlendirmesine de yer vermiştir. Aslında bu düşüncelere hükûmet programında yer veren ANAP'ın lideri, iktidara gelmeden önce "devletin bir mabut, bir baba" olmadığını da ifade etmiştir. İktidara

geldikten sonra da bazı hizmetleri paralı hale getirerek bu yöndeki asıl düşüncesini ortaya koymuştur. Bu durum, ANAP'ın hükûmet program ve uygulamaları arasındaki çelişkiyi ortaya koymuştur.

ANAP'ın yeni muhafazakâr düşünceyle bir benzer noktasını da "iktisadî gelişmeyi gerçekleştirmek için devlete istikrarı sağlama" rolünü vermesi oluşturmaktadır. İlk hükûmet programında ANAP, ekonomide ferdi teşebbüsün esas alınacağını vurgulamıştır.

ANAP'ın çalışmamız açısından dikkat çekici bir özelliği de, hükûmet programında dış politikanın asıl amacının "yurdun güvenliğini sağlamak için iktisaden güçlü olmayı" zikretmiş olmasıdır.

Çalışmamızın üzerinde yoğunlaştığı AT ile ilişkilerimiz, ANAP programında "menfaatlerin dengelenmesini ön planda tutma" şeklinde kısa bir cümle ile geçiştirilmiştir.

ANAP, askerî yönetimden devraldığı temel insan hakları ile siyasî hakların kısıtlanarak sağlandığı istikrar ortamını ekonomik gelişmeyi sağlamak için kullanmaya çalışmıştır. Ancak bu yöndeki uygulamaların dış ilişkileri özellikle AT ile ilişkileri yönlendirdiğini görmezden gelmiştir.

Çalışmamızda AT ile ilişkilerimizin tarihçesi verilirken ilk başvuruda Yunanistan faktörünün ön plana çıktığı gözlenmiştir. İlk bölümde ele aldığımız, birliğe yönelen ülkelerin içsel ve dışsal amaçları değerlendirerek ortaya koyacakları *hesap yolu* analizinin, Türkiye tarafından ve özellikle dış politika yazarları tarafından hiç düşünülmediği ulaştığımız sonuçlardan birisidir.

Türkiye-AT ilişkilerinin gelişimini etkileyen faktörlerden biri de Turgut Özal'ın kendisidir. Özal, 1968 yılında Devlet Planlama Teşkilatı başkanlığına getirildiğinde Avrupa ile bütünleşmeye karşı çıkmıştır. 12 Eylül 1980 sonrası askerî hükûmette ekonomiden sorumlu devlet bakanı olduğunda da Evren'in "demokrasiye geçildikten sonra tam üyelik başvurusuna hazırlanalım" , kararına karşı çıkmış, bu yöndeki gelişmeleri de engellemiştir. Türkiye'de bu yönde dış politika yazarlarının da bir tartışma ortamı yaratılıp Avrupa ile bütünleşmenin kültürel, sosyal ve siyasal analizleri derinlemesine yapılmamıştır.

Türkiye-AT ilişkilerini yönlendiren ikinci unsur, AT'nin Akdeniz ülkelerine uyguladığı politikalar olmuştur. AT bölge ülkeleriyle imzaladığı

anlaşmalarla her ülkeye benzer ekonomik ödünler vermiş, bir başka anlatımla hiç bir ülkeyi diğerinden ayırmamıştır. Bu çizgide Türkiye'ye de farklı davranmayan AT, ortaklık anlaşması ile kendisiyle ilişkiye giren Türkiye'yi diğer ülkelerden ayırmamıştır. AT, Akdeniz ülkeleriyle kurduğu bu ilişkiler ağından karlı çıkarken, diğer ülkeler farkında olmadan bağımla kılınıp, kullanılmışlardır. Çalışmamızın başında da vurguladığımız gibi merkez-çevre bağımlılığı farklı bir şekilde de olsa kendini Türkiye-AT ilişkilerinde kendini göstermiştir.

AT ile ilişkilerimizi yönlendiren bir diğer unsur, Türkiye'nin iç siyasal ve sosyal uygulamaları olmuştur. ANAP iktidarının ilk yıllarındaki siyasal ve sendikal yasaklar, insan haklarını ihlaller, işkence iddiaları AT ile ilişkilerimizde ön plana çıkmıştır.

ANAP iktidarı döneminde Türkiye, dış politikada pragmatist bir yaklaşımla AT ilişkisinden azamî yararı sağlamaya çalışmıştır. ANAP, ülkenin ekonomik gelişmesini sağlamak için, AT ile ilişkiye ekonomik bir bakış açısıyla ayaklaşmıştır. AT'den alınacak yardımlarla ülkenin ekonomik durumunun düzeltileceği tahmin edilmiştir. Ancak AT ülkede askerî yönetimin işbaşına gelişini mazeret göstererek ilişkiler dondurulunca, beklenen dış politik amaç gerçekleştirilememiştir.

Dış Politika Yazarlarının Görüşleri

Çalışmamızda yazılarına başvurduğumuz dış politika yazarları AT ile ilişkiler sürecinde bir denge oluşturulmasını önermişlerdir.

Dış politika yazarları Avrupa'nın ilişkileri canlandırmak için siyasal ve sosyal değişiklikleri ülkenin içişlerine karışma olarak algılamışlardır. Özellikle siyasal yasakların, sendikal hakların önündeki engellerin kaldırılması istendiğinde bu tavrı sergilemişlerdir. Ayrıca anayasa oylaması ve ilk seçim sonuçlarını olumlu karşılamayan Avrupa'nın "siz bilemezsiniz, bizim istediğimiz şekilde bir demokrasi oluşturmalısınız" şeklindeki beklentisini Birand ve Armaoğlu "bir ulusun millî iradesini kabul etmeme" olarak algılamışlardır.

Temel insan hakları, işkence iddiaları gibi konularda Avrupa'nın Türkiye üzerine gelmesi karşısında, bir dış politika yazarı olarak Atay,

Türkiye'nin daha sert tavır takınması gerektiğini savunmuştur.

ANAP iktidarı Avrupa'nın bazı değerlerini ve normlarını kabul edip ilişkileri canlandırmak isteyince, Avrupa gerek Yunanistan'ın yönlendirmesiyle gerekse Güneydoğu sorununu gündeme getirerek Türkiye'nin önünü tıkamaya çalışmıştır. Bununla beraber AET Akdeniz Bölge Sorumlusu Cheyson Türkiye'nin yerinin Ortadoğu olduğu, çıkarlarının bu bölgede olduğu şeklindeki yönlendirmesi ANAP iktidarında yankısını bulmuştur.

ANAP iktidarı, dış politika yazarlarının da, dış politikada alternatif varlık alanları oluşturulması ve aktif politika güdülmesi yolundaki görüşlerden de etkilenerek, Avrupa'dan uzaklaşmaya başlamıştır.

Özal yönetimindeki ANAP'ın Ortadoğu ve Uzakdoğu faktörlerini dış politik gündeme sokması Birand ve Armaoğlu tarafından yadsınmıştır. Kohen ise, Türkiye'nin Orta Doğu bölgesine girişiyle Amerikan çıkarları yörüngesine gireceğinin farkında olarak "ABD ile ilişkiler Türkiye'nin yararınadır" görüşünü savunmuştur. Birand ve Armaoğlu ise dış politikanın önce "ticarileştiğini" ve daha sonra da "Amerikanize" olduğunu iddia etmişlerdir.

Çalışmamızda yazılarını ele aldığımız bütün dış politika yazarları Türkiye'nin Batılılaşma hedefinden uzaklaşmaması gerektiği konusunda birleşmişlerdir.

1983 tarihinde düzenlenen Wilton Park konferansında Avrupa ve ABD arasında Sovyet tehdidi ve NATO konularında görüş ayrılığı ortaya çıkınca Türkiye dış politika açısından Avrupa/ABD ikilemi arasında kalmıştır. Dış politika yazarları bu tarihten sonra Türkiye'nin Amerika yönünde dış politikasına ağırlık verdiğini fark etmişlerdir.

Birand, ANAP'ın ilk iktidar döneminin sonuna doğru görüşlerini değiştirerek, Türkiye'nin strateji şantajlığını bırakarak Avrupa değerlerini kabul etmesi gerektiğini savunmuştur. Oysa Birand, ANAP'ın ilk yıllarında Avrupa'nın bu yöndeki müdahalelerini *iç işlerine karışma* olarak değerlendirmiştir.

Armaoğlu bu dönemlerde Türkiye'nin "Batı ile stratejik görüş olarak ayniyet içinde" bulunduğunu, yaşam felsefesinde de benzerlikler olduğunu savunmuştur. Armaoğlu, ANAP'ın gerek kendi liderinin inisiyatifi ve gerekse

Avrupa'nın yönlendirmesiyle Ortadoğu'ya yönelmesi karşısında stratejik değerlerde ve yaşam felsefesinde değişiklikler getireceğini dile getirmiştir.

Kohen, ANAP iktidarının ilk yıllarında alternatifli politikalar geliştirilmesini savunurken 1985 yılına gelindiğinde, Uzakdoğu ve Ortadoğu açılımlarının beklenen faydayı sağlamadığını görünce, bu faktörlerin bir seçenek değil birer tamamlayıcı olarak düşünülmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Armaoğlu da Türkiye'nin Avrupa ile bağları zayıflatmasının kendisine çok şey kaybettireceğini, ABD ve Japonya'ya bağlanmanın Türkiye'nin siyasî alternatiflerini zayıflattığını ileri sürmüştür.

Armaoğlu, siyaset yasakları nedeniyle *bu günkü parlamentonun millî iradeyi yansıtmadığını* savunurken Avrupa'nın bu yöndeki baskılarından etkilenmiş görünmektedir. Bu tavrının bir diğer anlamı da 12 Eylül öncesi siyasetçilerine getirilen siyasî yasakların devam etmesidir. Ancak bu konuda 1983 seçimlerinin demokratik olmadığı" yolundaki AET görüşünü kabul etmeyen Birand ile görüş ayrılığına düşmüştür.

1986 yılına gelindiğinde dış politikadaki tüm açılımlara rağmen beklenen ekonomik fayda sağlanamayınca ANAP iktidarında, AT'ye tam üyelik başvurusu yapmanın gerekli olduğu inancı oluşmuştur. ANAP, tam üyelik başvurusuyla, üzerindeki AT'nin siyasal ve ekonomik baskısını kaldırmayı, dış politikada Yunanistan engelini aşmayı ve içeride kamuoyunun, parlamentonun ve parti içi grupların muhalefetini aşmayı hedeflemiştir.

Kohen, bir dış politika yazan olarak ilk kez diğer yazarlardan farklı şekilde 1986 yılında "AT ile bütünleşmenin sadece ekonomik değil sosyal bir hedef olduğunu" savunmuştur.

Armaoğlu da bu aşamada, Özal'ı uyararak Üzerindeki "Amerikancı" etiketini atmasının Avrupa'nın sosyalist çevrelerinde de iyi etki yapacağını ileri sürmüştür. Armaoğlu böylelikle söz konusu çevrelerin Türkiye'nin tam üyeliği karşısında muhalif tavır takınmayacaklarını ileri sürmüştür.

Tam üyelik karşısında ANAP lideri Özal'ın Yunanistan muhalefetini aşmak için "Davos Ruhu"nu oluşturmaya çalışması dış politika yazarlarınca hep şüpheyle karşılanmıştır. Nitekim, Yunanistan yine beklenen engellemelerini ve AT kanalıyla Kıbrıs baskısını ortaya sürünce Birand ve Kohen "Davos Ruhuna

Fatiha" değerlendirmelerini yapmak zorunda kalmışlardır.

Armaoğlu da, dönemin Cumhurbaşkanı Evren'in AT'ye üyelik öncesi iyi bir imaj yaratmak için söylediği' 'Türkiye'de komünist parti kurulabilir" düşüncesine "Türk toplumun ve memleketinin şartlarının iyi tahlil edilmediği" gerekçesiyle karşı çıkar. Armaoğlu yine Evren'in "AT almazsa İslam Birliği'ne gireriz" şeklindeki düşüncesine de şüphe ile yaklaşır.

AT'nin Türkiye'nin tam üyeliğine ret cevabını Birand ve Çandar "hayırlı bir gelişme" olarak nitelerler. Çünkü Türkiye'nin insan hakları, siyasal ve sosyal ortam üzerine görüntüsüyle "karanlık bir ülke", "bir Ortadoğulu" gibi algılandığını düşünmektedirler.

Her iki yazar Batılılaşma hedefinden uzaklaşılmamasını savunurken Çandar biraz olarak *Avrupa'ya fazla önem verilmemesini* de düşünmektedir. Çandar, Kıbrıs konusunun AT tarafından bir baskı unsuru olarak kullanılması üzerine, Türkiye'nin Kıbrıs'tan geri adım atmamasını da istemiştir. Çandar'a göre Kıbrıs'ta bir güç olarak var olmak, Ortadoğu'da bir güç olarak var olmakla aynı anlama gelir.

1990 yılının ortasında Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesiyle Avrupa Topluluğu'nun dünya dengelerinde önemini yitirmeye başladığını düşünen Çandar Avrupa'ya karşı Türk dış politikasının gözden geçirilmesi gerektiğini savunmuştur. Çandar ayrıca Avrupa Topluluğu'nun soğuk savaş dengelerinde oluşturulan bu yapısını koruyamayacağını öne sürmüştür.

Bu görüşlerine paralel olarak Çandar, Türkiye'nin, Avrupalılığın *olmazsa olmaz şartı* olarak tam üyeliği görmesi karşısında Avrupa Topluluğu'ndan gelen baskılarını göğüslemek zorunda kalacağını öngörmüştür.

Çandar, Körfez Krizi gelişmeleri sonrasında Özal'ın Türk dış politikasını serbest ticaretle ABD, Karadeniz Ekonomik İşbirliği ile Sovyetlerin koordinatlarına oturtmaya çalışmasını Avrupa Topluluğu'nu Kıbrıs konusunda "by pass" etmeye yönelik olduğunu öne sürmüştür. Çandar ayrıca Körfez Krizi sonrası Avrupa Topluluğu'nun, Türk dış politikasında tümüyle yadsınmasa bile, ön planda yer alamayacağını dile getirmiştir.

Çandar, Yunanistan dolayısıyla Batı Dünyası ve Arap ülkelerinin Türkiye'nin Batı dünyası ile bütünleşmesi önünde engel oluşturduklarını öne

sürerek, Batılılaşma mücadelesinin Batı'ya rağmen Batı ile didişerek yürütüleceğini ifade etmiştir.

Çandar, Körfez Krizi'ni değerlendirirken Türkiye'nin Avrupa Topluluğu politikasıyla ilişki kurarak "artık Batı'nın ekonomik ve siyasî istikrar sınırlarının Türkiye'nin doğu sınırlarına uzandığını" savunmuştur. Körfez Krizi'yle Avrupa'nın Türkiye-ABD parantezine alındığını düşünen Çandar, bu avantajın değerlendirilmesi kanaatindedir. Çandar ayrıca Türkiye'nin, Kriz'in çözümünde takınacağı tavrın, Müslüman bir Batı ülkesi mi yoksa sıradan bir Ortadoğu ülkesi mi olacağını belirleyeceğini düşünmektedir.

Genel olarak Batı dünyasının, Türkiye'nin tavrını "tek taraflı aşk sayarak cebe atmak" niyetinde olduğunu belirten Çandar'a göre önemli olanın, Kriz karşısında Türkiye'nin zararının ne kadarının karşılanacağı değil, Kıbrıs konusunda Batı'nın ne tavır takınacağıdır. Çandar, bencil, *Eoru-centrik* Avrupa'nın, Kriz'le birlikte Türkiye'nin merkezi bir rol üstlenmesinden rahatsızlık duyduğunu da ifade etmiştir.

Körfez Krizi'nin çözüme yaklaştığı anlarda Çandar, Avrupa Topluluğu'nun etkisinde kalan Birand'ın tersine, Türkiye'nin Krizde etkin rol almasını savunarak, savaş çıkacağını dile getirmiştir. 17 Ocak 1991 günü Körfez' de savaş çıkınca da Çandar, savaş sonrası bölge oynayamayacağını savunmuştur.

Çandar 1990 yılı sonuna doğru, kaleme aldığı bir yazısında da gelişmeleri değerlendirirken, ANAP'ın artık Avrupa sağının savunduğu değerler sisteminden uzaklaştığını dile getirmiştir. Çandar, Türkiye'nin Avrupalılığını bir anlamda Avrupa'daki trendlerle atbaşı ilerlemesiyle ilişkili görmüştür. Çandar ayrıca ANAP'ta, Özal dahil, hiç bir zaman bir Avrupa boyutu bulunmaması ve ANAP'ın ikinci sınıf politikacılar örgütü haline gelmesiyle Türkiye'nin Avrupa'dan uzaklaştığını ifade etmiştir.

Çalışmamızda 1990 yılında ağırlıklı olarak görüşlerine başvurduğumuz Mehmet Ali Birand çoğu zaman Çandar ile farklılaşan düşünceleriyle dikkat çekmiştir.

Birand bazı noktalarda da Tercüman'ın dış politika yazarı Armaoğlu ile aynı düşünceleri savunmuştur. Bu konulardan ilki, Türkiye-Avrupa Topluluğu

ilişkilerinde ağırlık kazanan Kıbrıs sorunudur. Rumların, tam üyeliğe başvurusu karşısında Avrupa Topluluğu da Türkiye'ye tam üyeliği öne sürerek, Kıbrıs'tan vazgeçmesi istenmiştir. Kıbrıs sorunun böylesine bir bedelle çözümünü Türkiye'nin kendi halkına kabul ettiremeyeceğini savunan Birand bu noktada, Armaoğlu ile benzer bir şekilde Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs ile birleşmeye zorlandığını savunmuştur.

Özal da dönemin Cumhurbaşkanı olarak Kıbrıs konusunda dış politika yazarlarının görüşlerinden hareketle *ters irtibatlandırma* yapmıştır. Özal, "Avrupa Topluluğu'nun niyeti Kıbrıs'ta sınırları kaldırmak değil mi, önce bizi tam üye yapın Kıbrıs'ta sınırlar kalksın" önerisinde bulunmuştur.

Uluslararası ortamı uygun görüp ABD ve Avrupa Topluluğu'nu 1990'ların başında arkasına alan Yunanistan Ege'de karasularını 12 mile çıkarma eğilimi gösterince Birand, Türkiye'nin artık eski "savaş çıkar" stratejisini bırakmasını savunmuştur. Birand'a göre Türkiye "uluslararası hukuktan kaynaklanan hakkını" kullandığı şeklinde bir politikayla Avrupa kamuoyunun önüne çıkmalıdır.

Birand Körfez krizi'nin belirmesiyle birlikte Türkiye'nin taraftutmasının kısa görüşlülük olacağını ifade etmiştir. Birand, kendi gazetesinde, Kriz' de Batı'ya katkıları karşılığında, "Batı'nın bir bedel ödemesi gerektiği yolundaki inanışa" şüpheyle yaklaşmıştır. Böyle bir yaklaşımın Türkiye'ye yakışmayacağını düşünen Birand bu durumun "millî onurumuzu" kıracağını savunmuştur.

Körfez Krizi'nin son günlerinde, hatta savaş çıkacağı gün dahi gazetelerdeki köşesinde savaşın çıkmayacağını iddia eden Birand'a, Çandar "nereden biliyorsun?" diye karşı çıkmıştır. Yine Birand'ın *32. Gün* programında Kriz'de Türkiye'nin Batı'nın yanında yer almasıyla Ortadoğu halklarının gözünde "Batı'nın ajanı" damgasını yiyeceğini savunmasına, Çandar yine "Nereden çıkarıyorsun?" diyerek karşı tavır koymuştur.

Birand, bir noktada artık Çandar ile aynı şeyleri düşünmüştür. Sovyet tehdidinin olduğu soğuk savaş döneminde Batı'nın Türkiye'ye "jandarmalık" rolü verdiğini hatırlatan Birand, artık Batı dünyasının Türkiye'ye yönelik yeni bir politika belirlemesi gerektiğini savunmuştur. Önümüzdeki 10 yıl içinde de

Avrupa Topluluğu'nun geleceğinin belli olmadığını öne sürmüştür.

ANAP'ın içerideki uygulamalarını da eleştiren Birand dergilerin kapatılması ve bilim adamlarının hapsedilmesiyle Güneydoğu sorunlarının halledilemeyeceğini öne sürmüştür. Birand'a göre önemli olan bu noktada Batı'nın ne istediği değil, Türk insanının ne düşündüğüdür.

Çalışmamızın sonunda ulaşılan nokta, Avrupa Topluluğu ilişkilerinde güçlükler ortaya çıkınca Türkiye'nin yeni arayışlara girmesinin dış politika yazarlarınca farklı algılandığının ortaya çıkmasıdır.

Türkiye'nin Batılılaşmasını bütün yazarlar kabul etmektedirler. Ancak "ağırlığın Batı Avrupa'ya mı Amerika'ya mı verileceği" konusunda yazarlar farklılaşmaktadırlar. Türkiye'nin Avrupa ile ilişkileri kötüleşince yeni alternatifler oluşturması gerektiğini düşünenler ortaya çıkmış. Türkiye'nin alternatif dış politik varlık alanları oluşturmak için Ortadoğu ve Uzakdoğu bölgelerine girişini bazı yazarlar kabul edip onaylamış, diğerleri yararlı olmadığı düşüncesiyle karşı çıkmışlardır. Söz konusu bölgeye Türkiye'nin doğrudan girişi ABD'nin menfaatleri ile çatışınca Türkiye uluslararası alanda Amerikan yanlısı bir politika izlemeye başlamıştır. Armaoğlu ve Birand bu durumda Türk dış politikasının "ticarileşmekle" ve " Amerikanize" olmakla vasıflandırılmıştır. Körfez Krizi'yle bu durum doruk noktasına çıkmış, bazen yazarların kendi görüşleri arasında da çelişkiler belirmiştir.

Körfez Krizi esnasında Avrupa Topluluğu Türkiye'ye Kıbrıs konusunda bir çözüme ulaşılması için baskı yapmıştır. Birand, bu baskı karşısında Türkiye'nin Kıbrıs konusunda geri adım atmaması gerektiği savunurken, diğer yandan Körfez Krizi'nde de Amerikan yanlısı bir politika izlenmesine karşı çıkmıştır. Birand'a göre Körfez Krizi'nin çözümüne Türkiye'nin askerî katkı yapması durumunda Ortadoğu hakları Türkiye'yi "Batı ajanı" olarak niteleyeceklerdir.

Diğer yandan Çandar ise Türkiye'nin, ABD'nin başını çektiği uluslararası güce destek vermesi gerektiğini ısrarla öne sürmüştür. Birleşmiş Milletler kararları doğrultusunda böyle bir desteği zorunlu gören Çandar, Avrupa Topluluğu'nun Kriz'in çözümünde etkinliğini yitirdiğini düşünmektedir. Birand ve Çandar, Türkiye-Avrupa Topluluğu ilişkilerinin geleceği hakkında

belirsizlikler bulunduğu noktasında birleşmektedirler. Birand, özellikle Avrupa Topluluğu'nun gelecek on yıl içinde ne yönde şekilleneceği konusunda belirsizlikler bulunduğunu düşünmektedir. Çandar, Kıbrıs konusunda Avrupa Topluluğu'nun Yunanistan tarafını tutması ve Körfez Krizi'nin çözümünde etkinliğini yitirmesi karşısında, "Avrupa Topluluğu ile ilişkilerin Türk dış politikasında tamamen yadsınmasa bile ön planda yer alamayacağını iddia etmiştir.

Irak'ı gizlice destekleyerek Körfez Krizi'nin ortaya çıkmasına neden olduğunu düşünerek Avrupa Topluluğu'nun, dünyanın yeni dengeleri içinde, sorunun çözümünde de pek etkili olamayacağını savunmuştur. Kriz'in savaşla çözümlendiği son gün olan 17 Ocak tarihine kadar, Birand "savaş çıkmayacak" tezini savunurken, Çandar "savaş çıkacak ve Türkiye uluslararası gücün yanında yer almalıdır" tezini savunmuştur.

Birand'ı son ana kadar yanıltan, Avrupa Topluluğu'nun Amerika'nın yanında sorunların çözümünde etkin olduğunu düşünmesidir. Çandar ise, Amerika'nın dünyanın hammadde, bilgi ve insan gücü kaynaklarını kontrol edecek tek *merkezî güç* olduğunu düşünmüştür.

İşte bu nedenledir ki Türk dış politikasının alacağı eğilim, dış politika yazarlarınca, kendilerine temel aldıkları çıkış noktaları açısından tartışılmıştır. Yazarlar arasında farklılıklar olduğu, yazarların kendi düşüncelerinde zaman içinde değişiklikler ortaya çıktığı ve çelişkiler bulunduğu çalışmamızda ortaya konulmuştur.

KAYNAKÇA

Makaleler

APAYDIN, E. Z., Mart 1988, "Avrupa'yı Birleştirme Çabaları", **Yeni Forum**.

DRUCKER, Peter F., January/February 1994, "Trade Lessons From The World Economy" **Foreign Affairs**

ERGİL, Doğu, Ocak/Aralık 1986, "Muhafazakâr Düşüncenin Temelleri, Ank. Ün. **SBF Dergisi**. C. XLI No: 1-4

GÖLE, Nilüfer, Kış 1992, "80 Sonrası Politik Kültür" **Türkiye Günlüğü** Sayı 21.

HAACK, W.G.C.M., June 1983, "The Selective Economic Integration Theories: A Comparison of Some Traditional an Marxist Approaches" **Journal of Common Market Studies,** Vol XXI, No: 4.

HUBER, Jurgen, March 1981, "The Practise of GATT in Examining Regional Arrangements Under Article XXIV," **Journal of Common Market Studies**, Vol. XIX No: 3.

NISBET Robert, 1990, "Muhafazakârlık", **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi**, Ed. Tom Bottomare ve Robert Nısbet, Verso Yay. Ankara.

SAVAŞLAR, Zekai, 2007, **Küreselleşme ve Sosyal Boyutu**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İst.Ün. Sos. Bil. Ens., İstanbul.

SOYSAL, İlhami, 1980, "12 Eylül Sonrasının Başlıca Partileri" **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yay. C. 8.

URAL, Mehmet, 1990, "Siyasal Reklamcılık Üzerine", **Kamuoyu**

Araştırmaları Birinci Uluslararası Sempozyumu 17-19 Ekim 1988, Ank. Ün. Basın Yay. Yük. Ok. Yay.

ZEİBURA, Gilbert, Sept./Dec. 1982, "International of Capital International Division of Labour and The Role of The European Community", **Journal of Common Market Studies,** Vol. XXI, No 1-2.

Gazete Yazıları

ARMAOĞLU, Fahir, **Tercüman**, 1981-1991 Arası Köşe Yazıları

ATAY, Zafer, **Tercüman,** 1981-1991 Arası Köşe Yazıları

BARLAS, Mehmet, "Turgut Özal'la Mülakat", **Milliyet**, 01.09.1983,

BİRAND, Mehmet Ali, **Milliyet**, 12.09.1980-1991 Arası Köşe Yazıları

ÇANDAR, Cengiz, **Güneş**, 1989-1991, Arası Köşe Yazıları,

ERGÜDER, Üstün, "Siyaset Sosyolojisi Bakımından Seçim Analizi", Yazı Dizisi, **Tercüman** 5-7.12.1987.

KAHVECİ, Adnan, "AT'a Tam Üyelik Başvurusu" **Güneş**, 25.01.1987.

KOHEN, Sami, **Milliyet**, 12.09.1980-1991 Arası Köşe Yazıları.

GÜRÜN, Kamuran, "Ekonomik ve Politik Liberalizm, **Güneş**, 14.12.1986.

UYSAL, Nilgün, "Görüş", **Milliyet**, 16.01.1981,

Ayrıca **Milliyet, Tercüman, Güneş** Gazetelerinde AET ile İlişkiler Konulu Haberler.

Kitaplar

ALEMDAR, Korkmaz 1980, **İstanbul (1875 – 1964) Türkiye'de Yayımlanan Fransızca Bir Gazetenin Tarihi***,* A.İ.T.İ.A Yay. Ankara.

AMİN, Samir 1993, **Avrupa Merkezcilik,** Ayrıntı Yay. İstanbul

ANA BRİTANİCA C.2

ARSLAN, Hicabi 2007, **Basının Türk Dış Politikası Üzerindeki Yönlendirici Etkisi,** Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İst. Ün. Sos. Bil. Ens. İstanbul.

BARRY, Norman, 1989, **Yeni Sağ,** Çev. Cevdet Aykan, Ankara.

BAŞKAN, Nemci 2005, **Çeşitli Bağlamlarıyla Küreselleşme Sözcüğünün Anlamları: Küreselleşme Olgusuna Felsefî Bakış***,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Ün. Sos. Bil. Ens. Bursa.

BENETON, Philippe, 1991, **Muhafazakârlık,** İletişim Yay. İstanbul.

BERKMAN, Berna, 2007, **Uluslararası İletişim Seçkinleri ve Diplomasi Muhabirliği,** Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ank. Ün. Sos. Bil. Ens.

BİRAND, Mehmet Ali, 1990, **Türkiye AET İlişkileri**, Milliyet Yay. İstanbul

BOZKURT, Veysel, 1993, **Avrupa Birliği***,* Ezgi Kitabevi Yay. Bursa.

CHOMSKY, Noam, 2003, **Dünya Düzeni: Eskisi Yenisi,** Metis Yay. İstanbul.

DEMİR, Ümit, 2006, **Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Giriş Sürecinde Gazetelerin Kamuoyu Oluşturma İşlevinin Haber Söylemlerine**

Yansıması, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Ün. Sos. Bil. Ens.

DRUCKER, Peter F., 1993, **Kapitalist Ötesi Toplum**, İnkılap Kitabevi, İstanbul.

DUVERGER, Maurice, 1980, **Sosyal Bilimlere Giriş,** 2. bs. Bilgi Yay. Ankara.

ERDOĞAN, İrfan- Korkmaz ALEMDAR, 1990, **İletişim ve Toplum,** Ankara.

ERGİL, Doğu, 1986: **İdeoloji / Milliyetçilik, Muhafazakârlık, Halkçılık,** Sevinç Yay. İstanbul.

GÖNLÜBOL, Mehmet, 1985, **Uluslararası Politika,** 3. bs. SBF Yay., Ankara.

HUNTİNGTON, Samuel, 1993, **Üçüncü Dalga,** Türk Demokrasi Vakfı Yayını, Ankara.

İSKİT, Temel, 2007, **Diplomasi / Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay. İstanbul.

KABACALI, Alpay,1994, **Türk Basınında Demokrasi Tarihi**, Kültür Bak. Yay. Ankara.

KOÇER, Gökhan, 1989, **Türk Dış Politikasının Belirlenmesi (-1960-1980- İç Siyasal, Resmi Etkenler Açısından Bir Çözümleyici Çalışma Denemesi),** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İst. Ün. Sos. Bil. Ens.

KOÇ, Taylan, 2004, **Küreselleşme ve Türkiye Basınında AB'ne Adaylık Süreci**, Naturel Yay., Ankara.

MUTLU, Erol, 1998, **İletişim Sözlüğü,** Bilim ve Sanat Yay. Ankara.

NİSBET, Robert A., 1990: **Muhafazakârlık Düş ve Gerçek,** Kadim Yay. İstanbul.

NOELLE-NEUMANN, Elisabeth, 1998, **Kamuoyu Suskunluk Sarmalının Keşfi**, Dost Kitabevi, Ankara.

SAİD, Edward, 1987,**Oryantalizm,** İrfan Yay. İstanbul

SANDER, Oral, 1984, **Siyasi Tarih,** İmge Yay., Ankara

SAVAŞ, Prof. Dr. Vural, 1983, **Türkiye ve AET,** AR Basım Yayım, İstanbul.

SAVAŞLAR, Zekai, 2007, **Küreselleşme ve Sosyal Boyutu**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İst.Ün. Sos. Bil. Ens. İstanbul.

TEKELİ, İlhan – Selim İLKİN, 1993, **Türkiye ve Avrupa Topluluğu, Ulus Devletini Aşma Çabasındaki Avrupa'ya Türkiye'nin Yaklaşımı,** 2 C. Ümit Yay. Ankara.

TÜRK DİL KURUMU, 2008 *Türkçe Sözlük,* (www.tdk.org.tr) Ankara.

DELAİR PUBLİSHİNG COMP., 1981, *Webster Dictionary,* New York.

ÖZET

Kitle iletişim araçlarının toplumsal ve siyasal olayların incelenmesinde yararlanılan bir çok kaynaktan biri olduğu kabul edilir. Sosyal bilim adamları, gittikçe demokratikleşen toplumlarda süreli oluşu, içeriğinin çeşitliliği ve zenginliğinin yazılı basına, diğer belgelere oranla üstünlük sağladığını ileri sürerler.

Küreselleşme süreci içinde ülkeler uluslararası alanda toplumlarının refahını artırmak ve dış politik hedeflerine ulaşmak için ulus üstü birliklere katılma yönünde daha bir istekli görünmektedirler. Küreselleşme toplumlara ekonomik, kültürel ve sosyal alanlarda bir takım standartları dayatmaktadır. Bu standartları onaylama ve kabul etme modernleşmenin bir şartı olarak görülmektedir. Modernizm, ilerlemecilik oluşturulan yeni dünya düzeninin temel itikadî düsturları olarak ilan edilmiştir. Küreselleşmenin dayattığı standartları yerine getirmekte bazı ülkeler çekingen davranmakta, ulus devlet olmanın verdiği hükümranlık alanlarından vazgeçmek istememektedirler. Habermas'a göre yukarıda sözü edilen dayatmalara direnen ve bu itikadın kafirleri olarak görülen ülkelere 3. Dünya ülkeleri veya geri kalmış ülkeler denmektedir.

Ülke içinde belirli bir kalkınma hızını yakalamak isteyen Türkiye, 1983-1991 yılları arasında iktidarda bulunan ANAP'ın siyasal kimliğinin belirleyiciliği altında Avrupa Topluluğu ile bütünleşerek belirli bir sermaye akışını sağlamak istemiştir. Söz konusu birleşme sürecinde Avrupa Birliği'nin dayattığı bazı standartlar ülke içi siyasal ortamında "iç işlerine müdahale" olarak algılanmıştır.

Avrupa Topluluğu ile bütünleşmenin kamuoyu oluşumunu sağlayan dış politika yazarları bu süreç içinde dünya uluslararası gündeminin de etkisiyle farklı görüşler sergilemişlerdir. Bir yazar söz konusu bütünleşme süreci içinde, siyasal iktidarın etkisiyle farklı görüşler ortaya koyabildiği gibi diğer yazarlar ile çatışmaya da düşmüştür.

Çalışmamızda küreselleşme, siyasi muhafazakârlık, kamuoyu oluşumu gibi teorik çerçeve oluşturularak dış politika yazarlarının Türkiye-AB ilişkilerinin 20. yüzyılın son dönemindeki süreci ele alışları belirlenmeye çalışılmıştır.

ABSTRACT

Social scientist accept that mass communication as essential element for researching of social and political cases. Researcher on this area put forward that newpapers is first than other documentar as periodical with riches, varieties.

Some countires seems very desirous to gain international union for increase and improve as economical and social develepment of their society in international area. Globalization insists some economical, social and cultural standart on societies. Accepting and approving of this standarts seems as modernization condition. Modernization and developing announced as new world orders main principles. Some countries seems hesitant for applying globalization standart and dont want forgive their soveignty.According to Habermas this countries has accepted as 3th world countires by the developed couuntries.

Turkey had want increasing capital from Europenean developed countries for catching level of developing progress. During this union progress, Turkey has perceive globalization standarts as interference of internal affairs.

Foreing affairs writers on Turkish press show different thoughts on this relations between Turkey and Europenean Union. Some of them show different thoughts and discuss with others about this progress.

I try to determine that approach of foreign affairs writers about relation Turkey and Europenean Union in frame of globalization, political conservation and public opinion concepts.